Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Riegels, Niels Ditlev.; af N.D. Riegels.
Titel | Title:	Udkast til Fierde Friderichs Historie efter Højer
Bindbetegnelse | Volume Statement:	Vol. 1
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kiøbenhavn : Christian Frederik Holm, 1795-[1800]
Fysiske størrelse | Physical extent:	3 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

PUBLIC DOMAIN

56-2-8°
Ex. 1

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130021866955

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Udkast

til

Fierde Friderichs

Historie

efter Heier

af

N. D. Riegels.

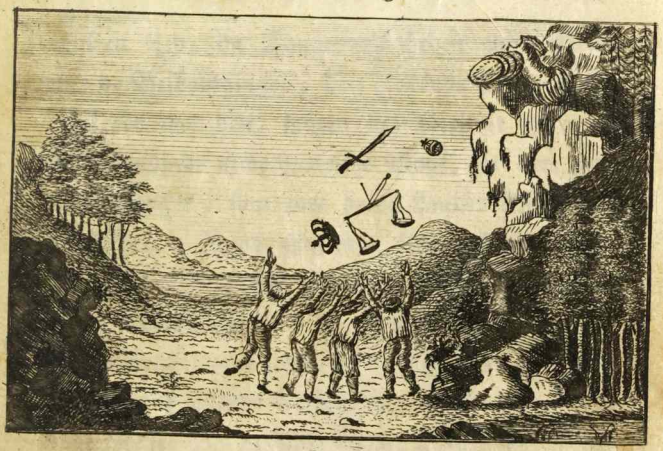

Første Deel.

Kiøbenhavn, 1795.
Trykt og forlagt af Christian Frederik Holm,
boende i store Fiolstræde No. 218.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Fortale.

Til en Tid, da Kongeværdigheden maa skielve over de Beskyldninger, den giærende Menneskelighed fører imod den, syntes det beleiligt at bevise med Sandheds uimodstaaelige Magt, at der have været Konger, som vare deres Landes Velgiørere og Fædre. Imod saadanne kunne Folkeslagene ikke rase, thi tigersk er ikke den menneskelige Natur. Adelsvælde vil ikke, at de Danske ret maae lære at kiende deres sierde Friderich, for at elske ham og yde hans Minde Erkiendtligheds-Taarer. De maae ikke see ham opstillet som et Fuldkommenheds-Maal, hvortil Eftertidens Danske Regenter burde stræbe at komme. Nei! sierde Friderichs Historieskriver skal foragtes, hudflettes, og tvinges til at tie. Intet maa man vide om sierde Friderich, og

det

det Sande, der er begyndt at siges om ham, skal, omendskiønt uigiendrevet, dog foragtes. — Let tier Historieskriveren, men neppe vil Kierlighed til Kongehuset og Fædrenelandet bifalde denne vanærende Taushed.

Kronprindsen, besielet af Forfaderens Fuldkommenheder, har ofte villet, at fierde Friderichs Minde skulde hædres ved Trykken, men andre have ikke villet det. Med aristocratisk Snildhed fralistede man Historieskriveren et Haandskrivt af Høiers fierde Friderichs Historie, hvilket han, som en Gave, i 8 Aar havde været i roelig Besiddelse af. Aldrig har han siden kunnet faae dette, eiheller noget andet Haandskrivt af Høier til Brug. Utvetydigen siges der ham: Vi gieldende Adelige, vi ville ikke have fierde Friderichs Historie i Trykken. Ønsker altsaa det Danske Folk at have de øvrige Dele af denne Konges Historie, maae det nøies med Skelettet, og troste sig ved, at hvor lidet man end veed om sin Velgiører, er det dog bedre end reent at glemme ham.

Saarede Barmes Sukke over Ansvar, saa lydeligen fordret i femte Christians og fierde Friderichs Historier, ere vist for svage til at dæmpe Følgen af

30 Millioners Jubelraab over hævdet Ansvar.*) Hvor mange Strømme af Blod vil vel endnu ikke komme til at flyde overalt, for at indsætte retfærdigt Ansvar til Folkestyrernes ubestikkelige Opsynsmænd!

Ja! da Seiervindinger og disses Følger, Fredsslutninger, hidtil have bestemt Kongernes og Folkeslagenes Rettigheder, samt Landenes Grændser, synes ikke Ansvars-Armeerne, der have hine i deres Vold, at have noget at frygte for Aristocraternes og Vane-Regieringernes flygtende Hobe; thi disse ville vist igiennem Trængsler, beqvemgiorte til at overbeviises om deres Forblindelse, glade vende tilbage til Viisdommens Skiød, og da erkiende, at Frihedshud ere sødere end Vanens og ansvarsløs Egensindigheds Luner. Fierde Friderichs Historieskriver vil ikke udsætte sig for deres Vrede, der ere vrantne over, at de skulle forandre Tænkemaaden; møde dem

*) Dog hvor daarligt at kalde Ansvar vigtigt og ønskeværdigt, naar Professor Baden, Udgiver af Mesterstykker, Universitets-Journalen, og af Sandhedsøgerne, Academiets Leilighedstaler, kalder det: Chordegnsbrægen. Det er uvist, om han og Etatsraad Schirach nedslaae Franzoserne og frimodige Forfattere med Samsons Styrke eller blot med egne Vaaben.

dem vil han, men ikke førend de kaste de fortrinlige Rettigheder de have paa Friehedens og Viisdommens hellige Ild og selv jubilere over, at Røgskyen, bortførende med sig Vanetaagen fra deres Øine, lader dem see, hvilke svage Afguder, Skiolde og Hielme, de forlode sig paa, da de foragtede sande Fortieneſter, hvis Magt er, ligesom deres Giver, evindelig.

Fierde Friderichs Historieskriver troede det at være hans Pligt, at undskylde sig hos de gode Danske ulærde Borgere, der mene det vel med deres Fædreneland og med Kongehuset, for at hans Udkast til saa værdig en Konges Levnets og Regierings Beskrivelse, ei kan fremkomme med den Pragt og blendende Troeværdighed, med hvilken fierde Friderichs Avindsmands, Kong Carl den Tolvtes Liv og Levnet, blev forelagt Svenske og Tydske Læsere, først af den Svenske Historieskriver Nordberg, siden i den langt prægtigere Tydske Oversættelse, trykt i Hamborg 1752.

At Pragten ei omgiver Friderichs Minde, det vredes ingen Danske over! De beundre desuagtet hans Sparsomhed, Tarvelighed, Oprigtighed, Kierlighed til Fædrenelandet og Agt for de ringere Stænders Fordringer paa hans Omhue og Retfærdig-

dighed; de glædes over hans Mod i Farer, hans utrættelige Arbeidsomhed, hans usvigelige Venskab!

Bilagene, som til denne første Deel udgiøre to og tyve Ark, vidne om, at Historieskriveren giør alt sit til at vise, at han fortiener Troeværdighed; tillige befrie de ham paa en vis Maade fra ved de følgende Dele at betynge Læserens Taalmodighed med at læse flere trættende Bilage.

Den læge Læser maa selv dømme, hvorledes Historieskriveren skulde kunne komme efter alt det, som findes optegnet om fierde Friderichs Levnet som Borger, om hans Foranstaltninger som selvtænkende Regent, dernæst om de Omstændigheder, han og Riget omgaves af, baade hiemme og i Fred og Krig med fremmede Magter.

De gieldende Navne, der ere i Besiddelse af Archiv-Documenter, vare ligesaa uhielpsomme imod fierde Friderichs som femte Christians Historieskriver, ham blev ikke tilskrevet af Collegiernes Præsidenter det, som disse i Sverrig tilskreve Nordberg: „At han ikke allene skulde have fri Adgang til alle „de offentlige Breve og Forhandlinger i Kongens og „Rigets Archiv, som han fandt tienlige til sit Øie„meed, men det skulde endog være ham tilladt at „lade sig hiembringe disse Papirer til Brug."

Der-

Dernæst havde fierde Friderichs Historieskriver eiheller den Lykke at leve i en Tidsalder, som var opflammet af Erkiendtligheds Ild for Kong Friderich. Derfor, uagtet alle Historieskriverens offentlige Anmodninger om private Folks Efterretninger om fierde Friderich, sendte man ham kun faare faa; Den ene uforglemmelige Suhm undtagen, der overlod ham over 100 Ark i Haandskrivt af blandede Efterretninger om fierde Friderichs Regiering.

Hoiers Historie om fierde Friderich har Forfatteren flittig brugt; det væsentlige deraf er trykt i Fortsetzung der algemeine Welthistorie 33. Theil. Den Lykke havde Tydskeren, uforstyrret at bruge det Haandskrivt, som blev nægtet den Danske.

De ham bekiendte trykte Værker, til at oplyse Friderichs Regiering, ere blevne nyttede. Hertil kommer, at Historieskriveren, født 1755, har talet med mange Mænd, der levede i deres første Manddom under fierde Friderichs Regiering og havde talet med dem, der vare af lige Alder med denne Konge.

Hvorfore skulde denne Konges Historie, ligesom al Verdens Historie, ikke kunne komme til os, den næste Alder efter Friderich, igiennem mundtlig Overleve-

levering? Denne, forenet med den skriftlige, udgiør jo, næst egen Erfarenhed, alle Historiens Kilder.

Spørgsmaalet maae de læge Læsere besvare sig selv, om Historieskriverens hidtil udgivne og af dem læste Skrifter lade hos ham formode Dommekraft nok, til at skielne og udlede det sande og rimelige af de mundlige Fortællinger om fierde Friderich.

Det er ikke læg Mands Tvivlesyge som fordrer Tingsvidner over Pletterne i Solen. Nei! de saa kaldte lærde Dadlere og Tvivlere var det forbeholdet, at byde Formodninger og Gietninger, samt støiende Formaninger at qvæle al Sandhed og borttvivle al Rimelighed. Erfarenhed lærer den læge Mands sunde Fornuft, at denne i det daglige Liv saa sielden har med haandgribelig Sandhed at giøre, endog i det den med egne Sandser erfarer. Den Læge er derfor billig imod Historieskriveren, troer ham, naar han ei paabyrder Læseren Urimeligheder, haandgribelige Løgne, Luftsyner og Indbildningsdrømme. Ja den læge Mand føler daglig, hvor urimeligt det er for ham, at rette sig efter mange Hoveder; thi sit eget Sind tillægger man med Rette hvert enkelt Hoved. Maaskee skal der

regnes

regnes hundrede forskiellige Sind til enhver lærd Dadlers Hoved; thi ofte bruser jo Misundelse, Had, Lyst til at behage de Mægtige paa een Gang i samme; ja ofte slovgiøres de Lærde af Dovenskab og da søger Ukyndigheden at skiule sig under dristig Daddel, hvorved de smigre sig med at have redet deres Ære iblandt de Læge, der af og til ere overbeviste om, at den, der dadler et Skrivt, maa ikke allene forstaae at bedømme dets Værd, men endog selv kunne giøre det meget bedre.

Skulde Historieskriveren rette sig efter sine lærde Dadlere, maatte han, for at behage de Jenaiske echolydige Skrivtdommere, ingen Bilage lade aftrykke; skulde han rette sig efter Universitets-Journalens Forfatter, der kaster Støv i Øinene paa det Danske Folk, at det ei skal vedblive at fordre Regnskab af Universitetet for de store Summer, Folket satte det til Forvalter over, saa skulde Bilagene være Søen og Historien Spaanen, der svømmede oven paa.

Sandelig! denne sidste Dadler kan hos Historieskriveren faae mange Snese Ark til Bilage, naar han vil bekoste dem trykte. Dog det var ubilligt endog blot at opvække den Tanke hos nogen Professor ved Kiøbenhavns Universitet, at han skulde

bruge

bruge de Ark, hvortil Forfædrene skienkede Trykkerlon, til noget andet, end hvad de daglig anvendes til, nemlig til de herlige Afhandlinger, som Faculteterne jævnligen forære Bonden og Borgeren, og i hvilke der, ligesom i Almanakkerne, foredrages paa en fattelig Maade Chymiens, Naturlærens og Mathematikens Sandheder, saaledes, at de, ved at vise deres Nytte i alle Livets Sysler, fremme alle Stænders Velstand.

Fierde Friderichs Historieskriver igientager atter herved den Begiering til alle gode Danske Borgere, at de, hvis de skulde eie eller vide noget om fierde Friderich og hans Tidsalder, vilde sende det til Bogtrykker Holm, hvor Historieskriveren imodtager det, og lover taknemmeligen deraf at giøre Brug; thi med Fornøielse retter han sit Arbeide, og glæde ham giør det, naar det bedre og visse kan fortrænge det slettere og uvisse.

Adelige, Collegier og de ved disse fasthængende Lærde vil han ikke mere kiede med sine Anmodninger om Efterretninger til det Øiemeed at hædre en værdig Konges Minde. — De ulærde og veltænkende Læsere, af Glæde over deres Friderich, og de sande Lærde, der kiende Vanskeligheden ved at være Historieskriver, ville vist skaansom bedøm-

me

me nærværende Forfatter, og lade Øiemedet, hvori han skrev, og hans Lyst til at gavne, skiule Feilene med Billigheds Slør, siden disse, uadskillelige fra alle menneskelige Foretagender, ogsaa ere det fra dette.

Forfatterens Fraværelse fra Correcturen maatte afføde mange Trykfeil, der ligesaa lidet kunne skrives paa Bogtrykkerens Regning som tillægges Skrivtets meget gode Correcteur, Hr. Werfel, hvilken Forfatteren ved denne Leilighed har lært at kiende og om hvilken han med Sandhed kan bevidne, skulde han end af Hof- og Statsretten dømmes som en imod Grev Ahlefeldt vranten og uværdig Skribent, at han er en flittig, duelig og meget vel oplyst Mand. Maaskee Forfatterens Daddel ikke hos de Gieldende vilde skade ham saa meget som nærværende paa hans sande Fortieneste grundede Dom.

I øvrigt forbeholder Historieskriveren sig, i en almindelig Fortale, naar Værket er færdigt, paa Nordbergs Viis at angive sine mundlige og skrivtlige samt trykte Kilder, helst naar han anstændigen derom bliver anmodet; thi at stride med dem, der sælge ham til Aristocrater, har han ikke Tid til, mindre endnu Sinds-Munterhed, der maaskee uopretteelig af Sygdom er svækket.

Høyet i Falster, den 11. Maji 1795.

Riegels.

Første

Første Hovedstykke.

Friderichs Fødsel. Opdragelse.

Lige til vore Dage har Sandheden ikke været saaledes hædret i Kongesalene, at den der har kunnet forjage de Svagheder, de Fordomme, hvori Prindser undfanges, fødes, opdrages, blive Mænd og Fædre. Fremlokkede naturlig og uskyldig Elskov Prindsers Undfangelse? Betroede man alle Tider deres Opdragelse til Naturen, som eene kan vaage over Legemets uforstyrrede Vext? Hvor ofte var den oplyste sunde Fornuft Prindsers ufortrødne Læremester? Eller vare maaskee Retskaffenhed og Menneskekierlighed stedse deres Manddoms huldе Venner? O, hvor sielden har den grandskende Historie værdiget Kongerne at tælle dem iblandt de lykkelige Fædre, til hvilke Natur og Dyd nedsmile Bifald, og som midt i Verdens Storm og Modgang favnes af huuslig Lyksalighed, hvis Sødhed ikke Kummer men Døden ene forbittrer!

Hverken nøie Bekiendtskab eller Venskab, byggede paa Hviagtelse, endnu mindre uskyldige Hierters første rene Elskovs-Ild, begyndte og fuldendte Charlotta Amalia's og femte Christians Ægteskab.

Skaberen vilde ene betroe Opholdelsen til det Afkom, som, efter den af ham foreskrevne Orden, frembragtes igiennem Sielens rene Glæder, uadskilleligen forenede med et sund Legems Kræfter. Hvor forskiønnet fremtræder ikke hele Naturen, som adlyder denne Lov? Hvor forældede og afvigende herfra ere ikke ofte Kongeslægterne i Kongeborgene? Opholdelsen, saadan som Naturen fordrer den, glædedes ikke ved Friderichs Forældre, forenede dem ikke sammen.

Efter Befaling vare de ægteviede til hinanden, og det snarere for at tilfredsstille en herskesyg Sønnemoders unaturlige Ønsker, end for selv at grundfæste fælleds Lykfalighed; snarere for at skaffe Arvinger til Riger og Lande, der med alt andet Livløst udgiorde Kongers Stervboe, end for at avle sunde Børn, og af dem at opdrage Landenes faderlige og vennetroe Styrere og Raadgivere.

Farligt havde det været for Sophia Amalia's herskesyge Planer, om en oprigtig elsket Mage skulde have giort Sønnen ligegyldig imod hende. Verdens Snildhed bød Sønnemoderen aldrig at glemme, at hun stedse skulde frygtes af sin Søn, paa det han uafladeligen kunde føle, at hun var for ham umistelig. Tidlig maatte derfor femte Christians Elskov deles imellem tvende. Frillen kunde det aldrig falde ind at svække Moderens Magt over Sønnen, men vel at vaage over, at Ægtefællen blot blev taalt for Arvefølgens Skyld.

Omslynget maatte da Christian stedse være af Sophia Amalia's skiulte Talerør, igiennem hvilke hans hem-

melig-

meligste Ønsker bleve af Moderen optagne, efter hendes Villie forstærkede eller qvalte. Stedse var Christian beruset af Adspredelser, aldrig skulde nogen sund Tanke varigen forlyste ham, aldrig maatte han føle Venskabs søde Fortroelighed, bygget paa Høiagtelse og Uskyldighed.

Christians Aar som gift Mand henflød i en elsket og selvvalgt Frilles Arme. Derimod omgave Kongelivets Ceremonier og Hoflivets Vaner ham og Gemalinde stedse med Tvang, den naturlige Elskovs Grav. Historien lærte os, hvorledes Hoffets Smag tidlig havde indprentet Christian, at Enevælden beroede paa egensindig Hengivenhed for den Lutherske Kirkes Troe, at han ved at afvige fra denne tabte Hiin. Han maatte derfor være tilbageholden imod sin Gemalinde, da hendes Calvinske Troe, hendes christelige Overbærenhed var en Rust, der kunde betage den Lutherske Krone dens Glands og slovgisre Enevælden. Fortroelighed maatte ikke imellem disse Ægtepar have Sted. Lutherske Sieles Salighed er ene bunden til luthersk Præste-Tænde, disse yde ikke de Reformeerte. Christeligt var det, at Præsterne vilde rydde alt af Veien, som kunde forlede Kongehuset til Affald. I dette som i alt blev Christian et Offer for Tidernes Smag. Denne havde giort umenneskelige Jagtfornøielser til de anstændigste Sysler for Jordens Store, altsaa og for Christian. Ja dette Livs grummeste Tyran, Smagen, naar den ei styres af oplyst Fornuft, havde saaledes værnet om Polygamien, at den var udkaaren af alle Ophøiede ved det Danske Hof, som Livets reneste og sødeste Glæde. Denne nød Christian med fuld Maal. Ingen agtede paa Lumskheden, hvormed slig Suus skulde fernisseres, ingen

ivrede imod Polygamien, som alle huuslige Dyders Grav, hvori Forældres hele fortroelige Ømhed for Børnene og deres Opdragelse ganske bleve begravne. Her tauge Præsterne, maaskee fordi Polygamisterne vare sande Guds-Børn, ydede redeligen Tienden, og vare flittige Kirkegiengere. Thi alle bleve de af Præsterne baarne paa Liigprækener ind i Abrahams Skiød, der og som Polygamist var Guds Ven.

Christian var saaledes fuldkommen Fader efter Tidernes Smag. Charlotta Amalia blev ofret til samme Afgud. Hun maatte, lige fra sit Ægteskabs Begyndelse, opædes af Bedrøvelse over at see sig miskiendt, ja hvert af hendes Fied bespeidet, som den, der, ved at forkiettre sin Mand, kunde skille ham ved Tronen. Christian var ikke som hans Broder, Prinds Jørgen, Moderens Kieledægae, Sønnekonen var det endnu mindre, helst det skuffede Haab om at skaffe en Kron-Arving i de fire første Aar af Ægteskabet nedsatte hendes Værd i Sønnemoderens Øine.

Christian og Charlotta Amalia, ikke indbyrdes opflammede af Naturens rene og himmelske Ild til at blive Forældre, bleve det efter Vane den 11. October 1671, da Kronprinds Friderich med et meget svagt Legeme kom til Verden. 1672 og 1675 fødte Charlotta atter tvende Sønner. Men Glæde var det for Christian, at Jomfrue Sophia Amalia Moht fødte ham en Søn, opkalden efter Faderen, der langt overtraf Charlotta's Børn i Sundhed. Hendes førstefødte sygelige Søn var nu ganske udslettet hos Faderen. Friderich med Brø-

dre

dre giorde Plads for ny Kiedsommelighed, Christian og Ulrich Güldenløwe derimod for nye Glæder.

1671. Ganske blev Friderich overladt til sin Moders Omhed, saalænge han hverken kunde skiønne eller tale. I denne korte Tid var han endnu ikke Gienstanden for Far-Moderens hærskesyge Forsigtighed. Med Friderichs Liv begyndte hans Edderduuns Slaverie, med hans Skiønsomhed og Tale, hans Siels Fortærelse og Vanære *). I Friderichs spædeste Alder blev han unddragen Moderens Omhed og overantvordet til en fordums Svigerinde af Statholderen Güldenløwe, Enken af forrige Feldtmarschal Axel Urop, Frue Cecilia Grubbe.

Fem og tredive Aars Ægteskab havde ikke skienket hende Børn. Erfarenhed og Glæde som om Moder kunne vi altsaa ikke søge hos hende. Derimod er det troeligt, at hun aldrig var uenig med sin afdøde Mand i at værne om den frempippende Enevælde, og Historien siger os, at hun, efter Aftale med Enkedronningen, og ved Hielp af hendes Understøttelse, havde hiemme i sit Huus en vis Stiftelse, hvori hun opdrog 8 adelige Jomfruer og 14 unge Adelsmænd til værdige Poder ved et saa ganske nyt monarkisk Hof. Paa Dansk utrængende Adel kunde man ikke forlade sig. Frue Grubbe var hos alle de øvrige Kongelige Børn Overhofmesterinde, og nød siden

1000

*) Hoier fortæller, at Charlotta Amalia var meget ivrig bengiven til den Reformeerte Religion, og gierne havde seet sine Børn oplærte i samme, naar ikke Kongeloven og hendes Ægteskabs-Contract havde hindret det.

1000 Rigsdaler i Pension, som i disse Tider betydede meget. Mon det er at formode, at Frue Grubbe skulde have villet forspilde Enkedronningens Ynde, ved at opdrage Friderich tvertimod hendes Ønsker og Plan? Hun lærte da vist Friderich, indtil hans 7de Aar, ikke andet, end det Klingklang, Hofsmagen fordrede: stedse med Maade at udmærke dem, der vare Hoffets Afguder.

Et smukt Ansigt, Legems Raskhed, og deraf flydende forekommende Munterhed, knyttede ikke Forældrenes Ynde fast til Friderich. Paa hans udenoms Brødre ødtes den ganske, som hans raske Fuldbroder, Prinds Christian, ikke nød ene.

Friderich, kan man næsten sige, undfangedes i Modgang, opvoxte i Ligegyldighed, og, lig den unge Eeg i Tornebusken, skiød sig selv, efter Naturens Orden, sin høie Bestemmelse i Møde.

Far-Moderens ængstelige Forsigtighed forlod ikke Friderich. I hans 7de Aar blev han befriet fra Overhofmesterindens Opsigt, og blev overantvordet til Rigets Marschal Korbitz. Denne Mand var aldrig elsket af Friderich den Tredie, men frygtet, thi han var Sophia Amalia's Fortroelige. I ingen Maade har han efterladt sig Beviser paa egen Oplysning, eller paa Agt for Oplysning, hvor den fandtes. Derimod er Rygtet, der følger hans Minde, rigt paa at tale om hans Ødselhed, Snus og Underofficiers Levnet og Vere. I denne og i en mandig Krops Anstand, der værdig bar Verestegnene, og fremviste overalt en meget lovende Person, bestod ene denne Sachsiske Adelsmands fulde Værd.

(1678)

(1678.) For et Syns Skyld *) skulde Cancellieraad Wibe, og nu ved dette nye Embeds Tiltrædelse Ju-

*) Høiers Ord ere disse: Den salige Kong Christian den Femte sorgede i Besynderlighed for, at der ikke blev sat andre Hofmestere og Betientere hos hans Søn, Kronprinds Friderich, end saadanne, hos hvilke, i Henseende til Religionen, intet var at befrygte. Saaledes blev den daværende Vice-Cantsler i Glückstad, siden Justitiarius og virkelig Geheimeraad, Michael Wibe hans Hofmester, en flittig og lærd Mand, Cassius, hans Informator, og et dueligt ungt Menneske af Geheimeraad Wibes Slægt, Friderich Esmarch, hans Skrivemester, hvilken sidste, som Etatsraad og Cancellie-Forvalter i det tydske Cancellie, 1731 blev adlet.

Af Siele-Evnerne at domme havde Kronprinds Friderich kunnet, i de for en Prinds nyttige og anstændige Videnskaber, have giort større Fremgang end nogen af hans Forfædre. Men en ulykkelig Fordom hindrede disse Evner fra at udvikle sig, da nogle Ministre paastode (hvoriblandt vare Gabel, Knuht og andre anseelige Mænd ved Christians Hof, der i deres Ungdom havde lært meget lidet): at en Prinds behøver saare lidet af Videnskaber, og dertil driftigen sagde, at Oplæren qvæler og fordærver den naturlige Vittighed. Hertil kom, at andre dueligе Mænd holdte det fordeelagtigt for deres Familier, naar den tilkommende Monark ikke kunde fatte formeget, og derfor være tvungen til allene at forlade sig paa sine Ministres Indsigter. I Besynderlighed var Geheimeraad Wibe meget vel tilfreds med, at hans Søn, der var opdragen med Kronprindsen, kunde forsikre sig hans Naade, saa at Prindsen ikke just alvorlig blev holdt til at lægge sig efter Staatsvidenskaberne. Kronprindsen har ingen anden end sin egen Drift til at lære, at takke for det, han vidste: saaledes forstod han det Tydske, Fran-

ske,

Justitsraad, have daglig Opsyn med Kronprindsen som hans Hofmester; ham blev underordnet som Informator en vis Cassius, fordum Veltalenheds Professor ved Academiet i Lund i Skaane.

Denne Cassius havde vist sig ligesaa ærlig i at ophøie med Lovtaler Groscantsleren, le Gardi, som siden dennes Fiender. Han var ganske Forræder imod sit Fædreneland, da han fulgte den Danske Armee i Skaane. Denne Mand, vant til Teltenes vilde Smag, vant til at smigre de Mægtige, var i Førbitzes Haand en troe Medhielper til at danne en monarkisk Prinds, der tidlig skulde lære: at blot Fødselen giorde ham duelig til Kongeværdigheden. Hoffet var nu saaledes betrygget, at dets Smag jo endelig maatte indpodes i denne opvoxende Kron-Arving.

Rek

ske, Danske og Italienske Sprog, tilligemed det fornemste af Architecturen. Hvor ofte har han ikke i sin Regierings Tid fornummet de store Fordele, han kunde have høstet af Kundskab i de sande Regierings- og Staats-Videnskaber, i en pragmatisk historisk Indsigt om sine egne og Naboe-Rigerne, i Jure publico, i alle europæiske Forsters sande Fordele, af Kundskab om Commerce- og Kammer-Væsen, om det sande Politie, og endelig at kiende Menneskenes Charakteristik, eller at vide at bedømme Menneskene efter deres sande Værd. Ofte har og denne store Monark siden sagt, at han ved sin Regierings Tiltrædelse var ganske ubevandret i alle disse saa vigtige Videnskaber, men at han ved egen Agtpaagivenhed og tildeels langvarig og besværlig Erfarenhed havde giort sig bekiendt dermed.

Ret vel stemmede det med Ungdommens Ulyst til siddende Arbeide, strax i det mindre at erfare, at i Soldaternes Lydighed ligge de Videnskaber skiulte, andre ved egen Flid maae erhverve. At have Ret til at befale, blev den unge Kronprinds Friderich oplært til og befriet fra al Siels Anstrængelse. Foruden Wibe og Cassius bleve ham til daglig Opvartning satte Kammerjunker Lütkou, Kammerpage Ulrich Adolph Holsteen og Kammertiener Abro. Disse ved Hoffet for en Deel opdragne Ungdoms-Ledere maatte jo selv være Hofmænd og vide at gjøre sig Hof-Yndest værdige. Ikke fordrer denne af sine Dyrkere Siels Anstrængelse til Videnskaber, ikke Tarvelighed, Retskaffenhed eller rene Sæder, nei den fordrer en mildladende Eftergivenhed, imod bedre Vidende, for de Mægtigeres Urimeligheder; den fordrer Dyd i Tone, Sprog og Miner, den viser de unge Poder, hvorledes de flittigen paa den infernalske Ild, der brænder paa Yndestens Altar, skulle kaste Religion, Pligter imod Forældre og Venner, samt de Ringeres Suk og Sveed. Af disse brændende Materier vedligeholdes den Ild, som allene slukkes af Sandheden, og som ene kan give den Damp fra sig, hvori Hof-Fortienester og Ordener skinne herligen. Beskuer derimod den sunde oplyste Fornuft ved Dagens Lys disse Hofmænd, da sees under deres Ordens Kapper meget ofte Barme, mylende af Avinds, Grændmelses og nedrige Anslags Yngel. Umueligt var det ikke, at Friderichs Hofledere kunde være ærlige: Tiden vil vise os, om de vare det.

1680 blev Hr. Axel Urops Stiftelse til 14 adelige unge Børn indrettet til et Compagnie Landkadetter for

for Prinds Friderich. Statsminister Grev Reventlovs Søn, Ditlev Reventlov, 9 Aar gammel, blev ved dette Corps ansat til Lieutenant. Gros-Cantsler Ahlfelds, næsten af samme Alder, blev Fendrik. Hver Sommer camperede dette Corps paa Ridebanen i Telte, om Vinteren exercerede det i Riddersalen, og Underofficiers-Videnskaben blev her dreven til en stor Høide.

Sandelig kunde disse Øvelser have været for den physiske Opdragelse meget gode, naar de ikke vare blevne ved idel Tomhed aandfortærende, og ganske havde udelukket en fornuftig sand moralsk Opdragelse. Tomheden forfulgte Kronprindsen. Da han blev ældre, var han Tilskuer ved Regimenternes Mynstring, og, for at dræbe Tiden, besaae Tøihuset og alle militaire Legems Øvelser.

I alt dette saae Grandskeren med Veemodighed, hvor omhyggeligen Friderichs Opsynsmænd vogtede ham fra at blive bekiendt med Hoffernes Græske og for Hofkrybet til det inderste fortærende Ild, den ved egen Eftertanke og et skyldfrie Levnet oplyste og forstærkede Sandheds-Kierlighed.

Flaaden, som Danmarks sande Hæder og tilforladelige Værn, blev det ikke Friderich tilladt nøie at lære at kiende. Ikke for ham, som for fierde Christian, fandtes Skanderborg-Søe, ingen, der kunde underviise ham i at tilhugge Skibstømmer, at tiltakle Skibet, og siden at krydse med dette fregat-lignende Skib i Søen. Friderich maatte blot i sit 13 Aar, 1684, lægge Grundstenen til det nye Søeqvæsthuus, og samme Dag spise paa Admi-

ral-

ralskibet. Kunde maaskee Hofsmagen have Grund til at frygte for, at Kronprindsen, ved idelig at omgaaes med de frietalende Søemænd, blev formeget vant til at høre Sandhed og foragte Smiger, da næsten ikke et eneste Skridt kan gjøres til Søes, hvor jo Fornuft og Mod skulle styre. Armeerne tilbede Smiger, men Vind og Bølger ikke.

Aarene nærmede sig, Sindighed nok var der hos Friderich til at kunne lære at kiende de Landes Brøst, han skulde lægge. Men Tidernes Smag vilde, at Prindserne skulde være fremmede i deres Fædreneland. Saa megen sund Fornuft eller Philosophie kunde man dog have begyndt med at bibringe denne unge Herre, at han allene hos sig selv kunde have eftertænkt, hvilke hans egne physiske og moralske Pligter vare, og hvilke han, efter enhver af sine Undersaatters Oplysnings-Grader, kunde fordre opfyldte af dem. Det er: han skulde have været bekiendt med Kongers og alle Menneskers Overherre, Ansvars Lovene. Nei! Sandseløshed blev Friderichs Siels Føde, ikke vandrede han med saa aabne Øine omkring i alle Tiders Historie, at denne kunde blive ham en troe Veiviser paa Livets Bane. Vel vide vi, at Krigs-Videnskaberne indbefatte næsten det Hele af menneskelige Kundskaber, og i Følge heraf paastaae vi tillidsfuld, at en skarpsindig, mild, menneskekierlig, i Verdens Løb erfaren Mand, som dertil er modig og fortroelig med Krigens Farer, kunde snarere ved Øvelse i Feldten blive en stor General og Landets Støtte, end de smukkeste tomhiernede og pudsede Underofficierer, i hvis Hoved aldrig andet kan komme ind end det maskinagtige af Krigs-

Øvel-

Øvelserne, og som gaae begge deres Fiender, den i Marken og Tiden, ene i Møde med evige Smaaheder. Friderich blev dannet til at sysselsætte sig med militaire Ranglerier; hertil forødtes hans bedste Tid, hans gode Siele-Evner. Justitsraad Wibe havde, i at opdrage Grevern ne Rantzou og Bauditzen, nøksom, paa sin udenlands Reise med dem, aflagt talende Beviser paa, at han kunde opdrage unge Mennesker til værdigen at nyde deres Adels Fortrin, betale med Fortienester til Staten noget af den Gield, Adel stedse staaer i til Folket, og som bæres af dette paa dets Skuldre, og med Viisdom, Ære og Uegennyttighed lykksaliggiøre de Lande, i hvis Skiød de saa rigelig, saa trygt nyde Livets bedste Glæder.

Men Wibe, en uadelig Bispes Søn, begavet med god Forstand og Videnskaber, og tillige med levende Bekiendtskab med Verdens Løb, havde lært i Adelens Huse, at man først selv maatte være Adel, for at blive yndet af Hoffet. Adelskab var den Gang det eneste Folium, der maatte lægges under Fortienester, inden deres Glands kunde skinne i de store Adeliges Øine. Ikke allene dette mærkede Wibe, men han mærkede og, at han i Danmark ikke kunde vente at giøre Lykke, saalænge han bandt sin Skiebne til den lærde og vel opdragne Danske Adel; han maatte ganske kaste sig i den fremmede Hof-Adels Arme, og ved at værne om denne med sine Indsigter, trak den ham selv op, fordi den trængte til ham, paa samme Æres-Trin, hvorpaa den selv stod.

Havde Wibe holdt sig til den lærde Giøe, og Høeg, til de ærlige Scheeler og Juuler, saa havde han vel besiddet

deres

deres Høiagtelse og erhvervet sig et Navn iblandt de Lærde, men han havde vedblevet til sin Dødsdag at være Regierings-Canzler med 500 Rdlr. aarlig Gage. Derimod, ved at æres af Korbitz, Knuht, Hahn, blev han Geheimeraad og Ridder. Det var til hans Tid fremmed Adel, der vaagede i og værnede om Enevældens Helligdom, der imodtog til Betaling af de kronede Hoveder, hvis Sandser de vare, Ære, Rigdom, Ordner, Venners og Familiers Forfremmelser. Slig Mynt blev der myntet af ommyntede Fortieneſter, Nationers Sveed og Hæder. Wibe blev altsaa 1679 adlet: nu kunde først Hofgunſten hæve ham op fra et Æres-Trin til et andet. Men og nu havde det været daarligt af ham at handle utaknemmeligt imod ſine Velgiørere, og ganske at undergrave deres jordiske Lykſalighed ved at have lært Kronprindſen, hvor farlige og ſvigefulde for ham og Riget Hof-Fortieneſter ere; hvormeget de fortiente hans og enhver retſkaffen Mands Foragt. Wibes Diemeed, Tidernes Smag, Hofſværmens Yndeſt, fordrede at oplære Friderich til ſtedſe uden videre Underſøgelſe, at uddele Ære og Rigdom til dem, Hof-Yndeſt udmærkede for ham. Wibe, nu eengang omgiven af Hoffets Dunkrafter, blev ſkudt alt høiere og høiere i Veiret. 1683 blev han Geheimeraad, talede ofte med Kong Chriſtian, ja i de hemmeligſte Sager tyede man hen til ham. Han var indlemmet med i Gudernes Samqvem paa det Danſke Olymp. Man fulgte hans Raad: ham var det nu let at lede Lynilden, hvorhen han vilde. Den lærde Roſenkrantz erfoer tilviſſe, at Wibe var mægtig. Ja imod enhver, ſom vovede at ſkiele til Enevælden, havde Wibe viist i Roſenkrantzes Afſtraffelſe, hvorledes Taler og Ord, ſom blot for-

fornærme Enevældens Skygge, bør straffes. I en for Kongehusets Ære nidkier Mands Haand var og det Danske Cancellie sikkert. Ham blev dets Overopsyn overdraget 1683. Lige til Enkedronningens Død kunde Wibes Indflydelse ei være fremskinnende; han arbeidede og kun paa at rodfæste den, paa det han kunde tælles iblandt Tronens Støtter. Fra alt dette Arbeide paa sin egen Lykkes Grundfæstelse kunde man ikke formode, at Wibe skulde have nogen Tid tilovers til Kronprindsen. Folket torde ikke tale, Hoffet taug gierne til hans Forsømmelse. Af Enkedronningens og Korbitzes Død fulgte, at Wibe ene blev betroet Hoved-Opsynet over Kronprindsens Opdragelse. Ogsaa nu fik Friderich til jevnlig Omgang Wibes Søn, der var af lige Alder med ham; med sig tog han een af sine Nærpaarørende, Esmarch, der havde opdraget ham og blev ansat hos Kronprindsen som Regne- og Skrivemester. Denne sidste lærte Friderich godt at regne, og havde Hoffet kunnet formode, at Kronprindsen i Tiden havde brugt Statens Indtægter og Udgifter til Regnestykker, man havde neppe tilladt ham at kiende Tal.

Fra 1685 til 1690 var Geheimeraad Wibe ved Knuths Hielp ganske sysselsat med at udgiøre et enevældigt Partie imod det Mohtske Slæng, kunde altsaa lidet eller intet tage sig af Kronprindsen: han maatte fra sit 14 til 19 Aar hielpe sig med den Underviisning, man, efter Knuths eller Hofpartiets Tilladelse, vovede at give ham. Charlotta Amalia var, ligesaavel efter som før Sophia Amalia's Død, ganske udelukt fra at styre sin Søns Opdragelse. Friderichs Forstand blev ikke beriget med andet, end det lidet, den kunde opsamle ved mundtlige Samtaler

taler med den unge Wibe, Holsteen, Lützov og Abro. Hverken Cassius eller Esmarch vovede grundigen at oplære ham. Cassius var Speider imod Esmarch og Geheimeraad Wibe, ingen vilde udsætte sig for Hoffets uforsonlige Had ved at underviise Kronprindsen grundigen.

Wibe, 63 Aar gammel, haabede vist, lige til han i denne Alder døde, i Tiden at komme til at regiere enevældig under den nye unge Konge, eller i det mindste ikke at giøre det vanskeligt for hans Søn at regiere den unge Herre. Jo mindre Kron-Arvingerne have lært, desto mindre behøve Hof-Yndlingerne selv at vide, for at fængsle dem, og des lettere er det for dem at opvække hos unge enfoldige, selvkloge Førster Ligegyldighed og Foragt imod alle Videnskaber. Naar Hofkrybet ikke fattes paa Smiger, det Dynd de leve af, fattes Førsterne heller ikke paa Fuldkommenheder: de fødes med dem, de trænge ikke til at erhverve dem.

Vi see da, at Wibe vidste at forene med Kronprindsens Opdragelse sin egen Høihed og Ære. 1690 dør han, og nu faldt Hoffets Valg, til hans Plads hos Kronprindsen, paa Hans Henrich von Ahlfeld fra Sestermüh, der var kommen tilbage fra sit Gesandtskab, og som i alle Henseender trængte til Hoffets Yndest. Dernæst een af Overkammerjunker Knuhts fortroelige Venner, een af Kong Christians farligste Yndlingers Afkom, som Svampen opvoxet ved Hoffets Mistbænk, Kammerjunker Hahn sættes til Friderich som hans Marschal.

Paa

Paa denne Maade omgav Hoffet og ikke Moderen Friderich saa nøie, at han ikke kunde giøre et Skridt, uden jo Knuht, Moht eller Kongen vidste det. Det herskende Parties Sikkerhed og Befrielse fra Ansvar var Diemedet af Kronprindsens Opdragelse og Tilværelse.

Vi standse ved det Øieblik, hvor vi med Grædmelse maae see Friderichs bedste Alder, i hans eet og tyvende Aar, at være bortødt paa et tilbagelagt orkesløst Liv, hvor, alle Fristelser uagtede, Moderens Formaninger, Sønnens Kierlighed til hende, og hans egen Sygelighed, dog havde holdt ham fra at blive et bedrøveligt Offer for Tidens og Hoffets Smag. Afholden og ærlig var Friderich, men blottet fra Kundskab om Verden og Mennesket. Barn i Forstand og Villie, og nøie omgiven af Hofkryb og Hofspeidere, skulde Friderich tiltræde sin udenlands Reise.

Dette lærer Historien os, at Friderichs Halvbrødre, Gyldenløwerne, bleve ham i et og alt foretrukne, ja hans egen Broder, Christian, blev stedse roset langt over ham, saa at Friderichs Ungdom kun havde faa blide Dage. Disse vare i Moderens oprigtige Omgang, og hvor sielden, hvor bespeidet maatte ikke denne nydes! Hoffets Ceremonier og daglige Adspredelser opslugede tilfulde Kronprindsens Liv. Ikke nyttigere blev det anvendt, naar han med sin Fader reiste omkring i Provindserne og mynstrede Tropperne eller var nærværende ved Jagtfornøielserne.

Af det, Instruxen til Overkammereren fremsætter, som noget Friderich paa sin Udenlands Reise skulde lære,

kan

kan man see, hvad han hiemme ikke havde lært, og hvor uforsvarlig hans Ungdoms Ledere havde behandlet hans Forstand og Nemme.

Andet Hovedstykke.

Udenlands-Reise.

Den 8. Januarii 1692, altsaa i sit 22 Aar, skulde Friderich skynde sig igiennem Europa, være ganske ukiendt, og blot vise sig med Titel som en Greve fra Norden. Hans Følge bestod af følgende Personer:

1. Over-Kammerer Hans Henrich von Ahlfeld.
2. Marschal Ludvig Hatz von Hahn.
3. Ulrich Adolph v. Holsteen, første Kammerjunker.
4. Kammerjunker Friderich Walther.
5. Kammerjunker Friderich af Hohendorf.
6. Kammerpage von Buchwald
7. Page Speckhahn.
8. Liv-Medicus Wolf.
9. Kasserer Ernst Ulrich Dose.
10. Kammertiener Abro.
11. Liv-Chirurgus Buchwald.
12. Tolken, Hans Michelsen.
13. Livtiener Hartman.

De vigtigste og fordeelagtigste Poster hos denne unge Herre vare i Tydskernes Hænder; med disses Øine maatte han see, med disses Øren maatte han høre; hans Tale, hans Anstand maatte behage dem, ikke det sande, men

disses Bifald og Hofyndestens Smiil skulde være hans Rettesnoer.

Marschal Hahn har efterladt os i Haandskrivt 49 Breve fra Januarii 1692 til April 1693, skrevne af ham til Over-Kammerjunker Knuht, hvori han troeligen melder denne Yndling, alt hvad Kronprindsen paa Reisen foretog sig. Vi ville blot anmærke, hvad der overtyder os om, hvor usselt det var, Kronprindsen til sit 21. Aar havde lært, og hvor ubetydeligt det var, han paa sin Udenlands-Reise *) kunde lære.

De

*) Høiers Ord om Kronprindsens Udenlands-Reise ere disse: Da hans kongelige Høihed havde naaet sit 21. Aar, tiltraadte han 1692 d. 8. Januarii sin Reise igiennem Tydskland, Italien, Frankrige og Holland, og det under Navn af Greve af Oldenborg, ledsaget af sin Over-Kammerer, Hans Henrich von Ahlfeld. Han besaae Carnavalet i Venedig, dernæst Rom, Florents og Genua, lod sig derfra sætte over til Toulon, fordi Krigs-Uroeligheberne giorde Veiene usikkre igiennem Piemont til Frankrige. Fra Toulon gik Reisen igiennem Languedoc og Guienne til Bordeaux. Derfra til de bedste Franske Søehavne paa Vestkysterne til Angers, hvor hans kongelige Høihed nogen Tid opholdt sig. I Januarii 1793 kom han til Paris, hvor han ved det kongelige Franske Hof blev udmærket med megen Distinction. I Februarii reiste hans kongelige Høihed fra Paris til de Spanske Nederlande, hvor Churfyrsten af Baiern, som Spansk General-Gouverneur, lod Kronprindsen imodtage af Prindsen af Berg, og af ham ledsaget igiennem Nederlandene til Gent, Antwerpen og Brysel, hvor Churfyrsten selv imodtog Kronprindsen med Kanoners Losning og Guarnisonens Paradering. Den 7. Mars

De sex Uger, Friderich opholdt sig i Rom, blev han informeret i Mathematiken, og ført om for at see Curieusiteter. For en Hofmand, der veed alt, ere disse og Antichviteter eensbetydende Ord. Levningerne af Roms og Grækenlands Høihed, Vælde og Smag bleve af enfoldige Øine satte iblandt andre Curieusiteters Tal, som Holger Danskes store Grødfad og Grotten, Christophers store Sværd eller Doctor Faustes Hexehat. Hahn og Friderich besaae Praxiteles's, Corinths og Trajans Curieusiteter.

Kronprindsen vedblev at besee Curiosiiteterne i Florents, hvortil regnedes i Toulon Flaaden og Havnen.

I de 8 Uger, Friderich var stille i Montpellier, undervistes han i Historien, Geographien, og, — hvo skulde have troet det? — i Søevæsenet ved Floden Lez. Her fandt Hofmanden dygtigere Folk i Navigationen end i Søehavnene Toulouse og Brest, hvilke med deres Curieusiteter ikke fortiente mere, end netop at besees af disse særkloge Tydskere.

I Montpellier maatte Øvelsen i det Franske Sprog for Alvor begyndes. I Angers, hvor Friderich laae for sidste Gang sex Uger stille, blev han undervist i Ridning, i Dands, i Frankriges Historie og i det Franske Sprog.

Hahn, langt fra at det var hans Mening at være saa oprigtig, lærer os, at Friderich reiste fra Kiøbenhavn,

7. Martii besaae Kronprindsen Holland, i Besynderlighed Haag og Amsterdam, og traf endelig den 14. April 1693 lykkelig ind i Kiøbenhavn paa Slottet.

havn uden at kiende synderlig til det Franske Sprog, eller til Historie, Geographie, Mathematik og Søe-Videnskaber. Og hvor ydmygende er ikke dennne Sandhed for os Danske!

Ole Romer kunde 1671 undervise Frankriges Kronprinds i de mathematiske Videnskaber, men fra 1681 til 1692 maatte han ikke i sit Fædreneland undervise Dannemarks Kron-Arving. Romer, Oxendorff, Dinesen og mange andre Dannemænd kunde vist have oplært Kronprindsen til ikke barnagtigen at gabe paa fremmede Landes Curieusiteter og Rariteter.

Endskiønt vi ikke have Kronprinds Friderichs Examen i hans Fremgang, inden han reiste Udenlands, og vi eiheller have hans Moders Breve til ham, eller hans Overkammerers Udenlands, saa kan dog intet hindre os fra at yttre den Formodning, at Brødrene Friderich og Wilhelm havde nydt lige Undervisning, og at alt, hvad vi vide om Prinds Wilhelm, gierne kan overføres paa Prinds Friderich, helst siden Hoffets Smag styrede begges Opdragelse; og hertil kommer, at begge disse Brødre, under Paaskud af en svag Helbred, bleve holdte fra al Siels Anstrængelse, og derfor begge sendte saa uoplyste og saa uerfarne ind i Verden, som Borgerbørn paa 10 Aar. De skulde jo heller aldrig gaae allene. Først i Graven nedkastede de deres Ledebaand og Faldehat; hele Livet igiennem bleve de jo omgivne af trængende hofopdragen Tydsk Adel.

Havde det staaet til de fornemmeste af hans Følge, var Friderich vist kommen lige saa klog hiem, som han reiste

reiste ud, og dertil været en evig uforbederlig Adspredelses-Slave.

Marschal Hahn glemmer ikke paa Reisen flittig at hilse Knuht fra Kronprindsen, at forsikre denne sin Yndling, at Kronprindsen var ham taknemmelig og forbunden for, at han ene skaffede ham et Sølvservice, prægtige Livreer og et anseeligt Tillæg til hans Reisepenge for den Tid, han skulde være i Paris. Financeminister Plessgiorde det vanskeligt at faae noget Extraordinairt ud af Kongens Casse; men Overkammerjunker Knuht kunde ved sin Hengivenhed for Kronprindsen skaffe ham, alt hvad der var nødvendigt og passeligt for hans Stand. Havde kun ikke Abro eller Holsteen havt Kronprindsens Fortroelighed, og underrettet ham hemmeligen om, at ingen gav ham noget af deres eget, men at alt var Hofspil!

I Italien lærte Kronprinsen en Hoben mere, end hans Opsynsmænd kunde formode. Her blev Friderichs Hiertes Roe forstyrret, her bleve hans faa fortroelige Venner ham umistelige: han lærte det, Førstelivet aldrig lærer, at han trængte til Venners Hielp.

Det var nu engang Friderichs Skiebne, at hans hele Liv skulde forbittres med Sorger. Første Gang han elskede, faldt hans Tilbøielighed til den muntre, frie og belevne Grevinde Velo *). Ulighed i Stand var ikke den-

*) Casotti i hans Fortælling om Kong Friderichs Ophold 1709 i Florents anforer en vis Dame, Maria Magdalena Trenta di Lueca, hvilken Kongen allerede kiendte fra sin forrige

den største Vanskelighed, men at hun var romersk catholsk og kun kunde forene sit Hierte med et rettroende Hierte, dette var en Hindring, som hverken Armeer eller Skatte kunde rydde af Veien.

Friderich maatte skynde sig fra Italien, saaret, tungsindig, tabt for sig og andre; Paris selv var ham en Orken, hans Velo var ikke der. Kunde han end med Walther og Abrotale om hende, saa kunde han dog næsten være vis paa, ikke mere at faae hende at see. Thi ved at blive romersk-catholsk var han fra Tronen nedstyrtet i et Intet.

Var end en dyb Tungsindighed Følgen af Fraværelsen fra Grevinde Velo, saa har dog Dannemark hende vist det at takke for, at hun lærte Friderich saaledes at kiende hans egne Mangler, at han følte, hvor meget han trængte til at lære. Og vi have Rygter til Grund for den Formodning, at det var hende der gav Friderich Smag paa Malerier og Bygninger, og lærte ham at bruge Bygningsridser, hvori hendes Broder var meget stærk, ligesom og at Friderich vist i Tiden vilde have trukket sand Fordeel deraf.

Fri-

forrige Reise 1691, medens hun ei var i Kloster, og som stedse var bleven ham i kier og ærbedig Erindring, som en Dame af stor Forstand og smukke behagelige Sæder. Denne Dame er ikke Grevinde Velo; hun var bestandig i Florents og Velo derimod i Vicenza. De meest belevne og vittige Damer vare Friderichs bedste Omgang. — Mere herom, naar vi tale om Friderichs Udenlands-Reise for 1709.

Friderich kom paa sin Faders Fødselsdag 1693 tilbage til Kiøbenhavn, og havde lært paa sin Reise, at Kiøbenhavn, Slottet, Hoffet, Armeen og Flaaden fattedes meget, for at ligne det, han havde seet Udenlands: det smukke Kion kunde hiemme endnu ikke frembryde ham en Grevinde Velo; han var altsaa ligegyldig imod det.

Efter sin Hiemkomst maatte Friderich omgaaes sin Moder med megen Forsigtighed; hun kunde jo let have erfaret Sønnens Kierlighed i Italien. Hendes Frygt for, at han skulde gaae over til den romerske Kirke, giorde, at hun med Hoffet var enig i, at Prinds Friderich skulde giøte sig jo før jo heller.

Lutherst skulde Friderich være, leve og døe. Christians Hof vilde, om ikke med andet, saa dog med ubøielig Rettroenhed, fortiene Himmelen.

Tredie Hovedstykke.

Giftermaal og Levnet som Kronprinds.

Først i Augusti 1695 vilde Kronprinds Friderich reise med Posten til Güstrow, Fehrberlein, Wittenberg og Dresden, og til den 22. Augusti var Friderich hiemme og havde underveis faaet sin Faders Tilladelse til at giøte sig. Formælingen blev besluttet at skulle fuldbyrdes ved Aarets Ende *). Var Cimbrien fordum Vagina gen-

*) Høiers egne Ord om Friderichs Giftermaal ere disse: Tvende Aar efter Friderichs Hiemkomst fra sin Udenlands-Reise giv,

gentium, blev Meklenborg nu Vagina nobilium for Dannemark. Denne gode Meklenborgske Prindsesse bragte sin

givtede han sig med den durchlauchtigste Prindsesse af Mechlenborg Güstrow, Lovise, som i Norden har erhvervet sig et uforglemmeligt Minde for Gudsfrygt og Dyd. I Begyndelsen havde man til Kronprindsen i Forslag den Churbrandenborgske Prindsesse Elisabeth Sophia. Hun blev siden givt trende Gange, først med Hertugen af Churland, siden med Markgrev Christian Ernst af Brandenborg Bayreuth, og endelig med Hertugen af Sachsen Meiningen. Dronning Charlotta Amalia var ganske tilbøielig til det Brandenborgske Partie, ja Berliner-Hoffet var næsten saa vis i sin Sag, at een af dets Geheimeraader, Paul Fuchs, i sit Huus, ønskede paa et Bal Prindsessen til Lykke paa følgende Maade: „I Dag har jeg den Ære at opvarte Dem som Ballets Dronning, jeg haaber snart at kunne venerere Dem som en regierende Dronning." Men Kong Christian vilde slet intet høre om dette Partie, naar Prindsessen ikke vilde offentligen bekiende sig til den evangelisk lutherske Kirke. Nogen Tid efter kom den Svenske Arveprindsesse, Hedvig Sophia i Forslag. Og neppe havde dette Partie fundet Modstand, hvis Prindsessen havde besiddet ligesaa megen Skionhed som Dyd og Forstand. Men da et Rygte udbredte sig i Sverrig selv, at hun havde tvende Tommelfingre paa hver Haand, saa faldt Haabet bort til det Svenske Hofs største Græmmelse. Foruden disse Prindsesser havde man meget roest for Kong Christian den Femte, Prindsesserne af Sachsen Gotha og Eisenach. Men da Valget var overladt til Kronprindsen selv, besluttede han hemmelig at reise til Güstrow, Gotha og Eisenach. Forinden han kom til disse Hoffer, talede han med sin Tante, Churforstinde Anna Sophia af Sachsen, for at høre hendes Raad i denne vigtige Sag. Kronprindsen gik til Rostok fra Kiobenhavn til Skibs, derfra til Güstrow,

hvor

sin Søster med sig. Friderich og Lovisa kiendte jo aldeles ikke hinanden. Lovisa, fire Aar ældre end hendes Mand, fulgte sine Forældres Ønsker for deres Navns og Huses Glands.

hvor hans Hierte blev slaget af Lovisa's Skionhed og af den hertugelige Families behagelige Omgang. Og dette kunde let hende, sig siden Geheimeraad Christian Siegfried von Pleſſen, under Navn af en Hr. von Strahlendorff, var ankommen Aftenen i Forveien meget ſildig til Güſtrow, for at kunne gaae Hertugen til Haande med de fornødne Underretninger. Fra Güſtrow reiſte Kronprindſen til Churførſtinden af Sachſen. Og da hans Tante, denne fortræffelige Kone, foretrak den Güſtrowſke Prindſeſſe for alle de andre, ilede Kronprindſen tilbage til Güſtrow, hvor Ægteſkabs-Contracten blev underſkreven den 8. October. Formælingen blev opſat formedelſt den gamle Hertugs mellemkommende Død. Omſider blev Prindſeſſe Loviſa med en Escadre hentet fra Mechlenborg af Geheimeraad Pleſſ, og ankom den 1. December til Gyldenlund, hvor Kronprindſen ſelv imodtog hende, og i ſin Vogn førte hende til Jægersborg, da den 5. December Brylluppet med al Pragt ſtod paa Slottet i Kiøbenhavn. Til Escadrens Udruſtning og Feſtiviteterne ved Brylluppet havde Kong Chriſtian anvendt 4 Tønder Guld, og den 7. December beærede hans Majeſtæt Geheimeraad Pleſſ med det blaa Baand; hvilken Orden, før han, ingen kongelig Miniſter eller blot Adelsmand havde erholdet, uden efter lange og vigtige Tieneſter. Derimod Hr. v. Pleſſ var forſt for tvende Aar ſiden bleven Geheimeraad. Adſkillige regierende Herrer i Tydſkland bleve herover fortørnede, og vilde ikke bære Elephant-Ordenen, foregivende, at denne Miniſter var endnu ikke bekiendt for at være saa ſtor. Af dette Kronprindſens Ægteſkab blev født 1697. d. 28. Junii en Prinds, kaldet Chriſtian, ſom døde 15 Maaneder efter, nemlig den 3. October 1698.

Glands. Friderich maatte adlyde en enevældig Ministers Befaling. Neppe erfoer Lovisa strax, at Friderichs Hierte ei var ene for hende. Meklenborg, i hvor nær det end skal ligne Paradiis, er dog ikke Italien. Lovisa havde neppe den gode Opdragelse, den fine Smag, det nøie Bekiendtskab med Verden, som vi have Ret til at formode hos Grevinde Velo. Güstrow er dog ikke at sammenligne med Vicenza, Verone, Venedig, ikke engang med Rom.

Grevinde Velo vedblev vist at være Friderichs Maalestok, hvorefter han maalte alle Kiønnets Fuldkommenheder. Liighed med hende erhvervede hans Agtelse, Elskov aftvang Naturen ham. Prindsesse Lovisa var liden af Vext, velskabt, havde castaniebrnne Haar, spillende Øine; et mild og indtagende Ansigt giorde hendes hele Figur behagelig; men for at være yndig og beholde Magt over et erobret Hierte, burde hun ikke have været det, hun var: heftig, mistænkelig, heldende med sin Fortroelighed for meget til Friderichs Fiender. Disse havde skaffet hende en Mand, men ikke skulde de have vedblevet at forsyne hende med Vaaben. Havde hun Mistillid til sine egne Yndigheder, kunde ingen menneskelig Magt forsikkre hende Herredømmet over Friderichs Hierte.

Lovisa fik Kammerjunker Walther til sin Marschal. Lützou gik som Amtmand til Lolland. Spekhan blev Kronprinds Friderichs Kammerjunker og hans Overkammerer Ahlfeld blev hans Overhofmarschal og Geheimeraad. Holsteen og Hahn vare i deres Poster hos Friderich.

Vi see da, at hans Liv, som givt Mand, var deelt imellem de samme Opsynsmænd, som før. Hans aarlige Apanage oversteg neppe 12000 Rdlr. Hans Gemalindes Hof-Etat *) blev af Kongen selv betalt: desuagtet beholdt han lidet tilovers, naar de ham satte store Betientere af hans Apanage skulde lønnes, til at sætte paa

*) I Ægteskabs-Contracten hedder det, at Lovisa skulde have 1000 Rdlr. aarlig til Naalepenge, og aarlig som Enke 4550 Rdlr. Til hendes Hofstat blev betalt:

En Hofmester	.	800 Rdlr.
En Kammerherre	.	600 "
En Hofmesterinde	.	300 "
En Kammerjomfrue	.	200 "
Trende adelige Jomfruer, hver med 150 Rdlr.	.	450 "
Hofpræsten	. .	400 "
Fire Pager, hver med 24 Rd.		96 "
En Kammerfrue	.	50 "
Tvende Vaskepiger hver 30 Rd.		60 "
Hofmesterindens Pige	.	15 "
Kammerjomfruens Pige	.	15 "
Jomfruens Pige	.	15 "
En Livskræder med Karl		150 "
Sex Lakeier hver 40 Rd.		240 "
Tvende Kudske ved tvende Span, tvende Forridere og en Bi-lober ved Kammer-Vognen		2971 "
	Summa	6362 Rdlr.

Moen og Baagøe bleve Lovisa vel skienkede, men forbleve under Rentekammerets Bestyrelse. Hendes Mand kunde med dette lige saa lidet giøre nogen betydelig Forandring, som med sit Jægerspriis: at være Ministeren underordnet, var ingen fri Raadighed.

paa Hauger eller Bygninger, for at øve noget af det, han havde lært i Italien. End ikke kunde han faae det mindste extraordinairt af Kongens Casse, for at bygge en taalelig Indkiørsel til hans Gaard, Amagergaard, nu Friderichsberg-Slot.

Selv plantede han Træerne i Haugen og Søndre-Mark, hvilket nu næsten er det eneste urokkede, der beskygger hans Undersaatter af det meget Gode, han plantede for dem. Uorden har oprykket en Deel af det med Roden.

Kronprindsen var ikke daglig om Kongen. Han havde sin egen Huusholdning, og maatte forslaae Tiden, det bedste han kunde. Med Statsbestyrelsen og heraf flydende alvorlige Forretninger maatte han slet ikke sysselsætte sig. Han blev holdt i meget stærk Tvang af sin Faders Yndlinger, der alle vare af den Mening, at de vilde lære ham, at han trængte til dem. Vel fulgte han af og til med sin Fader til Holsteen, var med paa Mynstringerne og paa Jagt. Men hans svagelige Helbred bød ham at være maadelig; han kunde altsaa ikke tage alt for stor Deel i Hoffets Glæder. Ratzeburgs Beleiring var den første alvorlige Krig, han var nærværende ved, i hvilket mordiske Optrin han aldeles ikke søgte mindste Moerskab.

Ofte, for nogle Timer, kom han til sin Moder, men de boede ikke sammen, uden naar hele Hoffet laae med Kongen paa Friderichsborg eller Jægersborg. Med sin Søster, Sophia Hedvig, omgikkes han kierlig, men

ikke

ikke fortroelig, eiheller med sin Broder Carl. Derimod havde han Fortroelighed til sin Moder. De vare begge i lige trykkende Kaar, de vilde gjøre godt, vilde gjøre Indretninger ved deres Boepæle, men Pengene bleve dem nægtede. Vilde de have nogle af dem, de yndede, i Embeder, vare de vis paa, at Kongens Yndlinger hindrede det.

Af sine Halvbrødre syntes Friderich meest at elske Feldtmarschal Christian Gyldenløve, hvilken Kronprindsen selv, efter Faderens Befaling, den 10. Januarii 1693 overhængte Elephant-Ordenen. Ikke maatte Friderich 1695 og 1697, saaledes som denne Gyldenløve, reise til Norge, for at eftersee Armeen. Nei! Friderich skulde blindt leve og regiere, og ganske fordybes i Hof-Etiqvette, hvortil vi billigen regne den Høihed, han skulde iagttage imod Prinds Conti *) ved hans Nærværelse i Kiøbenhavn,

*) De Franske Prindser havde ikke Aarsag til at vise Høflighed imod Dannemarks Kronprindser. De glemte ikke, at Ludvig 14. havde tvunget Hertugen af Orleans til at vige for Kronprinds Christian. Frankriges Konge betitlede endnu ikke Kongen af Dannemark ved: Hans Majestæt, og de Franske Prindser kunde ikke overtale sig til at troe de Danske Prindser at være af samme Rang som de. Høiers Ord om Prinds Conti ere disse. „ I Aaret 1697 var Churfursten af Sachsen, Friderich August, bleven valgt til Konge i Pohlen. Omstændighederne ved dette Valg høre ikke herhen. Hans vigtigste Medbeiler var Prinds Conti, hvis Partie var saa stærkt, at det havde udraabt ham til Konge, og Prindsen havde antaget Kongetitlen, men maatte i November 1697 forlade Polen uden Krone. Med tvende af sine Skibe stødte han paa Galt

havn, paa sin Tilbagereise fra sit tabte Kongerige Polen. Med Ulrich Güldenløve, General-Admiral, syntes Friderich, som Kronprinds, ikke at have omgaaedes saa fortroelig, som med Broderen; maaskee og denne sidste, ved sine jevnlige Reiser til Italien, havde Tidender at bringe imellem Friderich og Grevinde Velo; maaskee var Walther deres fælleds Postmester.

Paa ingen Maade har Historien frembudet det allerringeste, hvoraf vi kunde slutte, at Prinds Friderich forberededes til at gaae sit store Kald i Møde. Det var jo Hoffets Ønske, at han skulde, ved sin Regierings Tiltrædelse og fremdeles, trænge til Hoffet, og ikke til Sandhed, Oplysning og Retskaffenhed. Ingen af Christians Yndlinger kom, ved deres Herres Død, i saa kummerfulde Omstændigheder, at de behøvede at smigre for Kronprindsen, naar han kun ikke efter Lovenes Strenghed vilde lade deres Opførsel undersøge. Pless var i Dronning Annas Tieneste, Moht og hans Søster havde vel forsynet sig, Harboe og Jessen vare ikke fattige, Reventlau og Knuht havde uhyre Rigdomme. Statholder Güldenløve kunde ikke trækkes til Ansvar, uden at alle hans Medvidere, den største Deel af den Danske Adel, ogsaa

Saltholmen, tyende hen til den Franske Ambassadeur Bonrepos, der boede bag Slotter, hvor nu Palaiet er. Prinds Conti gjorde Kong Christian sin offentlige Opvartning i hele Hoffets Nærværelse, men til Kronprindsen gik han ikke, ventelig fordi han endnu havde Kongeværdigheden i Hovedet, og ikke kunde overtale sig til at imodtages som blot Prinds Conti, hvorfore han eiheller bleo indbuden til Kongens Taffel.

saa skulde affordres Regnskab. Med faa Ord: Slægtskab, Deeltagelse i Ranerier havde af den hele Adel, og Christians Hofkryb, giort en Massa, der geraadede i Giering, og truede en ung Herre med et Jordskielv, en oversvømmende Lava, der kunde bortskylle hans Trone, hvis han havde vovet at fordre nogen af Adelen til Ansvar. Det er jo nu blevet til en Sandhed, at Adel er en langt fastere Grundvold for Tronerne, end Retskaffenhed, offentligt Regnskab, og alle Stænders Kierlighed.

Adelens Sammenhold gior, at naar een er i Raade, ere de alle; den opsluger al Ansvar og Retfærdighed, dovgior de bedste Kongers Idrætter med at kalde Ministre til Regnskab, og fører over Jorderige et Afgudsdyrkerie, Hedenskabet aldrig har kiendt Lige til. Store Fortienester laae dog skiulte under de Guder, Hedningerne tilbade. Men hvor ofte maae ikke Undersaatterne tilbede den Adelige, fordi han skaffer sin Herre Friller, Viin og Moerskab!

Man læse det igiennem, vi have sagt om Kong Christians sidste Levemaaneder, og erindre, at den 9. Martii 1699 sad Kronprinds Friderich, 28 Aar gammel, første Gang til Ceremonie i Høiesteret, og først den 19. Augusti maatte han være nærværende ved Jessens og Plessens Referat til Kongen, eller, som det nu kaldes: Stats-Raadet. Dette var at dannes til at blive Enehærsker.

Vi have ellers ikke Grund til at formode andet, end at jo Kronprindsen, lige til sin Faders Død og tvende Aar efter, levede vel med sin Gemalinde. Sin før-

førstefødte Søn, Prinds Christian, mistede han den 3. October 1698.

Maaskee havde Friderich megen Fortroelighed til Dronningens Hofmester, Walther, til Ulrich Adolph Holsteen, til Kammertiener Abro, samt Liv-Chirurgus Buchwald og Casserer Dose. Kammerjunker Wibe var ham ikke ligegyldig, men ham kunde han ikke daglig omgaaes. Ellers ere ingen af Hofslænget os bekiendte som hans Yndlinger.

Intet skriftligt har Friderich, som Kronprinds, efterladt os. For Sindighed og god sund Fornuft roses han af Nordberg, hvis Helt fordrede Friderichs Forringelse. Thi, siger denne Skribent, merkelig er Kronprinds Friderichs Dom 1698 over den Lothringske Gesandt Rogecourt, som dadlede, alt hvad han saae, og talede meget haanligen om Carl 12. Dette fortalte man Friderich, ja, svarede han, **han vil tale ligesaa vel om det Danske Hof, naar han kommer til andre Hoffer.**

Vi standse med Friderich, just da han den 25. Augusti 1699, efter Faderens Død, skal sætte sig paa sin Fædrene-Trone, da han skal, fra den meest uvirksomme, ørkeslose og uvigtige Tilstand, tilsælles med den ringeste Undersaat, træde ind iblandt Jordens Guders Tal; og her skal hans Villie, i hvordan den end er, hædres som Viisdom, og Ulydighed imod kronet Ufornuft tilbringes Døden. Dog, o Folkeslag! værer ikke modfaldne over denne Lidenskabernes ephemeriske Seir over

Dyd

Dyd og Fornuft. Alherren er ikke for svag til at straffe Vældens Misbrug, den Ringes Mishandling lader han ikke uhævnet. Hugonotternes Tørst efter Hevn synes endnu ikke at være slukket med Strømme af Emigranters og Præsters Blod. Den samme Gud styrede hines Forfølgelse og deres Retfærdiggiørelse. Aarhundredes Slægters Modenhed kommer seent. Skaberen planter, vi Mennesker see Frugterne blot at falde af, og lykkelige om vi havde Forstand til ret at samle dem til Advarsel og Nytte for os.

Bedre Regent blev Friderich, end hans Opdragelse lod os formode, han vilde blive. Men han blev og opdragen i Modgang og bespeidet, lige indtil han tog Scepteret i Haanden. Modgang rystede strax hans Fædrene-Throne. Hans egen Sygelighed tillod ham ingenlunde at overgive sig til Adspredelser, hans Moders indskrænkede Liv og saa ofte feilslagne Ønsker gik ham nær til Hierte, kort, alt bød ham at være mistænkelig, arbeidsom, sparsom og afholden.

Omstændighederne dannede Friderich. Knudret var hans Lives Bane som Kronprinds, tornefuld var Kongelivet, bestrøet med Roser blev det aldrig. Han nød aldrig, ikke en eneste Gang, Livets Glæde ublandet med Kummer. Thi Friderich var baade Menneske og Konge. De kronede Umenneskers Antal er stort.

Desto værre for Dannemark, at Friderich længe maatte være Adelens Konge, inden han torde vise sig som de ringere Stænders Fader og Ven. Ved langsom

erhvervet egen Erfarenhed maatte han lære sig selv at kiende Landets Nød. Næsten var hans Levetid forløben, inden han kiendte noget af de rette Vendrings-Midler. Han skulde paa eengang, paa een Tid opdrages, oplæres, erhverve sig Venner, være Konge, General og Admiral, og, det som var det tungeste, være Seierherre over sit Hiertes Fiender, der hver Dag brøde frem med fornyede Kræfter. Vi forlangte umuelige Ting af Friderich, om vi forlangte, han skulde have opfyldt alle disse Fordringer, helst da Hoffet giorde alt sit til at hindre det Gode. Stort er det, hvis Historien tør sige med Sandhed, at Friderichs 10 første Regierings Aar forløb med at høre Raad, 10 andre med at eftertænke og prøve dem, de sidste 10 Aar med at handle selv.

Kunde vi Danske elske de store Navne, som lod denne eiegode Friderichs første 28 Aar blive et Offer for deres Egennytte og Herskesyge? Kunde Folkesagene elske Adelen, som vaager over, at Konger ikke blive til det, de tegne til, og som de af Slægterne fik Magt til at være? Er da den Adel elskværdig, som i alle Landets Farer unddrager sig selv Skattebyrderne, som lader sin Vet indtil tusinde Leed være skyldfrie, hvilkesomhelst Misgierninger den end er besmittet af? Ere da de 16 Ahner fra Himmelen nedsendte, 16 Skyts-Engle over Jordens Beboere, der bringe den Himmel-Viisdom, som byder os at foragte Retskaffenhed, Fornuft, Ansoar og sand nyttig Oplysning? Nei disse Ahner ere vist ikke Engle, siden al deres Værd bestaaer i Slægtskab og Familie, i Arv og i Liggendefæe. Nok, disse Ahner stoi uopholdelig omkring Friderich, og hindrede ham med deres Koglerier fra,

fra at see Tingene, som de vare, ja de hindrede ham endog fra at blive det han kunde være, og at stifte det Gode han vilde stifte. Kort, de hindrede den oplyste Alder fra at omgive Friderich, at hielpe hans Idrætter til Modenhed, og at forevige dem.

At Friderichs meget gode Regiering ingen varige Frugter efterlode for ham selv eller for Slægten efter ham, var Geistlighedens og Adelens Skyld; disses Hindringer imod Kongens Ønsker er det, vi skulle vise i hans tredive Regierings Aar, hvilket er at opfylde vort Løfte, at skrive fierde Friderichs Historie.

Fierde Hovedstykke.

Fra 25. Augusti 1699 til 2. November 1708.

Hoffet.

Sextenhundrede og ni og halvfemsindstyve, den 25. Augusti om Eftermiddagen Klokken 5, udraabte Overjægermester Staatsminister og Greve Conrad Reventlow af et Vindue paa Slottet i Kiøbenhavn: **Længe leve vor allernaadigste Arve-Konge og Herre Kong Friderich den Fierde!** Folket igientog dette vigtige Raab trende Gange. Alle, som kunde sværge af Danske og Norske Undersaattere, tilsvore fierde Fride-

rich Lydighed og Troeskab. Til Friderichs Barm straalede tvende Millioners Øyner og Ønsker. Han kunde bruge og føre disse Kræfter, hvorhen hans Forstand vilde.

Hvilken Magt kunde være større paa Jorden? Vidste og Friderich, hvad Viisdommen fordrede af ham, for at giøre hans Rige lykkeligt, og at kunne styre det mildt og christeligt, som var det Vilkaar, paa hvilket Undersaatternes Lydighed var bleven hans og Efterkommeres Arv?

Vidste Friderich: at regiere er det samme som at raade og lede Undersaatterne til deres Bedste ved at straffe retfærdigen, uden Persons Anseelse, og belønne ædelmodigen? Vidste denne unge Konge, at hans Undersaatter i Grønland vare ham ligesaa vigtige, som hans Hofkreds? Vidste han, at Undersaatterne, naar han fortiente deres Kierlighed, leve og døe for ham, uden at sige ham det? Vidste Friderich, at Videnskaberne vare Fakler af Viisdommen, betroede de Dødelige, ved hvis Skin de kunde begrunde Elementernes Kræfter, Strid og Enighed, og byde dem, efter Viisdommens Love, af Dødelige udfundne, at være Selskabernes Velgiørere og Bevogtere; at Lande, som ei af disse ere oplyste, ere Ørkener, bedækkede med Uvidenheds rædselfulde Mørke?

Vidste Friderich, at hans Soldater i Fredstid blot ere Retfærdigheds Værn, og i Krigstid Fædrenelandets Vognborg, men at de til ingen Tid bør være Herskesygens og Egennyttens Drabanter, der med Bajonet-

jonetter skulle paatvinge Ufornufts-Slutninger som Viis-doms-Bud?

Vidste Friderich, at de Fortrin, Adel og Geistlighed havde tilliftet sig, vare uretfærdigt Rov, der skiulte sig under det indtagende Slør af Erkiendtlighed for engang udviste store Tienester? Uafladelig at belønne, forudsætter uafladelig at fortiene Belønning. Ingen Stand kan have Ret til uden Giengield at oppebære Velgierninger af de andre Stænder. Vidste da Kongen, at Adel er ikke Adel, naar den ei omgiver ham med Sandhed, og uafladelig stemmer ham til at give Love, stedse svangre med Borger-Vel. Vidste Friderich, at denne og Geistligheden aldeles ingen Forret bør nyde, naar de ikke i Oplysning og Vandel ere de sikkre Veivisere, de ringere Stænder trygt kunne efterfølge, og ved at efterfølge blive visere og dydigere?

Vidste Friderich, at Jordens Skaber vilde, at Ansvars-Loven skulde være den mægtige Kraft, der skulde holde Riger og Stater sammen, og at, ligesom denne af Konger hævdes eller foragtes, blive disse Skaberen kiere eller strafværdige? Ansvar er den Grundvold, hvorpaa al moralsk Fuldkommenhed er bygget.

O, I Jordens Konger! vilde I kun aldrig glemme, at I, ved Skaberens Midler eller de Omstændigheder, han bød at blive til, inden I med den Alder, I skulde beherske, traadte frem af Muelighedernes Skiød, bleve ophøiede over Eders Medmennesker; og at I langt

fra,

fra, ikke engang naar I erobre Lande, satte Eder selv paa Thronen. Nei! ikke egen Magt, men ene Skaberens Viisdom, ved Ansvars-Loven rodfæstet, ved oplyst Fornufts Hielp i alle Undersaatters Hierter, holder Eders Vælde i Veiret. Ansvars-Loven, foragtet af Eder, vrister Eder Scepteret ud af Haanden, og I tælles enten her eller hisset iblandt ynkværdige Daarer eller ondskabsfulde Regentere, hvis Lon aldrig kan blive evig Glæde og Fryd i redelige Undersaatters Vennekreds i hine salige Egne.

Friderichs Opdragelse havde lidet kært ham af alt dette, og mindst paa en anvendelig Maade.

Hans egen Erfarenhed maatte siden, kiempende imod Hof-Adspredelser, giøre ham klog; Omstændighederne dannede ham til at blive det Modsatte af det, Faderen, som Konge, havde været. Faderen ødslede med Rigets Magt; Friderich sparede. Tiden var Faderen til Byrde; denne var Sønnen for knap. Faderen fulgte alles Raad; Sønnen betroede sig til faa. Faderen elskede Støi og Pragt lige til i Drik og Klæder, reiste stedse, ledsaget af Skokke Lediggiængere; Sønnen drak Viin og Vand sammen, var meget tarvelig i Spise, red daglig, ledsaget af sin Overkammerjunker, en Livkarl og Rideknægt. For at faae Faderen som Konge i Tale, maatte mange Ceremonier gaae i Forveien; Friderich var til alle Tider og paa alle Steder at faae i Tale, han viste ingen med Barskhed fra sig, man veg ikke tilbage for den alvorlige Mine, han ikke kunde aflægge, endog

naar

naar han var aller-gladest. Vi skulle tale om Friderich som Borger, inden vi beskrive ham som Regent.

Friderich som Borger.

Det er af Regentens daglige Liv, naar han er ene og tumles af Lidenskaber, som han ikke kan vise offentligen, man skal lære at kiende ham som en agtbar Borger. Til at spille Regent-Rollen, der ikke er det samme, som at regiere selv, hører der hverken Viisdom eller Dyd, men vist til at tvinge det menneskelige Hierte. Glimmer-Regenten behøver jo knap selv at flytte sin Fod, at skyde sine Øine frem og tilbage, alt dette gjøre Yndlingerne for ham. Alt gaaer ham efter Ønske, han kan ikke røres til Medlidenhed eller Bedrøvelse. Smigrerne male ham Tusendes Modgang som Lykke for dem og ham. Brænder en Bye af, heder det i Smigersproget: denne Bye er bleven langt smukkere efter sidste Ildebrand, end den var før. Det seer Regenten og tier. Giennembrækker Vandflod Diger og bortskyller Familier, siger Smigreren: nu er Diget saa skabt, at det aldrig mere kan brække, og Jorden er bleven dobbelt frugtbar ved Overskyllelsen. Tusende henrives af Pesten; Hofkrybet siger: det er vel, Pesten kommer ikke oftere, de usundeste ere bortrevne, de stærke ere blevne tilbage. Synes end Regenten, at Actiehandel har bragt tusende Familier til Bettelstaven, siger Hofkrybet: desto rigere

ere

ere de agtværdige Familier blevne, der daglig omgive Eders Majestæt. Pengene ere dog blevne i Landet, og Folket er blevet klogere. Ja, vedbliver Hyklerne, Krigen selv er nødvendig, for at aarelade det menneskelige Kion. Skatter ere herlige Midler for at drive Undersaatter til at arbeide: ved at forøge disse, forøges Flittigheden, altsaa og Undersaatternes Velstand og Lykkelighed. Rettens Pleies store Udgivter, til ingen Nytte for de Fattige, blev i Regentens Øine malede som Viisdommens egne Ønsker, thi herved bleve Undersaatterne afskrækkede fra at blive trættekiere og bestyrkede i Taalighed, denne saa faste Grundvold for alle Monarkier. Dydig er enhver kronet Misdæder i sin egen Hof-Cirkel; gudfrygtig bliver han uden Umage, naar han er en flittig Kirkegienger, og synger han lydelig Psalmer, er han et retfærdiggiort Guds Barn. Ja, Guds Ven kaldes han af sin egen Geistlighed, naar han flittig benaader disse med Smulerne af Undersaatternes Marv, faldne fra hans Bord, og vaager over, at Præsterne, som Guds Mænd, aldrig straffes, om de begaae det, der just for Standens Æres Skyld bør skiules, thi aabenbaret blev det jo ved at straffes.

Saaledes veed jo Regenten aldrig, hvad det menneskelige Liv er, endnu mindre kiender han det vigtige Ansvar, der følger ham ind i Evigheden, naar han maae lade sin Krone og Scepter bag efter sig til Tiden og Daarligheden. Regenterne vugges i Overflod, ledsages af Falskhed og Forstillelse, vandre i Ukyndighedens og Hykleriets Taage, slæbe Tidens tunge Byrde Livet igiennem, skiule deres graae Isse med skiendig Ørkesløshed, overlade

lade deres Minde til det kolde Marmor og de endnu koldere Undersaatters Hierter.

Saa ussel var dog ikke Friderichs Skiebne som Regent; hans Lykke var det, at han kunde elske. Det er kun for en elsket Piges Fødder, Regenten ligger som Slave, og hendes Vink er ham en Lov, da de største Sandheder, de skarpeste Irrettesættelser af hendes Mund optages som Beviser paa oprigtig Kierlighed. God, men sildig og tvivlsom, er Regentens Opdragelse i sin elskte Piges Arm. Sikrere var denne, hvis Regenten kunde træffe paa Venner, hvis Siels Storhed bød dem at elske ham, og at belee Ære og Indflydelse, ja al Efterstræbelse, naar de med deres Raad og Sandheds-Kierlighed ene kunde holde Regenten til at elske Viisdom og Retfærdighed. Af slige Venner havde Friderich kun faa. Han siger os selv, at hans Lüders var iblandt disses Tal. Megen Modgang, denne store Velgierning af Forsynet imod Regenter, havde Friderich sit hele Liv igiennem, endog midt i hans Elskovs Spil, at kiempe imod.

Som Ægtefælle lader Historien os ikke formode andet, end at han, til kort efter Faderens Død, levede nogenledes roelig med sin Gemalinde, der og fødte ham anden Gang en Prinds Christian, den 30te November 1699, og atter 1701 den 23. October Prinds Friderich Carl, 1703 den 6. Junii Prinds Georg, og 1706 Charlotta Amalia. Men Dronning Lovisa var ikke Grevinde Velo. Hertil kom, at de sygelige Børn, Lovisa frembragte, og den megen Smerte, hun havde med

at

at føde, samt de dermed følgende idelige Svagheder, gjorde ikke det Physiske i dette Ægteskab behageligt for Friderich. Endnu mere: Sagtmodighed, forekommende Venskab, naturlig Ømhed, udmærket Forstand, Sønnemoderens Kierlighed vare ikke de Vaaben, hvormed Lovisa kunde overvinde Friderichs Foranderlighed og forsikkre sig hans Hierte. Med Hastighed, Vrede, Barskhed, der gik endog saa vidt, at hun med ladte Pistoler vilde true ham til at være sig troe, kunde Lovisa ikke forvisse sig Seieren over en Mand, i hvis hemmelige Kierligheds-Spil tusende satte deres største jordiske Lykksaligheds at blive Medvidere. Lovisas Overhofmester Walter, fordum den galante General Gyldenløves som og Friderichs Ledsager paa deres Reiser, elskede alle Livets Glæder, styrede vel til Rette imellem Lovisa og Friderich, men var dog i alt, hvad der hørte til at gjøre Livet behageligt, Friderichs Fortroelige.

Den Glæde, at være Fader i Ordets fulde Omfang, at have en troe Veninde i sin Kone, var ikke Friderichs Lod; og i hvor meget han end søgte at naae denne jordiske Lykksalighed ubeskaaren, blev den ham dog aldrig til Deel; thi hans sidste Ægteskab var blot Venskab, da Skiebnen ikke vilde, at Børnene skulde leve, indtil de kunde blive Forældrenes sande Fryd.

Friderich rev sig i det borgerlige eller daglige Liv mere løs fra Ceremoniernes Tyrannie end i det Kongelige. Dette forkortede han saameget mueligt, thi her maatte han adlyde Smagens Love, der befalede ham at troe, at Rigernes Lykksalighed, og med denne hele Konge-

Kongeværdigheden bestod i en Hof-Cirkel af glindsende og talrig Adel, i vel exercerede Tropper, i et roeligt Hof, som havde alt efter Ønske. Her skulde blot adlydes og frygtes, ja tienes for at bedrages. Just da Friderich blev Konge, viste han i Gierningen det sønlige Hjertelag, han stedse bar til sin Moder. Til hende kiøbte han Statholder Gyldenløves prægtige Palais paa Kongens nye Torv, hendes Livgeding blev forøget med 16000 Rdlr. aarlig. Kort, alt hvad Friderich kunde formode, at hans Moder ønskede, forekom han hende med. Hvo kunde andet end elske denne fornuftige, sagtmodige, sande Christinde? Raadede hun Sønnen til andet end til Eftergivenhed og Godhed? Faderens Frille beholdt al sin Riigdom og Anseelse. Charlotta havde intet imod, at Friderich var Ven med sine Halvbrødre. Ikke en eneste af alle de, som under femte Christians Skygge havde skaltet og valtet med Rigets Marv og Ære, blev trukken til Regnskabs Aflæggelse, eller straffet, da de dog saa tusendfold havde fornærmet Charlotta Amalia. Hendes Fiender bleve blot satte i Uvirksomhed, at de ikke mere kunde skade hende og Landet. Vi skulle siden see, at det ikke var qvindagtig Feighed eller førstelig Medlidenhed, der hindrede Friderich fra at trække nedrige Ministre til Ansvar, men det var blot Godhed for dem, hvis Raad han brugte. Saa naadig, saa langmodig viste Forsynet sig atter imod Dannemark, at Konge-Moderen levede for at være Talsmandinden imellem Himmelens Gud og Dannemarks Konge. Hendes Bønner, hendes Ønsker for Friderich, udvirkede ham Himmelens Varetægt. Thi beskygget af Charlotta Amalias Ømhed, ledsaget af hendes velmeente Raad,

van-

vandrede Friderich trygt imellem Hof-Krybets Snarer, gled vel ofte, men, tagende Moderen ved Haanden, styrtede han aldrig ned i Lasternes dybe Svælg. Denne vennehulde Omgang nød Friderich, lige til Moderen gik herfra til det Bedre. Hendes Bifald og Roelighed var al den Belønning, Friderich attraaede; derimod hendes Fortrydelse og Misfornøielse med ham, var det eneste, denne Eneherfker havde at frygte for.

Da Døden bortrev Moderen fra Friderich, var han ved 43 Aars Vane bestyrket, at han, væbnet med egen Erfarenhed, mandigen kunde døve alle Smigers- og Ondskabs-Pile; da han kiendte deres Hiemeed og Udspring.

Meget ofte om Ugen, ja næsten daglig, naar Friderich ikke var paa Reiser, spiste han til Middag med sin Gemalinde, sin 22 Aars gamle Søster Sophia Hedevig, med sin Broder Carl, nitten Aar, og Wilhelm, 12 Aar *). Største Enighed havde Sted imellem denne Kon-

*) Hickidnet, Secretair hos den Engelske Minister Vernon, skriver følgende: Onsdagen d. 19. April 1702 var jeg paa Slottet i Kiøbenhavn ved Middags-Tider. Slottet er en meget gammel Bygning, Værelserne overgaae ikke dem paa Hannover-Slot. Kongen var med nogle af Hoffet i sit Kammer, og ventede paa, at der var anrettet til Middag. Da dette blev ham meldt, kom Kongen, som var sort klædt i Sorrig for Dronningens afdøde Søster. Han bærer aldrig violet, uagtet det pleier at være kronede Hoveders Sorgefarve. Denne Første er af middelmaadig Statur, han haver et aflangt stort An-

Kongelige Familie, indtil Minister Pleſſ forſtyrrede den; og efter Moderens Død udartede den næſten til aabenbar Kulde.

Anſigt med høi Pande, Næſen meget lang, levende Øine, en ſtolt Mine. Ganſke hvid vilde hans Huud have været og meget friſk, men nu var han meget arret af Smaakopperne. Han bar en ſtor blond Peruk ſamt det blaa Baand. Han fører ſit Hoved vel, og har en Kongelig Gang. Kongen gik ind i Dronningens Kammer, da Paukerne ikke ſloge mere, og der blev ſpiſt til Middag. Jeg ſaae Herſkabet ſætte ſig til Bords. En Page forrettede Bønnen. Tilſkuerne bleve i Gemakket, indtil Suppen var forbi og der blev drukket Viin. Ved Taffelet var først Kongen, ved hans venſtre Side ſad Dronningen, ved hendes venſtre Haand ſad Sophia Hedevig, Kongens Søſter. Ved Kongens høire Haand var hans Broder Prinds Carl, og ved dennes høire Haand Prinds Wilhelm, ved ham ſad General-Lieutenant Cormaillon, Gouverneur i Kiøbenhavn, tilligemed endnu en anden Cavallier. Kammeret, hvori der blev ſpiſt, var meget lidet, med Nicher paa Væggene, hvori ſtode Potter med altid grønne Iſter i. Da Kongen forbrede at drikke, gav man ham tvende ſmaa Karaffer, een med Viin, en anden med Vand, tilligemed et Glas. Man giorde det ſamme ved de andre Gieſter.

Videre fortæller Vernons Secretair, at Kongen, naar han reiſte, brugte for ſig og ſit Følge knap 50 Heſte. Paa Lyſt-Slottene opholdt han ſig om Sommeren uden mindſte Pragt, thi naar han daglig red ud, havde han ſin Over-Kammerjunker Holſteen med, og en ung Page, der red i Forveien, dernæſt en Livkarl.

Om den nye Konge af Preuſſen, ſkriver den ſamme Secretair, at der til hans Følge, naar han reiſte, behøvedes 1400 Heſte, dernæſt, at han ſad til Taffels under

Kulde. Vel nød Friderich Forlystelserne ved Hoffet, ham overleverte af Faderens Haandlangere, helst Bal, Masqverader, Carousel, og sieldnere Jagt. Aldrig opaade hans Forlystelser den kostbare Tid, hvilket bedre kan erfares, naar vi betragte hans Liv som Konge.

Til Fortroelige, men ikke uindskrænket regierende Yndlinger, valgte han sig i de trende første Aar sine Ungdomsvenner: Ulrich Adolph von Holsteen, Wibe, Kammertiener Abro og Kammer-Secretair Dose, siden Kammertienerne Jens Andersen og Lüders. Vi kunde ikke

under en Throne. Alting gik ved samme stivt og ceremonielt til. Staldmesteren, intet lykkeligt Sindbillede for det kongelige og churforstlige Taffel, var Forskierer, han havde staaende for sig tvende Stabler Tallerkener, een af fiint Porcelain med forgyldt Rand, og en anden af Sølv; paa de første lagde han Portionerne til Herskaberne, paa de andre til Yndlingen, Statsminister Wartensleben. Kongen var selv meget smaatærende, drak Viin og Vand. Hverken hans Undersaatter eller hans Skatkammer trivedes ved hans nye Kongeværdighed. Kong Friderich af Preussen er liden af Vext, slet ikke heri vndet af Naturen, han haver høie Skuldre, god Farve og levende Øine.

Ludvig den Fiortende havde stedse 200 Garder til Hest om sig, hans hele Følge udgiorte, naar han reiste, over 2000 Mennesker, mere end 4000 Heste behøvedes til at befordre ham. Hver Secund han levede havde han 10 Rdlr. at raade over, dog frygtede han for Overfald, og var stedse i Trang for Penge. Fortvivlelsen, sammenpakket i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, brød først ud ved dets Ende, men da rasede den og grueligen.

ikke kalde dem Friderichs Venner, som han blot offentligen taalte om sig og var høflig imod. Nei det kalde vi hans Venner, som i Kongens eget Værelse sad under hans Opsigt, extraherede Sagerne, afskrev Kongens Meening, efter at han havde raadført sig med dem. Saaledes bleve Instruxerne for Collegierne, strax ved Kongens Regierings-Tiltrædelse, forfærdigede; de have aldeles ingen Mærke af Familievælde og Adels landfortærende Medlidenhed eller Foragt imod Ansvar.

Destoværre! Kongen var for uoplyst til at vaage til alle Tider over deres Adlydelse, og til at straffe, uden Persons Anseelse, deres Overtrædelse.

Man kan ikke opdage noget Kierlighedsspil af Betydenhed, som Friderich havde været indviklet i, forinden 1703, da han elskede, saa alle talede om det *), den ved Hoffet da værende Preussiske Gesandts yngste Datter, Grevinde Viereck. Den vedtagne anstændige Forening imellem Polygamie og Ægteskab forsvarer Grevindens Fader i sit nedenstaaende **) Brev, og ikke mindre

*) Følgende Illumination hos den Preussiske Minister Viereck opvakte allerede Mumlen om Friderichs Kierlighed for dette deilige Fruentimmer. Da femte Christians Liig blev udført, havde Viereck en Stotte med Kong Friderich den Fierdes Chifre, hvorom stod: han haver Dyden til Anforer, Forsigtigheden til Ledsager. Over Dronning Lovisa stod: hun skal med Rente give Eder det, som nu tages fra Verden. Skielmer sagde: at Grevinden stod bag ved Stotten.

**) Et Brev paa Fransk fra den Preussiske Gesandt ved det Danske Hof Viereck til Grev Wartensleben, Staatsminister og Ynd-

dre Ahlfeldt og Christian Güldenløve, der næsten som Favoriter vare Kongens Die og Øre, i alt hvad der angik

Yndling hos den første Konge af Preussen, angaaende en Ægteskabs-Contract imellem Kong Friderich den Fierde og Gesandtens yngste Datter. Kiobenhavn den 20. October 1703.

Min Herre!

Deres Excellence kan ikke være uvidende om det, som nu i lang Tid omtales, saavel i Berlin som over hele Tydskland, angaaende Kongen af Dannemark og min yngste Datter. Sagen er kommen saavidt, at, efter tusende Anmodninger, Kongen haver giort min Datter om at leve med hende i ægteskabelig Samqvem, og som bleve ledsagede med saa mange redelige Forsikringer og Beviser paa hans fuldkomne Bestandighed, saa kunde hun ikke imodstaae hans idelige Bønner, men blev omsider nødt til at indgaae saa agtværdige Vilkaar, og at give sit Samtykke til, at Ægteskabet blev offentligen for kort Tid siden sluttet paa Slottet, i Nærværelsen af adskillige fornemme Ministre og Kongens Geheimeraader.

Jeg vilde da bede deres Excellence, ikke at vilde nægte mig den Tieneste, at melde dette for hans Majestet, saaledes, at han ikke skulde tage mig dette giorte Skridt ilde op. Let kan jeg forestille mig, at baade jeg og min Datter udsættes for deres Bagtalelse, der, i Følge Præsternes Bibelfortolkninger og Kronnets herskende Mening, bedømme min og Datters Handlemaade, og derfor vil udbasune den som en stor Misgierning og Synd imod Gud. Men da der ikke i den hellige Skrift findes et eneste Ord, at en Konge eller souverain Prinds ei skulde have Frihed til at leve i ægteskabelig Venskab med mere end een Person, fornemmeligen naar man dertil er tvungen af vigtige Aarsager (fluoro albo) og Præsterne

gik Forlystelser. I intet forstyrret af sure, vrantne Opsynsmænd, tilbragte Friderich, ei regieret af nogen, lykkelige og glade Timer i den deilige Vierecks Arme. Sønnemoderen foretrak Samvittigheds-Ægteskab med en reformeert Frille for sin Søn langt for dyrisk Skiørlevnet med enhver, og Forbindelser med catholske Fruen-

sterne forsvare oftere deres Sætning med Egensindighed og fordreiede Fortolkninger, end med tydelige og grundede Beviser: ogsaa er jeg overbeviist om, at hvis Deres Excellence kunde vide alt, hvad der er foregaaet i denne Sag: at hans Datter havde tvende Børn med Kongen, at hun fik Antvorskov til Grevskab, at Faderen blev stedse holdt i godt Lune af Carl Ahlefeld og Christian Güldenlowe, og af Patcul med 50000 Rdlr. i Bestikkelse fra Czaren: og hvorledes min Datters Opførsel i saa lang Tid haver været bifaldet af hele Verden, saa vilde De selv tilstaae, at min Datter ikke kunde have handlet anderledes, end hun haver giort. Var Vidtløftighed mig tilladt, vilde hans Majestæt vist finde, at Ægteskabs-Contracten imellem min Datter og Kongen er saaledes, at den kan af Gud selv ansees for retfærdig og gieldende. Hun haver og derfore kunnet indgaae den, uden at fornærme sin Ære eller Samvittighed. Om min Datter end kunde have vundet Provindser, skulde hun aldrig have faaet mit Samtykke, hvis jeg ikke efter noie at have veiet alle Grundene for og imod, havde befundet, at hun kunde, sin Ære og Samvittighed uskadt, giøre dette Skridt. Deres Excellence vilde naadigst berede Kongen til, i Forveien godt at optage denne Handelse med min Datter, der er hændet uden lignende Exempel, og ved Guds besynderlige og synlige Forsyn og Bestikkelse. Hellere ønsker jeg at døe end at giøre min Konge imod, og aldrig skal min egen eller min Datters Velfærd veie mere hos mig end min Konges. &c.

Fruentimmere. Elskovs Sødhed kunde ikke qvæle Friderichs Arbeidsomhed og ivrige Lyst til uopholdelig og daglig at opfylde sine Pligter som Konge. Han tælles med Rette iblandt de faa Jordens Konger, der vide at elske og dog at lyde fornuftige Venner. Maaskee modstiger følgende historiske Tildragelse vor Dom over Friderich. Grevinde Viereck, hedder det, vilde ikke indlade sig i ægteskabelig Forening med fierde Friderich, førend han viste Ulrich Adolph von Holsteen bort fra sin Side og fra Hoffet, ja endog fra sin fortroelige Omgang. — „De forlanger meget af mig, svarer Kongen sin Viereck, der under sit Hierte bar tydelig Pant paa Kongens oprigtige Kierlighed; — min Ungdoms Veileder, min eneste og bedste Ven, skal jeg vise fra mig?" — Holsteen elskede Friderich for meget til, at see sin Ven i denne Qval. Med egen og god Villie gaaer han 1703 som Amtmand til Flensborg. Men Friderich vedblev at skrive ham til, at søge Raad hos ham, og giorde ham, af egen Drift, strax efter hans Bortreise, til Geheimeraad. Alle vidste, at han, som Kongens fortroelige, men for Omstændighederne eftergivende Ven, forlod Hoffet. 1708 giorde han Holsteen til Greve, og lod Venskabet for ham, i hans Diplome, tale tydeligen. Historien vil lære os, hvorfor Holsteen ikke, efter Vierecks Død, strax kom til Kongen. Beviser denne Tildragelse, at Friderich ikke kunde imodstaae Elskov: saa beviser den tillige, at han ikke glemte Venskab. Langt fra at Kierlighed holdt ham fra hans alvorlige Forretninger. Herpaa aflægger Kongen et talende Bevis i sit egenhændige fem Sider lange Brev til sit geheime Stats-Ministerium om Slotsloven i Norge, om Maaden at befrie Bønderne fra de

mange

mange Kongereiser, samt om Maaden at mondere sine Nationale, skrevet den 4de Februarii 1703, ligesaa og hans Reise til Norge, da hans Viereck døde i Augusti samme Aar i Barselseng, i hans Fraværelse.

Det, Friderich troede at skylde sin egen og sit Folks Ære, kunde ikke Elskov forlede ham til at vige fra. Striden om det nye Preussiske Ceremoniel gik Friderich 1703, ved sin Gesandt *) i Berlin, mandigen i Mode,

*) De ved den Preussiske Kroning foresaldne Ceremonier, slaer Høier, høre ikke herhen. Her anmærkes blot, at den Danske Gesandt i Berlin, Hans Heinrich von Ahlfeld, ikke bivaanede Kroningen; Gratulationen skede først den 18. Februarii. Da derimod Keiseren, Kong August og mange andre, havde allerede ladet afsægge deres Lykønskninger. Formodentlig vilde Kong Friderich ikke i alt foie sig efter det Berlinske Hofs Ønske, endog for Kroningen, at erkiende Preussen for et Kongerige, ei heller vilde han være den første Monark, der erkiendte offentligen den nye Krone. Endnu mindre vilde han underkaste sig den nye Preussiske Ceremoniel med de fremmede Gesandtere, hvilket i mange Poster var alt for stærk spændt. Saaledes fordrede Kongen af fremmede Gesandtere, at de, naar de lode sig see ved Hoffet, skulde ved hans Taffel staae bag ved hans Lænestoel, indtil Drikken var rakt hans Majestæt, og paa denne Maade opvarte Kongen. Fremdeles sad Kongen paa sin Throne med bedækket Hoved, naar han gav Gesandterne Audience, lettende blot paa Hatten, naar de gik og kom. Vel underkastede den Engelske Minister Raby og den Hollandske Opdam sig dette Ceremoniel, og fik derfore store Afskedsforæringer. Men Kong Friderich vilde ikke dertil give sit Samtykke. Ahlfeld maatte blive saalænge paa sine

Mode, gav aldeles intet efter for sin Viereck eller for at føie den af Kongestitter berusede Preussiske Konge, der det første Aar ikke vidste at finde sig i Kongeværdigheden, og søgte den der, hvor den mindst burde søges. Med et nyt Ceremoniel havde man og i Dannemark søgt at føre den unge Konges Tanker hen paa det mindst væsentlige af Kongeværdigheden, for at befries fra hans Opsyn i det allerværsentligste af Bestyrelsen: Financernes Forvaltning nemlig.

Godser i Holsteen, indtil man i Berlin lod sine Fordringer fare, og rettede sig efter det Danske Ceremoniel, efter hvilket Preussisk Envoye Viereck og Kammerherre Tettau havde havt Audience hos sierde Friderich, som notificerede den Kongelige Værdigheds Begyndelse i det Preussiske Brandenburgiske churforstlige Huus, og aflagde i den nye Konges Navn Taksigelses Complimenter.

Dronningen i Preussen, der skaffede Berlin et Videnskabs Selskab, siger: hun var bragt til Fortvivlelse over, at hun skulde spille Preussisk Theater-Dronnings Rolle ved Siden af hendes Esopus. Tro ikke, skriver hun til Leibnitz, at jeg elsker disse Kroninger og Ceremonier, hvoraf man her gior saa meget Væsen, høiere end det Indtagende, der var i vore philosophiske Samtaler, vi havde sammen her paa Charlottenborg. Leibnitz blev Stifter for Videnskabernes Academie i Berlin, hvilket Kongen oprettede efter Dronningens ofte igientagne Begiering. Man overtydede Friderich den Første om, at det passede til hans Kongeværdighed, at underholde et Academie, ligesom man og let overtaler en nybagt Adelsmand, at det hører til hans Stand at holde en heel Jagt af Hunde. Fortiente end Friderich den Første denne bittre Dom af Friderich den eneste, saa haver dog ikke Berliner-Academie Aarsag til at takke for Lignelsen.

nemlig. Men Hofkrybets Haab slog feil til Lykke for Undersaatterne.

Friderich var ikke den eneste, der levede i Polygamie: hans Groscantsler, de fleste af Hoffets Store, foregik denne unge Herre med Exempel, saa at baade den offentlige Anstændighed, Tidernes Smag, ja Præsterne selv, naar de vilde være gieldende hos de Store, og naar vilde de ikke være det? — gjorde ikke Polygamien foragtelig. Vi kunne med Rette beklage Friderich, at hans Lovisa tvang ham til at søge Elskov og Ømhed hos andre, da hun, med Legems-Svaghed, heraf flydende Bitterhed i Adfærd, samt opbrusende Væsen, der udartede til skinsyg Hevngierrighed, stræbte at tvinge sin Gemal til ene at elske sig. Men aldrig kunne vi tælle ham iblant Jordens kronede Dagdrivere, Drukkenbolte, Fraadsere, Tiddrøbere, udtørede Skiørlevnere, skinhellige Syndere.

Vel var Friderich som Borger hiemme med alle, undtagen med sin Lovisa. Hans Arbeidsomhed, hans Oprigtighed imod hans faa Venner; hans Ordholdenhed, hans Troskab imod hans daglige Tienere, dem Døden oftest skilte ham ved; Hans Kierlighed imod de ringere Stænder, hans sønlige Hengivenhed for hans Moder, hans ikke mindre end Hevngierrighed imod hans Fiender; hans Sparsomhed i Udgivter, hans fornuftige Brug af Fornøielser, der blot tiente ham til Adspredelser; hans Maadelighed i Æden og Drikken, alt dette berettiger os til, at sætte ham iblandt gode Borgeres Tal; hvorfor og hans Kongeliv ei kunde andet end blive for det meste hæderligt for ham, og lykkeligt for Landet.

Efter

Efter Vierecks Død havde ingen af det smukke Kiøn Magt over Friderich. Frøken Schindel var for ung, uopdragen, sandseløs og forvildret til at regiere en Friderich, vant til Italienske Fruentimmeres Beleven-hed, Vittighed og fine Smag, og som dertil arbeidede selv daglig over 6 Timer, for at kiende det til Grunden, han skulde befale og underskrive.

Vi forlade da Friderich i hans huuslige Forfatning, hvor hans frie Villie kunde styre hans Handlinger, og nærme os til at betragte ham som Konge, hvor han omtumles af Omstændigheder, og blot er viis, naar han undgaaer de allerfarligste. Thi det er uadskilleligt fra Kongeværdigheden, der kun er kronet menneskelig Skrø-belighed, at feile bestandig. Men den Viisdom følger saa sielden Purpuret, at vide, naar man feiler, og stræbe at rette Feilene og deres Følger.

Friderich som Konge.

Adelens maadelige Opdragelse ved dette Aarhundre-des Begyndelse, dens faste Vognborg om Tronen, er ene Aarsag i, at Friderich med sin gode Villie ikke blev den vise Konge, han vilde være. Selv uoplært i alle de en Konge værdige Videnskaber, maatte han stedse følge andres Raad, kunde ikke selv bedømme disses Grund eller Ugrund, og valgte derfor de til Venner, som han troede at kunne overse, saasom hans Kammertienere Iver Andersen og Ly-ders. Men og herved udsatte han sig stedse for Ade-lens Snarer og Bagtalelse, da han ikke blindt hen vilde

følge

følge dennes Raad og Ønsker. Derfor sige de Danske Adelige ofte, efter at have sat Kong Friderich paa Prøve: vi have taget feil af ham, han burde følge det vi raade ham, men uventede Befalinger forstyrre alt; Kongen styrer Financerne, som han selv vil. Dog forsikkrer den uegennyttige Lenthe, der ei styredes af Familie-Forbindelser, at han som Statsminister ene tiente Kongen af Venskab for hans Oprigtigheds og gode Hiertes Skyld. Denne samme Berømmelse give ikke allene en Erlund og en Iver Andersen ham, begge Mænd, der af ham have været betroede de hemmeligste Forretninger; men endog Kongens Fiender, Financeminister Ples og Projectmageren Müller, bevidnede det samme om ham.

De, der dagligen skyldte Kongen personlig Tieneste og Opvartning, bleve ikke i Fleng beafskedigede, og bleve, imedens de tiente, ei ubillig af hans egensindige Lune mishandlede; vanartigen elskede han derimod dem, han kunde kiende nøie. I Begyndelsen af sin Regiering forandrede han ofte Statsministre, hvilke han ikke kunde kiende, og derfor ei have Fortroelighed til, da de alle vare i Klogskab langt over ham og vilde regiere ham. Selv 28 Aar gammel valgte han i sit Geheimeraad stedse Mænd af nogle og tredsendstyve Aars Alder. Han frygtede ikke for Raad, styede ikke Ledsagning, naar de kun oprigtigen og uegennyttigen bleve ham tilbudne.

Vigtige ere Regentens første Maaneder af hans Regiering. Hans daglige Arbeide, Taler, Tilbøieligheder, Venner, Adspredelser, Skiødelyster udspeides snart; thi Millioners Øine bevogte ham uafladeligen. Den mindste Spire af Svaghed mærkes strax; Hofkry-

het

het er villig til at pleie og nære den, for af den at opklække et Træe, under hvis Skygge de frie for Retfærdighedens Tiltale kunne udsuge og mishandle de Ringere. Evig ulykkelig er den Monark, der ei hædrer og elsker Sandhed: Enhver Flitter-Konge er Sandhedens kronede Fiende, alle hans Ønsker ere idel Viisdom, alt hvad han foranstalter er Dyd. Friderich begyndte sit Kongeliv med at søge Oprigtighed, ham var ikke viist andet af hans Moder og Kammerjunker Ulrich Adolph Holsteen, disse havde ganske hans Fortroelighed (1699. 25 Augusti). Med disse blev det og venteligen overlagt, strax efter Faderens Død, at giøre Grev Reventlov til Groscantsler og Principal-Minister, hvoraf fulgte, at Cancellie-Collegiet ophørte. Over-Secretairen i det Danske Cancellie, Geheimeraad Matthias Moht, fik sin Afsked, tilligemed Over-Secretairen i Krigs-Cancelliet, Geheimeraad Jens Harboe. Derimod satte Kongen sin Ungdoms Ven, Kammerjunker Detlev Wibe, i Mohts Sted, og Geheimeraad Christian Lenthe traadte i Harboes Embede. Geheimeraad Jessen vedblev Over-Secretairiatet i det Tydske Cancellie.

Statholder Gyldenløwe sagde sig selv af med alle sine Embeder og trak sig i Stilhed hen til Hamborg, hvor han intet hellere ønskede, end at leve ubemærket. Geheimeraad Gabel blev i hans Sted Vice-Statholder i Norge. Femte Christians Marschalk Osten maatte til Friderichs Marschalk Hahn levere Overhofmarschalksstaven. Den afdøde Konges Frille, Grevinde Samsøe, beholdt i Roelighed, alt hvad hun havde sammensanket, tilligemed hendes aarlige Indkomster. Hun endte sine Dage i en tidlig Forglemmelse paa sit Gods Egede, og søgte at forsøde

søde Erindringen om det tilbagelagte Liv med Godgiørenhed imod Fattige og med gudfrygtige Øvelser. Hendes Sønner, opdragne næsten med fierde Friderich, vedbleve deres Embeder, Christian Güldenløwe som Feltmarschalk-Lieutenant, og Ulrich Christian Gyldenløwe som Admiral under Jens Juul, der blev General-Admiral.

Den Danske Armee blev betroet Hertug Ferdinand Wilhelm af Würtenberg, og den Norske commanderede Feldtmarschalk Grev Wedel. Geheimeraad Pleſſ blev i sit Embede ved Rentekammeret indtil næste Aars Begyndelse, og da trukken i Conseilet, allene for der at tiene ganske befriet fra Financernes Bestyrelse. Saaledes viste Kong Friderich, lægger Høier til, Naade imod alle sin Faders Betiente, og forsynede dem alle.

Til sin Frue Moder kiøbte han strax Gyldenløwes Palais, Charlottenborg kaldet, og gav hende et aarligt Tillæg i hendes Apanage af 16000 Rdlr.

Mon denne Friderichs Mildhed, viist i Flæng imod alle hans Faders Tienere, opmuntrede dem, der skulde tiene ham, til at opfylde deres Pligter? Kunde nu troe Tienere herefter være betryggede for, ikke at blive blandede med den nedrige Skare, der saa rigelig lønnes for Nedrighed og Dientienerie? Dog hvorledes skulde Friderich straffe? Hvor han henvendte sig, var han omgiven af Adelens Svogerskab: og hvorledes skulde denne hade sit eget Blod?

Friderich var til sit 28 Aar ikke saameget vant til selv at tænke og handle som en Borgers Søn paa 14 Aar. Vel syntes han fuldvoxen, men dog maatte han laane Sandser hos Adelen. Førster omgives jo ligesaa nøie af

Adelen som af Luftkredsen. Dennes Ønsker, Idrætter og Planer er den Livsluft, Førsterne maae indaande.

I det Øieblik, Kong Friderich trængte til Raad og Hielp hos Jens Juul, Grev Reventlov og Gyldenløverne, kunde han kun trække en ringe Deel af Adelen til Regnskab, som ikke med hine var beslægtet. Selv igiennem Retterne virkede ofte Adelsaand med electrisk Magt og Meddelelse.

Friderich syntes strax ved sin Regierings Tiltrædelse at være betænkt paa at forbedre det gamle; intet voldsom at nedrive eller oprykke med Rod: da idelig Ødelæggelse, for at forbedre, næsten betager Haabet om Høst. Friderichs Efterfølgere forandrede, og naar groede det Træe, som hvert Foraar flyttes?

Faderens Begravelse, Prinds Christians Fødsel, Friderichs og Gemalindes Kroning og Salvelse, siden hun var lutherst, (hvor herligt at være rettroende?) fortiene ikke at opfylde Rummet. Ei heller kan det moere den fornuftige Læser, at læse her Beskrivelse over de Carousels, Masqverades og Balls, hvilke Overstaldmester Carl Ahlfeld foranstaltede. Konge-Moderen sparede intet, for hos Friderich at qvæle Lysten til paa nye at reise til Italien, da hun ansaae det for en Guds umiddelbar Beskiermelse, at det hos denne unge Herre første Gang var blevet ved blot Høiagtelse for de catholske Kirkeskikke. De Mænd vare Konge-Moderen kiere, som anstændigen kunde adsprede Friderich. Hans Hof var langt fra ikke skinhelligt eller stille, men det udmærkede sig med smagfulde Forlystelser. Dog var der nok ved Hoffet, saasom Walter, Gyldenløwe og Generalen Grev Reventlov, der opvakte Lyst hos Kongen til at see Italien paa nye.

Fri-

Friderichs Regierings første Maaneder bleve ganske opfyldte med alvorlige Forretninger, deels med at ordne alt, hvad der hørte til Faderens kostbare Ligbegiengelse og til den forestaaende Kroning, og deels, som værre var, med at udfinde Midler til at holde Crediten vedlige, thi gieldbunden var han, da han traadte i Faderens Forbindtligheder. Rede Penge fattedes der i Skatkammeret, Undersaatterne vare stærkt belassede med Skatter, Hungersnød var nesten for Døren, Land-Armeen fattedes Mondering, Krudt, Gevæhrer, Mørsere, Kanoner, duelige Officeerer, og skulde dog marschere imod Fienden; ja Friderich imodtog Stridighederne saaledes i Holsteen, at han maatte nødes til at være den Anfaldende. Den fornuftige Deel af Undersaatterne kunde ikke andet end have Medlidenhed med denne unge Konge, langt fra at blive modfaldne, da det rygtedes, hvorledes han strax i de første Maaneder tog sig af Rigets Financer, lod sig underrette om deres Tilstand, efterregnede og fastsatte dem, saa at han kunde give med det nye Aarhundredes Begyndelse en Instrux for sit nye Finanz-Collegium, der, adlydet i tredive Aar, og værnet om af ham selv, ikke alene foranstaltede Landets Gield betalt, og mange tusende Tønder Hartkorn, pandtsat af Kronens Bøndergods indfriet; men endog efterlod til sidste Christian formindskede Skatter, $3\frac{1}{2}$ Million i rede Penge, og i Landet circulerende lutter Guld- og Sølv-Mynt.

Det kunde fremdeles ikke andet end fornøie Undersaatterne dagl g at erfare, at deres unge Konge ønskede selv at handle og langt fra ikke var Ministernes, helst de under femte Christian Egenraadiges, maschinagtige Haandlanger. Kongen havde selv valgt Tegningen og

Over-

Overslaget til Friderichsborg Slotsports Anlæg; han var ofte hos Arbeiderne, og man erfoer snart, at Velvillighed imod de ringere Stænder, Ordholdenhed og Sparsomhed, vare Grundtrækkene i sierde Friderichs Tænkemaade. Og hvilket et glædeligt Syn var det ikke at see denne unge Konge at holde sig til de Graahærdede, at elske sin Moder og at være Maadeligheden selv! Ja, sagde Rygtet, han beholder Faderens gode Hierte og personlige Mod, i øvrigt vil han vist være det Modsatte af det, Hofkryhet har villet forlede ham til at blive. Man var saavel tilfreds med sierde Friderichs Begyndelse, at man, uagtet Almuen paa Landet og i Kiøbenhavn maatte spise Byg- og Boghvede-Brød med Høe, Korn og Lyngfrøe meleret, da en Tønde Rug kostede 5 Rigsdaler (1699), dog ikke knurrede over, at Kongen, da han var nød dertil, forsøgede anseeligen det stemplede Papiir, og paalagde en haard Kopskat, en høi Kornskat, samt flere andre Skatter paa Heste og Stude, Rentepenge og Huusleie. Derimod blev Bondens Matrikul-Skat 1 Rdlr. 4 ß. pr. Tønde Hartkorn uforanderlig; og den Viisdom fremlyste strax i den unge Konges Skattepaalæg, at han tragtede efter at lætte Byrden for de ringere Stænder, og derimod fordeelte den paa de Skuldre, som ved Stand og givne eller tilsnegne Fortrin tilforn havde vidst at unddrage sig den. Den gemene Bonde fritages for Heste-, Qvæg- og Ildsted-Skat; den gemene Bonde skaffes nogen Lindring ved Nedsættelsen af Prisen paa de forordnede Psalmebøger. Tidernes Smag siden og Regenternes Sorgesløshed fordrede ofte, at den gemene Bonde skulde ene bære Skattebyrden, thi med det Ord gemeent forbandt man Begrebet foragteligt.

Man

Man saae, at Friderich vilde lindre alt det, han kunde, og af den Orden, han selv begyndte at indføre i Financerne, ventede man sig store Ting. Vel mumlede een og anden af de misfornøiede Adelige om, at Kongeloven ei var bekiendtgiort og at den Rigsdag ei var holden, hvorpaa denne efter tredie Friderichs sidste Villie, tilligemed den af ham foreslagne Arvefølge, af Stænderne skulde stadfæstes. Men Friderich var elsket, og Formaliteters Tilsidesættelse opvække ikke Misfornøielse hos glade Undersaatter.

I de første fire Maaneder havde Friderich ved saa mange Leiligheder viist sig som selvtænkende og selvhandlende Konge. Mange gode Foranstaltninger havde han anordnet ved Hofstaten, saavelsom ved Stalden og ved Friderichsborgs Stutterie. Ofte havde han talet med de gemene Soldater og Matroser, udspurgt deres Kaar. Naar han steg til Hest, for at ride ud med sin Holsteen og en Livkarl samt en Page, kunde enhver faae ham i Tale. Naar han afslog Benaadninger eller Pensioner, kunde han med Vished bruge disse Ord, thi han efterregnede selv Financerne: at hans Skatkammer ei taalte extraordinaire Udgivter. Enhver Fornuftig maatte bifalde, at han udvalgte sin stille og troe Kammerjunker Ulrich Adolph Holsteen til sin Over-Kammerjunker.

1700. Den selvtænkende og saa gierne selvhandlende Kong Friderich viser sig med Aarets Begyndelse fra en frydefuld Side for sit Folk. Instruxer bleve givne hans Collegier og hans høie Embedsmænd; og alle vidste, at disse Instruxer vare af Kongen selv ofte rettede. De laae hos ham paa et Bord i det Cabinet, hvor han nogle Timer om Dagen selv arbeidede, tilligemed de af hans Kammertienere,

tienere, han betroede til at hielpe sig. Ligesaa lod han befale, at der hver Nytaarsdag skulde lægges paa hans Bord tvende Journaler, hvori Rigets Financer vare optegnede, saaledes som een findes aftrykt i Bilagene til femte Christians Historie, dernæst en anden Bog, som indeholdt den hele Rang, med tvende Rubriker, den første for Bestallingernes Datum, og den anden for Stedet, hvor Personen opholdt sig, hvortil var føiet Fortegnelse paa dem som vare adlede af femte Christian og af ham selv.

Den Stilhed og offentlige Afholdenhed fra alle Lystigheder, som formedelst femte Christians Død ved Forordninger af Sønnen var paalagt hele Riget, adlød Friderich med sit eget Exempel.

For Ceremoniernes Skyld sad Friderich selv som Konge den 14. Martii i Høiesteret. Erfarenhed og Lovkyndighed fattedes Friderich for at være denne Rets alvorlige og frygtede Opsynsmand. Den 15. April krones og salves Dronning Lovisa *) med Kongen i Friderichs-

*) Høier fortæller Kroningen saaledes. Midt i Krigs-Tilrustningerne blev Kongen med sin Gemalinde, i Følge Kongelovens 6. Artikel (som dog kun befaler Kongen salvet) salvede den 15. April af Biskop Bornemann, i Friderichsborgs Slotskirke. De herved forefaldne Ceremonier ere beskreone paa Dansk, men have ikke her Sted. Her ville vi blot anmærke, at Dronning Lovisa var den første Dronning, der efter Souveraniteten er bleven offentlig salvet; thi Charlotta Amalia var ikke nærværende ved femte Christians Salvelse, eftersom femte Christians Salvings-Instruxion lyder: Da en souverain Arvekonges Gemalinde, hvis Majestet hænger af hendes Mands

derichsborgs Slotskirke. Ingen Glæde frembød sig for den selvtænkende Konge. I alt hvad der angik den Stilling, Riget var sat i af hans Fader, maatte han lade sin Faders Ministre, Groscansler Reventlov og Pleff, raade. Krigen blev ikke af Kongen valgt som et Middel til at vise Ungdoms-Fyrighed og at tilbringe Tiden med Underoff.ceers-Forlystelser, følesløs imod Undersaatternes Jammer og Menneskelighedens Kummer over Krigens grumme Følger.

For at sætte sig i Sikkerhed for Rovdyr og Røvere bleve Selskaber til; kiede af deres Ro betalte de Soldaterne godvilligen og opklækkede dem til efter Egensindigheds

Mands, ei behøver nogen særegen Salvelse. Ellers maaskee, som Ordet gik, var den sande Aarsag, at Charlotta Amalia ei blev salvet, at hun, som en Forstinde, opdragen i den reformeerte Religion, ei stod til at troe. Hertil kom, at da den hellige Nadveres Nydelse af Kongen var en væsentlig Actus ved Salvingen, kunde den reformeerte Dronning ikke heri tage Deel. Hvorfor ogsaa Charlotta Amalia ei var nærværende ved hendes Sons Salving.

De mange Farer, der omspendte Friderich, og at han ligesom ved Underværker blev reddet ud af dem, lader formode, at hans Moders Bønner for ham ere blevne bønhørte, og at de have været kraftige, uagtet hun ikke var salvet. Ligemaade bevidner det af fierde Friderich selv valgte Tænkesprog ved hans Kroning, hvorlidet han forlod sig paa egne Kræfter, og hvor hengiven til Gud han ventede al Naade og Hielp fra ham. Dominus mihi adjutor var hans Symbolum. Fra Gud ventede han Bistand og Hielp, ikke fra Tronens Glimmer og Armeers Vælde.

heds Vink med det kolde Jern at giennembore deres Velgiøreres Bryst og efter Befaling forstyrre hele Jorderige. Som Dyr handlende er intet afskyeligere end Mennesket. Tvungen af Omstændighederne, ja selv en Bold for disse, maatte Friderich fortsætte den arvede Plan at forstyrre de hertugelige holsteenske Skandser, med svensk Krigsfolk opbygte imellem Husum, Friderichsstad og Schwabsted.

Den 22. Mai forlader Friderich sin Hovedstad, for at følge sin Armee, 20,000 Mand stærk, til Holsteen. Hverken i Feldten eller i Cabinettet kunde vi vente at see Friderich endnu at handle selv, thi lidet kiendte han til sit eget Lands Styrke, endnu mindre til fremmede Staters. Erfarenhed havde ikke lært ham, at Alliancer ei længere holdes, end Egennytten finder sin Regning derved. Han troede, at Ordholdenhed, om den endog var forbundet med Forliis, burde værne om alle Forbund imellem Førster; og hvor dyrt maatte ikke Friderich betale, strax ved sin RegierungsTiltrædelse, denne herlige Dyd, at holde Troe og Love? Gros-Cantsleren havde selv ved sin Søn sluttet Forbund med Sachsen og Czaren i Rusland, at bekrige Sverrig; adskillige tydske Førster havde og lovet Friderich Bistand.

Ganske beruset af al denne kommende Hielp frygtede Friderich ikke for Svensken, men troede at han med Klem kunde ydmyge Hertugen i Holsteen, og ganske betage ham al Tilflugt til Sverrig. Vi skrive kun Hoffets Historie, og forbeholde os vidtløftigere at tale om Armeens og Flaadens Foretagende, samt om Krig og Fred naar vi med hines Historie vedrøre de udenlandske Sagers Gang i fierde Friderichs ni første Regierings Aar.

Her

Her følge vi blot Kongens egen Person, fortællende, hvad han selv bivaanede og foranstaltede.

Saaledes var da Friderich nærværende ved Tønningens Beleiring, var Vienvidne til, at hans Armee fattedes alt, undtagen Tydske Eeder og Hasselstokke. Slette Geværer, Bomber og Mangel paa Krudt, hindrede ham fra at foretage Beleiringen med Eftertryk. Den beleilige Maji Maaned forløb unyttet; de Alliertes af 20,000 Mand bestaaende Armee, tvang de Danske til at ophæve Beleiringen.

Ingen af Ministrenes Løvter bleve opfyldte. Friderich maatte ene bære Krigens Byrder, og hvor forundret maatte han ikke blive, da man bragte ham i Holsteen den Tidende, at en Engelsk og Hollandsk samt Svensk Flaade den 20de Junii havde indsluttet Hovedstaden, og at Carl den 12. med 10,000 Mand havde giort Landgang i Sielland. Ventende paa Sachsisk, Russisk og Tydsk udeblivende Hielp, maatte han nu af uventede Fiender lade sig foreskrive Love, dem han og saa meget villigere underkastede sig, som han selv saa inderlig længtes efter Fred, at han i sit geheime Raad foreslog at ville for samme afgive Segeberg Amt. Men ingen af de høiadelige Ministere vidste nu at raade: Geheimeraad Lenthe var den eneste, der overtalede Friderich til at overlade Freds-Underhandlingerne til Geheimeraad Poul von Liliencrone, som og sluttede den Travendalske Fred, den 18. Augusti, saa fordeelagtig for Dannemark som mueligt. I hele Julii Maaned var Friderich i største Angest for sin Hovedstad. Intet glædeligt erfoer han fra Dannemark, dog fik han midt i sine betrængte Omstændigheder i Holsteen, hvor hans Nær-

værelse for Fredens hastige Slutnings Skyld var saa nødvendig, den trøstelige Efterretning, at hans Moder med mandig Daad, og ved Hielp af den Kierlighed, alle bare for hende, havde bragt det saa vidt, at Hovedstaden over Hals og Hoved var kommen i Beleirings Forsvarsstand, og, befriet fra en høiadelig Commandants Dumhed og Feighed, anden Gang havde viist Kongehuset, at Borgerdaad og Mod i den sande Fare er en sikker Støttestav, og derfor i Fredstider billigen burde belønnes med den Agtelse, Kongehuset saa ofte overser ufortient adeligt Slæng med.

I disse syv krigerske Maaneder arbeidede fierde Friderich utroelig meget i sit Cabinet, blot for nogenledes at have Kundskab og Underretning om det, der nødvendigen af ham skulde underskrives og foranstaltes.

Den 28de Augusti samledes han paa Coldings Slot med alle de Kongelige Herskaber fra Kiøbenhavn, hvor Dronning Lovisa's og Prindsesse Sophie Hedvigs Fødselsdage bleve celebrerede; og den første September blev han i Kiøbenhavn med ubeskrivelig Glæde imodtagen af det Borgerskab, der i Gierningen havde givet saa talende Beviser paa dets Beredvillighed til at lade Liv og Blod for dets Fader og Herre. Var det da underligt, at Kongen elskede den Borger og Bonde, der i Trængselens Tid havde viist sit oprigtige Sindelag imod ham? Med hvormange frievillige Gaver, med hvormeget Proviant, eller med hvormange Folk ilede den Danske Adel sin Konge til Hielp, da den dog eiede over det Halve af Dannemark og dets Bønder? Historien tier. Derimod fortæller den lydeligen, at Ministre, udsprungne af Borgerlige, skaffede Friderich den Fred, adelige Ministre ganske

ganske havde forvildet, at en borgerlig Statshauptmand satte Hovedstaden i den Forsvarsstand, der kunde standse Fienden, da derimod en adelig Commandant ved sin Dumhed nær havde giort den til et Offer for samme.

Kong Friderich takkede offentlig Bonden og Borgeren ved et Brev til dem af 27de Julii og et andet af 13. Augusti. Til Adelen læses intet saadant Taksigelses-Brev, uagtet denne Stand dog var i Besiddelse af Rigets Korn-Magasiner, og let af dets Godser havde kunnet kaste 20000 Mand Guarnison ind i Kiøbenhavn, naar Opmuntring til Landets Forsvar havde fra Herregaard til Herregaard gaaet ligesaa hastig, som i de seenere Tider Tillidsskrivtet, for at forebygge Tabet af den vanartige Sædvane, at sælge Mennesker.

Den 3. Augusti seilede Kong Friderich incognito rundt om de trende allierede Flaader i Sundet. Den Engelske Admiral kiendte ham, og ned fra Skibenes Vanter raabte Besætningen: Længe leve Kong Friderich!

Strax efter Freden, siger Høier, foretog Hans Majestæt en heel Forandring med sine Ministre. Christian Lenthe, der havde giort sig saa fortient ved den Travendalske Fred, kom efter Baron Jens Juuls Død i Conseilet. Geheimeraad Jessen, stedse saa vant til at lyde Frankrige, traadte ud, tilligemed Geheimeraad Pless, der siden drog til Engelland. I Jessens Sted kom Geheimeraad Lilienkrone, en næsten udlevet Mand, hvis Raad og Arbeide Kong Friderich havde at takke for de billige Vilkaar, paa hvilke han fik den Travendalske Fred. Efter dennes Død bleve Geheimeraaderne Thott og Blohme kaldte ind i Conseilet. Til Over-Secretair i

det Tydske Cancellie blev Etatsraad Sehested, hidtil Gesandt ved det Svenske Hof, udnævnt; i hans Sted gik Iver Rosenkrantz som Minister til Stockholm, og med ham fulgte Justitsraad Grüner som Resident.

Megen Siels Anstrængelse, megen Mødighed og mange Bekymringer vare de Frugter, Friderich hidtil havde sanket paa Kongelivets Bane, de Frugter, der ganske havde svækket hans af Naturen langt fra ikke stærke Legeme. Hertil kom, at han i October Maaned af Smaakopperne blev saa heftigen overfalden, at Hoffet med den største Angest, og Landet med den dybeste Bedrøvelse, troede at see ham paa Gravens Bredde. Sygdommen var saa farlig, at han, medens han havde Brugen af sine Sandser, dagligen arbeidede paa sit Testamente, og ordnede Regieringen for sin Aarsgamle og fornemmeligen til Charlotta Amalias Omsorg betroede Kronprinds.

Vigtige Forordninger, udgivne paa Jægersborg, midt i Kongens Sygdom, vidne ikke allene om den Iver, hvormed han tog sig af Konge-Arbeidet, men lægge endog tydelig for Dagen, at han havde giort sig Umage for at kiende Misbrugene i Forvaltningen og hemme dem ved retfærdige Love.

Alvorligen vaagede han over Efterlevelsen af de hans Collegier givne Instruxer. Heraf var den første Folge, at han, da hans Indtægter og Udgivter vare blevne ordnede, ikke plagede sine Undersaatter, mindst Bonden, med forøgede Skatter, hvormeget end dette Aars Besværligheder syntes med Rette at kunne have fordret en Formueskat, for at stoppe Udrustningernes overordentlige Udgivter. Et Forskud af den foreslaaende Ma-

tricul-

tricul-Skat til at afgiøre de for Aaret 1700 paa Stats-Cassen hvilende og efter Krigens Natur uvisse Udgivter, var alt, hvad han fordrede. Den Kloge, som elskede Friderich og grandskende fulgte hans Veie, fandt det ærefuldt for hans Hierte, at han skiønnede paa sin Holsteens Oprigtighed. Den 4. September, som var kort Tid førend Holsteen indlod sig i et lykkeligt Ægteskab med Enke-Grevinde Friis, en Datter af Groscanzler Reventlov, giorde han ham til Baron, og forlenede ham med Baroniet Fiurendal.

1701. Gode Følger spores af Friderichs nøiagtige Efterregning af Rigets Financer. Da det Holsteenske Huus voldsom tiltraadte det samme i den Travendalske Fred tilstaaede Pant, indtil de 260000 Rd. det tilkom, af Dannemark vare betalte, paastod Friderich, at Hertugen skulde liquidere adskillige Fordringer i denne Summa, hvortil og Hertugen omsider maatte bequemme sig. Vel kostede denne retfærdige Paastand nogle smaa Udrustninger til Lands og Vands, for at giøre den gieldende; men Naboe-Kongen af den krigerske Carl den tolvte maatte jo desuden til alle Tider være belavet paa Krig. Denne Forfatning kunde ikke andet end være meget bekostelig for Friderich, og kan for en Deel tiene til Undskyldning for de store Udskrivninger, og de mange Hielpetropper, han maatte plage Landet med.

Langt fra at tilbringe sit Liv med Underofficier-Sysler, giorde han alt, hvad der stod til ham, for at ordne sine Financer og betrygge saameget som mueligt de ringere Stænder imod de Rigeres og Mægtigeres Overfald. Fra disse Synspunkter maae Friderichs

For-

Forordninger for dette Aar om Udlæg i Bondens Boe, om Landmilitiens Indretning, om adskillige Lættelser for Bonden, og om 16000 Mand Subsidier til Keiseren, Holland og Engelland, imod aarlig Subsidie af 1 Million Rigsdaler, betragtes og bedømmes. 1701 den 1. Februarii blev da en nye Landmilitie oprettet, for at have nogen Soldatesqve at dække Landet med, i Stedet for de mange af Landet udsendte Hielpetropper.

Friderichs Armod og Lyst til at berige sit Skatkammer uden at slaae sine ringe Undersaatter, (thi de Rige og Mægtige have bag deres Privilegier intet med Landets Trang at giøre) tvang ham til paa en vis Maade at adlyde den Tidernes Smag, der gav Regenterne Ret til paa visse Aar som Hollænderie til fremmede Magter at bortforpagte deres Undersaatter, imod at tage aarlig for en Karl fra 40 til 100 Rdlr., i den Tid, de skulde tumles, for i Krigen at blive af med Livet. Adelen, der solgte sine Bønder og lod disse som Besætning følge Jorden, havde styrket og opmuntret Kongerne til at hævde denne Gothiske eller rettere Infernalske Misbrug af Overmagten.

Store Summer trak Friderich ind for denne Menneskehandel, men Adelen drev den jo og daglig. Bonde-Eierne maatte jo raade Kongerne til i det store at ligne deres Handlemaade imod de Ringere i det mindre, og saaledes værne om deres Vold og ugudelige Magt frem for andre, til at træde alle Menneskelighedens Rettigheder under Fødder. Mange tusinde Danske revses der ud fra Fædrenelandets Skiød, for at opsluges af fremmede Magters Hyæner. Kongen maatte, for at mætte disse Rovdyr, oplade de 900 Fængsler, hvor-

over

over Jorddrotterne vare Fangefogeder, og skaffe, som vi næste Aar skulle see, Bønderkarlene Friehed, hvilket sødtklingende Ord dog den Gang ikke var andet, end en Overgang fra Ladefogdens Pidsk til Regimentsfahnen og Underofficierens Stok. Og hvorledes vilde man vel i snevre Hierner kunne rumme den store Tanke: Menneskefriehed, særdeles i et Land, hvor al Lykfalighed skulde beroe paa Adelens Magt og Vælde, hvor blind Rettroenhed var alle Stænders Hæder og Oplysning! Fornuften vil vel neppe indrømme, at Præster, langt fra at være Almuens Lærer og Ven, holdende Bønderne i Dorskheds Tvang, henslumrende Livet i Kirkens fede Skiød, krybende for Adelen, der sætter dem i Embeder, og værnende om disses Fordele, skulde være i den evige Viisdoms Haand de passende Midler, hvorved Borgerfrieheden kunde udbredes? Eller skulde det maaskee falde Fornuften lættere at bevise: At den Classe af Borgere, som i Moderens Liv tilsover sig Ret til at leve af de Ringere, Ret til Embeder, Ret til Fortieneſter og Ret til at bruge disse og alle Dyder som deres Trældyr, blot bør fødes, opammes, opvoxe og æde sig igiennem Verden, for, med deres dyriske Tilværelse, at udbrede Friehed og Lykfalighed rundt om i de Lande, hvor den fortærer de Ringeres Marv og udaander Ufriehed og Slavekaar? Thi endog Aandedrættet skulle militaire Monarkiers Undersaatter tiltrygle sig af Adelen, hvis Overmagt Kanoner og Bajonetter forsvare som Staternes Grundpiller og den offentlige Roeligheds Paulun. Skylden var ikke Friderichs, at den Friehed, han uden Bondens foregaaende Oplysning skienkede ham, var af ingen Nytte for Bonden,

Bor-

Borgeren og Videnskaberne. Men vi ville følge med Friderich omkring i hans daglige Kongeliv.

I dette Aar morede Friderich sig med, efter den af ham selv valgte Tegning af Sommerhuset Frescati i Italien, at opbygge det midterste Stykke af Friderichsberg-Slots Hovedbygning, at udvide Haugen, og forlænge Alleen til Vesterbroe. Ligemaade fik han Operahuset, nu Cadet-Academiet færdigt, og bekostede tvende Longange fra Proviantgaarden, samt meget andet, som Kiøbenhavns sidste hovedkulds Tillavning til Beleiringen havde lært ham at være uomgiengelig nødvendigt. Sparsomhed og Orden blev man stedse vaer i alle fierde Friderichs Udgivter, men ved Hoffet vilde han, at det skulde gaae anstændigt og værdigt til. Ikke ville vi her fylde Rummet med at beskrive den Pragt, hvormed den Moscovitiske Gesandt, endnu paa Tartarisk Viis, blev imodtagen i Kiøbenhavn; eiheller ville vi tale om Høitideligheederne, da den Forandring foregik, at Dannebrog-Ridderne skulde helligholde deres Ordensdag paa fierde Friderichs Fødselsdag, den 11. October, istedet for paa femte Christians, den 15. April.

At Dronning Lovisas og Sophie Hedvigs Fødselsdage med megen Pragt bleve høitideligholdte ved Hoffet, det indeholder for os intet lærerigt, uden allene det, at vi deraf kunne see, at en god Smag i Zirater begyndte at indfinde sig ved Hoffet, og at en krybende Smiger tydeligen røbes, saavel ved alle de Foranstaltninger, der i Anledning heraf bleve giorde af Ahlfeld, som i de Decorationer, Konst-Academiet havde anbragt paa Kongens Fødselsdag, ved at helligholde deres St. Lucas's Festin i det Ahlfeldske Palais, paa Kongens nye Torv.

Inde-

Indeholde disse end ikke anden Sandhed end følgende, er den dog vigtig, at de rose Friderich for hans Kierlighed for de smukke Konster. Uden disse behagelige Kugler at spoge med for de unge Løver, aflægge de seent deres Barskhed og vilde Mod. Hvorfor just Ahlfeld *), der vidste det bedre, saa skrømtefuldt vilde ophøie Dronning Lovisa, det maa Hof-Tænkemaaden retfærdiggiøre. Daglige vare ikke Hoflystighederne, thi vel elskede Friderich Bal og Maskverade, samt Opera og Musik, men ingenlunde elskede han dette saa høit, at han af samme om Dagen

*) I Konst-Academiet tiltaler Pallas, omgivet af alle de andre Konster og Videnskaber, Kong Friderichs Portrait paa Latin, fordandsket saaledes: Vi forlode vort saa yndige Fædreneland, da en rasende Krig jog os fra Italien. Til Dig henflye vi og forlade os paa den Godhed, Du, o Friderich! bestandig fra Ungdommen af viiste Konsterne. Imodtag os naadigen, foragt os ikke nu, vi ere landflygtige, lad os under Dit Scepter finde tryg Beskiermelse.

Billedhuggerkonsten forestilles at ville giøre Kongens Portrait. Derunder staaer: for Efterverdenen ere Dine Fortienester bestemte, og videre: var det kuns tilladt at danne heraf en Gud! Under Dronningens Portrait, som Malerkonsten var ifærd med at male, stod: Hendes Skionhed overgaaer al Konst; og videre: I Henseende til hendes Dyd er hun en Gudinde, der ikke med Farver kan males. I Anledning af Kongens Fødselsdag stod under Dronningens Navn: Hvor findes en smukkere eller bedre.

Enhver vidste, at Kongen og Ahlfeld fandt Grevinde Viereck baade smukkere og bedre. Saaledes skiules og forgudes i Hofcirklen Forstens Afvigelser. Aldrig kan Forsten imellem slige Engle blive lasteful.

gen lod sig afholde fra de vigtigere Kongesysler. Til Hoffets Nyeheder hører i dette Aar, at Lovisa den 23. October fødte Prinds Friderich Carl til Verden, og at han med megen Pragt af Enkedronning Charlotta Amalia blev holdet over Daaben.

Ikke mange Timer forødte Friderich paa Jagten, thi bivaanede han den, var det mere for at ride, end for at hævde med sit Exempel de Fraadserier og Drikkegilder, Ordet Jagt hidtil havde ført med sig. Disse afskyede han, og med sin egen Maadelighed og Afholdenhed forjog han dem og fra Hoffet.

Vigtigere end al Hofpragt og hæderfuldere for Friderichs Minde end de største Seiervindinger var ikke allene det Compagnie af 100 Søecadetter, han den 2. Maji oprettede, tilligemed det Academie paa Holmen, han for samme den 9. Augusti fik færdig, men og de i Stege paa Møen anlagte tvende Skoler, nemlig en Dansk Skrive- og Regne-Skole og en Navigations-Skole.

1702. Med Sorg begyndtes dette Aar ved Hoffet. Prinds Friderich Carl døer den 8. Januarii, og meget frygtede man for Følgerne af de øvrige Kongelige Børns Skrantenhed. Vi ville for dette Aar beskrive Kong Friderichs daglige Arbeide eller rettere hans Hof-Adspredelser, blandede med alvorlige Kongesysler, saaledes som den Engelske Minister Vernons Secretair som Vidnevidne har optegnet dem, uden mindste Hensigt til at dadle eller rose, hvad han paa sine Reiser har seet, da hans eneste Diemed blot gaaer ud paa at kunne ansees for en lærd Reisende og en stor Lovkyndig.

Den

Den 21. Februarii dette Aar fremkom Forordningen om Vorned-Rettighedens Afskaffelse. Fyhn og Jylland havde uafbrudt været i Besiddelse af den Frihed, her meddeles Sielland, Lolland, Falster, Møen og Baagse. Dog vare de uvornede Bønders Kaar ikke bedre end de vornedes, og vi skulle siden vise, at den stærke Landmilitie-Udskrivning, der bandt Bønderkarlene til at blive i deres Sogne, bersvede den Danske vornede eller uvornede Bonde al, endog den allermindste Skygge af Frihed. Slavevante, Slavebaarne og Slaveholdte vare de alle i Virkeligheden. Den Engelske Ministers Sekretair, som langt fra ikke er ubekiendt med Dannemarks Love og Vedtægter, kommer til Dannemark 1702 i April Maaned, da Vorned-Frieheden var given den foregaaende 21. Februarii, og siger endnu den 9. Junii samme Aar, ved sit Ophold i Fyhn: at Bønderne vare her mere frie end i Sielland, da de dog efter Kongens Forordning skulde være lige frie over hele Dannemark. Ikke synderlig Forandring kunde denne Frihed foraarsage paa Gemytterne. Kongen vilde have Bønderne frie, men Adelen og Jorddrotterne syntes ikke derom: deres Magt over Bønderne har aldrig været større end under fierde Friderich. Hans Skatkammers Beriglese var Skiulet, bag hvilket Proprietairerne beholdt deres Bønder slavebundne.

Vernons Sekretair fortæller da følgende om fierde Friderichs daglige Forretninger: Den 26. April mynstrede Kongen sin Livgarde, der var overmaade smuk *). Den 27. April var det Dronning Charlotta Ama-

*) Den havde røde Kioler med Knapper og Knaphuller af Sølv, Bandelerene af gult Fløiel med Sølvgaloner; Hatten ligeledes galoneret og en sort Cocarde.

Amalias Fødselsdag. Hele Hoffet havde aflagt Sorgen og var prægtig klædt. Man saae ved Hove mange Fløiels Kioler, stærkt broderede med Guld og Sølv. Assembleerne ved Hoffet bestode for det meste af Damer. Der var næsten ingen andre Mandspersoner end Kongen, de Kongelige Prindser, Grev Reventlov og faa andre Herrer. Fremmede Ministre kunde blot være incognito nærværende ved Hoffets Lystigheder, for at undgaae Rangstrid.

Den 1ste Maji mynstrede Kongen sit Compagnie Søekadetter, sine Matroser og alle andre Folk, som høre til Søe-Etaten. Cadetterne skiød i Kongens Nærværelse efter Skiven og kastede Grenater. Fierde Christian havde ikke ladet det blive ved denne Constabel-Færdighed: han havde og sat deres Søemandskab og høiere Videnskaber paa Prøve; dog var fierde Friderichs Mynstring bedre end Ringeagtelse og Forglemmelse.

Efter det nye Ceremoniel blev Ministeren Vernon tagen til Audience. Kongen sad under en Himmel og havde Groskanzler Grev Reventlov paa sin høire Side; de andre Ministre og Stats-Sekretairerne, tilligemed endeel Riddere af Elephant- og Dannebrog-Ordnerne, omgave Kongen, som, klædt i sort, havde det blaa Baand paa Brystet. Ministeren talede Fransk til ham og Kongen svarede ham uden Betænkning i samme Sprog. Dronning Lovisa forstod ikke andet end Tydsk, og maatte derfor svare Ministeren ved sin Overhofmester Walter.

Den 12. Maji blev over det hele Rige helligholdt den forordnede Bede- og Fastedag, da alting var stille ved Hoffet og i Byen. Den 19. Mai tog Hoffet til Friderichsborg, men Kongen til sit nye Huus, kaldet

nye

nye Amager. Det, der byggede Lystslot, er ikke færdigt, det vil blive prægtigt for enhver anden end for en Konge. Kongen tog her Frokost, talede med Arbeiderne og reed derpaa i et meget lidet Følgeskab til Friderichsborg.

Den 22. Maji var der Cour ved Hoffet: de fremmede Ministre vare hos Kongen i en talrig Forsamling en halv Time førend Middags-Taffelet. Couren holdes almindeligen paa de Dage, Posterne komme. Da forsamles og Raadet, paa det Ministrene kunne forestille, hvad der med Posterne til dem fra deres Hoffer er indløbet. Kongen kiørte om Eftermiddagen ud i Karet med sin Ven Ulrich Adolph Holsteen; ikke i Fødderne vanærende Skydevogn.

Den 6. Junii fødte Dronning Lovisa Prinds Georg til Verden. Den 8. Junii mynstrede Kongen en Bataillon Landmilitie ved Friderichsborg, og Dagen derpaa en anden ved Kiøge. Derefter mynstrede han ved Ringsted, reiste over Øerne Møen, Falster, Lolland og Langeland, saaledes, at han den 17. Junii om Aftenen kunde være i Odense. Kongen har selv ikke andet end 4 Bønderheste for sin Karet.

Der var saa mange Mennesker i Odense ved Kongens Ankomst, at Ministerne neppe kunde faae Logis. Kongen ankom om Middagen, uagtet man ikke havde ventet ham før Aften.

Den 18de, som var en Søndag, var Kongen i Kirken, sad i sin egen Stoel, hørte Prækenen, men fornærmede *) ikke de Afdøde ved despotiske Forandringer

*) Siette Christian befalede ved sin Nærværelse i St. Knuds Kirke, at det af Ahlfelderne betalte Capel skulde giøres mindre,

ger i de af dem for sig og Arvinger af Kirken lovligen tilkiøbte Rettigheder.

Om Eftermiddagen blev der af Kongen foretaget Mynstring med tvende Fyhnske National-Cavallerie-Regimenter, hvert Regiment paa 6 Compagnier af 60 Mand. Oberſterne vare Brockdorf og Ahlfeld; de maneuvrede meget vel imod hinanden.

Mandagen den 19. Junii bleve tvende Bataillons af den nye Landmilitie mynſtrede af Kongen. Ethvert Compagnie beſtod af 120 Mand. Som nye Tropper betragtede, exercerede de meget vel. Kongen har fundet paa at indrette ſin Landmilitie ſaaledes, at han nu i Dannemark beſtandig har 18000 exercerede Soldater marchfærdige, uden at de engang koſte ham 100,000 Rdlr. om Aaret, i hvor vel de alle ere af den beſte Alder og meget vel klædte *).

Man

mindre, da det var for Kongeligt for en Undersaat. Ligeſaa befalede han og, at en adelig Jomfrue, der, død paa en Lyſtighed, og begraven med ſin Kat, var udhuggen i Steen og luefforgyldt, ſkulde overſmøres med ſort Fernis. Hoffets Skinhelliahed kunde ikke fordrage, at en ugudelig Død og et Umælendes Begravelſe maatte forgyldes.

*) Landſoldaterne vare klædte i ſkaalgraa Kioler med rødt Underfoer. Hattene havde røde Kanter og Cocarderne vare af Uld af ſamme Farve, Strømperne vare hvide med røde Svikler og Somme. Hver Bataillon havde ſin Fane. Først marcherede diſſe for Kongen, derefter kom Cavalleriet fire Mand hoi; ſiden deelte dette ſig i fire Eſqvadroner, tvende Compagnier i hver; atter deelte det ſig i 6 Compagnier og attaqverede hinanden ved at ſkyde

Man kan ikke noksom beundre Kongens Taalmodighed ved denne Mynstring, vedbliver Sekretairen. Først lod han Fodfolket marchere Mand for Mand forbi sig; siden lod han dem gjøre deres Øvelser bataillonsviis, derefter compagnieviis for at bedømme Capitainernes Dueligheð, og lægge Mærke til dem, der bedst iagttoge deres Pligter; og endeligen maatte de skyde til Skiven. Kongen forretter selv en Krigs-Commissairs Tieneste og staaer i den største Hede af Dagen 6 Timer uafbrudt ved denne Mynstring paa vild Mark. — Dog, det er latterligt at dadle den Prinds, der vil kiende Tingene af Tingene selv.

Den 19. Junii reiste Kongen til Fridericia. Den 20de mynstrede han om Morgenen tvende Compagnier af det Fyhnske Infanterie. Disse 200 Mand exercerede ret vel *), men bleve noget forvildede i deres Evolutioner og Skydninger. Kongen lod dem skyde til Skiven Mand for Mand. Mere end den halve Deel traf Prikken, og imodtog paa Stedet den fastsatte Mark Lybsk til

skyde Karabinerne af imod hinanden; derefter anfaldt de hinanden med Pistoler og Sabler i den venstre Haand. De vare saa hidsige, at mange Heste bleve dræbte og blesserede.

*) Deres Mondur var blaagraa, deres Stromper grønne, deres Halsbind rødt. Hatten var guldgaloneret, og Cocarden grøn og hvid. De havde alle graahvide Kapper, forede med grønt, og oprullede saaledes paa Ryggen, at de havde Armene frie til Exercice. Officierernes Kioler vare hvidgraae, deres Veste af samme Farve som Kiolen, men besatte med Guldgaloner; deres Stromper vare grønne.

til Belønning. Endnu samme Dag kom Kongen til Colding, hvor han den 21de mynstrede Oberste Legards Kyrasseer-Regiment, som ansees for det smukkeste i den Danske Armee: det var nyelig hiemkommet efterat have giort 9 Campagner i Ungarn. Kongen var ret vel fornøiet med dette Regiment, uagtet det, formedelst nogle unge utilredne Hestes Skyld, ei marcherede med stærkt nok sluttede Geleeder. Dets Heste syntes og vel smaae, og vare ei heller sikkre nok i deres March. I øvrigt var dette Regiment formedelst dets fordeelagtige Klædedragt *) overmaade smukt at see til.

Fra den 22. Junii fortsatte Kongen sin Reise igiennem Jylland for at mynstre de øvrige Jydske Regimenter, og inden 15 Dages Forløb var han, som han forud havde bestemt, nemlig den 6. eller 7. Julii, i Rendsborg, hvor Oberste Labats Regiment blev mynstret. — Det er det smukkeste Dragoner-Regiment, man kan see. Hestene vare for smukke for Dragoner. Foruden

*) Obersten var klædt i Kollert med Kyras under. Sømmene paa Kollerten vare guldbroderede, ligesaa og Handskerne. Hverken han eller nogen af Regimentet havde Hielmen paa; thi Kongen havde for den stærke Hedes Skyld befriet dem derfor. Rytterne havde Hatte med brede Sølvgaloner og sorte Cocarder. Det bestod af 6 Compagnier, 60 Mand i hvert, alle klædte i Kollerter med Kyrasser for til og et Jernkors bag til, for at beste Kyrasset. Kun de Officierer, der vare ved Mynsterbordet, havde deres fulde Kyras. Det var de smukkeste Folk man kunde see, og deres store Knebelsbarter bidroge ikke lidet til deres Ansеelse. Foruden fuld Kyras havde Underofficiererne til Skielnemærke deres Bandelerer besatte med Sølv.

uden dette blev der og mynstret et andet Regiment, nyt oprettet af Oberste Bonart, der, ligesom Labats, skulde bestaae af 1000 Mand *), samt fire Compagnier Artillerie, hver paa 60 Mand **), hvortil der endnu stødte Resten af det Fyhnske Infanterie-Regiment. — Kongen lod dem alle exercere og skyde til Skiven. Artilleristerne traf næsten alle Prikken og hver fik deres Mark Lybsk. Ved det andet Regiment traf næsten og den halve Deel Prikken. Artilleristerne havde 8 Kanoner, alle fire pundiger. De skiød ogsaa med disse til Skiven, men endskiønt de næsten rørte Prikken, traf de den dog ikke; Med hver Kanon fulgte der 7 Soldater og 1 Officier; Soldaterne trak Kanonerne ved een over Skuldrene anbragt Seele; alt det fornødne til Kanoners Ladning blev trukket bag efter af de øvrige Soldater. I hver to Minutter skiød de 10 Skud med deres Geværer. Kongen blev staaende imellem tvende Partiers Kanoner, uagtet de bestandigen bleve affyrede lige imod hinanden, neppe vare 30 Skridt fra ham og foraarsagede en græsselig Larm og Røg. Virkeligen maa man forundre sig over, at Kongen uden Nødvendighed vilde underkaste sig den Fare at blive dræbt tilligemed sin Suite, om en Kanon ulykkeligviis skulde have sprunget. Han elsker denne Musik og vænner sig meget til at høre den. Det er Skade, at han ikke har nogen retfærdig Leilighed til at øve sig for Alvor. — Den 8. Julii giorde han en lille Lyst-

*) Disse Dragoner vare klædte i Rødt med hvidt Underfoder; deres Hatte vare kantede med Sølvgaloner og havde sorte Cocarder.

**) Artilleriet var klædt i Rødt med blaat Underfoder.

Lysttour til Fæstningen Christianspriis, men var tilbage igien i Rendsborg om Aftenen Klokken 8., hvor han da spiste offentligen. Hoffet var talrigt formedelst de mange Officierer og den megen Holsteenske Adel, som der var ankommen. Kongen lader saamange byde til Taffels som Bordet kan rumme; dog sætter ingen sig ved hans Bord uden de, som i Forveien ere indbudne af Hofmarschallen. Saasnart Kongen har sat sig, gaaer Hofmarschallen med de øvrige Fremmede til Taffels ved et andet Bord.

Værelset, hvor Kongen spiste i, var meget tarveligt. Der var kun fire Voxlys paa Kongens Taffel og tvende paa Skienkebordet i samme Værelse. Oberste Labats Hoboister spillede med megen Færdighed adskillige Arier, og Kongen syntes at finde megen Fornøielse i denne Tafselmusik. Om Aftenen spiste Prindsen af Meklenborg, en meget vel studeret Herre, ved Kongens Taffel. Selskabet bestod af denne Prinds, som sad paa Kongens høire Side; Grev Ranzow, som sad ved Siden af Prindsen; Grev Ahlfeld, Statholder i Holsteen, som sad paa Kongens venstre Side og ellers endeel andre Hofcavaliers og Riddere af Dannebrog-Ordenen. Kongen sad i en Lænestoel med Himmel over; de andre havde simple Stole. Saavidt jeg saae, vedbliver Sekretairen, drak Kongen ingen Sundhed. Kun Pager og Laqvaier vartede op ved Taffelet. Naar Kongen fordrede at drikke, bragte Laqvaierne ham tvende Krystal-Glas, et med Vand, et andet med rød Viin. Kongen satte selv Glassene paa Bordet hos sig, og blandede Vinen efter eget Godtbefindende.

Den

Den 12. og 13. Julii mynstrede Kongen Glückstads Besætning, der bestod af 2000 Mand. Den 14. Julii spiste han til Middag paa en lille Fæstning ved Elben, kaldet Hittler-Skandsen, reiste samme Dag til Altona, indtog en Collation hos Præsidenten og laae i Glückstad om Natten. Han havde besluttet at være i Friderichsborg den 21de Julii, og altsaa forlod han Glückstad den 18de. Den 31. Julii var hele Hoffet paa Jægersborg, for at være i Nærheden af Jagten.

Den 12. Augusti var hele Hoffet en Galla paa Svanejagt bag ved Tømmerpladsene. Svanerne vare samlede fra alle de omliggende Øer lige indtil Møen. Det var saameget deslettere at faae dem samlede, da de paa denne Tid af Aaret først faae deres Flyvefier, og altsaa flagrende paa Vandet meget letteligen kunne drives foran for en Baad. Dog undkom der saa mange af disse, for det meste unge, Svaner, i de otte Dage, de ved Kiøbenhavn, bleve bevogtede, at der neppe var 200 Stykker tilovers til Jagten. Alle Prindserne, Prindsesserne, Ministerne og de fremmede Gesandtere vare indbudne til denne Fest; hver havde sin egen Chaluppe med 10 Aarer, commanderet af en Søecapitain. Der var i alt 37 Chalupper, hvilke, lagte i en halv Maane, indsluttede Svanerne. Kongens Chaluppe laae i Midten, begge Dronningernes paa Siden af Kongens; dernæst Prindsessens og de Kongelige Prindsers. Kongens Chaluppe havde 20 Chaluproere, klædte i stribet puncerød Silke. Aarerne vare røde og Chaluppen forgyldt.

Den første Sammenkomst skede paa en Kongejagt, hvor hele Hoffet havde forsamlet sig: denne tilligemed

tvende Fregatter skulde følge Kongen. Da Jagten begyndte, lagde Chalupperne sig, som sagt, i en halv Maane og indsluttede Svanerne i en Havbugt, hvis Bredder vare besatte med Folk til Hest, paa det de ikke skulde undflye paa Landet. Kongen giorde selv det første Skud, derefter løste de andre af Jagtpartiet deres Geværer, og dræbte saaledes ved Skud paa Skud næsten alle Svanerne. Saasnart Svanerne vare skudte, sprang Matroserne i Vandet for at gribe dem, hvorved der, saa at sige, blev et nyt Slags Jagt, da den ene af disse Folk gik den anden i Forkiobet med at snappe Svanerne. Kongen blev næsten intet Øieblik roelig i sin Chaluppe, men kastede sig, for at komme Svanerne des nærmere, snart i en lille Eege eller Jolle, der kunde løbe tæt ind under Land, ledsaget af Viceadmiral von Stöcken, der styrede Roeret, og en Livkarl, der ladte hans Gevær, og snart i en Gondole, hvis Letthed og Hastighed paa Vandet giorde det umueligt for Svanerne at undflye. Da alle Svanerne vare dræbte, vendte enhver hiem til sit. Kongen spiste til Middag paa Jagten, hvis 26 Kanoner tilligemed Fregatternes Kanoner næsten den hele Dag igiennem uafladeligen bleve affyrede for Kongen. De trende Vice-Admiraler: Gedde, Poulsen og von Stöcken fik denne Dag det hvide Baand.

Den 28. Augusti var det den regierende Dronnings 35te Fødselsdag, hvilken blev celebreret med megen Høitidelighed. Alle de, der denne Dag kom til Jægersborg, for at giøre Cour og aflægge Dronningen deres Lykønskninger, vare klædte med megen Pragt. Efter Couren gik man ind i Dyrehaugen, hvor man af en

Mængde

Mængde i Garn indspærrede Hiorte slap 40 Stykker ad Gangen ind i et andet Garnindelukke, 400 Favne i Omkreds, hvilke af Kongen, hans Broder Prinds Carl og 6 andre Herrer, bleve dræbte med Kastespyd. Hoffet spiste derpaa paa Gyldenlund. Om Aftenen var der Bal paa tvende Pramme og tvende Fregatter, som laae neden for Gyldenlund i Sundet, ligesom der og var Fransk Comoedie, for at giøre Høitiden desmere glimrende.

Hvo tør nægte, at jo det Nyttige, Anstændige og Behagelige, efter denne troe Beskrivelse, findes sammenblandet i Kongens daglige Liv. Herefter vedrøres intet mere om Kongens Mynstringer og Geburtsdags-Høitideligheder. Det er nok, vi vide, at de høre til Hoffets Arbeide og Sysselsættelse.

Kunde Kongen, blottet fra al Tactik, end ikke bedømme sine Regimenters Evolutioner, saa kunde han dog see, om Soldaterne vare velklædte, Hestene vel holdte, og om der forefandtes det Antal, han betalte for; kunde han dog høre de Forurettedes Klager og skaffe de Fornærmede Ret. Aldrig blev nogen Besværing henkastet iblandt Yndlingens Haarkrøller. Friderich lod sin Kammersecretair, sin Kammertiener, holde Dagbog over alle Klagemaal, og Maaden hvorpaa han havde afhiulpet dem. Han eftersaae paa disse Mynstrings-Reiser alvorligen sine egne Godsers Skove, samt sine Bønders Afskrivnings-Bøger, straffede alvorligen de urve Betiente, han forefandt, og lod sig ikke skuffe, om disse end fandt paa at kiøbe Kudskene til at føre ham langt fra de afliggende Stæder, hvor Uretfærdighederne med ulovlig Skovtyverie og Skovbetienternes Hælen

vare

vare haandgribelige. Men alligevel blev denne Friderichs Paapassenhed til ingen Nytte for Landet; og vi skulle bedre hen see, hvorledes man, tvertimod Kongeloven, sælger Kronens Godser til dristige Ladefogeder og Høkere, der betale Kongen den usle og ringe Kiøbeskilling med hans egne Skove; hvorledes man ved nye Herregaarders Anlæggelse opsluge nedbrudte Byer, eviggiøre det paa unaturlig store Hovmarker slaviske Hoverie, og nedstyrte mange Tusende Familier i en Uselhed, hvoraf de aldrig kunne ophielpes, for at berige 40 Familier og giøre dem til Planteskole for Adelen. O, Friderich! Dine Taarer kunne ligesaa lidet som tusende Sukke røre den af Slendrian og vore Tiders Finance-Princips barkede Cammeralist! Til Fordeel for Kongens Kasse mishandles tusende Bønder ved et Pennestrøg. Hvor stærkt kunde ikke Ansvarsstemmen lyde til dem, der i Dannemark handlede tvertimod de Kloge i Holsteen! Der giorde man Bolden frie og skaffede ham Eiendom, forsøgte Kongens Indtægter og Folkemængden, forbedrede Agerbruget og udbredte Oplysning, Friehed, Velstand og Evne til at holde Misaar fra sig. Tvertimod handlede man i Dannemark: ved samme runde Bord, i samme Collegii Stue, paa samme Tid udsendtes Dorskhed, Slavekaar, Uselhed, evig Armod og Modfaldenhed over Kronens Bønder ved at bortsælge dem som Fæe.

Friderichs store Nød tvang ham til at redde sin Credit og betale Gield med Bønder. Tresindstyve Aars Fred og forsøgte Skatter ere ikke saadanne ublide Tider, som de, Friderich styrede Riget i.

1703. Hostystighederne kunne ikke fængsle vor Agtsomhed, helst da Friderich paa disse anvendte den kor-

korteste Tid af Dagen. Dronning Lovisa's Brødres Nærværelse ved Hoffet foraarsagede, at samme til den 4. Martii moerede sig med Carousel*), Masqverade, Bal og Comoedie. I disse Forlystelser tog Friderich saaledes Deel, at han midt iblandt dem med egen Flid udarbeidede Instructionerne for sit Statsraad, og for sine Oversecretairer. Ofte gik han disse Instructioner igiennem med sine Fortroelige, og tillod dem at rette hans Udkast. Alvorligen holdt han over, at hans Instruction til hans Financecollegium blev efterlevet. Men ikke alle vare saa ordholdne som Friderich. De Keiserlige Subsidier, der efter Alliance i 10 Aar beløb sig til henimod fire Tonder Guld aarlig, udebleve. Friderich maatte hverve Tropper for sine egne Penge og meget Bryderie havde han med at complettere de 20,000 Mand Hielpetropper, han havde i Engelsk, Hollandsk, Keiserlig og Sachsisk Tieneste. For det i værende Øieblik syntes det til stor Vinding for Kongen at trække saamange rede Penge ind i Landet, men fra den rette Side at betragte Sagen tabte Landet uendelig, ved at sælge sin bedste Folkemængde som Dyr. Hvorofte bleve ikke og Re-

*) Kongen anførte selv sin Qvadrille ved Carousellet den 5te Januarii inde i Ridehuset: Overstaldmester Grev Carl von Ahlfeldt, Overkammerjunker Baron von Holstein, Oversecretair Wibe, Oberste Eichsted, Kammerjunker Klenau, Staldmester Harthausen stode under ham. Prinds Carls Qvadrille blev anført af Prinds Carl selv, Greven af Hohenlohe, Etatsraad Scheel, Kammerherre Ples Kammerjunker Ahlfeldt, Oberstlieutenant la Cheus og Major Juul.

Regenterne bedragne for det Forskud, de maatte give dem, der havde tilpligtet sig at kiøbe eller hverve store Klynger af Tydske og Franske Landløbere! Saaledes blev Friderich skuffet af Regiments-Hververen Grev Schlip, der oven i Kiøbet, forfulgt af Lovene, fik Friestad hos den Franske Ambassadeur Chamily i Kiøbenhavn: en Sag Friderich mandig nok gik imøde. Fornøie maatte det meget Kongen at læse sine Troppers gode Forhold under de store Generaler Eugenius og Marlborough. Hver Vinter kom de Danske Hielpetroppers General, Güldenløwe, hiem fra Italien og moerede da Kongen med Fortælninger om Krigen, om Italien og den Erindring, Friderich endnu stod i hos de Damer, som der meest havde behaget ham: herligt var det saaledes at bringe dette Lands Fornøielser i Hukommelse paa nye! Hertil kom endnu Generalens gode Indsigter i Krigs-Videnskaberne: disse rodfæstede Kongens Yndest saa stærk for ham, at der blev besluttet, at Christian Güldenløwe skulde have Overcommandoen over den Danske Armee, og giøre Begyndelse med at følge Kongen i hans Vogn paa Mynstringen hele Landet igiennem. Inden disse bleve tiltraadte i Junii Maaned, sad Kongen selv i Høieste-Ret, og giorde alt sit til at skaffe denne Ret saamegen Anseelse som mueligt; men dog tillod hans Financers slette Tilstand ham endnu ikke at fastsætte Assessorernes Antal og give dem en Gage, klækkelig nok til at døvgiøre dem for Parternes Fristelser.

I April Maaned høitideligholdes Enkedronningens Fødselsdag med megen Pragt, og hendes Indflydelse synes paa denne Tid at blive kiendeligere, og at nærme sig til et Slags Magt over hendes Søn. Grev

Carl

Carl Ahlfeld, som hun yndede meget for hans velførte Embede som Overhofmester for hendes Søn, Prinds Carl, bliver den 17. April, til alles Forundring, Ridder af Elephanten. Ogsaa talede man allerede om, at Enkedronningens Overhofmester, den høit fortiente Joachim Ahlfeld, blev af Kongen meget ofte trukken til Raadslagningerne. En Oberst la Cheuse, reformeert, som og besad Enkedronningens Yndest, brugte Kongen ligesaa i mange vigtige Forretninger. Prinds Carls Fødselsdag celebreres af Kongen i dette Aar med megen Høitidelighed; ham foræres paa en venskabelig Maade ikke allene et prægtigt Sølv-Taffel-Service, men endog hele Amtet Jægerspriis. Allerede talede man om et nyt Collegium, der skulde oprettes, paa det Grev Ahlfeld deri kunde have Sæde som Præsident. Grev Carl Ahlfeld blev ofte i Henseende til offentlige Yndestbevisninger sat ved Siden af Overkammerjunker Holsteen, og enhver vidste at tale saa meget om Grevens store Venskab for General Güldenløwe, at man hver Dag ventede store Forandringer ved Hoffet. Disse Venners eenstemmige Tilbøielighed til Polygamie, til Italiens bløde Levemaade, var bekiendt. Fornuftige Folk frygtede for, at Friderich skulde lade sig forlede af disse, og denne Frygt blev saa meget desstørre, da man vidste, at de besad Enkedronningens Agtelse, og kunde med Anstændigheds Anstrøg fernisere alle de Adspredelser, de indviklede deres Herre i. Historien har lært os, at Sønnemoderen opoffrede alt for at holde Sønnen fra at falde i catholske Fruentimmeres Snarer; thi temmelig vel havde hun mærket ham af, hvor tilbøielig han var til at ynde denne Kirkes Ceremonier, og at lade Musik og

smukke

smukke Malerier, samt Ærbødighed for det ham fra Italien sendte Crucifix saae for megen Magt over sig, hellere saae hun ham i hendes Hofdames, Vierecks Garn; thi hun var reformeert. Endnu kiendte man ikke saa meget til Friderichs Standhaftighed, at man kunde formode dens Grundvold at være fastere end Kongers i Almindelighed er; løs som deres Grundsætninger, ustadig som deres Ønsker skylles den bort med enhver Lidenskab; thi den er sammenpakket af idel Adspredelser, sielden hærdet ved stadigt Arbeide og Oprigtighed. Men man feilede dog noget i at tælle Friderich, for hans Ubestandigheds Skyld, iblandt hverdags Flatterførster: dette skal Aarets Ende overbevise os om. Hans Ungdoms Venner beholdt, trods alle Ænker, dog den første Plads i hans Hierte.

Kongen forlystede sig i Maji Maaned deels med Jagt, og deels med at lade Feldtmarschall Güldenløwe ved Kiøbenhavn maneuvrere nogle Bataillons. Sin Kammerjunker Klenau lader han indsætte til Overhofmester over det ridderlige Akademie i Kiøbenhavn.

I Junii Maaned tiltræder Kongen sine Myndsrings-Reiser. Den unge Feldtmarschall sidder ene i Vognen med Kongen: Kongens Tid var saaledes deelt imellem Holsteen og Güldenløwe; og dette kan man sige at være meget vundet for den sidste i saa kort en Tid. Men det ny-oppoxende Partie mærkede dog snart, at Holsteen var urokkelig befæstet i Kongens Hierte. Forlystelser allene kunde ikke svække ham. Lidenskabers Magt maatte sættes i Bevægelse imod ham; thi kunde man kun faae Holsteen bort fra Kongen, saa haabede man og snart at faae Wibe, Sehested og Dose rødet

af

af Veien. Dog var ikke Grevinde Vierecks Kierligheds Fortryllelser stærke nok til at udrette dette. Skiebnen tilintetgiorde uformodentligen den 16. Julii Feldtmarschall Güldenløwes store Planer. Et stærkt Lynslag dræbte Kongens Løber bag paa Kareten, Kongen og Güldenløwe sadde i Vognen, og Smaakoppe-Materien blev derved saa voldsom indgydet i Feldtmarschallens Legeme at han døde af disse den 24. Julii.

Kongen fortsatte sine Mynstrings-Reiser og kom tilbage til Kiøbenhavn den 10. Augusti; her modtoges han af Forlystelser; thi sparsom var man ikke med disse i Anledning af Dronning Lovisa's Fødselsdag. Men hvor kunde Hoffets Glæde for hende være oprigtig! Førstens Kulde for sin Gemalinde kan aldrig føde oprigtig Hengivenhed hos Hofkrybet for hende; thi hun kan jo i ingen Maade være det til Nytte. Kun den, Kongen elsker, kun den tilbede alle.

I September Maaned trak Hofrænkerne løs imod Friderichs Ungdoms Venner. Elisabeth Helene Viereck, den yngste Datter af den Preussiske Gesandt ved det Danske Hof, bliver Grevinde, og Antvortskov giores til hendes Grevskab. Uden at være viet til dette deilige Fruentimmer havde Kongen allerede avlet et Barn med hende; men nu fordrede Kabalen, at han enten skulde ægte hende eller og, som var det vigtigere, forlade enten hende eller sin troe Ungdoms Ven, Ulrich Adolph Holsteen. Hvo undres over, at Friderich, som nu følte Elskovs-Luen i al sin Styrke, maatte give efter for denne og lade Holsteen fare? Dog kunde intet betage denne Yndling Stedet i hans Konges Hierte. Uhældet vilde, at Kongen og Holsteen skulde være uenige i at bedømme disse nu saa yndede dobbelte Ægteskaber. Kongen,

gen, allene bundet til sin Lovisa, havde jo der kun smukke Øine, en smuk Hud til at henrykke sin Sandselighed. Ingen rank Vext, ingen rask Gang, ingen indtagende Udtale, aldeles ingen Konster eller Nemhed, ingen Gaver til at tale Europas levende Sprog, hverken Yndighed i Dands, Færdighed i Musik, eller nogen anden Evne til dagligen at kunne fornye Friderichs aftagende Kierlighed, giorde Lovisa behagelig for hendes Gemal; eiheller ærede hun i sin Mand sin Ven, sin Velgiører, sit Livs eneste Glæde. Holsteen derimod elskede sin Sophia Amalia Reventlow, der i Faderens Huus havde seet saa meget af de afskyelige Følger, dobbelte Ægteskaber føre med sig, og af egen Erfarenhed med sin første Gemal Grev Friis havde lært at undvige endog det allermindste, der hos Mændene kunde opvække Lyst til dobbelte Ægteskaber. Hvo skulde og maatte ikke bestandigen elske Grevinde Reventlow? Spillende vare hendes Øine, skier hendes Hud, røde hendes Kinder, hvide hendes Tænder, lokkede hendes Haar, rank hele hendes Skabning, yndig bølgende hendes Barm, behagelig hendes Stemme, mandig hendes Gang, ædel hendes Anstand, kort: hun var beriget med alle de Fuldkommenheder, hendes Kiøn behøver, for at opvække og vedligeholde Ømhed og Kierlighed. Meget bekiendt med Verdens Løb søgte hun i huuslig Roe al sin Lykfalighed. Hendes Breve bevise hendes Forstand, og hendes Mands Fortroelighed til hende i de allervigtigste Begivenheder vidner om, at han var saa lykkelig, som nogen Dødelig kunde være. Han kunde tabe alt ved at ville vælge en bedre Lykke, nemlig sin Kones Høiagtelse. Enten Holsteen var ved Hoffet eller i sit Amt, enten han var Ynd-

ling

ling eller glemt, var han sin Gemalinde lige kier *). Hun vidste daglig at vinde sin Mand, og trende raske Børn vare Frugterne af deres Ekskov. Friderich derimod vandt meget ved at forlade sin Lovisa. Han kunde let træffe en smukkere Skabning, et bedre Fruentimmer, der, uden Heftighed og Skinsyge, sagde ham hans Feil, og med Yndighed, Ømhed og Belevenhed søgte at afvinde enhver Medbeilerinde Ret til Friderichs Hierte. Holsteen havde ikke mere sit Hierte at give bort. Friderich maatte endnu tilbyde sit. Holsteen var lykkelig givt. Friderich var i en vis Henseende ugivt. Holsteen kunde ikke tilraade dobbelte Ægteskaber, endnu mindre tage Deel i deres Fuldbyrdelse. Han elskede sin Friderich, og trængte slet ikke til at vinde Kongen: behøvede han ikke Holsteen, saa var og denne i en Forfatning, der ikke trængte til Kongens Naade eller Gavmildhed.

Erfarenhed viser, at Holsteen ikke har billiget Friderichs Beslutning, at ægte Grevinde Viereck, siden han maatte vige for det nye opstaaende Partie**), der ryk-

*) Fra Groskantslerinde Holsteens Kammerpige, der havde tient hende i 16 Aar, haves disse Efterretninger: hun døde som Førgemand Tellesens Kone ved Gaabense.

**) Høiers Ord ere disse: I Aaret 1703 lod det til, som der skulde foregaae en stor Forandring i Ministerium; Feldtmarschall Lieutenant Christian Güldenlowe var kommen tilbage fra Italien, og havde tilligemed Grev Carl Ahlfeld indsneget sig saa stærk i Kongens Naade, at de lode til at være blevne Favoriter, hvorved da de gamle Ministre, især Groskantsler Reventlow og Geheimeraad Pless, tabte deres Anseelse. Pless gik for nogen Tid til Engelland

lykkede frem med Grevinde Viereck, og vilde være de fornemste spillende Personer under Kongens Navn. Men de bedroge sig selv; thi Kongen elskede aldrig saaledes, at han aflod selv at regiere, selv at tænke og handle. Kunde nogen Konge mandigere end Friderich gaae en Fortrædelighed imøde som den, da Geheimeraad Pless, enevældig Minister hos hans Fader, endog spottede Friderich som Konge til Belønning for den Ædelmodighed, han havde vist imod ham, ikke at trække ham til Regnskab? Sagen er denne: Kong Wilhelm døde den 8de Martii 1701 i Engelland. Fra dette Øieblik af var Pless

land til Prinds Jørgen for der at see Stormen langt fra. Man troer, at disse Mænd, især Ahlfeld, ikke have raadet Kongen fra Polygamie. Med disses Raad er det da, at den Preussiske Minister Viereck undskylder Kongens dobbelte Ægteskab med hans Datter. (Lamberty Memoires Tom. III. pag. 767.) Dog inden Güldenlowe naaede sit Hiemed, døde han i sin blomstrende Alder i Odense af Smaakopperne den 24. Julii. Herpaa kom Geheimeraad Pless tilbage fra Engelland, men kunde ikke foie sig efter Hoffets Tænkemaade. Endnu mindre vilde han forpligte sig til at tiene Kongen ene, uden tillige at staae i Tieneste hos Prinds Jørgen, der stedse havde vist sig som Plesses gode Herre og en velsindet Prinds imod Dannemark. Han fik altsaa den 24. August i meget naadige Udtryk sin Afsked; men forblev dog nogen Tid i Kiøbenhavn.

Grevinde Viereck døde 1704 i Barselseng, og det i dyb Sieleangest, et Beviis paa hendes alvorlige Anger. Hendes og hendes Børns Legemer bleve hensatte i vor Frelseres Kirke paa Christianshavn i en intet mindre end kostbar Kiste.

Pleſſ ikke allene Ven af Prinds Jørgen, og beholdt af Ædelmodighed det meſte af Vordingborg Amts Indtægter, der havde været hans Appanage; altſaa den rigeſte i Dannemark, men han blev nu og æret og elſket af Dronning Anna, Engellands Beherſkerinde. Klogſkab bød Friderich ikke at opirre Pleſſ eller Engelland, men alligevel at hævde ſin Ære, og ingenlunde ſom Konge at tiltrygle ſig Ærbødighed af den Miniſter, der upaatalt havde mishandlet ham ſom Kronprinds. Pleſſ tager ikke allene ſin Sekretær Leſſern i Forſvar, da han egenraadigen forſegler den afdøde Sachſiſke Envoyes Papirer; men han tager ham endog i Beſkyttelſe, da han anklages ſom Medvider i et Mord, ſøger at ſætte ham i Sikkerhed under den falſk fortolkede Friehed, Geſandtere tilkomme; forſkaffer ham Brev fra Dronning Anna ſom hendes Sekretair, og lader ſig ſelv af Prinds Jørgen give et Creditiv ſom hans Miniſter og af Dronning Anna et prægtigklingende Recommendations-Brev. Nu ſteg Friderichs Forbittrelſe imod Pleſſ til det høieſte. Imod Leſſern blev Sagen hævet; men Pleſſ vilde Friderich aldeles ikke erkiende for Miniſter fra Prinds Jørgen, da han ikke var en regierende Herre; og altſaa ingen Ret havde til at ſende Miniſtre. Efter denne Tid var Friderich ſtedſe misfornøiet med Pleſſ. Men Pleſſ vel havde ſparet noget Middel til at forſvare ſin Høihed imod Kongen, derſom Grevinde Viereck eller nogen anden havde regieret ham? Nei! Friderich var ſtandhaftig, han var ikke Adſpredelſers eller Lidenſkabers Slave. At Kongen i October Maaned gior ſin Ungdoms Ven, Ulrich Adolph Holſteen, til Geheimeraad og til Amtmand i Flensborg, og denne godvilligen forlader

lader Hoffet, deraf kan ikke udledes, at Friderich handlede blindt hen efter Yndlingers Ønsker og Planer, uden at undersøge dem. Elskede han end sin Overstaldmester, Carl Ahlfeld, fordi han kunde moere ham og havde Kongemoderen til sin Talsmand, saa beholdt han dog Wibe til sin Fortroelige, og denne levede ugivt og blev ikke af Familie-Forbindelser afholdt fra sine Pligter. Fik man end Kongens ældste Kammerjunker Calnein overtalt til at forlade Hoffet og blive Overhofmester ved det Ridderlige Academie i Kiøbenhavn, saa beholdt han jo dog sin troe Kammersekretair Dose hos sig. Ustadigheds Daddel fortiener Friderich ikke; meget mere bør han roses, fordi han valgte graahærdede, af Erfarenhed betyngede, Danske Mænd til sine Raadgivere. I den 65 Aar gamle Geheimeraad og Financedeputerte Knud Thotts Sted kom Otto Krabbe, 62 Aar gammel, i Statsraadet, og til Financernes Præsident ansattes Overhofmesteren hos Dronning Charlotte Amalia, Joachim von Ahlfeld, der igiennem Modgangens Skole stedse var bleven Videnskaberne og Dyden troe; hvilket han og viste i Bestyrelsen af dette hans sidste Embede, som han dog omsider ene for Alderdoms Skyld maatte nedlægge.

Da disse Forandringer vare giorte, celebreres Kongens Fødselsdag med al Pragt ved Hoffet. Ligemaade blev Prinds Carl ikke allene offentlig meget yndet af Kongen, ogsaa anseelige Foræringer gisres der ham. Dog aftog Fortroeligheden meget imellem disse Kongesønner, da Prinds Carl, regieret af sin Kammerjunker Carl Adolph Plesz, Sønnen af den forbittrede Geheimeraad Plesz, besluttede at følge denne Families Raad. I December Maaned kom General-Admiral Güldenløwe til-

tilbage fra sit Søetog i Engelland, men hans Fortroelighed med Geheimeraad Pleff berøvede ham tillige Kongens.

Vi kunde endnu ikke lade ubemærket, at Friderichs Yndling, Carl Ahlfeld, uagtet han 1702 var bleven gift med Stadtholder Güldenløwes Datter, og ellers gialt meget i alle andre Tilfælde, dog ikke kunde udvirke andet for sin Svigerfader, end blot det, at han, naar Kongen kom til Holsteen, af og til spiste ved hans Taffel. Nei! Friderich blev troefast ved sine Ungdoms Venner. Adelen kunde ikke ganske indspinde ham i Rænkernes Garn og forvilde ham med Familieforbindelser. Eiheller kan man bestylde ham for, at han valgte Tydskere til sine Omgangs-Venner eller til vigtige Embedsmænd. Lenthe, Wibe, Sehested, Krabbe vare alle Danske Mænd, og Financeminister Ahlfeld var vel født i Holsteen, men han havde forladt sine vigtige Embeder ved det Hertugelige Hof, fordi dette Hof opkastede sig til Fiende af Dannemark. Hvo tør da nægte, at Ahlfeld jo elskede Dannemark? Carl Ahlfeld var ganske bunden til det Land, han tiente, thi han kunde vente at blive regierende Greve af Langeland. Ikke overflødig er denne Anmærkning, helst da den veileder os til at indsee, hvormeget det var Friderich om at giøre, at regiere selv, og derfor at vælge saadanne af Landets indfødte Adel til sine Ministre, som stedse brugte Landets indfødte Borgere til Raadgivere, samt at paasee, at Landet blev styret af dem, der kunde kiende det; hvilket ikke er Tilfældet, naar Mecklenborgske og Hannoveranske Ministre skulle see med fremmede Øine og betiene sig af de Indfødte, der narre dem, fordi de i Kundskab om Landet ere klogere end de.

1704. Naar Kongerne selv tænke, selv handle, med faa Ord, gisre sig Umage for at regiere selv, da blive Hoffolkene henslængte som foragtede Afgudsbilleder, paa hvilke man ene beundrer Prydelsen og Smagens Arbeide, men Ærbødigheden og Tilbedelsen ere borte. Hvormegen Agtelse skulde vel opblæste, tomhovede, falske, smigrende, hevngierrige, Videnskaber og Fortieneſter foragtende Hofkrybere fortiene, helst naar de leve af Undersaatternes Sveed, og paastaae, at deres Afkom i hundrede ja tusende Leed, hvis Familierne saalænge kunde holde sammen, ene fordi det er deres Yngel, bør have samme Blodigle-Ret, som de selv øve over alle andre Stænder!

Hoffet var Kong Friderichs Arbeidsstue og dets Forlystelser hans Siels Vederqvægelse efter alvorlige Forretninger. Ved Friderichs Hof saae man ikke Kongemagten opløst i tusende Maddiker, for hvilke især enhver Undersaat maatte krybe, hvis han ikke vilde udsætte sig for Despotismens Stød!

Friderich og hans sande Venner maatte vindes, ikke Spyeſluer var det, man behsvede at lokke med Sukker. Bestikkelser vare ikke de den Tid bekiendte Gienveie. Familieforbindelser kunde vel virke noget, men mere virkede dog Overvægt i Snildhed og Fornuft.

Det var Friderichs Uhæld, at han maatte slide og slæbe sig igiennem, naar han selv vilde see og beslutte. Let syntes man, det maatte have været med Forretningernes Mængde og Kiedsommelighed at have giort Friderich kied af Arbeide. Denne Affmag er den Afgrund, hvori de herlig begyndende Førster saa ofte ere blevne nedstyrtede, og herfra igiennem Circes's Gan-

ge

ge og Calypsos Dale vandre de saaledes Livet igiennem ind i Dødens mørke Egne, at man paa Jorden neppe mærker at de vare til, endnu mindre, at de regierede. Ubegribeligt er det næsten, at Samvittighed, Religion, Kierlighed for sit Land, Lyst til at berige sig, Lyst til at hævne sig paa sine Fiender, eller hvad man end vil kalde Bevæggrundene, dog hvert Aar kunne vise sig lige mægtige, lige uforanderlige i at holde den uoplærte Kong Friderich til selv at arbeide, til selv at ville regiere.

Hvo kan andet end fryde sig over Friderichs Lyst til at begribe det sande, til at komme efter det ved at høre manges Meninger! Dog, vi skulde med dette, som med ethvert andet af Friderichs Regierings Aar bevise det, vi sige.

Historien har da hidtil lært os, hvorledes Friderich paa det nøieste blev omgiven med Sønnemoderens Venner. Viser da Charlotta Amalia sig som Sønnens Behærskerinde? Overalt sines Beviser paa Kongens Fortroelighed til de Mænd, hun agtede. Men aldrig nævnes hun som deeltagende i Forretninger, eiheller udgives hendes Forbøn som gieldende over alle Fortienester. Heller ikke viser hendes Familie fra Hessen sig som indbudne Guder, Undersaatterne i Dannemark skulde skaffe Templer, og forvisse Dyrkelse og blind Lydighed. Grevinde Viereck og hendes Venner foranstaltede mange Forlystelser ved Hoffet. Friderich tog Deel i dem alle, men levede ikke for at nyde disse allene.

Den 26. Januarii indretter han et Commerce-Collegium, hvori hans Yndling, Carl Ahlfeld, sættes til Præsident. Vi anmærke blot dette for at vise, at

Friderichs Ynde ikke ledte til Poster, hvor Vælde og Skatter upaaanket efter eget Tykke kunde misbruges.

Imod mange Misbruge gav Friderich gode Forordninger, og dette var ham saa meget lettere, deels da han, ved at tale fortroeligen med Undersaatterne, selv erfarede dem af de Forurettede, deels da han og villigen laante Øre til, hvad hans Venner af Borgerstanden foresloge ham til det almindelige Bedstes Fremme. I det bedste Øiemeed blev de Betrængtes Tilflugtssted, Slotsloven, indrettet i Christiania, et Collegium, bestaaende af Civil- og Militair-Personer, der hver Dag skulde forsamle sig, og hvortil enhver, som havde nogen tilføiet Ubilligheed at beklage sig over, eller noget til Commerciens Befordring, Manufacturers Anlæg og Indretning og andet deslige at foreslaae til det Almindeliges Bedste havde at henvende sig. Dette Collegiums Indretning laae fierde Friderich meget paa Hiertet. Af hans egenhændige Brev af 4. Februarii 1704 til Geheime-Statsraadet see vi, med hvormegen Alvorlighed og egen Arbeidsomhed han lagde sig efter at regiere selv. Disse ere Kongens Ord: „Vi sende Eder, Vores Ge„ heimeraader og Ministre i Conseilet! tilbage de af „ Os forlangte trende Commissioners Papirer. Vi have „ paa det nøieste giennemgaaet Instructionen for Slots„ loven, og forandret samme hist og her i Smaating, „ og forsøget den med fem Puncter, som Vi holdt for „ at være nødvendige at blive tilføiede. Den meste „ Forandring, som Vi have giort deri, bestaaer for„ nemmelig deri, at Vi anse det for bedre, at Slots„ lovens Committerede samtligen tilligemed Vice„ Stadtholderen, naar de ikke ere af imodsat Me-

„ ning,

„ ning, underskrive deres Relation; skulde de være af
„ anden Mening, da at sende den særskilt ind. Vi
„ forlange at vide Vores Raads Mening herom, og
„ om det endnu skulde have noget derimod at erindre;
„ thi Vi vilde gierne have, at det skulde, saasnart
„ mueligt, komme til Virkelighed.

Den 16. Februarii blev Placaten om Slotslovens Indretning ved Trykken bekiendtgiort og befalet. Med samme Hastighed og Nøiagtighed giennemgik ogsaa Friderich selv Instructionen for sit nye Commerce-Collegium, hvori den af ham meget elskede Overstaldmester, Grev Carl Ahlfeld, som sagt, den 26de Januarii blev udnævnt til Præsident.

Kort: Friderich trættedes ikke af at arbeide i de meest alvorlige Ting; hans Siel maatte og samle Kræfter ved at elske og moere sig. Trættende er sandelig det Arbeide at giennemlæse nøiagtigen trende Commissioners Papirer, og at giendrive eller bifalde, efter selvvalgte Grunde, de forskiellige Meninger, deri nødvendig maae forefindes.

Tidlig om Morgenen arbeidede fierde Friderich i sit Cabinet, giennemgik med sin Kammersekretair og sin Kammertiener de ham i alle Regierings-Sagerne sendte Papirer, og Frugten af dette var den, at Kongens egenhændige Breve tilfulde overbeviste Ministrene om, at han selv tænkte, selv saae til, at han ikke var den Adelens Konge, der, ubekiendt med anden Villie end dens, egenhændigen og med væbnet Magt forsvarede den, i hvor hierneløs og fordærvelig den end kunde være.

Hvor glædeligt er det ikke, at Friderich stedse raadfører sig med sine gamle Ministre, aldrig befaler og

giver

giver sin Mening Lovs Kraft og Form, førend alle Grundene vare veiede for eller imod en Sag.

Det efterfølgende vil herpaa afgægge idelige Beviser. Vi anmærke blot her det Arbeidsomme i Friderichs daglige Liv, paa det at Læseren kan see, at Friderich, midt i Hoffets Forlystelser, ja endog i sin Vierecks Arme, var Dannemarks utrættelige Fader, Ven og Konge.

Vinteren tilbragte Kongen med at regiere, og siden at moere sig med Bal, Comoedie og Caroussel i det mindre uden udsatte Præmier. Maskverader vare blandt hans kiereste Adspredelser. Han vidste ved megen Udfritten at giøre sig dem vigtige og nyttige. Ligemaade fandt han megen Fornøielse i Dyrskægtning, Dyrhidsen, kort: i alt hvad der kunde give ham Mødighed og giøre ham tidig til Søvn. Denne forlod ham ofte, thi hans Hoved-Anstrængelse kunde ikke andet end forjage den. Neppe fem Timer sov han nogen Nat.

Den 4. Martii døde hans sidste 9 Maaneder gamle Søn, Prinds Georg. Saaledes havde han ingen Glæde af sine Børn med Dronning Lovisa. Kronprinds Christians Helbred var endnu i hans femte Aar saa ustadig, at den langt fra ikke kunde opvække noget stadigt Haab om et langt Liv. Naar nu Børnene ikke kunde trække Faderen til Moderen, og hun for sin Person i alt giorde sig ubehagelig for sin Mand, hvor kunde da Kierligheden hos dette Ægtepar enten forøges eller vedvare!

Strax i Maji Maaned laves til Mynstrings-Reiserne i Dannemark og i Norge. Ved Kiære-

lund

lund *) ved Ringsted mynstres hele Siellands nye oprettede Landmilitie. Mynstringerne fortsættes ved Odense, Colding, Aarhuus og Aalborg. Hans Majestæt viser sine urolige Naboer, at han, foruden de 20,000 Mand, der vare i fremmed Tieneste, endnu havde 16000 Mand Gevorbene, og 12000 Mand Landmilitie samt 4000 Dragoner i Dannemark, hvilke alle vare i den Stand, at han, hvor lidet General han end var, dog ved Mynstringen kunde eftersee om hele Antallet var tilstæde. Denne Styrke, foruden 12000 Mand i Norge, samt en Flaade af 30 Skibe, kunde give Friderich Haab om at forsvare sin Neutralitet og blive søgt af de krigende Magter som deres Ven.

Den Norske Reise beskriver Høier saaledes. I dette Aar glædede Kongen sine Undersaatter i Norge med sin allerhøieste Nærværelse. Høistsamme var ledsaget af General-Admirallieutenant Güldenløwe, af Feldtmarschall Grev Wedel, Geheimeraad Grev Carl Ahlfeld,

*) Høier fortæller, at Kongen var ret fornøiet ved Mynstringen over Landmilitien i Ringsted; og modtog meget naadigen det af Justitsraad Friderich Rostgaard forfærdigede Vers, som af Kammerjunker Franz Jacob von der Osten under Foregivende, at det var fundet i en gammel Munkebog, blev ham overleveret.

Cum sol fuscatur, annus noviter numeratur
sub pacis Rege, Martis gens Dacia lege
curabit castra, tamen haud linquens sua rastra;
accurrunt læti, qvia libertate repleti.
Secula enim dena sunt & septem quoque plena.

Konger, der troe, at alt gaaer som de befale og ønske kan man tilgive, om de og troe, at Friehed og Retfærdighed i Forordninger ere de samme i Virkelighed.

feld, Christian Lenthe som Chef for Krigsfagerne, Joachim Ahlfeld, Deputered i Financerne, og begge Oversekretairerne Wibe og Sehested, samt Hofmarschall Hahn, Kammersecretair Dose, Kammertiener Abro, og Livchirurgus Buchwald med andre nødvendige Hofbetiente og af Cancellierne.

Fra Fladstrand lod Kongen sig til Søes sætte over til Friderichsstad ved en Escadre af tvende Orlogsskibe og 6 Fregatter, under Schoubynacht Peter Rabens Commando. Kongen traadte i Land i Norge den 30. Maji, og var den første salvede Friderich, som i Fredstider var kommen høiere op end til Obsloe. Oversecretair Sehested forfærdigede i denne Anledning et Latinsk Vers *).

Efter indgivne Lister besaae Kongen først Fæstningen Friderichsstad, siden Vandfaldet ved Sarpen: ved Sarpen blev der sat en Pyramide i samme Anledning som den over femte Christian.

Derpaa

*) Sehesteds Vers var følgende:

Saxea canities, tu mundi in vertice tellus
Orbisque merito diceris esse caput.
Prisca Deum sedes, quæ surgis in æthera celsis
Cautibus, & septem vasta trione pates.
Salve! teque tuo memorem testare monarchæ,
Arctoum genti sidus adesse tuæ.
Adspirent borea venienti numina regi,
Et faveant votis pontus & aura tuis.

Der er dog nogen Forskiel paa Oversekretairer, der giøre selv Latinske Vers, og paa dem, der ikke forstaae et Latinsk Ord. Athenen og Latium er intet mod Ahner og Hofyndest.

Derpaa gik Kongen til Christiania, hvor Slotsloven da den 11. Junii under Hans Majestæts høie Præsidium holdt sin første Session. Fra Christiania reiste han til Kongsberg og Tønsberg, derfra igiennem Grevskabet Jarlsberg og Laurwig til den befæstede Havn Stavern; siden til Ahrendal, hvor en Nordmand, 106 Aar gammel, der havde levet i trende Secula, blev præsenteret for ham og modtagen meget naadigen. Fremdeles tog han i Øiesyn Christiansand med Fæstningen Christiansholm, samt den berømte Havn Flekkerøe, Byen Mandal og den gamle Bye Stavanger. Derfra begav han sig paa de Bergenske Jagter til den gamle Handelsstad Bergen. Fra Bergen reiste han til Trundhiem, og det snart over klippefulde Veie og steile veiløse Bierge, snart over store Havbugter og Fiorde. I Trundhiem besaae han Byen og Fæstningen Munkholm, tilligemed Skandsen Christiansteen. Finnerne lykønskede ham ved at overlevere ham trende Rensdyr og at dandse efter deres Skik for ham. Fra Trundhiem gik han til Stride, Grundal og Opdal, passerede de steile og forfærdelige Klipper Renneboe og Dofrefield, siden igiennem den meget farlige Vei Hestekløven, over Driveström og Vaaröstrom, lige til Grændserne af det Aggerhusiske Stift; besaae i Guldbrandsdalen Qvammen, hvor de Norske Bønder 1613 dræbte de 1200 Skotter, der kom Svensken til Undsætning. Endelig besaae han og det befæstede Pas, Elverum, samt Kongsvinger og Basmoe; gik derpaa til Christiania, hvor han opholdt sig 14 Dage for at ordne adskillige Norske Sager; derefter lod han sig sætte over fra Lærkulen til Fladstrand, og ankom til

Kie-

Kiøbenhavn den 7. September, efterat han i 117 Dage havde reist 600 Tydske Mile til Vands og Lands.

Friderich blev da selv overbeviist om, at Norge ikke var saa barbarisk, som man havde afmalet det for ham, men at der var meget at straffe og opmuntre for en Konge, der selv vilde regiere.

I Augusti Maaned bringer man ham den Efterretning, at hans elskede Viereck var kommen i Barselseng, og var dødelig syg; men langt fra var det, at den Elskedes Sukke og Taarer havde større Magt over ham end Undersaatternes. Dog anmærker een af Følget i sin Reisejournal, at Kongen, fra det Øieblik af Efterretningen kom til ham paa Veien til Christiania om Grevinde Viereks Upasselighed, idelig var tungsindig og ilede saa hastig som mueligt hiem ad. Men da Efterretningen om hendes saa hastig paafulgte Død indløb, blev han halv-folkeskye, længtes nu ikke mere som før efter Kiøbenhavn, opholdt sig roelig i hele 14 Dage i Christiania, besørgede sine alvorlige Forretninger, og gav saaledes sine Undersaatter det trøstelige Haab, at han ikke var tabt for Landet. Maaskee aabenbarede man og for Kongen, at Grevinde Viereck af Patkul havde imodtaget mange tusinde Rigsdaler for at forjage Groscantsler Reventlow, Geheimeraaderne Pless og Jessen, og overtale Friderich til, i Forening med Rusland og Kong August, at bryde med Sverrig, og at dette trøstede ham over Viereks Død.

Ved sin Ankomst til Kiøbenhavn blev han imodtagen af den Engelske Minister Vernon, som i Dronning Annas Navn ved offentlig Audience roeste for ham

de

de Danske Hielpetroppers Tapperhed i Feldtslaget ved Hochstedt*).

I øvrigt høstede Friderich i Roelighed Frugterne af Freden, Ordenen i Financerne og Statens Indkomsters oeconomiske Anvendelse. Saaledes blev Garnisons-Kirken i Castellet i Kiøbenhavn færdig; ligeledes General-Commissariats Bygningerne og Giethuset, samt Fæstnings-Gravene forsynede med Pallisader og fordybede fra Nørreport til Castellet.

Lise søgte Friderich nu allene i Forretninger, i at afskaffe med herlige Forordninger alle de Misbruge, hvorved de ringere Stænder af de mægtigere bleve undertrykte, og i at forskaffe sin Landmilitie god Mundering, og sin Flaade gode Matroser af Landets egne Søefolk. Hans Orden i Financerne tillod ham ei allene at frietage alle enrollerede Søefolk for personlige Paalæg, men

*) I Anledning af Feldtslaget ved Hochsted den 13de Augusti 1704 lod Kong Friderich slaae en Guld- og en Sølvmedaille, paa hvis første Side Dannemark forestilles som et Fruentimmer med en monarkisk Krone paa Hovedet. Sin venstre Haand lægger hun paa et Skiold, forestillende trende Løver, og med den høire Haand imodtager hun en Seier-krands, som Victoria, holdende i sin venstre Haand Tropæer og Seierstegn, overleverer hende. Ovenover læses: Den største Seier erhvervet, men ved mange Danskes Blod. Neden under staaer: Ved de Danske Vaabens Hielp den 13de August 1704. Paa den anden Side læser man: Til den stormægtigste Monark og Konge i Norden, fierde Friderich, Fædrenelandets Fader, der haver bragt de offentlige Sager i Orden og Troe i at holde indgaaede Forbund, da han sendte sine Allierede Kaiseren, Engelland og Holland, 20,000 Mand Hielpetropper.

men endog at forsikkre dem, i Stedet for Consumptions-Friehed, en aarlig Betaling, nemlig en Søebefaren 3 Rdlr., en halv Søebefaren 2 Rdlr. og en Søevandt 1 Rdlr. Dernæst var han og meget omhyggelig for at vedligeholde den vedtagne Neutralitet og at vogte sig for at antage de krigførende Magters lokkende Tilbud, thi Historien vil lære os, at han tilbagesendte Czaren de ham tilsendte 200,000 Rdlr., samt afslog reent Dronning Annas Forlangende, for Engelske Penge at udruste sin Flaade til Danzigs Undsætning.

1705. Fredelskende, uafladeligen arbeidende paa sine Undersaatters Velstand, paa sit Skatkammers Berigelse og Krigsstandens Forbedring, see vi Friderich i alle hans Forordninger, i alle hans Sysler og Foretagender. At Friderich forfeilede selv de bedste Hiemeed, det maa Aarsagen ikke søges til i Mangel paa Villie eller i Vægelsindighed. Urokkelige vare Friderichs Beslutninger, og han hadede den Foranderlighed, Førsterne saa ofte ere underkastede, og som vidne om, at de ikke er sig selv bevidst, hvad de have tænkt, befalet og anordnet. Regenterne ere som oftest de kronede Legemer, hvis Kræfter Ministres og Yndlingers Siele, ligesom de kort eller længe opholde sig i dette Legeme, mere eller mindre bruge og betiene sig af. Slige Kongers Personalitet, Selvbevidsthed er ikke til.

Med Anordninger, sigtende til Manufacturernes Opkomst, moerede Kongen sig, just fordi hans Yndling, Carl Ahlfeld, var Commerce-Collegii Præsident og idelig kunde tale med ham om Vigtigheden af Fabrikkers Flor og Opkomst. Vi sagde: Kongen moerede sig;

sig; vi kunde desværre ikke sige, at han arbeidede paa Fabrikkernes Opkomst. Han var selv for uoplyst til at opmuntre de Videnskaber, hvis Anvendelse af enhver Haandværksmand og Fabrikør ene kan gjøre Fabrikker blomstrende. Uden hines Hielp og følgende Fordringers stadige Opfyldelse ere Fabrikker blot Regenters Legetøi og Entrepreneurers Malkekoe. Landet, der vil have varige Fabrikker, bør nemlig selv frembringe de første raae Vare, der skulle forædles, og Regieringen bør sørge for saadan Overflod af Levnetsmidler, at Arbeidslønnen kan blive stadig og ringe: da er det først, at Landet ved de fabrikerede Varers Godhed og lette Kiøb kan forsikkre sig Herredømmet paa Europas Marked. Men Nordens Ziir og Mathematikens Glæde, Ole Rømer, blev i Aar Politiemester i Kiøbenhavn. Man opmuntrede ham ikke til at gjøre Maskiner for Fabrikkerne, man overtalede ham ikke til at danne Lærere, der i Mechaniken kunde oplære Borgeres Børn. Nei! tomhovede Adelige vedbleve ved Forordninger at befale Konst, Flid og Fabrikvindskibelighed at komme til Dannemark, hvor den i Norden skulde tilvirke Silken, først fra Levante og Persien, og stemple de grovere Klæder, giorte af Hollændere og Nederlændere af Jydsk Uld. Manufactur-Oplag og Directeurer samt Halle kunde ikke fattes, uagtet vi hverken havde Fabrikker eller sikker Afsætning paa vore Vare, da de i alle Henseender maatte vige de fremmede.

Fabrikvæsenet medtog mange af Friderichs Arbeidstimer. Skylden var ikke hans, at Følgerne af hans Arbeide ikke vare mere frugtbringende for Landet; og man kan ikke beskylde ham for, at han forødte 800,000 Rdlr.

Rdlr. til Fabrikvindmagere. Nei! sparsom, maaskee endog overdreven karrig var han i at anvende de rede Penge, der engang vare komne i hans Casse.

I Aar arbeidede Friderich med sin sædvanlige Sparsomhed paa Flaadens Opkomst. Alt vilde han giøre for den, dog vilde han ikke med rede Penge hielpe den til at forsyne sine Tøihuse og Tømmerpladse med det fornødne. Søe-Enrollerings-Væsenet forbedrede han. Ikke mindre Lodsvæsenet, men meest med gode Forordninger. Imidlertid lod han Lodserne dog ikke lønne saaledes, at de med Flid og Ærlighed kunde efterkomme deres Pligter.

Friderichs Regierings-Sorger ere saa nøie blandede med hans Hof-Liv, at de ikke kunne adskilles. Han vedblev paa samme Maade i Aar som de foregaaende Aaringer at mynstre rundt om i Landet sine Regimenter og sin Landmilitie. I Norge var nu og Landmilitie indrettet. Dog, det blev ikke allene ved den Underofficiers-Tieneste, som Friderich saa nøie opfyldte, og som han, da han efter sin Opdragelse ikke kunde udfylde nogen vigtigere Plads ved Armeen, maatte lade sig nøie med; han lærte sig ogsaa til at see Officiererne paa Fingre i alt, hvad der angik den militaire Huusholdning; ligesom han og paa sine Reiser bestræbte sig for at eftersee det vigtigste ved de Kongelige Godsers Bestyrelse. Mok! Friderich reiste, og Orden samt Nedladenhed og Retfærdighed betegnede hans Skridt.

Uagtet han hvert Aar blev seet i Provincerne, var han dog stedse lige velkommen, lige elsket. Embedsmanden skielvede for hans udspeidende Ophold, de Ringere derimod frydede sig ved hans uafladelige Stræben

den efter at lætte deres Byrder og sette dem i Sikkerhed for de Mægtiges Undertrykkelser.

Da han kom hiem dette Aar, morede han og hans Brødre sig med Svanejagten. Prinds Wilhelm var sygelig: Hoffet var bedrøvet derover, Kongemoderen reiste med ham til det varme Bad, men forgieves var denne Møie, thi han døde den 23. November.

Ikke kunde det være Ministerne behageligt, at Kong Friderich vovede selv at uddele Rang og Titler til Middelstanden; de allene vilde have Monopolium paa at overantvorde ham med egen Haand dem, der skulde æres. Langt fra at Friderich ruttede med Titler. Neppe blev der 6 betitlede et heelt Aar igiennem; og blev nogen Justitsraad eller Etats- og Cancellieraad, kunde man være vis paa, at han havde været Friderich behielpelig i at lette Arbeidet for ham. Desværre at Adelen uden Opdragelse var kommen i Besiddelse af Hofcirklen, og at den satte saa stor Priis paa at være Kongens første Huusholderske, Stuepige, Kielderpige, Kudsk o. s. v.; ja at den tomme Hofbane var den Ærens-Bane, der for Adelige førte sikkert til Ridderordner og Ypperlighed! Hoflevitismen vovede Friderich ligesaalidet at brække som Universitetets. Man ansaae Hoffets Glands for dets Høiheds Grundvold: dennes Grundstene, prægtige Equipager, store Familier vovede man ikke at udpille; thi da frygtede man for Tronens Omstyrtning. Men det bliver Friderich til største Berømmelse, at Hoffet og Adelen, hvor meget han end vaagede over disses Anseelse, dog ikke kunde rose sig af nogensinde at have behærsket ham. Han vedblev at see med egne Øine, og at tænke inden han befalede.

Fride-

Friderich havde ingen Frille, intet Kierligheds Spil. Det syntes, at han levede roelig med sin Gemalinde og omgikkes lige venskabelig og med lige uforandret sønlig Kierlighed sin Moder. General Grev Reventlow samt Grev Carl Ahlfeld vare de, der syntes at stride om Fortrinet i hans Yndest. Wibe og Holsteen vedbleve at være hans Ungdoms Venner. De vilde nok nyde Kongens Fortroelighed, men ikke den slibrige og farlige Kongeyndest.

1706. Det er nu engang blevet en vedtagen Sandhed, at Konger sielden kunne gaae ene, sielden selv tænke, sielden selv handle. Kronen skal være deres Faldehat, Scepteret deres Rangle. Vel kunde Friderichs Opdragelse have sat ham iblandt de kronede Børns Tal, der bruge Ordenstegn, Undersaatters Marv og Taarer, Armeer og Flaader som Legetøi, og det ligesaa sandsesløs Kroningsdagen som Dødsdagen. Men Friderich dannede sig selv til Mand, og nu paa det syvende Aar havde han aldrig veget af fra den Flittighed, hvormed han begyndte at giøre sig selv Regieringssagerne bekiendte, og at befale som tænkende Konge; det er: efter veiede Grunde at vælge og udføre det bedste. Allerede i dette Aar klagede Friderichs Overkammersecretair Dose over, at hans værste Arbeide for Sundheden var det, at han om Morgenen maatte staae adskillige Timer i Rad og skrive, hvad Kongen dicterede. En vis Tungsindighed havde siden Vierecks Død bemægtiget sig Friderich. Han elskede sin Moders stille Omgang, og søgte ene Lise i meget Arbeide i Cabinettet. For sin Moder giorde han alt, ikke mindre for sine

Brø-

Brødre. Hvormange Fortrædeligheder havde han ikke for at skaffe sin Broder Carl en Slags Ret til Bispedømmet Eutin! Hvor glad foranstaltede han ikke sin Broder Wilhelms Reise til Badet, og Udenlands! Ingen Høitidelighed ved Hoffet ordnede Friderich saa prægtig, saa glad, som den at celebrere sin Moders Fødselsdag. Selv hendes Iver imod Catholikerne og enhver separatistisk Mening antog han ganske. Ogsaa hendes Venner holdt han i største Agt og Anseelse. Meget glædedes han ved at blive Fader til Charlotta Amalia. Faderlysten var ofte nær ved at forsvinde formedelst Christians Sygelighed, og at arbeide for Fremmede, var Friderich en trykkende Tanke. Grev Ahlfeld og Overhofmester Walter fandt ikke Behag i dette stille eensformige Liv, endnu mindre i at staae under Sønnemoderens Herredømme. De søgte at trække Friderich ind i Verdens Hvirvel, da han ved at trænge til dem, og maatte trænge til Hælere.

Mishandlet i Ægteskab kunde lige Skiebne ikke andet end giøre General Reventlow til fierde Friderichs Fortroelige, thi begge søgte de Raad imod et og det samme Huuskors. General Reventlow blev ikke allene plaget af sin Gemalindes Barskhed, og deri overgik hun langt Dronning Lovisa, men endog plagedes han af hendes Gierrighed og uanstændige Maade at berige sig paa. Han søgte Roe, og denne fandt han allevegne fraværende fra sin Gemalinde. Saaledes havde Prinds Eugen i sin Fraværelse betroet ham den allierede Armee, men han blev og slagen i Bataillen ved Calcinato den 19. April af Hertugen af Vendome. Efterat han havde forladt sit Krigsfangenskab, gik han over Frankrige

hiem; og nu behøvede han ikke mere igiennem Overhofmester Walter at underholde Kongen med moerende Fortællinger om hans elskede Velo fra Piacenza, og flere andre Damer, der endnu alle vel erindrede sig Dannemarks Regent; han kunde nu personligen forsikkre sig Kongens Yndest ved at dele med ham Adspredelser fra Livets Mørsommeligheder. Men ihvormeget dette end moerede Friderich og oppakte Lyst hos ham til at see Italien, saa var dog en vis Tungsindighed og Tilbøielighed til alvorlige Forretninger bleven saamegen Natur hos ham, at han syntes kun at ville dele sin Tid mellem Regierings-Arbeider, sin Moder og sine Søskende.

I det Frederik saaledes erhvervede sig selv Erfarenhed, mærkede han nok, at den Holsteenske Adel, som han betroede de vigtigste Embeder, kunde beqvemme sig til at opofre alt, men ikke deres Familie-Forbindelser, og endnu mindre det store Navn at have værnet om den Holsteenske Adels Glands og Vælde. Den Danske Adel kunde miste sin Vornedret, den Holsteenske ikke. Den Danske skulde betale fire Gange mere i Skat af deres Godser end den Holsteenske, kort: lige Byrder maatte der ikke lægges paa Danske og Holsteenske Undersaatter. Friderich blev misfornøiet med sin Statsminister Blohme, med sin Finance-Deputerede Joachim von Ahlfeld, men beafskedigede dem ikke hovedkuld. Han havde allerede i forrige Aar udnævnt Ahlfeld til Vicestadtholder i Hertugdømmene, men satte ham siden til anden Deputeret i Financerne. J. G. von Holsteen, fordum Prinds Carls yndede Hofmester, derefter ogsaa Hofmester hos Kronprinds Christian, gior han til Præsident for Financerne, men førend han udnævner ham til dette

Embe,

Embede, lader han ham først et heelt Aar igiennem giøre sig bekiendt med Financesagerne. Dog Præstetroen havde mere Magt over denne Minister end Financernes Bestyrelse; ja man maa ynkes over Tidernes Smag, naar man henseer til den blinde Vælde, denne da havde vidst at forskaffe sig. Aldrig behandlede Hedningerne saa gruesomt deres Medmennesker, som Biskop Bornemann og den Danske Geistlighed, da de raadede Kong Friderich at forfølge alle de Christne, der ikke vare Lutheranere. Og dog vilde de Geistlige i Dannemark, at Hedningerne skulde oplæres til at blive ligesaa gode (det er: unaturlige) Mennesker som de selv vare. Man overtalede Kongen til at bekoste Omvendelses- eller Missions-Indretninger, men ikke lidet Arbeide kostede det ham at tilveiebringe de visse aarlige Capitaler, samme udfordrede. Priisværdig var virkeligen den Uegennyttighed, Friderich viste ved denne Leilighed, og ham kan det ingenlunde tilregnes, at Philosophien ikke styrede hans Theologer, hvis stive Sind og Oplysning hadende Rettroenhed for bestandig forjog fra Dannemark al gavnlig Vindskibelighed og oplyst Folkemængde.

Den 29. November 1705 udsendes Hedningers Omvendere til Trangvebar, og den 2. October 1706 skulle Generalfiskal, Præsident, Borgemester og Biisp forjage alle dem fra Dannemark, som troede ved egne Sielskræfter at opnaae nogen Helligbed, da der ikke i Dannemark maatte være Saligbed og borgerlig Roe i andet, end i den uforandrede rene Augsburgske Bekiendelse.

Prinds Carl, Kronprinds Christians Overhofmester: Johan Georg von Holsteen, ja Enkedronningen

selv tog sig meget af Missionsvæsenet. Den overdrevne rettroende og med Hofrænker vel bekiendte Deel af Geistligheden forledte Kongen til at ivre med verdslig Magt imod formeente Vildfarende; hvilket Foretagende, siger Høier, Friderich aldrig selv var fornøiet med.*)

Imidlertid seer man atter her et Beviis paa, hvor umueligt det er for Konger, der ikke som Borgerlige ere vante til selv at tænke, og erhverve sig de passende Kundskaber til Livets fornuftige Anvendelse, at vælge sig Venner og veie og prøve disses Raad, førend de med blind Tillid antages og følges.

Stort Tab var det for Friderich, at Døden berøvede ham hans Cabinets- eller Overkammersekretair Dose.

*) Høiers Ord ere disse: I Kirken var der 1706 nogen Uroelighed i Kiøbenhavn. Nogle eenfoldige, veltænkende Borgere holdte nogle Prædike- og Bøn-Forsamlinger, der bleve mistænkelige for Præsterne. En Borger ved Navn Peder Svane og Geheimeraad Plesses Hushofmester Everhardi, vare de meest bekiendte af disse. Men da den sidste udbredte nogle urigtige Sætninger, og de holdte deres Forsamlinger, medens Aftensang varede, saa maatte han ikke allene forlade Landet, men det haarde Religions-Edict kom og ved denne Leilighed ud efter Biskop Bornemanns Tilskyndelse. Dette Edict giorde saavel uden- som indenlands megen Opsigt, men Kongen behagede det aldrig saaledes, at han overtalede sig til at taale, det i Strenghed blev exequeret.

Det er ikke første Gang, Geistligheden har blandet Hofrænker med Religionen. Geistligheden dadlede ogsaa Geheimeraad Pless, og giorde det til Guds Sag at skyde efter, og giøre ham mere forhadt i Kongens Øine end han allerede var. Vor Tidsalder har havt en Petersen, lig Everhardi.

Dose. Dose havde nu i adskillige Aar vidst at rette sig efter sin Herres Tænkemaade, og var vant til ufortroden at ansee Kongens Flittighed, og Lyst til at have Navn af alle for at udtænke alt ene. I Doses Sted kom Etatsraad Anthon Günther Hanneken.

I øvrigt fremviser Hoffet ingen nye Forandringer. Kongen vedblev sine Mynstrings-Reiser, og at efterse sine egne Godsers og Skoves Behandling. Fødselsdagene vare de eneste, der ved Hoffet gave Leilighed til Lystigheder. Eiheller var der mindste Pragt med Kongen paa hans Reise til Holsteen. Nei! den yderste Sparsomhed ledsagede ethvert af hans Skridt. Nyligen havde han begyndt at afbetale 1 Million paa gammel Gield. Residentsen i Kiøbenhavn skulde forøges og forbedres. Kongen flyttede til Rosenborg Slot; kort, intet gjorde han hellere end det, der sigtede til at spare.

Megen Grund havde man til at ønske Friderich sand Meerskab. Hans bestandig siddende Arbeide, hans Mistroe til alle, og hertil kom hans overvættes store Tilbøielighed til at samle Penge, bragte ham næsten til den Yderlighed at vise sig som Menneskehader, og at see idel Snarer trindt om sig. Det synes som vi hertil see en Begyndelse i hans Haardhed imod hans Bogholder Justitsraad Severin Rasmussen, samt i hans haarde Forbud til Collegierne mod at giøre det allermindste paa egen Haand, eller at tage det allermindste i Billighed. Bestikkelser kunne Konger ikke afskaffe, men de kunne skiule og fernisere dem saaledes, at de ikke for Ærlighed blive dem vaer. Lystighederne ved Hoffet deelte Kongen alle med sin Broder Carl. De anfører begge hver sin Qvadrille i Carousel. De ere nadskillige paa for-

forskiellige Jagtforlystelser; og endelig viser Friderich, at han virkelig er Ven og Broder af Prinds Carl, da han, for at skaffe ham Ret til at vælges til Biskop i Eutin, maatte udstaae mange Krænkelser og Bryderier, og ikke tænke paa Penges Besparelse. Og sandelig, dette udfordrede ikke liden Umage, thi Friderich gjennemsaae og overlagde selv alt, hvad en lagt Plan udkrævede, førend den kunde blive virkeliggiort.

1707. Kongens Familiestilhed blev i dette Aar atter en Kilde til Glæde, thi han blev Fader til sin første Datter: Charlotta Amalia. Hoffet syntes 1707 at udmærke sig ved en ualmindelig Stilhed, og denne kunde ikke andet end være en Følge af Kongens strænge Afholdenhed, hans uafbrudte Arbeidsomhed i Regierings-Sager i Cabinettet og hans usrømtede Hengivenhed for sin til Eensomhed saa tilbøielige Moder. Hans Venskab for sin Broder Prinds Carl, hans Hengivenhed for sin Søster Sophia Hedvig havde intet andet Øiemeed end det at behage Moderen. Men langt fra, at vi i alt dette finde Friderichs Hiertes Adspredelser og Fornøielser. Ingen var endnu kommen i Grevinde Vierecks Sted. Vel kunde hans Moders og hans Søskendes Omgang moere og vederqvæge ham for nogen Tid. Men disse udfyldte langt fra ikke det Tomme, som en stedse ulmende Elskov efterlod. Elskede da Friderich nogen efter hans Vierecks Død? Beherskedes hans Hierte maaskee af andre Lidenskaber end af Kierlighed? Desværre! Historien fremstiller ikke nogen oprigtig og yndig Barm, hvori Friderich nedlagde sine Sorger, og hvorfra han hentede Glæde og Livskræfter. Snarere synes den at ville overtale os til at troe, at Gierrighed, Mistænkelighed

og

og en vis med Menneskeynde ufordragelig Gudsfrygt omspendte Friderich allevegne med deres ubemerkede Garn. Let kunde denne gruesomme Præstegudsfrygt selv i Kongeborgen have rodfæstet Menneskehad og den infernalske Lyst at hevne sig ubemerket, ja endog den Indbildning om egen Dyd, som gisr os uforskammet nok til at troe, at alle vore Tanker, alle vore Handlinger ere hævede over Skam og Undseelse, siden vi ere Guds Børn: en Forblindelse, som saare let bliver til Sindelag, og et Selvbedrag, som det til alle Tider har været saavel hedenske som christelige geistlige Koglere magtpaaliggende at bedaare Kongehierterne med. I hvor herligt end Øiemedet med Hedningernes Omvendelse i og for sig selv kunde være, saa havde dog vel Regieringen andre ligesaa vigtige og vigtigere Pligter at opfylde, som ingenlunde for dettes Skyld burde været tilsidesatte; nok vare der jo foruden Kongen, som intet væsentligere havde at udfylde deres Tid med end det. At høre Nat og Dag Beretninger om Missionens Fremgang i Ostindien, var sikkert ikke den rette Maade for en Konge at anvende Tiden paa.

I hvor vigtigt det end var for Landet at være vis paa, at Planteskolen, hvoraf Præster (thi Almuens Venner, Ledere og Lærere tænkte man ikke paa) skulde tages, var af Universitetets Oplysning saaledes indrettet, som Oplysning og Redelighed fordrede, saa burde Kongen dog ikke have henødt sin Tid med utallige Gange at giennemsee og forbedre Forordningen af 1ste Augusti 1707, for i tvende Ark at befale det om Præsters Examina og Vocation, som, adlydet efter Bogstaven, lidet vilde have gavnet det Almindelige. Uvigtig var næsten

al

al denne Foranstaltning, og langt fra var det, at den kunde fortiene at foreviges ved Medailler, dersom ikke Hofsmagen havde fordret det. Paa Attestats-Medaillen staaer: Dette Offer vil behage Herren. Propheten Malachias har forudseet i Aanden, at det vilde behage Gud, at de Danske Lutherske Præster kunde Wandals Hypotypposis, Bartholins Elementa eller Masius's troe Lutherskhed uden ad, for at faae Laudabilem til theologisk Attestats.

Endog af Friderichs offentlige Forlystelser i dette Aar synes man at kunne spore Forberedelse til en levende Hengivenhed for Italiens Adspredelser. Han begyndte med Glæde at see paa Dyrfegtning imellem en Engelsk Dogge og en Tyr, og siden imellem en Hest og en Bisrn. At søge Sandhed og Underviisning i Dyrenes Lidelser, kan Fornuften billige; men billige kan den aldrig, at man er saa blottet for Midler til at forjage Tidens martrende Kiedsommelighed, at man, hærdet imod alle Livets Glæder, unaturligen skal søge Adspredelser i Dyrets Pinsler. Missionairerne kunde bringe samme Forlystelses Maade fra Hedningerne. Og hvilket Bytte! Vi sendte Lutherskhed og modtoge Dyriskhed.

Til Ære for Friderichs Fornuft kom han snart til at indsee Uværdigheden i denne Adspredelse og den haarde Adfærd imod alle dem, der ikke vare af den hærskende Præstetroe. General Reventlow og Oberhofmester Walter opvakte hos ham Lyst til Italiens smagfulde og blode Lw, og arbeidede tillige paa at splitte de forenede Venner, Wibe og Sehested, hvis Vognborg omkring Kongens Fortroelighed let kunde bleven alt for uigiennemtrængelig for dem. Sehested giorde man kied af Forretnin-

ningerne; han fik Tilladelse at nedlægge alle sine Embeder og opholde sig paa sine Godser. Etatsraad Hanneken kom i hans Sted som Oversecretair ved det Tydske Cancellie med Titel af Geheimesecretair i samme Departement. Men Detlev Wibe, Friderichs Ungdoms Ven, kunde man ikke berøve Kongens Fortroelighed. Og var Wibe, da han levede ugivt, befriet fra Familievældens stygge Krumninger, og kunde altsaa raade sin Konge med Uegennyttighed. Taus var han ved, at nesten enhver Maaned af dette Aar var betegnet med et nyt Bevis paa Kongens Ynde for General Reventlow og hans Familie. Den 26. Maji fik denne General i sit 37. Aar det blaa Ridderbaand; hans Morbroder, Friderich Waldemar Gabel, blev hvid Ridder og Geheimeraad; ogsaa andre af Reventlows Venner udmærkedes med det hvide Baand. De Holsteenske Sager havde Reventlow, hiulpen af Beyer, der vidste at smigre Kong Friderich med Haabet om at see sine Indkomster forøgede ved at paaliste den Holsteenske Adel nogle hidtil ukiendte Skatter, ogsaa paataget sig at bestyre. Men Reve, som Friderich brugte til at besnære den Holsteenske Adel, var blot Regnskabsfører og lidet bekiendt med den store Verden; ligesom Kongens Ynde eiheller formaaede at begave ham med de Indsigter, der fattedes ham. Hvilken Forblindelse, at kronede Hoveder og blindtadlydende Undersaatter tillægge Yndesten samme Syne, som den Apostoliske Alder tillagde den himmelsendte Aand! Reve udvirkede intet klækkeligt til Fordeel for Friderich. Vi anmærke blot dette som et af de Arbeider, der af Kongen blev drevet hemmeligen med General Reventlow, indtil det næste Aar kom for Lyset.

1708.

1708. Ufortrøden Arbeide i Regierings-Sagerne, Sparsomhed i Pengeforvaltningen, Hengivenhed for Moder og Søskende, oprigtigt Venskab for Ungdoms Venner, Mistroe til Raadgivere, Lyst til Adspredelser, som vare vedervægende og ikke aandfortærende, Tilbøielighed til at betroe sig til Ydlinger, til at have Navn for at see selv, at tænke og beslutte selv, kort: til at være selv Konge; fremdeles Nidkierhed i at ophielpe de ringere Stænder, og være Ansvars Hevneren imod Embedsmændene, enten disse vare Militaire, Verdslige eller Geistlige, indbefattede Friderichs Ynsker og Idrætter; ja vare de Staldbrødre, han nasladeligen deelte sin Tid imellem. Hverken kunde Ydlinger eller Lidenskaber naae et saa fornedrende Herredømme over Friderich, at han nogensinde glemte de Kongepligter, han kiendte; endnu mindre kiededes han ved de i 3 Aar fortsatte Kongesysler.

Friderich var den samme, enten den ødsle Carl Ahlfeld eller General Reventlow og Overhofmester Walter vare hans Fortroelige i hans Forlystelser. Kongen arbeidede næsten ligesaa alvorlig i Venedigs og Florents fortryllende Hvirveler, som hiemme i sit eensformige Hoftiv, skiønt han her blev adlydet af alle, og der maatte stræbe at behage andre, for at moere sig selv. Historien om Friderichs Hoflevnet baade hiemme og i Italien skal bevise det, vi sige.

Med meget alvorlige Forretninger begyndtes Aaret 1708. Kongeloven var ikke bekiendt for alle Undersaatterne. Ikke var det afgiort, hvorvidt den forbandt den Holsteenske Adel, som stod under fælles Regiering, eiheller hvorvidt Undersaatter, som neppe vidste, at den var

var til, kunde straffes efter den. Et saare lidet Antal, der ved tvende Ganges Kroning paa Friderichsborg havde været nærværende, kunde løseligen kiende den af stoifuld Oplæsning. Og kun for Kongens Statsraad og ikke for nogen anden blev den aarlig oplæst. Friderich besluttede at lade den trykke, paa det man ikke skulde undskylde sig med Uvidenhed. Ja han vilde endog, at den skulde stikkes i Kobber, paa det man til alle Tider kunde have et uforandret Aftryk af samme. Følgerne af de Trykfeil absolut og arvelig vare endnu i frisk Minde fra Friderich den Tredies Tid. Mange bleve ved den Talebrug, at kalde Dannemarks Konge Arvekonge og Herre, som fierde Friderich selv havde hævdet i sine Placater af 13. Augusti 1700. Ventelig begyndte nogle at lægge Vret til Carl den Tolvtes Forklaring af Ordet Souverainitet. Mueligen var der og dem af hans Venner i Dannemark, der ønskede Kongeloven trykt, paa det de i Fortalen kunde dreie Souverainiteten som det lystede dem. Nok, — mange Breve, mange Raad maatte Friderich læse og besvare i denne Sag. Hans Ungdoms Vens Ulrich Adolf Holsteens Tanker bifaldt han; den 1. Januarii giorde han ham til Greve af Holsteenborg. Neppe skrev han saa foragtelig til Kongen om de Danske, som den ved Hofskum fedede Friderich Gabel. Der maa, skriver denne, giores nøie Forskiel mellem Stænderne og de ringe Undersaatter og Bønder, thi fra disse sidste har al Uorden sin Oprindelse! — Det er Oprør, naar de sukke, fordi de trykkes af alle.

Et heelt Aar lod Friderich Sagen med Kongelovens Trykning henhvile.

Hvor

Hvor var Friderichs Hierte henvendt i de Timer, han moerede sig? Hvilke Ønsker higede han som Menneske efter at opfylde? Hvilke Lidenskaber nærede han og strøbte han at tilfredsstille? — Hvor vanskeligt er det ikke for Historieskriveren at besvare disse Spørgsmaale! En vis gudfrygtig Tungsindighed syntes nu i fire Aar at have behærsket Friderich i hans Eensomhed. Et næsten troeværdigt Rygte siger os, at Friderich som Kronprinds elskede i Italien Maria Maddalena Trenta di Lucca, en Søster af Grev Velo, at hun, efter sin Tilbeders Troeløshed, skal have besluttet at tage Klostersløret; at Kronprinds Friderich, underrettet derom, ved Breve fra Dannemark, skal have strøbt at overtale hende til at forandre sin Beslutning, men at hun var uforanderlig og sendte Kronprindsen et Crucifix, hvilket han siden som Konge bestandig skal have baaret hos sig, ja endog om Natten havt det ved Siden af sin Seng. Elskov allene kunde ikke have foreviget dette Fruentimmers Minde hos Friderich (16 Aars Bestandighed hos Konger er vist en Evighed) hvis ikke somme Indbildnings-Drømme om den rettroende Kirkes Skiød havde været blandede deri. Overhofmester Walter, General Güldenløwe og nu General Reventlow havde været Friderichs Fortroelige i denne Hemmelighed. Saa aldeles kan Friderich vel ikke friekiendes for Tilbøielighed til den Romersk-Catholske Gudsdyrkelse. Hvorfor skulde han mere end andre Protestantiske Forster undgaae den Catholske Geistligheds Snarer? Det forrige Aarhundredes Erfarenhed havde lært denne, at den ved Baal og Brand ingen Faar vandt for Christi Stadtholders Hiord. Men vigtigere og vissere var det, at lade Elskov, blandet med Maaden,

den, kraftigen virke i de vel forberedte Hierter; og da kunde denne Raade snart indaande den Beslutning i fremmede Religioners Mandfolk og Fruentimmere, at de ikke skulde ægte andre end Kirkens Brud og Brudgom.

Vi synes endog at øine i den overvættes Høitid, man visse den uopdragne Kronprinds Friderich i Italien, at den Romerske Kirke havde et Slags Haab om at vinde ham. Rygtet gik, at General Reventlow var i Hiertet Catholik; alt vilde da være vundet, ved at faae Friderich til Italien. Der, haabede man, kunde han ikke imodstaae Kirkens Tillokkelser; thi disse vare sammensiettede af det smukke Kiøns Konsters og Videnskabers ivrigste Bestræbelser for at skiule Syndens Mangfoldighed ved at omvende en Synder fra de vrange Veie. Og hvo var vel større Synder end en Kietter? Desværre, at alt dette er saa indhyllet i hemmelige Breve og Aftaler, at Historien aldrig vil kunne udvikle det; men med Vished kan den dog sige, at fierde Friderich i dette Aar ei tragtede ivrigere efter noget, end efter at nyde Italien. Dog hemmeligt maatte dette hans Ønske være; thi hverken hans Moder eller Geistligheden her hiemme maatte vide, at han længtes efter Catholske Fruentimmere og Catholske Lystigheder baade i og uden for Kirken.

Den 18de Februarii kom Grev Velo fra Italien til Kiøbenhavn for at opvarte Kongen. I denne Greves Omgang havde Friderich for 16 Aar siden nydt saamange behagelige Øieblikke, at hans Komme ikke kunde andet end være ham kiert; særdeles om han vidste at giøre sig kostbar. Men reiste han i Troens Ærinde, blev hans Umage ham nok betalt ikke allene med Ære og

Penge,

Penge, men og med den evige Salighed. Foruden de mange behagelige Erindringer, samt Venskabs- og Ømheds-Forsikkringer, Greven medbragte, havde han og forsynet sig med Italiensk Musik og Italienske Tegninger og Malerier, samt nogle lærde Geistlige. Disse sidste omgikkes meest med Ole Rømer paa hans Observatorium tvende Mile fra Kiøbenhavn. Universitetet havde vel et astronomisk Taarn, men det havde hverken Astronomie eller Astronomer: disse maatte søges paa Politiekammeret.

Intet sparede Friderich for at kunne moere denne Giest saa prægtigen, at han kunde tilbagebringe Efterretninger om Friderichs Rigdom og Giestfriehed. Eiheller kunde Tiden falde Grev Velo lang i Kiøbenhavn, da han vist havde mange hemmelige Planer at lægge med Kongen, og desuden blev behandlet med meget Venskab af General Reventlow og Overhofmester Walter. Ligesaa fattedes det ham eiheller paa Adspredelser. Kongen anstillede ikke allene Lystreiser til sine Slotte, samt Jagt, Bal og Maskverader med ham, men han opførte og for ham det Lystspil, Italieneren næsten sætter over alle andre: at see en modig og veltilreden Hest. Et prægtigt Carousel blev anstillet*).

Efter

*) Kongens Qvadrille:
General-Admiral Güldenlowe.
Grev Anthon til Altenburg.
Oversekretair Bibe.
Overkammerjunker Eichsted.

Grev

Efter nogle Ugers Ophold ved Hoffet vendte Grev Velo tilbage til Italien med sikkert Løvte om Kongens Komme der, for at fornye gamle Bekiendtskaber. Vidste end den almindelige Mand intet vist om Hensigten af Grev Velo's Nærværelse, saa erfarede dog alle strax, at General Reventlows Ynde var vigtig, og at Overhofmester Walter, i Forstaaelse med ham, formaaede ligesaameget over Friderich, som Oversekretair Wibe og hans Sekretair Andreas Lüders. Disse fire syntes ene at fortiene Navn af Kongens Fortroelige.

I alle disse forogede Adspredelser ved Hoffet, samt i Forestillingen om de forestaaende Behageligheder i Italien, tabte Kongen dog ikke sin Iver for sine paatagne Kongesysler. Han fortsatte sine sædvanlige Mynstringsreiser i Dannemark, fra den 2. April til 5. Maji efter nedenstaaende af ham forud approberede Reise-Route,

Grev Wedel.
Brigadier Cheuse.
Etatsraad Moltke.
Kammerjunker Ahlfeld.
Staldmester Harthausen.
Prinds Carls Qvadrille:
General Reventlow.
Grev Danneskiold Laurwig.
Grev Friis.
Etatsraad Lerke.
Marschall Münnich.
Kammerjunker Bülow.
Kammerjunker Friisberg.
Kammerjunker Viereck.
Marschall von Plessen.

te*), hvilken dog af og til leed Undtagelser, ligesom Omstændigheder udkrævede, at Hans Majestæt længere eller

*) Postens Gang.

Reisens Fortsættelse.		Mile	Esqvadron	Bataill.
April				
Om Aftenen kan haves Tirsdags Hamb. Post.	Torsd. 2. Fredag 3.	Fra Kiøbenhavn til Corsøer. For Afreisen kan eftersees Corsøers Guarnison, $\frac{1}{2}$ Compagnie af det Fyhnske Regiment; ligeledes ved Ankomsten til Nyborg $1\frac{1}{2}$ Compagnie, og fortsættes da Reisen den Dag til Hadersley.	14. 16.		Compagnier. 2.
Formiddag kommer Fredags Hamborger Post, som gaaer strax derfra til Kiøbenhavn, hvis Kongen ei befaler, at den skal opholde sig til Hs. Majestæts Ankomst.	Løverd. 4.	Fra Hadersley til Rendsborg.	14.		
	Søndag 5.	Forbliver i Rendsborg, og mønstrer Guarnisonen, som bestaaer af 6 Compagnier Dragoner af Labats Regiment, og af Artilleriet 4 Compagnier, samt af det Jydske Regiment 8 Compagnier, af det Fyhnske 6 Compagnier.		2.	4.
	Tirsdag 7.	Fra Rendsborg til Friderichsort, hvor Artilleriet og 3 Compagnier af det Fyhnske Regiment eftersees; derfra til Rendsborg om Aftenen.	10.		1.
Om Onsdag Morgen tidlig kommer den Hamborger-Post til Itzehoe, hvorfra	Onsdag 8.	Fra Rendsborg til Itzehoe om Middagen, hvor der holdes Revue over 6 Compagnier af Labats Dragoner, som			

Brevene

eller kortere maatte opholde sig paa sine Ryttergodser. Ellers har Ilfærdighed paa Reiser været den Oldenborgske

Postens Gang	April.		Mile.	Es-qvdr	Ba-taill.
Brevene hentes til Glückstad.		komme fra Pinneberg og Segeberg. Mile 6.			
	Skiertorsd. 9.	Til Glückstad om Aftenen. Mile 2.	8.	2.	
Om Fredag Morgen tidlig kommer Kiøbenhvs. Post, hvilken strax gaaer til Hamborg, og kan da Posten til Kiøbenh. samme Aften expederes.	Langfred 10.	Forblives i Glückstad.			
Om Løverdag Morgen tidlig kommer den Hamborger-Post, som hentes fra Itzehoe.	Løverd. 11.	Kan exerceres.			
	Paaskef. 12.	Kan Fæstningen besees, og Mynstringen over Artilleriet 2 Compagnier; Dronningens Regiment 6 Compagnier; det Jydske Regiment 4 Compagnier; tilsammen 12 Compagnier, forrettes.			
	Paaske-Mandag 13.				
Om Tirsdagen haves Kiøbenhs. Løverdags-Post, som kan expederes til Hamborg.	Paaske-Tirsdag 14.	Fra Glückstad til Rendsborg.	8.		3.
Om Onsdag kan haves Tirsd. Hamborger-Post.	Onsdag 15.	Fra Rendsborg til Hadersleb.	14.		

borgske Stamme særdeles egen. Dog fierde Christian og fierde Friderich vidste uden Tvivl, hvad de reiste efter, skiønt

Postens Gang	April.		Mile.	Es-gva-dron	Ba-taill.
Om Torsdag Morgen haves Kiøbenh. Tirsdags-Post	Torsdag 16.	Mynstres Legarts Cyrasseer-Regiment.		3.	
	Fredag 17.	Fra Hadersleb til Veile.	8.		
	Løverdag 18.	Forblives i Veile, og mynstres ved Jellinge Oberste Ahlfelds Regiment, samt 1 Esqvadron af Oberste Fuhlmans Dragoner, og Oberste Ingenhavens Regiment til Fods.		4.	3.
Om Søndag Formidd. kan haves Fredags Hamborger-Post.	Søndag 19.				
Mandag Morgen kan haves i Aarhuus Fredags Hamb. Post.	Mandag 20.	Fra Veile til Aars.	8.		
Om Tirsdag Morgen kan haves Kiøbenhavns Løverdags-Post.	Tirsdag 21.	Mynstres en Esqvadron af Oberste Fuhlmans Dragoner, samt Oberste Monstings Regiment.		1.	3
	Onsdag 22.	Fra Aars til Aalborg.	14.		
	Torsdag 23.	Mynstres en Esqvadron af Oberste Fuhlmans Dragoner, samt det Aalborgske Regiment, og den Viborgske Bataillon.			
Om Fredagen kan haves i Aars Tirsd. Hamborger- og Kiøbenhs. sidste Løverdags samt samme Tirsdags-Post, hvis det ikke befales, at Brevene skulle blive i Kolding.	Fredag 24.	Fra Aalborg til Aarhuus.	14.		
	Løverdag 25.	Fra Aars til Kolding.	12.		

Om

skiønt Friderich endnu ikke var saa bekiendt med Landets Trang til hans Tilsyn, som han siden blev det.

Postens Gang	April.		Mile.	Esqvadron	Krigen Batailson.
Om Sondagen kan haves i Odense Fredags Hamborger- og Kiobenhavns Loverdags-Post; hvilke til begge Steder expederes.	Sondag 26.	Fra Kolding efter Præken til Odense.	8½		
	Mandag 27.	Mynstres Baron Brochtorfs Regiment, samt en Esqvadron af Sprengels Dragoner, og Oberste Bielkes Regiment.			4.
Om Tirsdag Aften kan haves Kiobenhavns Loverdags Post.	Tirsdag 28.	Fra Odense til Svendborg over Taasinge til Langeland og saa videre til Nakkov.	16.		
	Onsdag 29.	Fra Nakkov til Mariboe.	3.		
	Torsdag 30.	Mynstres den Vollandske og Falsterske Bataillon.			2.
	Maius. Fredag 1.	Fra Mariboe til Nyekiobing paa Falster.	4.		
	Loverd. 2.	Fra Nyekiobing til Ringsted.	10.		
Om Sondag Aften kan haves forrige Hamborger- og Kiobenhavns Tirsdags-Post; samt om Mandag Morgen Kiobenhavns Loverdags-Post, og om Aftenen Fredags Hamborger-Post.	Sondag 3.	Mynstres von Sees og Rabes Regimenter, 2 af Sprengels Esqvadroner til Hest, samt Reuisches og Rodskeens Regimenter til Fods.		8.	6.
	Mandag 4.				
	Tirsdag 5.	Fra Ringsted til Kiobenhavn.	8.		
			189½	25.	29½

gen lærte ham, hvor vigtigt det var at mynstre, straffe og belønne, ligesaavel de militaire som de verdslige Embedsmænd.

Forandringerne ved Hoffet og i Collegierne kunde vel for endeel forklares af General Reventlows Indflydelse, men de vare og for endeel nødvendige, siden Groskantslerens Svagelighed tog til, og Friderich ikke vilde have denne Plads besat, fordi der gaves nogle, som lydeligen yttrede de Tanker, at han ikke kunde undvære en Groskantsler. Velfornøiet med sin Oversecretair Wibe, sine Kammertienere, Iver Andersen og Andreas Lüders, troede Friderich, at han kunde gjøre alt selv, og dog gaves der vel Tilfælde, hvor Friderich maatte sande Groskantslerens Paamindelse: De vogter vel de rede Penge, De har imellem Hænderne, men kan De og passe ligesaa nøie paa de Summer, De beordrer til Udgivt. Et meget indskrænket Hoved skal der til at gnie, men megen Forstand og Ærlighed behøves der til at spare fornuftigen. Vi ville lade Høier selv fortælle os Forandringerne ved Hoffet og Collegierne.

Baron Gortz, siger han, benyttede sig, for at vinde Kong Friderich, af Etatsraad Beyer, og denne henvendte sig til General Grev Reventlow, der nu begyndte at blive Kongens mægtigste Yndling. Beyer satte ud af hinanden de store Fordele, baade det Gottorffske Huus og Kongen kunde have af Riderskabet, naar de vare hinanden troe, derimod til hvilken Skade det var for begge Regenterne, at betroe deres Sager til deres Ministre af den Holsteenske Adel, inden de bleve forelagte Landstænderne.

Re-

Reventlow var desuden ingen Ven af Grev Carl Ahlfeld og Geheimeraad Christopher Blohme. Blandt fulgte han derfor Beyers Raad til at sværte dem hos Kong Friderich, hvilket saameget desnarere maatte lykkes ham, da han kunde love Kongen en aarlig anseelig Tilvæxt i hans Indkomster, og dertil en evig Skilsmisse imellem Sverrig og Gottorf. Det kostede ikke megen Umage at bringe Friderich i Harnisk imod den store Adel; thi hos denne havde han endnu ikke været lykkelig nok at finde de Egenskaber, man burde søge hos en Statsminister. Hertil kom, at Ahlfeld og Blohme vare komne i Statsraadet til en Tid, da Hans Majestæt just ikke havde andre dueligere og tilforladeligere Mænd ved Haanden. Begge bleve, men ikke strax, satte fra deres Embeder i Statsraadet. Sehested havde, som meldt, faaet Tilladelse at begive sig i Roelighed til sine Godser. Men hos hans Eftermand, Etatsraad Hanneken, fandt Kongen hverken den Erfarenhed eller Skarpsindighed, han havde ønsket, og Groskantsleren, som en udlevet Olding, giorde atter en Forandring i Statsraadet og i Cancellierne nødvendig. Denne blev paa følgende Maade iværksat: Den Danske Oversecretair Wibe ligesom og hans fortroelige Ven Sehested kom i Statsraadet den 6te Julii, og fik tillige det Tydske Cancellie igien. Hoveddirectionen i de vigtigste Sager havde egentligen Wibe; thi Sehested fulgte i alt hans Raad og rettede sig i alt efter hans Ønsker. Hanneken blev Amtmand i Segeberg, og Justitsraad Reve blev sendt til Holsteen, for at faae eet og andet sat i Værk af det, Reventlow og Kongen vare blevne enige om. Men herom ville vi forklare os udførligere, naar vi

komme

komme til at tale om Holsteens Stilning til Dannemark.

Kongens Statsraad bestod da, efterat Groskantsleren den 30. Julii var død, og førend Friderichs Reise til Italien, af Grev Carl Ahlfeld, Geheimeraad Krabbe, Christian Lenthe, Wibe og Sehested, alle Danske Mænd.

Til Kongens nyttige Anvendelse af Tiden regnes med Billighed vigtige Forordningers Udarbeidelse, og skiønt man i ethvert Aar sielden kan tælle mere end tvende i det høieste trende, saa er det dog altid nok, naar de ere, hvad de bør være. Blandt de vigtigste regne vi den om Tiende-Misbrugenes og om Betleriets Afskaffelse paa Landet og i Kiøbenhavn, samt om de Nødlidendes stadige Pleie.

Kongen tillader enhver at fremkomme med Forslag til at moedengisre disse Anordninger; Offentlighed i Pengesager, som Almuen godvilligen bidrager til, er ham saare magtpaaliggende. Men Feilen ved disse Forordninger har i senere Tider været den, at Kongen, førend han gav dem Lovs Kraft, selv ofte og omhyggelig giennemsaae dem, at han villig hørte Andres Tanker om dem, at han endda ikke troede dem fuldkomne nok; og endeligen, det som var det værste ved dem, at Undersaatterne saa meget føieligere adlode dem, som de hævdede den naturlige Billighed og gav de Ringere lige Ret til Retfærdighed med de Rigere og Mægtigere: derfor ere disse nu glemte, derfor dømmes der nu ikke mere efter dem. Hvo tør yde Tiende efter fierde Friderichs billige Anordning? Hvo tør aarlig fordre oplæst paa Prækestolene Sognenes Fattige og de Almisser, der gives dem? Nei!

Nei! det Gode, Friderich udpønsede for sine Undersaatter, medens disse sov trygt under hans Beskyttelse, er nu et uværdigt Solegran for vor Tidsalders veltalende Egoister: disse troe at indeslutte alt det i deres ofte tomme Hierner, som Aartusendes Erfarenhed ei engang har været tilstrækkeligen til at rette og lære; til dem skulle alle trænge, til ingen ville de trænge. Fordi Kongen selv spurgte, spurgte og Embedsmændene, der giorde Forslag til Forordninger, de ringere Stænder: kunde denne eller hiin Befaling være vigtig? Vilde den være kierkommen? Nu er mange Stæder i Europa alt sandt og ædelt, fordi det befales og foreskrives af Magten.

Da alting, saaledes som sagt, her hiemme var ordnet og Statens Gield paa lidet nær, nemlig ikke fuldt 3,500,000 Rdlr., af Hans Majestæt var afbetalt, henlagde han tvende Tønder Guld til sin Udenlands-Reise. Denne blev, efter Høyers og Erich Torms Ord, foranstaltet paa følgende Maade.

Den 30. October reiste Kongen til Walløe, efterat Reiseeqvipagen forud var sendt til Hamborg, og saaledes blev Lystreisen tiltraadt til Italien. Kongens Hovedsiemeed med denne Reise gik upaatvivleligen ene og allene ud paa at søge Moerskab. Geheimeraad Walther, som saa ofte og saa ideligen havde roest Italiens Forlystelser, forærede Kongen nogle Tusende Rigsdaler til at bestride Reiseudgifterne med. Det Kongelige Følge *) bestod

*) Anno 1708 den 30. October reiste Hans Majestæt fra Kiøbenhavn til Wallee, og derfra til Italien. Kongens Suite i Dresden:

Kongen,

bestod af General Reventlow, hvis Gemalinde Kongen udtrykkeligen havde forbudet at maatte følge med; Geheimeraaderne Lenthe og Wibe, Etatsraad Iver Rosenkrantz, der forrettede Hofmarschals Tieneſten, Geheimeraad Walther, Kammerraad Andreas Weiſſe som Caſſerer,

Kongen, 4 Pager, 1 Dreng.
8 Laqvaier, 1 Dreng.
General Reventlow, 1 Kammertiener, 1 Laqvai.
von Oſten, Kiøgemeſter, 1 Laqvai.
Kammerjunker Fr. Viereck, 1.
Kammerj. Henrich Viereck, 1.
Kammerj. Baron Solendahl, 1.
Geheimeraad Lenthe, 1 Kammert. 2.
Wibe, 1 ditto 2.
Walther, 1. 2.
Rosenkrantz, 1. 2.
Etatsraad Weiberg.
Hofjunker Hertogen, 1.
Hofpræſt Brinik, 1.
Kammerpage Schindel, 1.
Juſtitsraad Wolf, 1.
Juſtitsraad Weiſſe, 1.
Hans Broder.
Cancellieraad Hagen, 1.
Böchman, Cancelliſt, 1.
En Copiiſt af Krigscancelliet, 1.
Monſr. Klog, Cancelliſt.
3 af Kongens Kammertienere, 3.
Hoffoureer Joſeph.
Solvtiener Schindel, 4 Folk.
Mundſkienk Bruer, 2 ditto.
Conſiturier Halland, 1 Karl.
Kiøbemeſter Conrad Joachim Kiel, 2 Folk.
Desforuden 6 Rideheſte, et hvidt Spanheſte og et gruult.

ferer, Reisepræst Iver Brinik, Livmedicus Wolf. Dronning Lovise var forud aldeles uvidende om denne Reise. Under Navn af Greve af Oldenborg gik Kongen med Postheste til Leipzig.

Kongens Forlystelser, Hændelser i Tydskland og Italien, samt hiemme; Tiaars-Krigens Begyndelse, Fortsættelse og Ende hører til næste Periode.

Finanseer, Handel, Toldsager, Manufacturer.

De offentlige Penges vise Forvaltning, Retfærdigheds og gavnlig Oplysnings Fremme, og endelig Omhue for at værne om alle de Religioner, hvis Frugter ere Menneskekierlighed og gode Sæder, udgiøre Grundvolden, hvorpaa det visse Haab om let Ansvar skal være grundfæstet, baade for Konger og Ministre. Have disse sidste efter Vane og med Redelighed, ja uden Hensigt til Familievælde og Stænders større Fortrin ladet Iver for det Almindeliges Bedste bestele deres Jdrætter, Raad og Handlinger, da kunde de trodse den altid mistænkelige Medalder, frydes ved Eftertidens Dom og vente paa hiin Side Graven glad at favnes af dem begge som deres Velgiørere.

Friderich havde, saameget som hans forsømte Opdragelse tillod det, ofte i sin Vandel disse Hiemeed for Øine. Men mandig Viisdom kunde ikke blive de Uoplystes visse Lod. Viseligen vilde Friderich strax ved sin Regierings Tiltrædelse bestyre Rigets Finanser; men hvo sagde ham oprigtig, hvor han skulde begynde? hvilke Materialier han skulde sammensanke for, med urokkelig

Stand-

Standhaftighed, omsider at kunne fuldføre den skiønne Bygning: en fornuftig og menneskekierlig Financeforvaltning? En Konge er ikke viis og retfærdig, fordi han er riig, men han forener disse trende Egenskaber i sin Person, naar hans Folk er rigt ved egen Flid, og lyder ham, fordi han er viis og retfærdig i Skatters Paabud og Skatters Brug.

Friderich troede at opfylde sine Pligter i at forvalte Financerne ved troeligen at forrette Præsident-Embedet i det af ham selv 1700 indrettede nye Financecollegium; men var det at undre over, at en redeligtænkende, ung og uerfaren Konge forestillede sig: Mine Financer maae nødvendigen efter den givne Instrux blive bestyrede, thi hvo skulde vel turde vove at bryde den mig giorte Eed paa at følge den imodtagne Instrux? Friderich, selv ærekier, troede, at ingen Meeneeder fræk torde nærme sig ham med Uskyldighedens skyldfrie Aasyn. Høier siger blot, at Kongen lod Pless til Begyndelsen af Aaret 1700 vedblive Præsident-Embedet i Rentekammeret, og at han var til Sinds at lade sig give en meget nøie Underretning om dette Collegium. Denne af Høier tilsigtede Forandring viser sig i Instructionen af 9de Januarii 1700*), hvorefter de trende Oldinger, Deputerede

*) Art. 1. De skulde være betænkte Os allerunderdanigst at foreslaae Middel og Veien, hvorledes enten ved Credit eller paa anden Maade udi Tide kan gotgiores, hvad som Udgifterne overgaae Indtægterne.

Art. 2. Til den Ende skulde de dagligen og flittigen komme tilsammen paa Kammeret, og naar alting er bragt udi Rigtighed, Dagene ret inddeelte, hvad paa enhver skal foretages, alt med hinanden vel overlægge, paa

rede for Financerne, Geheimeraad Knuth Thott for de Danske Sager, Geheimeraad Gentsche von Breitenau for

paa det alting kan holdes i god Orden. Og hvad, som da bliver skikket og forrettet, skal Kammersecretairen føre til Bogs, og maa hannem en Person tilstaaes, at Expeditionen desbedre kunde befordres.

Art. 3. Naar Balancen for indeværende Aar er sluttet og fastsiillet, skal Bogholderen derefter indrette sin Bog, og skal det skee paa denne Maade, at han a parte udi en anden Bog under lige samme Titel, som udi Hovedbogen, maanedlig og quartaliter udfører Extracterne deraf, som af Cassereren ere underskrevne, hvilke Os skulde forevises, naar Vi det allernaadigst forlanger.

Art. 4. Disse allernaadigst anordnede Personer, som hidtildags ere brugte udi andre Sager, skulde sig derfra entholde, og allene give god Agt paa Indtægt, Udgivt og Kammervæsenet, hvorudi de finde Occupation nok.

Art. 5. Personerne ved Financerne og Kammervæsenet skulde bestaae af efterfolgende. Først trende Deputerede, som Vi nu allernaadigst have forordnet, og Vores Financer vilde fortroe; og er Vores allernaadigste Villie, at een af dem det Danske, den anden det Norske, den tredie det Holsteenske og Oldenborgske Væsen skulde forestaae, eftersom enhver er kyndig udi Landets Affairer; dog skulde de alle samtlige giøre Forretningerne, og flittig med hverandre communicere og overlægge, hvad som paa ethvert Sted kan eragtes gavnligt til Vores Tienestes og Indtraders Forbedring og Formerelse, forend det Os allerunderdanigst til allernaadigst Approbation forestilles, og skal intet for gyldigt passere, som ikke tilforn af dem samtlig er overlagt og underskrevet; men hvis de imod Formodende udi et eller andet skulde vorde af ulige Meninger, da haver enhver sine Tanker aller-

under-

for de Tydske, og den meget duelige Land- og Krigs-Commissair i Norge, Etatsraad Hans Rosenkreutz, for de

underdanigst skriftlig til Os at indgive, og Vores allernaadigste Resolution derom allerunderdanigst ervarte.

Art. 6. Men som ved Kammeret falde mange og store Forretninger, ville Vi allernaadigst til Hielp og Værkets Fortsættelse anordne 3 Personer til at være hos dennem paa Kammeret, som skulde herefter, som tilforn, med dennem i Kammersessionerne være overnærværende, naar Retten holdes og tvivlraadige Sager forefalde, og ellers tillige med dennem have flittig Indseende, at Renteskriverne forrette deres Embeder med Flid og Troeskab, og naar Anteignelserne udi Regnskaberne ere giorde, da skulde de med Flid og Troeskab samtlig dem revidere, dog intet expedere, forend Regnskaberne med Anteignelser og deres Revision ere de tre Deputerede med deres Beskaffenhed foreviste til deres Approbation, hvorefter de, naar alt er giort rigtigt i Ovittancerne, kunde strax expederes, saa at Betienterne ei derover opholdes.

Art. 7. Vi have allernaadigst anordnet en Casserer, som annammer Pengene, men han skal ei have Magt til at udgive en Daler uden de tre Deputeredes Haand og Segl. Iligemaade ville Vi allernaadigst anordne en Bogholder, som skal over Indtægt og Udgivt holde rigtig Bog og Regnskab, derudi flittig tegne, hvorledes Gielden enten tager af eller til, og skulde de tre Deputerede ved Financerne have flittig og skarp Tilsyn, baade med ham og alle Kammerbetientere, at enhver med Flid og Troeskab forretter, hvad ham tilkommer.

Art. 8. Det, som Os allerunderdanigst til allernaadigst Underskrivning forelægges, saavel som alle Assignationer, forend de udstædes, skulde først af de trende Deputerede samtligen underskrives, hvilket og skal skee med

alle

de Norske Financer, bleve udnævnte. Hvilke vare da de Mangler i Financernes Forvaltning, Kongen først og for-

alle Breve og Ordres, som til de subalterne Betientere afgaae, hvilke de ved Secretairerne skulde lade paraphere.

Art. 9. Og som Vi allernaadigst have for godt befundet, at der skal være tvende Kammersecretairer, en udi det Danske Sprog til at expedere alt, hvis vore Riger Dannemark og Norge, saa og derunder forterende Lande, vedkommer, og en udi det Tydske Sprog til de Expeditioner, som vore Forstendømmer og Grevskaber angaae, saa ville Vi allernaadigst, at tvende Secretairer enhver de Expeditioner, som han i hans Sprog og District udfærdiger og af Vore Deputerede Os til Underskrivelse allerunderdanigst forelægges.

Art. 10. Vi have allernaadigst sat Os for, eengang hver Maaned i det ringeste de trende Deputeredes Beregninger Os allerunderdanigst at lade foredrage og selv at eftersee, og Dagen dertil have Vi allernaadigst berammet den første Onsdag udi hver Maaned, og ellers saa ofte, Vi det allernaadigst befale: De Deputerede lade tilsige at komme, og da kommer i Deliberation: 1) hvorle, des en eller anden Afgang kan gotgiøres; 2) paa hvad Maade Crediten kan conserveres; 3) hvorledes Intraderne paa bedste Maade kunde formeres og forbedres, som tilforn ilde have været forsomte og administrerede. Til hvilken Ende de Deputerede kunde have deres allerunderdanigste Forslag og Memorialer tilrede, at derpaa kunde allernaadigst vorde refereret.

Art. 11. Saasom Vi ugierne maae fornemme Vores Amtmænds og Amtsbetienteres store Skiødesløshed fast overalt, hvor Vi noget øde Jordegods eie, i det at de ganske lidet bekymre sig om dets Restauration udi en og anden skadelig Practique og Handling, der mere er tienlig til at ruinere end at opbygge, ihvor vel de til

deels

fornemmelig vilde see afhiulpne? 1) At Crediten kunde ophielpes, og det saaledes mages, at Udgiverne ei over-

deels ere satte der for at anvende deres Flid, at det øde Gods maatte blive besat og Landet komme i Opnahm og Velstand. Saa ville Vi allernaadigst, at Vores Deputerede sig derom alvorligen, enhver i sit Departement, erkyndige skal, og conjunctim tilholde Amtsbetienterne, at de under Vores Høiste Kongelige Unaade corrigere, hvis hidindtil er forseet, og være betænkt paa Raad og Middel, hvorved det øde Gods overalt kan komme i Hævd og Brug igien, hvorudi, naar Vi fornemme deres allerunderdanigste Forslag derom, Vi allernaadigst vilde lønne dennem, som samme øde Gaarde antage til Hielp, enten med Friehed for Skatten eller Afslag i Landgilden og de aarlige Afgivter.

Art. 12. Ved Regnskabernes Producering skulde alle Assignationer, som hver Maaned ere udgivne, Os allerunderdanigst forevises og derhos beretes, hvilke som ere betalte eller ubetalte, paa det Vi udi dette Conseil des Finances kunde allernaadigst resolvere, hvad som fornøden giordes at betales i efterfølgende Maaned, og derefter udi Vores Protocol lade notere, hvad Vi allernaadigst have resolveret.

Art. 13. Naar vigtige Relationer eller Memorialier fra Holmen eller Kammeret indkomme, ville Vi dem allernaadigst eftersee og resolvere, hvorvidt Vi deraf allernaadigst approberer.

Art. 14. Engang om Ugen skulde de tre Deputerede komme paa Commissariatet for at eftersee, hvad sammesteds af de specialiter Deputerede bliver forhandlet, særdeles Contracter, og dertil ordinere hvis Penge, som behoves, paa det ved rede Penge og contant Betaling saameget desmere udi Prisen kunde vindes; det samme skal ogsaa skee ved Hofetaten, og til den Ende, om ikke hver

Uge,

overstege Indtægterne, 2) at de tilforn ilde forsømte og administrerede Indtrader kunde formeres, 3) at de sde Bøn-

Uge, da engang hver 14de Dag, med Vores Overkammerjunker og Hofmarschall at komme tilsammen, for at overlægge, hvis som kunde behoves.

Art. 15. Vi vilde allernaadigst, at de Deputerede skulde have Tilsyn med Academiets Menage-Regnskaber, Tid efter anden lade indfordre og eftersee et og andet, som fornoden kan være, ordinere og over hvis, som Forandring behoves, deres allerunderdanigste Tanker Os conjunctim lade indgive.

Art. 16. Naar extraordinair Paalæg, Capitaler at optage, eller og extraordinaire Udgifter forefalde, kan saadant og komme i Deliberation, og skulde de Deputerede med hverandre vel overlægge, hvorledes det paa bedste Maade kunde sættes udi Værk.

Art. 17. De tvende aarlige Reglementer og deres Repartitioner, nemlig Hof- Soe- og Militair-Etaten, skulde af Os allernaadigst eftersees og underskrives, tilligemed deres Instructioner, forend de paa Kammeret vorde expederede, og ville Vi allernaadigst General-Procureurens Instruction efter Conjuncturerne og Tiderne confirmere eller reglere.

Art. 18. Saavidt mueligt er, skulle Assignationerne anvises paa de Steder, hvor Penge staae, og ikke uden Tab og Risico kunde her bringes udi Kassen; men alle andre Penge og Indkomster skulde her leveres udi Kassen, indtil Vores allernaadigste Resolutioner, som Vi maanedlig vilde tage, ere faldne, hvorefter de da siden udgives eller bort-assigneres.

Art. 19. Angaaende de mange Restancer skal indhentes udforlig Efterretning om de foregivne Excesser, Restancer ere gyldige, som Vi allernaadigst holde derfor,

Bøndergodser kunde komme i Brug og svare Skatterne. Vi ville ikke trætte Læseren med at igientage det, han i

In-

derfor, at den meste Deel deraf vel kunde inddrives, eller mueligt af Amtsbetienterne kunde godtgiøres.

Art. 20. Alle Slags Skatter kunde man give et Navn, og dem formere eller forringe under det samme. 1. Contribution. 2. Provision. 3. Familie- og Folkeskat, 4. Tiende og Tolden. 5. Consumption. Flere Navne giøres ikke fornødne.

Art. 21. Ved Credit-Væsenet var vel at overlægge, om noget Middel skulde kunne findes, hvorved en Deel af den hidtil giorde Gield kunde afdrages, og var vel at forhaabe, at mange i det Fald skulde gierne resolvere sig til et considerabelt Afslag, naar de vare sikkre paa at faae rigtigt det, som dem blev tilbudet, og Renterne dem imidlertid præcise bleve betalte, uden at have fornøden videre derom at solicitere.

Art. 22. Over Myntvæsenet skulde de flittig deliberere og deres Betænkning fra sig give, hvorledes samme jo længere jo bedre var at indrette, i Særdeleshed om det ei skulde være raadeligt at slaae anden Mynt end Species og hvad for Sort; derhos at reflectere paa Biergværkerne udi Norge og dennem som en synderlig af Gud forlenet Skat udi bedre Stand at bringe, og at rette dem, hvis Brug og Mangler som ei mindre derved end ved Myntvæsenet sig haver indsneget.

Art. 23. De skulde visse Tider holde Kammer-Ret, og sig derudi allerunderdanigst efter den af Hs. Majestæt, den Høistsalige Konge Vores Herr Faders udgivne Kammer-Rets Ordning vedborligen forholde. Hvilken dog vel havde fornøden at revideres; saa og tilholder samme Fiscalen Tid efter anden at giøre sit Embede forsvarligen.

Art. 24. En Taxt skal af Os allernaadigst forordnes, hvorefter Sportlerne paa Kammeret skulde annam-

Instruxen selv kan læse sig til. Vi ville blot tilføie nogle oplysende Spørsmaale, som vor fremfor fierde Friderichs Tiders kloge Financeforvaltning med virkelig gavnrige Indretninger besvarer.

Naar nu fierde Friderich som Præsident i sit nye Financecollegium havde den Glæde at see, at denne Instrux

nammes, ligemaade en vis Repartition over, hvad Kammeret og ethvert Cancellie skulde expedere, for at undslye den skadelige Confusion, som derover forefalder. Den Inddeling, som for nogle Aar blev giort, behøver vel nogen Forandring og Forbedring.

Art. 25. En Taxa Sportularum skal publiceres, og de ved Kammeret og Cancellierne allernaadigst anbefales, under Ære og Bestillingers Fortabelse, ikke at tage mere for Expeditionerne, for Regnskabernes Revidering og Afklarering, og strax enhver Betient derover tages udi Eed.

Art. 26. Endeligen behøves vel at reglere, hvorvidt Kammeret sig med Hospitalers, Kirkers og Skolers Gods og disses Regnskaber sig skulde bemænge, som i Vores Herr Faders Tid tit og ofte haver været fore, men dog ikke er blevet regleret. Vores allernaadigste Mening er, at Kammeret sig herefter det mindste mueligt dermed skulde befatte, at sige: at de ei skulde være Forstandere derfor; haver vel aarligen at eftersee Indtægter og Udgivter, om ogsaa Pengene ere vel distribuerede, og hvis dennem skulde nogen ond Administration forekomme, da Os det allerunderdanigst at tilkiendegive. Udi det øvrige have de Vores Interesse udi høieste Maade at antage. Givet paa Vores Slot Kiøbenhavn, den 9. Januarii 1700.

strux af alle lige indtil Fyrhøderne blev efterlevet: var da ikke Følgen den, at han af Undersaatterne aarlig fik 4 Millioner uden Restancer og uden Svig fra Oppebørsels-Betienternes Side? Men blev vel Riget mere lykkeligt ved, at dets arbeidende Stænder betalte Skatter langt over deres Evne, og tusende adelige Familier eller Jorddrotter og Præster ikke betalte en tyvende Deel af deres Formue til at afhielpe Statens Trængsler? Hvad hialp det Riget, at der ingen Grændser vare satte for uformodentlige Udgivter, at disses Summa beroede paa Kongens Luner, at han intet Regnskab aflagde for otte Tonder Guld's Anvendelse paa hans egen Person? Og endelig kunde dette Financecollegium, med al dets Slid og Slæb, al dets Omhue for bogstavelig at følge Instructionen, vinde Land fra Søen, forbedre Jorden, forøge Næringsveiene, byde nye Familier at blive til, og ved Fabrikkers og Oplysnings Udbredelse forsikkre Riget en fordeelagtig Plads som Kiøber og Sælger paa Europa's Marked? Nei! trende Maaneders uformodentlige Krigsrustninger tilintetgiorde Financecollegiets ti Aars Kniben og Sparsomhed. Maaskee giorde fierde Friderich sig skyldig i de betydelige Feil, ikke at ligne Skatterne efter Undersaatternes Evne, derimod at giøre en virkelig haard Forskiel imellem sin Skat og Rigets Skat og endeligen at være ligegyldig ved, hvorledes Undersaatterne udredte Skatterne, naar de kun kom i hans Kasse? Ja! Friderichs Fiender gik endog videre i deres Beskyldninger imod ham. De sagde, han elskede alle fiskalske Sager, fordi hans Kasse vandt ved Mulcterne; at hans Tænkemaade ikke var Vespasians nlig, at Pengene ikke lugtede ilde, de maatte komme af,

hvad

hvad Kilde de end vilde. Men vi skylde Friderichs Minde, at lade det vederfares den Ret, samme tilkommer, og altsaa maae vi ikke mindre beundre denne unge Konges Sparsomhed end hans Ømhed over Undersaatterne. Han greb ikke til Krigsskyr eller Formueskat, uagtet hans Regierings fem første Maaneder overlod ham en Armee paa Feldtfod af 25,000 Mand, og Lykken hastig vendte saaledes Bladet, at han, inden ti Maaneder af hans Regiering vare forløbne, saae sin Hovedstad beleiret af trende Magters Flaader, ja en forvoven ung Konge som uforsonlig Fiende at staae med en Armee af 16,000 Mand for Kiøbenhavn for at beskyde samme, medens Fienderne til Søes bombarderede den. Og dog lagde Friderich ikke mere end to Mark extraordinair paa hver Tønde Hartkorn, samt en Kopskat, istedet for Udskrivning, af 20 Rigsdaler paa hver 60 Tønde Hartkorn. Formueskat, Soldaterdouceur, March- og Fourage-Penge, extraordinairt Kongekorn kunde Undersaatterne vel neppe under disse Omstændigheder have fundet ubillige og unsdvendige. Men Friderich lod Undersaatterne ikke føle andre Følger af denne Krig, end de, at de maatte forstrække ham 4 Mark paa Matriculskatten, hvilke siden igien bleve erstattede med en Marks Afkortning qvartaliter. Dog nær havde vi gaaet for langt hen i Tiden og sagt, at Friderich i ti Aars Krigen ikke hævede mere end 600,000 Rdlr. usædvanligen, men tog Resten til Krigens Bestyrelse af Laan paa sin Credit.

Det kan ikke nægtes, at Friderich jo førte sine Krige sparsomt, men sært finde vi det dog, at han ikke fordrede noget Fremlaan af Grever, Baroner og Præ-

ster: Folk, der midt i Landets yderste Farer med koldt Blod kunde benytte sig af den skammelige Rettighed at være, frem for andre, frietagne fra Hielpeskat til Krigsomkostningerne af deres frie Hartkorns Eiendomme.

Kun i Friderichs Orden i Pengeforvaltningen kan den Guldmine søges, der gav ham nok, uden at presse Bloddraaber af Undersaatterne til hans første Krig. Intet mindre end vel ordnet var Rigets Pengevæsen, saaledes som Pless overantvordede ham det. Fem Millioners Gield, over 800,000 Rdlr. aarlig Restance i Skatterne, tomme Tøihuse og Magaziner, Frygt hos enhver baade hiemme og udenlands for at laane Kongen, da Renterne udebleve, og Capitalen næsten var at ansee som tabt. Pless og hans Venner vare de eneste, der kunde laane Kongen og være vis paa Renter og Provision. Instruxen selv viser, i hvilken ussel Forfatning Friderich imodtog Rigets Pengesager. Saaledes vare de til sidste December 1699.

Indtægt.	Dannemark. Rigsdaler.	Norge. Rigsdaler.	Forskd. Slesv. og Holsteen. Rigsdaler.	Herff Oldenb. og Delmenh. Rigsdaler.	Summa. Rigsdaler.
Stemplet Papirs Indk. for Dann. og Norge	77,863.64ß.		16,176. 5ß.	4,396.84ß.	98,436.57ß.
Danske Post-Intrade	44,230. "	10,026.68ß			54,256 68.
Kongens Maltmølle i Kiøbenhavn	3,667.90.				3,667. 90.
Contributioner af Amterne og Fogderierne	495,396.28.	203,177. "	350,851.30.	46,115.26.	1,095,539.84
Jordebogs-Indkomster	13,665. "	41,073. "	83,251. "	47,396.46.	185,385. 46.
Familieskatten	35,744.11.	5,885. 75.			41,629. 86.
Ryttergodset	102,144.56.				102,144. 56.
Ordinair Told og Licent.	113,366.61.	148,111. "	23,660. 6.	31,187, 89.	316,325. 60.
Tolden af Øren og Heste	31,795. 8.				31,795. 8.
Tobaks-Told	1,425.88.				1,425.88.
Consumptionen, ordinair	282,614.27.	54,306.54.			336,920. 81.
Consumpt. af Viin og Brændeviin	37,642.57.	3,138.30.			40,780. 87.
Accise	327.80.	5,794. 49.			6,122. 33.
Ladegaardes og andre Forpagtninger	2,978. "	1,894. "	66,613. "		71,485. 3.
Sigt- og Sagefalds-Bøder		637. 47.			637. 47.
Diverse Tiender		5,175. 4			5,175. 4.
Jernværkernes Tiender Sondenfields		3,350. "			3,350. "
Kobber-Tienden Nordenfields		22,059. 76.			22,059. 76.
Kobberaccisen		1,043. 78.			1,043. 78.
Islands Havnes Beseiling		14,137. "			14,137. "
Islands Jordebogs Indkomster		5,744. 25.			5,744. 25.
Færøe Land		7,724. 17.			7,724. 17.
Summa. Staaende Indkomster:	1,242,861.90	533,278. 43.	540,551. 41.	129,096. 53.	2,445,788.37.
Extraordinaire Indtægter, hvori Subsidier, Kopskat ꝛc.					750,610. "
Beholdning, Restance overalt ved Casserne		1,143,713 Rdlr.			
NB. Virkelig Beholdning		80,000 Rdlr.			3,196,398.

Udgifterne:

Hof- og Civil-Etaten	1,291,597	Rdlr.	28 ß.
Land-Etaten .	1,541,247	—	61.
Søe-Etaten . .	559,926	—	
Summa. Staaende Udgift	3,392,770	Rdlr.	89 ß.

Til Kongens Chatouille henlagt:

Øresunds Told	320,000	Rdl.
Nordenfields Toldstederne.		
Søndmørs .	1000	—
Nordmørs .	3,230	—
Romsdalens .	5,321	—
	329,551	Rdlr.

Gielden var 5,289,610 Rdlr. 11½ ß. Renterne beløb 264,480 Rdlr.; til at afholde disse bleve Subsidierne brugte.

Dog i alt dette var intet værre for fierde Friderich end tomme Magasiner og Tøihuse; samt nogne Soldater og Restancer i Kasserne af mere end een Million Rigsdaler aarlig. At formindske Restancerne var det første, Friderichs Aarvaagenhed med Financerne kunde frugte; det andet var, at han formindskede de extraordinaire Udgifters for Landet saa grusomme Ebbe og Flod.

Friderich giorde i de vigtige femten første Maaneder alt, hvad man kunde vente af Klogskab og af Ømhed over Undersaatterne. Aldeles ingen planløse og pengeopædende Bygninger, Foranstaltninger, Overdaadigheder, Optoge, Yndlingers Forgyldning træder Friderich frem med, uagtet han som Kronprinds saa kummerligen

merligen havde maattet hielpe sig, saa stærkt med sin Kasserer Dose maattet knibe og spare, for at undgaae at krybe for sin Faders Fortroelige. Friderichs Moder havde neppe det, hun selv brugte.

Hvorledes gik da Friderich sine Financers Uorden i Møde? Hiulpen af Rosenkreutz og Dose fik han strax Financernes sande Forfatning at vide, fastsatte derefter i det offentlige Udgiverne, saameget som Omstændighederne tillode, formindskede de extraordinaire Udgivter og indførte Orden i sin betydelige Particulier- og Chatouille-Kasse, hvis ordentlige aarlige Indtægt var over trende Tønder Guld, uagtet man tog alt, hvad Hofset fordrede, af Zahlcassen, uden mindste Hielp af hine Casser. Vilde vi med et løseligt Overslag beregne Udgivterne af femte Christians Chatouille- eller Particuliercasse, skulde vi snart see, at der i samme kun var liden Drsielse.

Dens Indtægt var almindelig 329,541 Rdlr.

Presenter i Kostbarheder til Pless, Grevinde Samsøe, hendes tvende Børn, Overjægermesteren, Stadtholder Güldenløwe, kunde let aarligen løbe op til .	100,000 Rdl.
Grevinde Samsøe aarlig .	52,000 —
Hendes Sønner til deres Udenlandsreiser aarlig . . .	20,000 —
Stadtholder Güldenløwe, foruden de 60,000 Rdlr. han vandt som Myntmester, aarlig visse Penge .	10,000 —
Foruden mange andre extraordinaire Udgivter, der ikke kunne angives, og som var en naturlig Følge af Kong Chri-	
	182,000 Rdl.

stians

182000 Rdlr.

stians Ligegyldighed. Man vil for Exempel forsikkre, at han af sin Chatouille-Kasse skal have givet Overkammerjunker Knuht meget mere end de 50,000 Rdlr., der fandtes efter ham.

Extraordinair 182,000 Rdlr.

Naar nu Historien lærer os, at Friderich ved at lade alle disse Christians Yndlinger trække sig tilbage i Roelighed, uden at falde ham til Byrde, ikke allene sparede disse Capitaler, men og, ved at fratage Stadtholder Güldenløwe Myndten, vandt en aarlig Capital af 60,000 Rigsdaler: saa see vi strax, at Friderich allene paa denne Maade sparede 242,000 Rdlr. aarlig. At han tilstod sin Moder et aarligt Tillæg af 16,000 Rdlr., at han var fornuftig gavmild imod sine Ungdoms Venner: Ulrich Adolph Holsteen og sin Casserer Dose, at han forbyggede nogle Tusende Rigsdaler paa Friderichsberg Slot, medtog langt fra ikke det, han strax ved sin Regierings Tiltrædelse paa ovenanførte Maade sparede.

Gaae vi til Sparsomheden i Statens Pengevæsen, da tilbyder der sig ikke her saamange Sparsomheds-Kilder. Gav end Friderich kun 12,400 Rdlr. i Stedet for hans Herr Fader havde givet 24,508 Rdlr. til Pensioner, og kunde der end vindes meget ved Rosenkreutz's Aarvaagenhed, ved at proviantere Fæstningerne og Tøihusene efter billige Contract-Slutninger, ved at betale Contrahenterne ordentlig deres Renter og Afdrag paa Capitalen, saa maa man ogsaa betænke, at Krigs-Tilberedelserne for Sø- og Land-Etaten kunde medtage

extraor-

extraordinair over femten Tønder Guld, og at den paabudne Kopskat, 2 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn, samt et forøget Paabud paa stemplet Papir neppe forskaffede 400,000 Rdlr. aarlig dertil. Lægger man end hertil de Keiserlige Subsidier, der høit regnet udgiøre 150,000 Rdlr., saa see vi dog, at 550,000 Rdlr. kun var lidet extraordinairt til at begynde en Krig med, særdeles da Beholdningen i Casserne var saa overmaade ubetydelig. Restancerne maatte altsaa inddrives, Laan maatte der giøres hos Undersaatterne: følgeligen kunde der ikke andet end være Underbalance i den offentlige Casse ved Slutningen af Aaret 1699.

Friderich var kastet ind i Krigen, ikke modvilligen havde han paadraget sig den selv. Vi vilde da see, hvorledes han som Landets Huusholder gik den i Møde. Inden April Maaneds Udgang 1700 maatte Friderich være betænkt paa at have i Beredskab extraordinair til Landetaten 1,082,917 Rdlr., og til Søetaten i det allermindste 318,143 Rdlr. Hvor skulde nu fierde Friderich faae 1,401,060 Rdlr. fra? Naar end alt det extraordinair paabudne kunde indkomme, saasom Krigsskyr, forøgede Plougskatte i Holsteen og Slesvig, saa vilde det dog neppe udgiøre 600,000 Rdlr. Føies til Udgifterne endnu Underbalancen fra Aaret 1699 tillige med Renten af Statsgielden 250,000 Rdlr., kunde Friderich let i det første af hans Regierings Aar have forøget Statsgielden med mere end en Million. Men til Lykke for Friderich slap han med fire Maaneders Rustning. Flaaden blev i Sundet og kunde leve paa sin egen Beholdnings Bekostning; ogsaa Armeen i Holsteen kunde provianteres af Landet selv. Krigs-Omkostningerne vare

altsaa

altsaa langt fra i sig selv saa betydelige, som Mangelen af Amunition baade for Land- og Søe-Etaten, og de hastige Tilberedelser syntes at true med. Etatsraad Rosenkrentz var Friderich til megen Hielp; han var velbevandret i alle Krigs-Commissariats Sager; og at det i øvrigt ved Armeen gik temmelig ordentligt til, skyldte Undersaatterne Kong Friderichs Nærværelse ved samme fornemmeligen Tak for. Nok! Friderich lærte af denne korte Krig, at Undersaatterne vare saa stærkt plagede med Skatter, at ethvert nyt Paalæg ikke tiente til andet end at forøge Restancerne, at det ene var ved Sparsomhed i Udgifterne, at der kunde tilveiebringes Drøielse i i Pengeforvaltningen, og at han ikke kunde stole paa extraordinaire Indtægter, Subsidierne undtagne, da det kun lidet vilde forslaae, om han end ved en forøget stemplet Papirs Taxt kunde vinde 20,000 Rdlr. aarlig, ved Consumptionens Forhøielse tilveiebringe 10,000 Rdlr. mere end før; særdeles da det dog var Almuen, der i begge Tilfælde meest blev trykket.

For Aaret 1700 vare Skattepaabudene følgende:

1) At Skatterne skulde endnu for dette Aar blive staaende, ligesom de i Norge i det foregaaende vare blevne paalagte, med den Formildelse, at der af Tienestekarle og Drenge ingen Skat skulde hæves.

2) At Plougskatterne i Holsteen og Slesvig skulde forøges fra 3 Rdlr. maanedlig til 5 Rdlr., og i Holsteen til 6 Rdlr.

3) At Rostienesten blev ansat i Holsteen til 10 Rdlr. af hver Ploug; samt Artillerie-Heste, 1 af hver 32 Ploug, og Artillerie-Kudske fra Kiøbstæderne.

4)

4) At Rostieneste-Skatten for Norge fastsættes til 48 Skilling af hver Tønde Hartkorn, hvor Grevernes og Frieherrernes, samt Hospitalernes, Præsternes, Hartkorn er frit.

5) At Rostienesten i Dannemark blev ansat til 2 Mark af hver Dansk Tønde Hartkorn, hvor og de sædvanlige vare frietagne.

6) At Consumptionen skierpes.

7) At Kornskatten ikke paabydes høiere end almindelig, at regne paa en halv Tønde Korn af een Tønde Hartkorn.

8) At den sædvanlige Matrikulskat af 11 Mark 4 ß. Tønde Hartkorn, og 8 Mark 4 ß. af Hartkorn, Skov og Mølleskyld skulde vedblive.

Med alt dette naaede Friderich endda neppe 4 Millioner Indtægter for dette Aar, hvor betydelige end hans extraordinaire Udgivter vare.

Man maa næsten formode, at Friderich, uagtet der i dette Aar ingen Subsidier bleve ham betalte, dog har seet Udveie til at afholde de betydeligste extraordinaire Udgivter, siden han ikke fordrede mere end 4 Mark i Forskud af hele Matriculskatten, hvilket neppe beløb sig til 4 Tønder Guld for hele Riget.

Aaret 1701 var et frydefuldt Aar for Friderich som Financecollegiets Præsident; og skulde vi klage over ham, maatte det blot være, fordi han just i dette Aar forglemte, at han var Landets Fader, og folgte sine Undersaatter som andre Varer. Nok! Friderich naaede sit Diemeed, forøgede anseeligen sine Indtægter, og fik grundet Haab om ved fremmed Hielp at kunne afbetale anseeligt paa Gielden.

Vi

Vi ville her blot angive de glade Udsigter, der i dette Aar viste sig for Friderichs Finances. Med Keiseren sluttes der under 16. Maji en 10 Aars Defensiv-Alliance, hvorved Kong Friderich forbinder sig til at overlade Keiseren 8000 Mand, imod Keiseren forpligter sig til i 6 Aar at betale ham de hans Fader lovede Satisfactions-Penge, 1 Million. Dernæst forbinder Østerrige sig til, naar det satte Spanien en Konge, at betale Friderich hans Fordring paa Spanien, stor: 1,200,000 Stycк von Achten.

Den 20. Junii sluttes ligeledes defensive Alliancer med Engelland og Holland, i Kraft af hvilke Kong Friderich overlader disse Magter 12,000 Mand Subsidier, imod først at hæve 540,000 Rdlr. Subsidiepenge; dernæst at faae udbetalt de skyldige 450,000 Rdlr. Subsidier, og endeligen at nyde aarligen 300,000 Rdlr. Subsidier, foruden det, at disse Magter ogsaa paatoge sig at indløse de endnu paa Friderich den Tredie heftende Hollandske Fordringer.

Naar nu alle disse Løfter helligen og ubrydeligen vare blevne holdte, havde Kong Friderich strax med fremmede Penge kunnet afbetale en Million paa sin Gield, og endda havt 400,000 Rdlr. aarlig tilovers, foruden den Summa, han kunde vinde paa Hververpengene, naar Sieleprangerne leverede Soldater for lettere Priis, end Pengene beløb sig til, som de subsidierbetalende Magter havde tilstaaet ham. Men vi ville siden, naar vi tale om Landvæsenet, sætte Statens Tab ved Subsidier i et klarere Lys.

Formodentligen maa dog en Deel af disse Summer være indkommen, og meget have hiulpet til at betale

tale de Renter, der skulde sendes udenlands; i det mindste bidroge de meget til, at vor Underbalance i Handelen ikke efterlod sig Affavn af rede Penge i Landet. I dette Aar forefaldt der intet andet Skattepaabud end den sædvanlige Kornskat og Matriculskat, thi Landmilitien var indrettet til en Guldmine, der udenlands fra for de 20,000 Mand Hielpetropper, der stode i fremmed Sold, stedse skulde give Kongen 540,000 Rdl. Subsidier. Landmilitien var paa denne Maade tillige med Vornedskabets Ophævelse en Krigsskyr for Bonden, som indbragte Kongens Kasse 540,000 Rdlr. aarlig. For det meste kommer denne Summa ud, naar der efter Alliancens 10 Artikel, sluttet i Odense den 20. Januarii 1701, beregnes for 3000 Ryttere hver 80 Rdlr., for 1000 Dragoner hver 60 Rdlr., og for 8000 Soldater hver 30 Rdlr. aarlig. Ogsaa fra Keiseren kunde der for de ham overladte 8000 Mand ventes 300,000 Rigsdaler aarlig.

1702. I dette fredelige Aar bleve de sædvanlige Skatter hævede, ligesom og Forordningen om Korn- og Matricul-Skatten udgiven. Den Danske Bonde slap alt i alt med 3 Rdlr. per Tønde Hartkorn. Det samme gielder og om 1703. Eiheller 1704 forøgedes Skatterne, naar man undtager den Capital, Kongen lod alle sine Undersaatter indbetale, for af sammes uforanderlige Rente at kunne mundere Landmilitien. I øvrigt ville vi lade Hans Majestæt i hans Brev til hans Geheime-Statsraad med egne Ord fortælle os, hvor alvorligen han sørgede for, saameget mueligt, at lette de Ringeres tunge Kaar. „Skiønt Vi have med

„stor

„ stor Flid og Overlæg" siger Friderich den 4. Februarii 1704. „ giennemlæst de samtlige i Commissionen Forordnedes Betænkninger og Formeninger om Maaden „ at mundere Armeen paa, og befundet, at næsten enhver haver været af ulige Mening, hvorfra den Fond „ skal tages, hvoraf baade nu og for bestandig de nye „ enroullerede nationale Soldater kunde munderes, finde „ Vi dog ingen bedre Udvei, end at man griber til det „ Middel, engang for alle at udskrive en almindelig „ Formueskat, hvilken vel vilde foraarsage en almindelig Skrigen, som dog vel efter tvende eller trende „ Uger vilde forglemmes, naar man saae, at der af „ de indkomne Penge blev giort et vedvarende og bestandigt Etablissement. Af denne Skat og til dettes „ Oprettelse kunde da tages først de 70,000 Rdlr., „ hvoraf den første nye Mundur blev tagen. Og da „ denne nye Skat vilde for det meste beløbe sig til „ 300,000 Rdlr., saa blev endnu tilovers 200,000 „ Rdlr., hvilken Capital skulde udsættes paa Rente a „ 5 pro Cent. Disse gave da 10,000 Rdlr. aarlig, og „ i 7 Aar 70,000 Rdlr. til hvert syvende Aar at mundere nye. Af denne Indretning vilde der tilflyde „ Landet en dobbelt Nytte: først kunde man med disse „ 200,000 Rdlr. begynde at oprette en Banque, og „ Manufacturerne kunde derved opmuntres, naar den „ Capitals Renter vare sikkre, som man kunde anvende „ paa dem til dette Brug. I øvrigt vil man befinde, „ at Hartkornet er saa betynget med Skatter, at „ det ikke mere kan belæsses. Derfor er det billigt, at denne Skat ydes af alle uden Forskiel, hvilket og fører en dobbelt Nytte med sig: først den, at

„ Skat-

„ Skatten ikke bliver til en vedvarende Byrde, dersom
„ en Liverance in Natura stedse hefstede allene paa Land-
„ manden, som dog desuden er haardt medtaget.
„ Saa syntes det Os for det andet at have denne an-
„ den Nytte med sig, at det var ædelmodigere at hele
„ Landet bidrog til det, der ligesaameget geraader an-
„ dre Stænder som Landmanden til Beskyttelse og Flor.
„ I Følge disse Mine Forudsætninger blive Mine Tanker
„ og Min Hensigt denne, at det hele Conseil indbyrdes
„ skal overlægge, hvorledes man paa det bedste kunde
„ regulere en saadan Formueskat, at enhver efter sin
„ Formue kunde bidrage sit til den Summa 300,000
„ Rigsdaler. Slig Kopskat kunde man jo give Navn
„ enten af Fortificationsskat eller med hvad andet
„ Navn man vil kalde den. Gud er ellers Mit Vid-
„ ne, hvor unødig Jeg har resolveret til denne Yder-
„ lighed, hvis Jeg kun havde vidst nogen anden Ud-
„ vei, hvorved Jeg havde kunnet opnaae det Øiemeed,
„ at anskaffe de Nationale Mundering, som den ufor-
„ bigiengelige Nødvendighed dog fordrer. Til Slut-
„ ningen forsikkre Vi at have den faste Tillid til Vores
„ kiere og troe Raad, at Det, i disse Conjuncturer
„ som i alle andre Begivenheder, vil fortfare med den
„ ofte i Vores Tieneste udviste Troe og Iver. Vores
„ Ønske er derfor, at Vi gierne vilde have deres Me-
„ ninger om denne Sag, for at erfare, hvilke Beslut-
„ ninger og Udveie de finde for Os de fordeelagtigste.
„ Vi vente da med det første deres gode Raad. Og
„ Vi forblive stedse deres vel affectionerte

Friderich Rex.

For-

Forordningen blev først udgiven den 9. Julii, og vi see saaledes, hvor ædelmodige og villige Adel og Jordegods-Eiere vare til at samtykke det Kongelige Raad, der sigtede til at ligne denne Skat paa enhver Undersaats Formue. Hovedgaards-Taxterne ligesom Grevernes og Frieherrernes frie Hartkorn vare frietagne. Bonden maatte betale 1 Mark 8 ß. af hver Tønde Hartkorn. Dagleieren, Tærskemanden kunde komme til at betale 3 Rdlr. Geheimeraaden ugivt kun 24 Rdlr., og 1000 Rdlr., dersom han havde 5000 Rdlr. i Gage. Det var en ypperlig Ligning! Ellers lærer Erfarenheden os her, at de een Stand frem for en anden givne Privilegier ere vigtigere end Menneskelighedens Rettigheder, at Adel, Præster, Jordegodseiere paa ingen Maade bluedes ved at lade de Ringere i fuld Maal betale de Skatter, der komme dem ligesaameget som Landmanden til Beskyttelse og Flor. Friderich var alt for meget omgiven af Adel til, at hans i Brevet yttrede menneskekierlige Tænkemaade skulde kunne omskabe Skattevæsenet efter den rigtige Grundsætning, at den, der har meget, som skal beskyttes og florere, bør og betale meget til Kongen for Beskyttelse og Flor.

Friderichs Tænkemaade i denne Henseende er af dette Brev saa indlysende, at vi allene maae beklage, at han ikke besieledes af en skabende Aand, der havde Evne til at byde Fordomme og Tidernes Smag at rette sig efter ham. Maaskee var det vel overlagt og ikke uden Aarsag, at der næsten var et fuldt Halvaars Mellemrum imellem Kongens Brev og Forordningens Udfærdigelse. Sagen var nu ikke mere nye, og Kongen kunde nu ikke med samme Iver og Kundskab om Tingene revi-

revidere Forordningen i Julii Maaned som i Februarii og Martii, da Commissionens og hans egen Betænkning endnu var ham i frisk Minde.

1705 frembyder ingen anden Skatteforordning end de sædvanlige om Matriculskatten og Kornskatten. 1706 eiheller. Men 1707 den 24. October paabydes der for Aaret 1708, istedet for Skattekorn, en Proviantskat, hvorefter der i tvende lige Terminer, til 11. December 1707 og 1ste Martii 1708, af hver Tønde Hartkorn skulde betales 3 Mark. Denne Skat kunde ingenlunde synes trykkende, da Bonden i et Aar som 1707 og 1708, hvor en Tønde Rug gialt 9 til 12 Mark, en Tønde Byg 6 til 7 Mark og en Tønde Havre 4 Mark, kunde have en fuld halv Tønde Sæd, af hvad Sort han vilde, for 3 Mark.

Frydes maa man over følgende Clausul i Forordningen. „Og paa det at enhver des lettere de af „Os, istedet for Kornskatten paabydende Penge, kan tilveiebringe; saa have Vi ei paa bemeldte Kornskat villet lade sætte den Taxt, som Kornet efter Markeds „Gang sælges for, men det allernaadigst modereret, „efter en mindre af Os allernaadigst bevilget Pris."

Vel kunde man imod denne som imod flere Skatteforordninger giøre den Anmærkning, at Hartkornet ikke er nogen rigtig Maalestok til at ligne Skatterne efter. Men hvo tør røre ved denne Helligdom? Og naar Undersaatterne ei godvilligen skyldsætte dem selv efter deres Eyne, er en Tønde Hartkorn ligesom ethvert andet Navn lige godt. At multiplicere 300,000 med $\frac{1}{4}$ ß., end sige med Mark og Rigsdaler, er dog et mageligt

Arbeide. Men til Friderichs Roes skal det dog siges, at han skaanede Bonden og Hartkornet, saameget som Tidernes Smag tillod ham det. Vel formaaede han ikke at indføre Ligevægt i Stænderne til at bære Skattebyrderne; thi for uoplyst var han til at bryde de Fordomme, der frietoge visse Stænder fra at betale Regieringen de Omkostninger, den anvender paa at skaffe dem alle de Fordele, de nyde. Men alligevel taler Friderichs Finance-Forvaltning nokſom for ſig ſelv og behøver ikke vor Lovtale.

Financebestyrelsen eller rettere sammes Bogholderie og Revision var een af Friderichs kiereste Forretninger, og Nytten, han stiftede med denne sin Flittighed, falder klart i Øinene. Hvo, der vare Financedeputerede under fierde Friderich, behøves neppe at anmærkes. Til ham selv bleve Regnskaberne aflagte hver Nyeaarsdag, og foregaaende bleve de, førte hele Aaret igiennem efter den af ham givne Instrux, hver fierde Onsdag af ham selv efterseete; Beviis derpaa have vi ladet aftrykke i Bilagene og i femte Christians Historie fra Pag. 734 til 771, og dette Beviis trodser i Vigtighed det kostbareste Æreminde over nogen anden af Europas Enehersckere. See Bilag 1.

Fiortende Ludvig efterlod sine Financer mere indviklede end sine Vandmaskiner ved Marly, og begge forevigede ham. Disse førte Vandet op til en overnaturlig Høide; hine spændte Undersaatternes Kræfter saa stærkt, at de brast, at Tronen med Staten faldt sammen, og Fortvivlelse, i Stedet for Retfærdighed, rakte sit Jernscepter ud over Frankriges udmarvede Folk. Fierde Friderich rodfæstede derimod med sit ordentlige Finance-Regn-

skab

skab Fortroelighed imellem de Adlydende og Befalende, og giorde Dannemark til en roelig Tilskuer af Europas Giering over Financernes Gruesomheder. Man undre sig ikke over, at Historieskriveren anseer fierde Friderich iblandt Dannemarks Konger som en af Rigets største Velgiørere; thi Orden i Financer holdt han i 30 Aar fast ved som det endelige Fuldkommenheds Maal for al menneskelig Regiering. Denne er jo og det grødefulde Veir, der skal give alle Statens Foretagender Vext og Moedenhed, og eviggiøre Frugtbarheden for de ufødte Slægter. Endnu høste vi Frugterne af det blide Veirligt, Friderich skienkede os. Maatte kun ikke de giftige Taager komme for ofte!

Told, Handel og Manufacturer.

Naar de, der ere fødte og opdragne til at være Eneherskere, midt i Enevældens Udøvelse troe, at de med Befalinger kunne udrette alt, hvad de ville, da er denne Forblindelse tilgivelig, just fordi den Kreds, de leve i, dagligen viser dem, at den ene og allene har deres Magt at takke for Liv og Velstand. Det er en Forblindelse, som aldrig ophører; thi ideligen indbildes Eneherskeren af denne krybende Smigerhob, at et eneste Vink af ham er nok til at fælde Skovstrækninger, omskabe Bierge til Dale, og nedstyrte Søer, frembragte ved Konst, over enhver Høi, Eneherskeren befaler over. O! desværre for Eneherskerne og de Lande, der sukke under slig uoplyst Vilkaarlighed, at en fornuftigere Opdragelse ikke har lært dem og deres Raadgivere, at Na-

turen ikke adlyder andre Love end de, Skaberen bød den at handle efter, og at kun Venner af Naturen og de, der kiende og adlyde samme Love som den, kunne vente, at Jorden godvilligen for dem aabner sit rige Skiød, hvad enten de som Landmænd eller som Fabrikantere søge at øse Rigdomme af samme.

Aartusende have stadfæstet, og allevegne, undtagen i Monarkier, æres og følges den Sandhed, at Fordele, Friehed, Ære og Oplysning ene og allene kunne berede varige Boepæle for Videnskaber og Konster; at blind Hændelse ved idelig Vane vel kan giøre Menneskets næmhændet, men aldrig formaaer at danne det til den grandskende Jorddyrker og Manufacturist, som med Vished veed at trække Fordele af det, Dumhed og Dorskhed Aartusende igiennem have traadt og ville vedblive at træde under Fødder. Speilglas-Fabrikkens Skiebne beviser dette.

Vilde vi end ansee Aarene fra 1701 til 1708 for de lykkeligste, Dannemark kunde ønske sig, saa fløi de dog hen i Tidens Ocean til liden Nytte for dets Handel og Manufacturer. Fred og rig Høst nød Fædrenelandet hiemme. Naboer og alle handlende Nationer vare fastfængslede af Krigen til Uvirksomhed. Dannemark alene havde Armene frie til at favne den i hele Europa forladte Handel og Søefart. Men desværre! Oplysning og Rigdom, samt Handels-Forbindelser med andre Nationer, som en Følge heraf, fattedes Dannemark: disse kunde ikke, nu de skulde bruges, forskaffes ved Forordninger. Af Friderichs Opdragelse at slutte kunde man ikke hos ham vente Kundskab om nogen Stats-Husholdning og Velstands-Kilde. Disse vigtige Kundskaber kunde

de Folket derimod med Rette søge hos hans Ministre; men havde disse end paa denne Tid besiddet Engellænder-nes Schmits og Stillingflets Forstand til at overse Dannemarks Handels og Manufacturers Mangler, saa kunde de dog, hverken ved Hielp af et Commercecolle-gium, af Halle, Laug, Toldtvang paa fremmede Vare, eller ved Forskudde skaffe Dannemark Manufacturer og Handel, naar disse Ministre ikke tillige formaaede at udsende Guldfloder i oplyste Kiøbmænds og Fabrikante-res Skiød, opmuntre ved klækkelige Exportations-Præ-mier Vindskibeligheden, og danne saaledes rundt om i Europa Danske Comptoirs, der havde Oplag af saadan-ne Danske fabrikerede Vare, som alle maatte søge for deres indvortes Godhed og lette Priser, for Crediten, derpaa gaves, og for Beredvilligheden til at omtuske dem for andre Vare.

Umueligt var det for Friderich og hans Ministre at rive Handelen og Manufacturerne fra Engelland, Hol-land, Braband og Hansestæderne. Men noget kunde de dog have giort ved aldrig at have veget af fra den Grundsæt-ning, at ingen Fabrikation kan for noget Land give va-rig Fordeel uden den, som forædler de første raae Pro-ducter, som Landets Cultur og Climat godvilligen frem-bringe. Kom Dannemark til Europas Marked med de bedste Hatte, de bedste grove Klæder, de bedste Hampe-lærreder, det bedste Messing, de bedste Heste? Nei! Op-lysningen havde ingen Deel i disses Forædling og For-handling. Endnu mere kan man forundre sig over, at den af anden Christian begyndte Plan, at have Oplag i Kiøbenhavn af Østersøens Vare, ikke atter her blev iværksat, da dog Dannemark kunde sælge disse lettere end

end andre Nationer; thi disse kunde jo vel dog betale noget for at befries fra at gaae baglastede til Østersøen og spare den halve Vei. Paa Fred og rede Penge fattedes det ikke Friderich. Ubetydelig var Dannemarks Chinesiske og Vestindiske Handel; endnu ubetydeligere dets Handel paa Frankrige og Spanien. Fragt-Handelen i Middelhavet havde neppe begyndt: Hanseaterne leverede os vore Nødvendigheder; vore Kiøbmænd vare deres Høkere; de levede af given Aars Credit; og stort var det, at Hollændere og Engelsmænd da som nu med egne Skibe afhentede Korn i vore Havne. Nei! Dannemarks Skibes Antal*) var for ubetydeligt til, dermed at begynde en Handel, der kunde skade Hollændere eller Engelsmænd. Neppe havde Dannemark 100 Skibe af den fornødne Drægtighed til at gaae til Middelhavet eller Vestindien med. Var Seiladsen saa indskræn-

*) Det er ikke Historiens Øiemeed at vise, hvilke nye Kundskaber, der siden den Tidsalder, hvis Historie der skrives, ere blevne nyttede, og at dadle Forverdenen, fordi den ikke havde Efterverdenens Erfarenhed. Ved at laste dette hos en Historieskriver, berøver man ham sund Sands eller siger ham med Munden fuld af Svolst og Haanden fuld af Ferler: ræk Haanden ud, Dreng! du laster Numa, fordi han ikke er saa klog som Preussens eneste Friderich. Engelland havde sin Navigations-Act; Anden Christians Plan med Østersøens Oplag i Kiøbenhavn og Helsingøer var bekiendt. Mechaniken var ligesom Chymien ingen ukiendt Videnskab i Dannemark, Friderichs Ministre paatvinges altsaa ikke Eftertidens Kundskaber. Men dog ville vi undskylde dem for, at de ikke i Krigstider nyttede Handels-Fordelene, som de burde. Af følgende Liste sees, at Nationen fattedes Skibe.

For-

Fortegnelse for 1707 over Kiøbmandsskibene i Dannemark og Norge, og deres Drægtighed.

Staderne.	Fra 10 Læster og derunder.	Fra 20 Læster og derunder	Fra 30 Læster og derunder	Fra 80 Læster og derunder	Fra 100 Læster og derunder	Fra 160 Læster og derunder	Summa.
Kiøbenhavn	13.	22.	20.	29.	40.	21.	145.
Dragoe	40.	70.	25.	30.	5.		170.
Siælland	15.	63.	17.				95.
Fyen og Lolland	102.	76.	5.	2.			185.
Aarhuus-Stift	40.	38.	11.	3.			92.
Aalborg-Stift	37.	18.	1.				56.
Riber- og Viborg-Stift	18.	29.	3.				50.
Hertugdømmet Slesvig	86.	103.	72.	78.	47.	1.	387.
Aagershuus-Stift	58.	71.	26.	29	37.	56.	277.
Christiansands Stift	48.	26.	21.	24	24.	34.	177.
Bergens Stift	2.	6.	15.	30.	24.	4.	81.
Trondhiems Stift	12.	12.	8.	1.			33.
	471.	534.	224.	226.	187.	116.	1748

Anmerk. Skulde man dog vel vente blomstrende Fabriker, saa kunde man dog vel vente blomstrende Fabriker.
Fer 8. Vi vide neppe at nævne en eneste Fabrik i Dannemark,

mark, der var i Drivt, naar vi undtage Seildugsfabrikken i Kiøge, og denne var dog egentligen kun et af Holmens Værksteder. 5 Silkevævere og 4 Dug- eller Vantmagere skulde ikke frembringe mange Vare, helst da de neppe holdte 30 Mennesker i Arbeide i Hovedstaden.

Dog i dette Tidsrum anlægges der tvende Staalfabrikker, for at tilvirke raat Staal; den ene i Rendsborg 1702, men gaaer under igien just som den anden 1703 priviligeres Brigadeer Huusmann ved Eisfos Jernværk i Norge. Desuagtet oprettes der 1704 et Commercecollegium, hvorom man i Placaten af 26. Januarii 1704 lader Kongen sige: at Undersaatterne ved Handel og Vandel bedst komme til Velstand; at Rigets gode og bequemme Situation opmuntrer dertil; at Undersaatternes Lyst er Kongen bekiendt af Memorialer. Dette formelige og ordentlige Commerce-Collegium sættes, paa det at de, som vilde begynde nogen Handel eller oprette noget Manufactur, kunde vide, hvor de skulde søge Raad og Hielp, og de, som allerede ere i Drivt, desbedre kunde fremmes. Forsynet er dette med en Præsident, en Vicepræsident og et Raad: disse skulle flittigen høre alt, hvad som angaaer Handelen og Manufactur-Væsenet. Justitien i Handelssager er overdraget dette Departement, og samles skal det fra Kl. 9 til 12, hver Mandag og Fredag Formiddag, hvad enten der er Handel og Fabrikker i Landet eller ikke. Men os er i nærværende Periode intet bekiendt fra dette Collegium uden allene en Anordning for Sæbesyderierne i Kiøbenhavn af 22. November 1704, og i Aaret 1705 Privilegier for alle Slags Manufacturister; en Halles Oprettelse og Silkevævernes Privilegier.

Dog

Dog, til Kongelige Løvter havde de til Friehed vandte Manufacturister saa lille en Troe, at de ikke vilde begive sig ind i Dannemark, uagtet dem blev forsikret 20 Aars Skattefriehed, frie Boepæl og Reiseomkostningerne betalte, samt deres Fabrikanstalter frie for Told indførte, naar Commercecollegiet erkiendte deres Arbeide for godt. Af Hallens Oprettelse kunde man næsten slutte sig til, at det var uvist, hvilket der var rettest for en af Commercecollegiet yndet Manufacturist, enten at bestitte sig paa at være elsket af Collegiet eller at levere Vare, der ikke trængte til Hallens Bifald. Engelske, Franske eller Hollandske Klædeoplag og Udsalg ere skarpseende Haller nok. Bedrager Fabrikanten een Gang, bliver han snart bekiendt, og Mangel paa Afsætning vil da efter kort eller lang Tid bringe ham til Bettelstaven. En Halle kan aldrig være saa klarseende som Egennytten; i det mindste kan Hallens Betiente forledes til Eftergivenhed. Vi see da ikke, til hvilken Nytte dette Commercecollegium *) var oprettet.

Tol-

*) Man giorde den Anmærkning ved dette nye Collegiums Oprettelse, at Chymici og Mechanici vilde have giort bedre Tieneste i samme end Justitsraader og Geheimeraader, og at Hans Majestæt kunde have spillet Hollænderne et slemt Puds ved at fordele alt det, et nyt Collegium kostede aarlig at lønne, paa Jydske Uldpriisers Forhøielse, da der for sammes Gage vist kunde været kiøbt over 50,000 Pund Uld, og Hatte giorte deraf til hele Armeen. Man maa forundre sig over, hvorledes det kan gaae til, at en Mand skal forstaae Commercien, fordi han sættes i et Commercecollegium, da dog Kundskab om Handel og Fabrikker fordrer langt andre Indsigter end de, der kunne erhvervves i et Land, hvor Videnskaberne ikke drives anven-

Tolden blev i denne Periode ikke brugt til andet end at forøge Kongens Indkomster paa Papiret. Stedse udgives der Forordninger imod Toldsvig. Straffe, og det store Straffe, sættes der paa Smuglerie; men ikke faldt det nogen ind, at raade Kongen at nedsætte Tolden saaledes paa de Vare, der meest bleve søgte, at det ikke lønnede Umagen at stiele dem ud eller ind. Ellers var fierde Friderich en stor Elsker af at bortforpagte Consumptionen i Kiøbstæderne; og naar han havde 140,000 Rdlr. i Behold aarlig, synes ikke 260,000 Rdlr. at være saa betydeligt mere, særdeles naar Consumptions-Betiente skulle lønne Armeen, det ringe Borgerskab slaaes og de Rige nesten være de eneste, der kunde opnaae nogen Lindring.

Hævede nu Kong Friderich ikke mere i sin Kasse aarlig af Told og Consumption end 900,000 Rdlr., saa kostede samme ham til Toldbetientere eiheller mere end 240,000 Rdlr. i Lønninger; men, kunde man indvende: derfor maatte han ogsaa ofte udgive tordnende Forordninger imod sine Toldbetienteres Graadighed, thi disse troede, lige indtil Toldbodgrisene, at have Ret til med Grovhed at afvinge de Handlende Villigheder.

Af Islands og Finmarkens Handel, overladt Kiøbmands-Compagnier imod aarlige Afgivter af henved 20,000

anvendeligen, men skolastisk og societetisk; hvor ingen Realskoler haves, og det ikke er Mere nok at ernære tusende Familier med een Fabriks Arbeide, men derimod den største Hæder at holde tusende Familier i Uselhed og tvinge dem til i uforandret Dorskhed at hentrælle deres Levetid paa Hovmarkerne.

20,000 Rdlr., kunde disse Landes Flor ikke ventes fremmet: Kongen maatte sætte, hvad Taxt han end vilde paa de Vare, disse Landes Indbyggere nødvendigen skulde have, saa kunde det dog aldrig controlleres, om Taxterne bleve fulgte; thi Islænderne og Færserne trængte til Kiøbmændene, og nok var den straffet, som ingen Vare fik, førend hans Klage var paakiendt i Kiøbenhavn. Roes fortiener Friderich for, at han fra 1702 til 1705 eftergav det Islandske Compagnie 6000 Rdlr. aarlig, paa Vilkaar, at det, efter den af ham selv satte billige Taxt, skulde overlade Islænderne de meest nødvendige Vare til nogenlunde Opreisning for det slette Fiskerie, nogle haarde Aar havde givet dem. Sandelig! undre maa man sig over, at Island, ligesaa stort som Frankrige, endog kun beboet af 50,000 Mennesker, ikke skulde afgive Producter, hvis Omsætning kunde svare 14,000 Rdlr. aarlig Forpagtning. Men Islænderne maatte jo ikke selv have Skibe, maatte jo ikke fange de Hvalfiske, der i Parretiden tilbøde sig selv, maatte jo langt fra ikke som den Gang, de vare en frie Stat og Oplysningens Middelpunkt, kiøbe og sælge deres Vare, hvor de vilde. Underkuet af vindesyge Kiøbmænd kunde jo dette Land ikke andet end tabe alt Haab om mindste Velstand. Af alle Fangefogeder ere Kiøbmænd de haardeste; thi de beregne deres Vinding af Sult og Nøgenhed.

Norges Fiskerier og Biergværk, disse vigtige Guldminer, kom ikke under Friderichs Agtsomhed; rede Penge fordrede de til Forskud, og disse skielvede Friderich for at udgive. Friderich hialp Dannemark lidet paa Fode, Friderich vaagede over, at det ikke kom dybere i

Gield;

Gield; men nok var ikke dette for at give et dsende Land Kraft til saaledes at forædle den Velsignelse, Himmelen havde givet det, at fremmede Lande kunde finde sin Regning ved og Tilbøielighed til at tiltuske sig den imod sin; thi Naturen er ikke ublid imod noget Land, skiønt den vil, at alle Lande skulle trænge til hinanden.

Landvæsenet.

Aldrig vare Udsigterne frydefuldere for den Danske Bonde end fra Aarene 1701 til 1709, men hverken varige eller til stadig Nytte vare de for ham. Ufriehed, Ukyndighed, Slaverie, vilkaarlig Behandling bleve hans Kaar. Disse vare og skulde være nærværende og kommende Bondeslægters Udsigter. Intet hialp det den ulykkalige Bondestand, at Kong Friderich, enevældig i alt uden i at lykkaliggiøre Bondestanden, den 15. August 1700 lovede alle de Vornedretten undergivne Bønder i Sielland, Møen, Lolland og Falster samme Friehed fra Fødestavn, som Bønderne paa Jægerspriis var tilstaaet, dersom de holdte sig tappre imod Fienden. Hvortil nyttede den Friehed fra Fødestavns Tiltale, som Bønderne i Jylland og Fyhn saalænge havde været i Besiddelse af? De vare ligesaa plagede, ligesaa fastbundne til Godserne, som om de havde baaret Navn af Vornede. Nok! om Bønderne i Dannemark end havde været ligesaa frie som Borgerne i Kiøbstæderne, saa blev dog al deres Friehed tilintetgiort ved Forordningen om Landmilitien af 22. Februarii 1701.

Efter

Efter denne inddeles alt Bondehartkorn i 18,000 Lægder, og til hvert Lægd bestemmes 20 Tønder Hartkorn. Alt dette tienstdygtige Lægds-Mandskab skulde blive tilstæde paa Godserne, for at tiene i 6 Aar som Soldat. Til dette Øiemeed skulde Bonden fødes, opdrages og leve. Jorddrotten havde Magt at sætte af og i Gaard; altsaa betiente han sig af alt sit Godses Mandskab til at fremstille det paabudne Antal Soldater. Endelig udvider Kongen den 21. Februarii 1702 sit givne Løvte af 1700 til alle Siellands, Falsters, Lollands og Møens Bønder, og ophæver Vornedretten, og da bliver jo Vilkaarene ved denne Friegivelse, at Bønderkarlene skulle henhøre til deres Lægd, og være tilstæde for at fremstilles til Soldater; samt at Fæsterne skulle forrette billigt og lovligt Hoverie, men Proprietairerne eie de Karle, som vare fødte for 1699 den 25. Augusti; dog maatte de ikke høiere end 30 og 50 Rdlr. for deres Vornedfriehed. Naar man overveier, hvori Vornedretten bestod, vil man snart see, om Bonden vandt noget ved nu at kaldes Lægdsbroder imod for Vorned. 1) En Vorned maatte ei forlade den Grund, han var født paa, uden sin Hosbondes Tilladelse. En Lægdsbroder skulde blive i Lægdet eller paa Godset, indtil han havde været Soldat i 6 Aar, uvist naar hans Udtienings-Tid vilde komme. 2) Den Vornede skulde imodtage den Gaard, Hosbonden paalagde ham. Lægdsbroderen skulde have tient som Soldat, førend han maatte tage Gaard, og endda skulde han, ligesom den Vornede, tage, hvilken Gaard der blev ham tilbuden, eller og vælge at være uden Levebrød og vandre ugivt den hele Danske Verden omkring. Ikke kan det negtes, at

Jord-

Jorddrotten har ligesaamange Levebrød at uddele, som han har Huse og Gaarde paa sit Gods; Levebrødet maa nu være nok saa kummerligt, saa løber dog Bonden deri. Ved Vornedrettens Ophævelse, imod at Bonden igien skulde tiene som Landsoldat, fik Jordegodseieren ligesaa stor Magt over Bonden, som da han var Vorned. De rige Karle eller dem, han yndede, paa Godset kunde han sætte til Gaard. De Fattige maatte stedse gaae uhiulpne og tiene som Soldater; og Lægdsbrødrene toge, hvilke Gaarde Jorddrotten tilbød dem, blot for at blive frie for eller hastig at kunne udløses fra Soldaterstanden. Forordningen af 23. April 1701 viser tilfulde, hvor bange Bønderne vare for Soldaterstanden, hvor villigen de imodtoge øde Gaarde og Fæstebreve af ældre Dato end Forordningen om Landmilitien, og fremdeles at de enroullerede Karle skulde straffes med Spitsrodløben, hvis de forlode Lægdet.

Lad os for et Øieblik tænke som Bønderkarlene tænke, maaskee elske ingen af os Soldaterstanden høiere end de. Bonden er ikke opdragen til at føle Æren: han er ene sin Mave troe, attraaer kun at æde og at fortiene sig saa meget, at han kan faae Huus og Hiem. Ved at blive Soldat kommer han i sine Tanker alt længere og længere bort fra dette Øimeed. Som Soldat faaer han mange ufornuftige, ja ofte egennyttige, Herrer at adlyde. Saaledes afmale selv Forordningerne ikke allene Underofficiererne men og Officiererne. De forbydes, nemligen, at maatte med Skielden, Hug og Slag mishandle Landsoldaterne, at tage Villighed af dem for at skaane dem for Straf, om de komme for sildig til Exerceerpladsene eller have efterladt at holde deres

Tøi

Tøi reent, ligesaa befales de og, ei at maatte sætte dem iblandt de fuldt Exerceertes Tal, som ikke have opnaaet den fornødne Dygtighed. Selv Lovgiveren har altsaa indseet, at den Fattige blev dobbelt krænket som Soldat, og den Rige aftvungen for Villigheder det Lidet, der kunde afpines ham. Betragte vi nu den Skiebne, de Karle havde, der i 6 Aar havde tient sig frie, saa finde vi den sandeligen ikke blidere. Intet Sted i Forordningerne, Landmilitien angaaende, for disse Aar, tales der om, hvor gammel Karlen skal være, inden han indskrives til Soldat. Gik nu den fattige Karl, til han var 46 Aar gammel, førend man indskrev ham som Soldat, saa havde han først, naar han var 52 Aar, Friehed at gaae, hvorhen han vilde. At have Tilladelse at see forbudne Ting, naar man er blind, synes at være en daarlig Fordeel. Rimeligviis magede nok Proprietairerne det saaledes, at deres Karle ikke for tidlig fik udtient. Og altsaa flød deraf, at Bønderne bleve frie, naar Friehed var dem ligegyldig og de vare for udslæbte til at nytte den. Nei! ulykkelig var Dannemarks Bondestand under fierde Friderichs forniserede Friehed, thi den var i Grunden intet andet end en Handel med Mennesker, hvorved Kongen, imedens han af 20,000 Mand i fremmed Sold kunde trække aarlige Subsidier, endda kunde have en Armee af Bønderkarle paa Benene i Dannemark, som ikke kostede synderligen at vedligeholde.

Den Danske Bonde var nu ikke mere Vorned, han var en Lægdsbroder, men som denne skulde han af Proprietairen udskrives til Soldat, som denne skulde han imodtage den Gaard, der blev ham tilbuden, som

denne

denne skulde han have utallige Herrer, der upaatalt kunde mishandle ham; kort: han var et Offer, der ikke fik Roe eller Ret førend i Graven.

Den værste Følge af dette Bondens Slaverie var den liden Oplysning, der paa Godserne kunde tilbydes ham; thi der skulde gamle Pidske, Haarpunge, Skoebørster, Kudske og Tienere, Krøblinge og Skræddere, Skoemagere og udlevede Underofficierer udbrede Catechismuspiat, og dette kaldte man Oplysning. Ja sært var det, at Jyder og Fyhnboer, som for 1701 vare frie, lode sig gjøre til Slaver, til Lægdsbrødre. Deraf allene sees, hvor uopdragen og dorsk Bonden maatte være. I Jylland og Fyhn var han frie, men vidste det ikke. Den Plet, han var født paa, vovede han ikke at forlade. Ingen anden Forsyns-Haand kiendte han udstrakt over sig, end Ladefogedens Pidsk. Proprietairen var hans Gud, Rettens-Betiente hans Engle. Himmerige var en god Gaard med god Besætning; og Helvede var Hullet paa Gaarden, strengt Hoverie, og Restancernes Afbetaling. Bondens Treenighed var Gud, Kongen og Proprietairen. Sendebuddene vare mange: Præster, Skoleholdere, Degne, Birkedommere, Herredsfogeder, Amtsforvaltere, Amtmænd, Officierer tilligemed alle disses underordnede Betiente lige til det Uendelige. Mirakler saae Bonden jo dagligen af disse Sendebud, tvivle paa deres Sendelse fra Jordens Guder kunde han ikke. Død, Fængsel, Hug, Nøgenhed fulgte lige i Hælene paa Bondens Afguderie. Han elskede, ærede, dyrkede og hang ikke ved andre Guder end den ene himmelske og de tvende jordiske. Saadan Oplysning, saadan Gudsfrygt kunde jo ikke andet

end

end holde Bonden i Usselhed og Vankundighed. Et Særsyn er det jo, at der i Stege paa Møen den 8de November 1701 oprettes en Dansk Regneskole, hvori 12 Bønderbørn kunde indtages til Undervisning; men og denne eneste Bonde-Undervisnings Anstalt havde endda ingen Varighed, ingen Søgning af Bønder; thi de Karle, der vare de klogeste paa Godset, fik ikke Gaard: De vare Oprørere, næsvise, studse; til de vare 50 Aar kunde de drive deres Tid hen, førend man indskrev dem til Soldat, og frie kunde de aldrig blive, dersom de vare fattige. Hertil kommer endnu, at det ved Forordningen af 19. Februarii 1701 var forbudet enhver Præst under 30 Rdlr. Straf at meddele nogen Karl, der havde udtient, Skudsmaal, førend Karlen foreviste Proprietairens Begiering til Præsten om at udstæde Skudsmaalet. Hvor skulde den saa kaldte frie Karl klage, naar Præst og Proprietair enige ikke vilde give ham Skudsmaal? Og endelig, naar vovede en Bonde at klage over sin Proprietair? Henvises Klagen til Lands Lov og Ret: hvor tvivlsom er ikke da denne Tilflugt for den Fattige? Proprietairen og Amtmanden, enten i Slægt med hinanden eller begge Adel, handle da efter een Adelsaands Indskydelse; og Rettensbetiente, skabte, varmede, klædte, fødte, og røddede af Proprietairen, kunde jo ikke andet tilhobe end giøre Bonden vis i den Tanke, at kun liden eller ingen Ret vilde være at faae for ham. Men lad os endog sætte, han fik nogen Ret: blev da ikke Følgen den, at saavel Klageren selv som hans hele Familie aldrig vilde opnaae noget Levebrød, være sig af Huus eller Gaard, paa den stevnte Proprietairs Gods; ja, at de, bekiendte som Oprørere, vilde

blive forjagede fra et Gods til det andet? Nei! Ufrihed, vilkaarlig Behandling, Dumhed, Fattigdom var det Tartarus, der blev beredet Bonden og hans hele Slægt, da Monarkiers Grundvolde bleve lagte paa Jorden.

Men overdrive vi ikke de Danske Bønders Usselhed under fierde Friderich, da han dog synes at have efterladt sig saa mange talende Beviser paa sand Agtelse og Kierlighed for Bondestanden? Er det dog ikke uimodsigeligt, at han i sine Skattepaalæg forskaanede Bønderne saameget mueligt, og strøbte paa alle Maader at lindre deres Kaar? I Forordningen af 21. Februarii 1702 befaler Kongen: at Bonden skulde forrette billigt og lovligt Hoverie; ja han siger fremdeles i sit egenhændig skrevne Brev af 1704: Man vil befinde, at Hartkornet er saa betynget med Skatter, at det ikke mere kan belæsses; dernæst, vedbliver han, ønsker jeg, at Skatten ikke bliver til en vedvarende Byrde, der, som en Liverance in Natura, stedse heftede allene paa Landmanden, som dog desuden er haardt medtagen.

Det var ikke allene Skattebyrden, Friderich lettede for den Danske Bonde, han gjorde ogsaa, efter sine Tanker, meget, for at betrygge ham imod de Mægtigeres Vold, og forskaffe ham ubeskaaret den Ret, som Love og Forordninger tilbøde ham.

Den 3die Paragraphs 1. Art. af Forordningen af 21. Februarii 1702 befaler, at de Bønder, som med Hustruer og Børn beboe Gaarde, Huse eller Boeliger paa det Gods, de ere fødte; ligesom og de unge Karle, som have eller faae Gaarde, Huse eller Boeliger

ger i Fæste og holde Bygningen forsvarligen vedlige efter Loven; item svare Skatterne efter Matriculen og Landgilden efter Jordebogen i rette Tid, og gjøre billigt og lovligt Hoverie, eller give billige Hovningspenge, ikke, imod deres Villie, maae tages eller sættes fra Gaardene, eiheller tvinges og sættes til øde, ubebyggede Gaarde eller Grunde; men nyde, bruge og beholde maae og skulle de de Bøndergaarde, Huse eller Boeliger, de besidde og i Brug have eller siden efter i Fæste bekomme, med lige Ret og Friehed deres Livstid, ligesom andre frie Fæstebønder i de andre Provindser, hvor de ikke ere Vornede. Handlede nogen derimod, da skulde han betale til Straf 20 Rdlr. af hver Tønde Hartkorn, den Gaard staaer for i Matriculen, nogen Bonde i saa Maade fradrives, og desforuden have forbrudt sin Vornedrettighed til samme Gaard; ligesom det og staaer den Forurettede frit for, strax at angive det for den Amtmand, i hvis Amt det passerer, og skal Amtmanden da være tilholden, Sagen paa Kongens Vegne imod den Skyldige strax at lade udføre til Bøndernes Inddrivelse, hvoraf Angiveren skulde nyde den halve Deel og Frelserens Kirke paa Christianshavn den anden halve Deel; foruden at den Skyldige og skulde betale Processens billige Omkostning. Naar Amtmændene, efter Loven Pag. 560. 561. den 18de og følgende Artikler, holdte Inquisition i de dem anbetroede Amter de befalede tvende Gange om Aaret, skulde de tillige erkyndige sig, om nogen af Bønderne i saa Maade, eller i andre Tilfælde imod Loven eller denne allernaadigste velmeente Forordning forurettedes, da enhver

Amtmand for sig strax allerunderdanigst skulde tilkiendegive det til Kongens videre allernaadigste Anordning.

Nu troede da Kong Friderich, at den Danske Bonde kunde blive velhavende: han var ikke betynget med Skatter, han forurettedes af ingen; thi Amtmændene reiste tvende Gange om Aaret og inqvirerede efter al den Forurettelse, Bonden kunde tilføies. Han behøvede ikke at frygte for, at han skulde give en Skilling til Procesomkostninger: Kongen betalte jo for at paatale disse Sager; det maatte derfor gaae retfærdigt til. Amtmændenes Indberetninger til Kongen indeholdte intet Klagemaal over ubilligt Hoverie: ingen bleve uretfærdigen satte fra Gaarde, ingen bleve forurettede ved urigtige Restancer, ingen bleve satte til øde Gaarde; og hvor der ingen Anklager var, der var jo eiheller noget Søgsmaal. Roelig og glad var Friderich nu; thi han troede, at alle de herlige Hensigter med Bondestanden hver Dag bleve opnaaede, som med disse ypperlige Ord fremsættes i Forordningen om Vornedrettighedens Ophævelse: „ At Bonden kan nyde Friehed for „ at have desmere Lyst, Mod og Hierte til at være ar„ beidsom, flittig og vindskibelig; ja til at vove Livet „ for Os og Fædrenelandet i fornødent Tilfælde, helst „ naar de see, at de og deres Børn med Friehed kun„ ne besidde og i Brug beholde det Sted, de stræbe for; „ saa og at det unge Mandskab fra de andre af Vores „ Provindser kunde blive begierlige efter at tiene og „ fæste Gaarde i forbemeldte Provindser i deres Fædre„ neland, heller end de af Frygt for Vornedtvang „ skulde have Aarsag sig andensteds uden Landet at be„ give.

„ give. Desligeste at de Mænd paa Landet, som
„ Gud velsigner med mange Sønner, og ikke alle til
„ Bondearbeide og Agerdyrkning inclinere eller behøves,
„ kunde lade nogle af dennem lære enten Haandværk,
„ Kiøbmandskab, Søefarten eller andet, hvorved de i
„ Fremtiden sig ærligen og redeligen kunde ernære."

Og altsaa troede nu Kong Friderich, at de Danske Bønder efter denne Forordning maatte blive modige til at stride for Fædrenelandet, blive arbeidsomme, flittige og vindskibelige Mennesker; thi de bleve jo i Forordningen satte i samme Tilstand som Borgerne i Kiøbstæderne. Men havde da Frieheden i Kiøbstæderne udbredt Haandværker, Fabrikflid, Velstand? Havde den forøget Folkemængden? Man nævne os, om man kan, Fabrikker, Handels- og Fabrikskoler i nogen Kiøbstæd i Dannemark! Hvor skulde da disse mere komme fra paa Landet, hvor Bonden ingen Friehed nød, ingen Velstands-Kilde havde at øse af?

O! havde Friderich prøvet paa blot i eet Amt at reise som Amtmand, havde han der, ikke allene selv hørt Klagerne, men og taget sig saaledes af Klageren og hans Familie, naar Klagen var paadømt, at han og den ikke mere skulde være udsatte for de Mægtigeres Had og Hævn, snart vilde han da have erfaret, at Forordninger og Amtmænd samt nøgne Rettensbetiente ere meget for svage til at træde imellem de Mægtige og Ringe, at værne om de sidstes Rettigheder og sætte uovervindelige Hindringer for de førstes Graadighed, Herskesyge og Færdighed i at forsvare Misgierninger som lovlige Handlinger!

Kong

Kong Friderich troede, at en Bonde, naar han af hver Tønde Hartkorn ei svarede mere i alle Kongelige Skatter end 2 Rdlr., til Skattekorn ½ Tønde Korn, til Landgilde 1 Tønde Korn og ellers billigt Hoverie, maatte han ved en Fæstegaard ikke allene ærlig og redelig kunne ernære sig, men og samle Penge til at holde sine Børn i Kiøbstæden, for at lære Haandværker, Kiøbmandskab og Søefart. Men lad os betragte en Gaardmands Udgivter paa 8 Tønder Hartkorn, og da see, hvor lidet han, endog under det bedste Herskab, kunde beholde tilovers til at sætte paa sine Børns Opdragelse.

Indtægterne for den Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn, vi ville tage til Exempel, beregne vi efter Capitelstaxten 1702.; nemlig Rug til 1 Rdlr. 3 mk., Byg til 1 Rdlr. 8 ß. og Havre til 3 mk. 8 ß. Tønden.

8 Tønder Hartkorn have i Arreal 64 Tønder Land, hvoraf vi ville regne, at de 30 Tønder Land bleve besaaede, og at der af samme Udsæd ved Opmaaling var udkommet 6 Tønder, altsaa 180 Tønder Korn.

Herfra afgaaer til Tiende	18	Tdr.
Sædekornet	30	—
Landgilde	8	—
Fødekorn	24	—
Til Heste og Creaturer at fede	40	—
Degne- og Skoleholderkorn	2	—
Er	122	Tdr. Korn.

Bliver altsaa i Behold 58 Tønder Korn a 1 Rdlr. 3 mk. Tønden, giver 87 Rdlr.

Bondens staaende Udgivter i Penge:

De

De Kongelige Skatter aarlig 2 Rdlr. og Skattekorn 4 mk. af hver Tønde Hartkorn 21 Rdlr. 2 mk.
Folkeløn: til Karle, Drenge, Piger, Dagleiere . . 30.
Til Herskabet: Tærskerpenge, Sengepenge, Smaarædsel, Offer, Delingventpenge, Almisse . 12.
Kiøbmands-Vare af Sild, Salt, Fisk, Kramvare og Brændeviin, Skoemager-, Skræder-, Væverløn 16.
Til Gaardens og Redskabernes samt Besætningens Vedligeholdelse 14.

93 Rdlr. 2 mk.

Kunde man nu end regne tilfældige Indtægter ved at sælge nogle Lam, et Slagternød, en Hest, noget Smør og Frugt af Haugerne, saa sees dog let, at kun ubetydeligt vilde det være, som Hoveriebonden kunde beholde tilovers, til at sætte paa sine Børns Opdragelse, for at lade dem lære noget, hvorved de kunde blive befriede fra at henslide deres Tid hiemme hos Forældrene for Føden.

Sandeligen! mange tilfældige Udgivter gives der, som ved Vanheld hele Aaret igiennem kunde møde Bonden og som ikke her ere beregnede; mindre endnu Tabet af slet Saae-Veirligt, ustadigt Høstveir og mange andre Ulykker, som Bonden og hans Korn og Besætning ere underkastede. Hertil kommer, at det er saare sieldent, at der med saa god Kornjord, som den her er lagt til Grund, følger Herligheder af Skov, Hegni[illegible] hugst eller Tørveskier: følgelig maa der og for[illegible]e Rød-

Nødvendigheder regnes en anseelig Udgivt om Aaret, og alt dette skal da udredes af Kornskieppen.

Endnu maa Hoveriebonden giøre sig Regning paa flere Heste at føde end den frie Bonde, paa mere Spildeføde til Hovposen, paa mere Slid paa Vogne og Redskaber; ogsaa maa han giøre sig Regning paa ringere Fold, paa slettere Korn, thi da han saaer slettere, høster i Utide, og sielden har mere end det, han tager fra Haanden og putter i Munden, saa kan der ikke være nogen synderlig Drøielse i hans Indavling. Af adskillige Skifter efter Hoveribønder i denne Tid, har man seet, at der neppe blandt hvert hundrede Hoveribønder gives een, som efterlader sig 500 Rdlr. i rede Penge. Hvad mon han da kunde beholde tilovers til at lade sine Børn lære noget andet end Bondehaandteringen for? Men lad os dybere trænge ind til Aarsagerne, der i disse Aaringer hindrede den Danske Bonde fra at komme til Velstand, og som, naar de ikke blive hævede, stedse ville holde ham nedsunken i Armod og Slavekaar.

Dog, nesten ingen af alle disse Bondens Trængsler formaaer en enevældig Konge at afhielpe. Trods alle Befalinger droge de dog som Landeplager Riger og Lande igiennem, opaade Familier, giorde Jorden ufrugtbar og efterlode Usselhed og Dumhed som Følger af deres Barbariskhed. Bondens første Landeplage, Fattigdom, tvang ham til, saa snart han havde indhøstet, og om mueligt inden Juul, at sælge sit meste Korn. Heraf flød, at de $\frac{9}{10}$ Dele af hele Landets Indavling i faa Maaneder bleve budne tilfals, at Bonden maatte sælge sit Korn for lave Priser; og kom nu hertil, at Kornet

var

var skident og slet behandlet, for des før at kunne gisres i Penge, blev dets Priis endnu ringere. Den øvrige $\frac{1}{10}$ Deel tilhørte Præsterne og Herremændene: disse havde Evner til at holde paa deres Korn og sælge det i de dyreste Maaneder, naar intet andet Korn var at faae. Kornet, som Præsterne og Herremændene skrabede sammen og under Tusende Paaskud bersvede Bonden, var jo et dobbelt Tab for den arme trælbaarne Jorddyrker, thi paa hans Loft kunde det jo have lagt ligesaa trygt som paa Præstens og Herregaardeierens til Tiderne havde sat det i Priis og skaffet ham nogen Opreisning for det, han havde maattet sælge af Nød. Desuden maa man betænke, at hele Dannemarks Indavling hvert tiende Aar laae paa Præsternes og Proprietairernes Lofter, at deres Jorder hver 10de Aar bleve gisdede med alt det Foder, Dannemark kunde frembringe, istedet for at Bonden hver 10de Aar burde have været frie for alle Skatter, eller og lært at hybernere, thi intet var der da for ham at leve af.

Ingen Konge formaaede paa eengang at hæve Bondens Armod. Bonden maatte sælge sit Korn for ringe Pris. Kongen kunde ikke afskaffe Tienderne, ikke afskaffe de utallige Misbrug, hvorved Proprietairer, deres Betiente og Præster kunde tilsnige sig Korn fra den usle Landmand. Vi standse her ved den anden vigtige Landeplage for Bonden: de utallige mange Herrer, han har, og som vilkaarligen kunne udsue ham og formindske hans Kornhob. Ved Misvæxt, ved Qvægsyge, ved Hestes Død og mange andre Uheld kunde den fattige Bonde komme i Gield til Herskabet. Let kunde Restancen løbe op til mere end hele Gaardens Indavling

var

var værd. Et saadant gieldbundet Sted maatte jo trælle, maatte jo høste allene for Herskabet. Intet kunde der nogensinde blive tilovers til Restancens Afbetaling, og en gieldbunden Bonde fattes ideligen baade Evne og Lyst til at erhverve mere end til den usle Føde. Men hvorledes skulde Kongen have afhiulpet denne Mangel? Vel kunde han befale ordentlige Afskrivningsbøger imellem Bonde og Herremand. Men lad os endog sætte, disse vare der og det endda saa ordentlige, som foreskrevet var: kunde Kongen da derved forbyde Herremanden at tage 15 Mark for den Tønde Byg, der om Efteraaret kun havde kostet 9 Mark? Som denne, saaledes ere og alle andre Forstrækning-Poster. Naar Kongen rigtigen fik sine Skatter, saa var det vanskeligt for ham at blande sig i Bondens og Jorddrottens Afregninger. Jorddrotten skulde føde Bonden, Kongen fødte ham ikke, naar han om Foraaret var udhungret.

Med Ordene: lovligt og billigt Hoverie, samt lovlige Forstrækninger havde Jorddrotten, naar Rettens Betiente vare paa hans Side, Lovens Ret til at holde Bonden i Usselhed, uden at denne med Føie kunde klage, siden alt, hvad der blev ham tilføiet, skede med hans eget Samtykke. Det vigtigste i en god Regieringsform bestaaer i at have skielnet imellem de Ringeres frievillige og de Ringeres ved slavisk Frygt eller skiult Tvang afpræssede Samtykke til Accordter med de Rigere, samt at have sat Værn mod det sidste. Men dette Værn: hvori kan det bestaae? Blot allene i Undersøgelser; men ogsaa af yderste Vigtighed ere de for dem, hvis Embede det er at bedømme, hvorvidt de Ringeres Vidnesbyrd til Fordeel for de Mægtigere kunde være frie og troe-

troeværdige eller ikke. Dog, vi ville ile bort fra denne Bondens Usselhed! den er jo endnu i vore Dage i samme Tilstand, som den var under fierde Friderich; og den tredie Landeplage, nemlig: Vane, Fordom, dorsk Ukyndighed, mishandler ligesaavel Bonden ved Enden af det attende Aarhundrede som ved dets Begyndelse. Bonden skal afrettes, han skal ikke opdrages, ikke oplæres, ikke venskabeligen ledes af videnskabelig Underviisning i de for hans Sysler vigtige videnskabelige Kundskaber. Ligesaavel 1794 som 1702 er det et nærligt Arbeide for Bonden, at tage Huden af en Koe eller Hest; at pleie de syge Huusdyr med Lægemidler. Ligesaavel nu som da hærsker der underjordiskt Tøi, ride Troldene alle Slags Creature. Ligesaavel nu som da er det en Troens Artikel hos Bonden: skal det leve, saa lever det nok. Den Gang ligesaavel som nu var det en urokkelig Sætning hos Bonden: saaer man meget, høster man meget; hvor der ikke er Vand, er ei heller Græs: Heire og Klinte er bedre end inte. Ligesaavel den Gang som nu var der i Bondestanden Fraadserie og Gilder, som giorde det nødvendigt for ham at føde flere Creature og at forbruge mere Korn til Fødekorn og Øl, end om Tarvelighed i Spise og Lyst til at spise Haugesager havde været rodfæstet hos ham ved Opdragelse.

Hvorledes skulde Konger afskaffe disse Fordomme, disse onde Vaner? Har nogen Monark befalet, at Zardams steenrige Kiøbmand blot skal have et Stykke Østebrød i sin Lomme, naar han gaaer til Amsterdams Børs for at laane Kongen Millioner? eller er det befalet af nogen Konge, at Hovbuddene skulle have Flæske-Pandekager i deres Hovposer? Vindskibelighed, Oplysning,

Frie-

Friehed ere i disse Ord satte i Sammenligning med Slaverie, Dumhed og Fraadserie. Konger ere ligesaa afmægtige til at udrette noget imod disse sidste, som til med Magt at befale deres Undersaatter at leve og handle som Jardams Kiøbmænd.

Forordningerne maae ende dette rædselfulde Malerie over de Danske Bønders Usselhed under den bedste Konge, under den Konge, der saa meget ønskede, der efter sine ringe Kræfter saa flittigen arbeidede paa at giøre deres Kaar blidere. Umiddelbar kan allene Skaberen selv, middelbar allene hans sande Sendebud antænde Videnskabernes Fakkel. Uden Oplysning kan ingen Vindskibelighed finde Sted; denne udbreder Tarvelighed, rene Sæder, det rette Brug af Friehed og Velstand, denne kroner omsider det ret forædlede Menneskes Bestræbelser.

Den 13. Martii 1700 maa der advares imod utilladelig Brændevinsbrænden og Kroehold.

Den 15. Januarii 1701 bydes der, at der i Bøndernes Boe dog skal lades noget tilbage til Fæsterne, saasom: nødvendige Heste, Redskaber og Sædekorn.

Den 15. Februarii 1701 befales der, at ingen maae tvinge Bonden til dyrt at betale sin Avlskarl med Sæd paa Marken.

Den 27. Julii: at Præsten ikke maa tvinge Bonden til at holde ham en Fedekalv til Mortensdag.

Den 31. Januarii 1702 tillades endnu ikke Bønderne at have Staldøxen.

Den 10. October 1704 forbydes Jordegodseierne i Julii og Augusti Maaneder med Skytter og Hunde at nedride Bondens Korn.

Den

Den 13. Maji 1707 befales at hemme adskillige Misbrug, som Bonden mishandles af paa Konge-Reiser.

Den 9. Augusti 1708 vover Kongen at afskaffe en Deel Misbrug og tyranniske Behandlinger ved Tælling og Tiendetagen.

Men mere end menneskeligt Mod skulde den Bonde besidde, der vovede at lade sit Korn tælle og hiemkiøre efter denne Forordning. Tiendetagerne give selv Forordninger, Tiendevæsenet angaaende, have selv indført visse for Bonden trykkende Sædvaner: disse formaaer ikke Kongen, endog hiulpen af hele sin Armee, at afskaffe. Bondens $\frac{9}{10}$ Dele Korn skal fordærves, medens han kiører den $\frac{1}{10}$ Deel ind i fremmede Lader.

Lykkelig eller frie for de Mægtiges Overfald kan vel neppe den Stand kaldes, som Lovgiveren saa kraftig maa tage i sin Beskyttelse imod Vold og Underfundighed. Og hvad hialp Lovene til? Misbrugene tiltage med Bøndernes Fattigdom vedblive uforandrede.

Men denne vor Beskrivelse gielder jo kun det Danske Landvæsen: bedre maatte jo dog de Bønders Kaar være, som enten vare frie, eller og vare Kongens egne Rytterbønder?

Hvad Selveierne angaaer, da findes der Stænk af Proprietairernes Dristighed i at tvinge dem til Hoverie paa Grund af, at de vare Herlighedseiere. Ellers gik det og temmelig maadeligt til i disse Bønders Skifter, og en stor Deel af dem bleve tvungne til at sælge sig ind under Hovedgaarde, imod at slippe med visse Ægter og en stor Kiendelse for Herligheden. I øvrigt vare de ganske underkuede af Herredsfogeder og Amtmænd.

mænd. Villighederne, disse fordrede, vare mange; og klagede Bønderne, kunde deres Arvinger være visse paa, at maatte undgielde derfor. Bedre vare maaskee deres Kaar end Fæstebondens, men de samme Vaner, de samme Fordomme, den samme Vankundighed nedtrykkede dem begge. Friebonden var endda ofte mere doven; thi han havde sit Udkomme, og dermed var han nøiet. At efterlade noget til sine Børn, vidste han, var at fede Rettensbetiente og ikke disse. Endeligen var han jo forbunden til at tiene som Soldat, og maatte ikke gaae ud af Lægdet førend han havde tient sine 6 Aar. Men og heraf reiste der sig den Ulempe for Selveiergodset, at de Riges Børn fik hastig Gaard, at Fædrene tidlig satte sig paa Undertægt, og at altsaa de Fattige stedse maatte hendrive deres Tid, førend de kom til at tiene, og de Unge ikke fik Tid til at lære noget.

Ryttergodset eller Kongens eget Jordegods, der bestod af henved 80,000 Tønder Hartkorn, Bøndergodset af næsten ligesaameget, dobbelt Tiende, samt over 6000 Tønder Hartkorn Hovedgaards Taxt, vare til liden Nytte for Staten og hialp kun lidet til at bære Skattebyrderne. Vare de end inddeelte til at underholde 9,442 Ryttere, og sparede altsaa Kongens Kasse en Udgivt til disse af 302,144 Rdlr., maa man dog tilstaae, at det var en alt for ubetydelig Indtægt for Kongens Casse af saameget Hartkorn, særdeles naar det betragtes, at Kongen tillige var Eier deraf. Dog tie vilde vi, dersom Friehed og Velstand endda havde rodfæstet Bonden paa denne fierde Part af hele Dannemark, dersom denne Indretning havde været fortrinlig; men, desværre! denne fierde Part mishandledes ligesom det øvrige.

Mange

Mange Gaarde vare øde. Bonden maatte have Laanekorn til Føde og til Sædekorn, ja han trængte endog til Forstrækninger af Heste, og altsaa fik det Almindelige kun liden Hielp i de aarlige Skatter af disse 9000 Rytterbønder. Officierer og Regimentsskrivere deelte for endeel Ryttergodset imellem sig; og besynderligt var det, at Forordningen af 1695 om Ryttergodsets Bestyrelse og Indretning saa hastig kom i Forglemmelse, at fierde Friderich allerede den 9. April 1701 ved en nye Forordning maatte fornye sin Faders Anordning af 10. Augusti 1699, og forbyde Overofficiererne, deres Subalterne samt Rytterne, at bruge nogen Rytterbonde til Particulier-Arbeide, det være sig med Pløining, Dagsværk, Høst, Reiser, eller hvad Navn nævnes kunde. Sært nok var det og, at Rytterbonden, som imodtog en god Gaard, og fik frie Hegning og Ildebrand, ikke var i Stand til af 8 Tønder Hartkorn at udrede i Penge 48 Rdlr. eller holde en Rytter, imod at være frie for al anden Udgivt, undtagen til de mange Smaakonger, Monarken ikke formaaede at affætte fra deres Regiering.

Folkemængden i Bondestanden kunde efter disse Omstændigheder umueligen tiltage, og undre maa man sig endog over, at den, beregnet efter de Døde og Fødte i 50 Aar, ikke mærkeligere havde aftaget end den virkelig havde; men efter Skiftebrevene at dømme havde Velstanden endnu mindre taget til.

Sandeligen! ikke til Fordeel for Friderich var de Samtidiges Dom over hans Landmilities Indretning. I Dannemark, skriver Envoye Vernons Sekretair, griber Kongen, naar han vil giøre nogen nye Hverving, til en Bataillon Landmilitie og giør deraf Corps, som

just

just ikke kunne kaldes nyehvervede Soldater; Godseierne ere da stedse pligtige til at forskaffe nye Soldater. Hvilken en Herlighed er det og ikke at have Forraad af Folk, stedse marchfærdige ved første Vink! Men vist er det og et Middel til at tomme Landet for Indbyggere. Først for silde vil man blive dette vaer. Folk, der meget nøie kiende Dannemarks Forfatning, have forsikret mig, at Folkemængden der snarere tager af end voxer. Denne nye Militie bestaaer af de udsøgteste Folk af Bondestanden, alle Agerdyrkere, der burde gifte sig og blive nyttige Lemmer for Staten. Skee kan det ikke, naar de blive Soldater, og, for en lille nærværende Vindings Skyld, udleies til de Prindser, der ville spare deres egne Undersaatters Blod; og ere de ikke alle at ansee som Folk, tabte for deres Fædreneland, da kun faa af dem komme hiem igien? Beviset herfor ligger klart i de Tropper, femte Christian sendte til Italien og Flandern: de første ere næsten reent bortdøde, og mere end til en tredie Deel ere de sidste formindskede. Kongen af Dannemark seer sig ved Tractater forpligtet til, at lade foretage Hvervinger i sit eget Land, for at rekrutere Antallet. Lad os nu anstille en Sammenligning imellem de Nordiske Konger, der drive Handel med deres Tropper, og andre Førster, der leie Tropper for at spare deres egne Undersaatter. Antallet paa disses nyttige Borgere voxer daglig. Konster og Handel blomstre derved, og Fædrenelandet gavne disse ulige mere, end om de vare indskrevne for Soldater. Disse paa Undersaatter saa sparsomme Førster ere af Salomons Mening, naar han siger: En Konges Ære bestaaer i hans Undersaat-

saatters Talrighed, hans Skam i deres ringe Antal. — Saavidt Secretairen.

Tidens Smag fulgte aldrig Fornuftens. Friderich saae paa den nærværende Fordeel, og tænkte kun lidet paa de vigtige Følger, en stedse arbeidende Folkemængde i et Land maa have. Fra at være en grandskende Regent hindrede hans Opdragelse ham. Smagens Strøm trak ham med sig, og i hans Regierings første 9 Aar vandt den Danske Bonde intet uden Lyst til at elske ham, da han saae, hvor gierne hans Konge vilde hans Vel. Friderich kan sige med Sandhed: Det var mig nok i store Ting at have villet udrette noget. Adelsaanden lagde Planerne til Bondens Kaar, og Friderich kunde kun lidet afvige fra dem; thi Bonden, Skatkammeret og Kongens Lyst til at forøge dette vare saa indflettede i hinanden, at Friderich ikke formaaede at betragte disse hver for sig fra den rette Synspunkt. Fierde Friderich kunde ikke indsee, at 800 Amtsforvaltere, lønnede med frie Hovedgaards-Taxter, bleve dyrt betalte. For at forskaffe sig 400,000 Rdlr. i sin Kasse, bortgav han over 160,000 Rdlr. aarlig. Han kunde ikke indsee, at Bondeplagerne, hvor han gik og stod, havde hans beste Venner til Talsmænd. Ingen talede for Bonden. Friderich kunde ikke mærke, at hans Forordninger ikke flød ud fra den rette Kilde, nemlig fra Undersaatternes Trang til dem, at Undersaatterne selv bade ham at afhielpe de Mangler, der trykkede dem. Friderich lagde ikke Mærke til, at hans Love intet Ansvar krævede, ingen Kraft havde; thi hvo skulde vel fortælle ham, at de Rige blot taalte det at udføres efter Forordningerne, som ikke traadte deres Fordeel eller Her-

skesyge for nær? Kort: Friderich befalede, og ingen var der, som mandigen kunde sige ham, om han blev adlydet. Bondestanden forstod ikke at forklare ham oprigtigen, hvad den fattedes, og hvad der skulde gjøres for lidet efter lidet at lindre dens Kaar, og ved almindelig udbredt Oplysning at bræk̃e for evig de mange Smaa-Tyranners Sceptere, der stedse holde Bonden i Slaverie og Dorskhed.

Naar Grundvoldene til Bondens eller det Almindeliges Vel af fierde Friderich var lagt saa usikker, hvor kunde vi da vente os noget, en stor og viis Konge værdigt, ved de andre Statslegemet paahængte Zirater! Dertil regne vi Søe- og Land-Magterne, samt det mechaniske i Rettens Pleie. Og desværre! hvad skulle vi vente os af den Monark, som meget foretrækker Tidens Smag, Forfædres Vaner, Hielmes Glimmer, Kanoners Buldren, Guldets Glands, Stænders Fortrin for Oplysningens søde Glæde? Denne Glæde vilde Friderich ikke nyde; af Videnskaberne vilde han ikke lære at sætte Regentens Hæder i at vandre igiennem talløse Skarer af Undersaatter, der, frydefulde ved hans Komme, fordi Klogskab og Viisdom bære Faklerne for ham, kappes om at see det blide Konge-Ansigt, hvoraf Menneskekierlighed og lige Hengivenhed for alle Stænder uden Persons Ansеelse fremstraale. Nei! nedbøiede i Gruset skulde og Undersaatterne under Friderich ligge, naar deres Jordens Gud kom, omgiven af leiede Bødler, der udtordnede Egensindigheds og Vaners Bud, og blot attraaede Trophæer, men ikke glade og taknemmelige Medundersaatteres Lykønskninger over Landsfaderens og Landets uforandrede Lykke. Saadanne Ønsker

kunde

kunde ikke Bønder, blot afrettede ved Hovpidsken, Messen og Underofficierstokken, opsende for en Konge, der selv maatte være alle Bondetyrannernes Slave, medens han troede at overvinde Fiender. Vi skulle fremdeles følge den alt for svage Friderich, der i alt viste, hvormeget Godt han ønskede at udrette som selv regierende Konge; og dette fremlyser desværre allermeest i at betragte

Rettens Pleie, Videnskaberne og Tidens Smag.

Et heelt Folkeslags Forædling eller, med andre Ord, Fremgang i Oplysning, Vindskibelighed, gode Sæder og heraf flydende almindelig Velstand og Tillid hos fremmede endnu bedre oplyste og rigere Nationer synes at være værdige Jdrætter for en Monark, som af sit Folk fik Magt til at virkeliggisre denne store Daad. Til at naae dette store Maal, Statens Vel og Hæder, lede unægteligen Retfærdigheds Haandhævelse, Oplysnings Udbredelse, Smagens Dannelse efter Visdommens Fordringer.

Kun Visdom kan undfange denne store Plan, Retskaffenhed taber den aldrig af Sigte. Lidenskabers, Fordommes, Vaners Hvirvel, formaaer intet over den vise og retskafne Regent. Han er Menneske, maa ofte give efter for deres Magt; men aldrig bliver han stolt af sin Egensindighed, ikke blind af den Lydighed, der vises ham af Frygt. Han søger sig Venner for deres retsindige og kloge Raads Skyld. Han ophøier og

forgylder ikke Hælere og Haandlangere, der hielpe ham i at bedække Lasterne med Dydens Slør. Den vise og retskafne Regent elskes og følges af oplyste Undersaatter, fordi han modig for dem betræder den Vei, der retteligst fører til Friehed, Ære og Velstand. Lydighed, veed denne Regent, kan blot Skaberen med Rette fordre af sine Skabninger, fordi hans Viisdom ikke kan omfattes af dem; menneskelig Viisdoms Bud derimod kan begribes af fornuftige Mennesker, og behøver derfor ikke blindt at adlydes. Hos Slaven er Frygt for overhængende Straf og blind Lydighed eet og det samme.

Disse og flere almindelige Sandheder havde Opdragelsen ikke indprentet i Friderichs Forstand. De kunde derfor eiheller udgiøre hans Tænkemaade, eiheller af ham indflettes i hans Vandel. Retskaffent var Friderichs Hierte; vel meente han det med sit Folk; men anvendelig Oplysning ledsagede ikke hans Skridt, valgte ikke hans Venner, foreskrev ikke Nationen Love.

Just fordi Friderich ikke kiendte Oplysningens Værd eller Videnskabernes store Indflydelse paa Staters Vel, just derfor maatte han saa ofte i Livet tage Vaner for Dyder, Fordomme for Sandhed og Smagen for den Overherre her paa Jorden, han ene stod til Ansvar. Var nu denne Smag i Smigerens og Adelens Vold, kunde den jo let berøre ham med Bifald. Konger, der ikke elske Videnskaber, af Mangel paa Kundskab om deres Værd, inden de bleve Konger, kunne aldrig midt i Kongesyslerne blive oplyste. Her besidde de al den Fuldkommenhed, et Menneske kan opnaae. Ind i Gravens Skiød vugges de af denne Forblindelse.

Be-

Bedrøvelige Følger har det havt for Dannemark, at dets Regentere ei altid selv vare oplyste. Saaledes kunde fierde Friderich ikke troe andet, end at de Embedsmænd som ved Eed og Instructioner vare bundne til at være ordholdne og samvittighedsfulde, ogsaa maatte være det, da han selv i sine Kongepligters Opfyldelse ikke tabte sit Ansvar af Sigte. Ved at giøre os bekiendte med nogle af Friderichs Instructioner til hans vigtigste Embedsmænd, lære vi ikke allene at kiende Regieringens maschinagtige Gang, men vi kunne endog slutte os til, hvilken Nytte den kunde stifte, hvis den var blottet fra al Ansvar og Oplysning.

Maaskee Regieringen vilde have os til at troe, at en Konge kunde vide alt, straffe og belønne alt; ja at han havde Evne til at være alvidende.

Gid Historien ikke lærte os, at Smigrerne indbilde Kongerne, at det var netop det samme, enten man kaldte dem souveraine eller alvidende, absolute eller almægtige, Arveherrer eller evige vise Herrer! Dog troede ikke Friderich, at han kunde vide alt og have den sande Mening om alt, skiønt hans adelige Raad lærte ham, at dets Mening, forenet efter Stemmetal med hans, var al den Viisdom, han behøvede at befale efter, al den Viisdom Undersaatterne blindt burde adlyde. Instructionsagtig udtrykker Adelsvælden sig i Kongens Navn saaledes:

Instruction for dem, som Vi nu have forordnet at være tilstæde i Vores Raad.

Art. 1.

Alle Vore Geheimeraader skulle være forbundne til, i Følge deres allerunderdanigste Skyldighed og den

Os

Os aflagte Eed, at bidrage alt deres til Vores Souverainitets, Arverettigheds og uindskrænkede Eneevældes Vedligeholdelse for Os og Vores Afkom, og derimod at afvende al den Skade, som dem directe eller indirecte kunde være bekiendt, og uden Skye aabenbare alt, hvad der kunde være til Fordeel; alt i Følge den dem meddelte Bestalning.

Art. 2.

Vi ville allernaadigst, at Vore Geheimeraader i Vores Conseil og Vores Oversekretair ved de udenlandske Sager, saasnart Posten kommer om Mandag og Fredag, og Vores Groskantsler, eller i hans Fraværelse den første af Conseilet, skulle være forsamlede i Conseils-Stuen. Og naar de saaledes alle ere forsamlede, skulle de aabne de ankomne Breve, og da imellem sig overlægge, hvad der af disse Breve fortiener Os at forelægges, hvilket da Oversekretairen skal extractviis bringe paa Papiret.

Art. 3.

Naar dette er skeet, og Vi faae i Sinde at kalde dem i Conseilet, for at høre deres Mening om det med Posten ankomne, da skal Oversecretairen sammesteds oplæse sin Extract og Brevene af Vigtighed. Enhver haver da Ret til frimodig at yttre sin Mening, enten over det af Os Selv eller af Groscantsleren eller af nogen anden af Geheimeraaderne fremsatte; og skal da enhver fremføre sine Tanker uden Affect, og sætte tilside al Jalousie, allene rettende sit Diemeed derhen, hvorved Guds Ære, Vores Respect, Vores og det Kongelige Arve-

huses

huses Hæder og Fordeel kan opnaaes, samt til alt hvad der kan blive Vore Kongeriger og Lande til Velstand og Opkomst.

Art. 4.

Paa det at en bedre Orden kan indføres, saa og at Vi kan have Leilighed til at erindre Os de af Vore Geheimeraader udviste troe Tieneſter, saa ville Vi allernaadigſt, at saavel deres Vota i Sager af Vigtighed, som ogsaa Vore paa deres Forslag faldne Resolutioner, skulle i Vores Nærværelse i Vores Conseil af Oversecretairen protocolleres, paa det enhver i Fremtiden kan vide, hvorledes Vota have været, og hvad Vi derover naadigſt have resolveret.

Art. 5.

Naar Breve af Vigtighed komme med Posten, Os ere forelæste, eller deres Indhold Os refereret, saa haver Vores Oversecretair, efter den i Vores Conseil faldne Resolution, at forfatte Expeditionen, at forevise den til Groscantsleren, inden den Os forelægges til Underskrivt, da han endnu engang i Vores Conseils Nærværelse skal læse den op for Os, hvorved endnu engang Erindring til Forandring kan gjøres af Vore Geheimeraader, og Vi kan forandre Vores Befaling i Tide.

Art. 6.

Da Taushed er Sielen i alle Affairer, og Hemmelighed ikke forsigtig nok kan behandles, saa ville Vi have Vores Conseil, i Følge dets Eed, erindret, at det ikke taler til nogen om det, som i Conseilet er forhandlet,

let, eller hvorledes Meningerne have været; at de endog indskierpe Vores inden- og udenlandske Ministre, at de holde alle Sager hemmelige, og ikke til andre end til Os Selv skriftlig eller mundtlig henvende sig.

Art. 7.

Da det ofte hænder, at endog det hemmeligste af det, Vi have for i Conseilet, skal meddeles fremmede Ministre, da skal Groscantsleren meddele dem dette i Vores Geheimeraads og Oversecretairs Nærværelse. Og ville de fremmede Ministre træde i Conseilet, da skal Groscantsleren melde Os det, og haver han Vores Befaling til denne Conference at vente. Disse Conferencer undtagne, ville Vi ikke, at Vore Ministre maae indlade sig i Samtale med de fremmede Ministre om Affairer. En Oversecretair skal optegne de fremmede Ministres Propositioner, og referere Os dem i Conseilet.

Art. 8.

Da Vi nu saaledes have ordnet, hvorledes de udenlandske Sager for Os skulle forhandles, saa ville Vi, at Sagernes Bestyrelse, Rigets indvortes Regiering angaaende, skulde derhen styres, at Guds Ære stedse haves for Øine, samt den rene Evangeliske Lærdom, Justitiens og Politiets Administration, hvorved enhver kan blive i roelig Besiddelse af det, han lovligen eier; dernæst at Vore Love og Forordninger kunne blive adlydede. Derfor er Vi allernaadigst til Sinds, at enhver af Vore troe Undersaatter, som enten mundtlig eller skriftlig Os noget haver at forebringe, skal have frie Adgang til Os, og Vi vilde høre hans Andragende.

Men

Men da det vilde falde Os umueligt, formedelst Sagernes Mængde, selv at kunne have nøie Kundskab om alle disse, saa uagtet Vi ville gierne see de Søgende uden Forhaling hiulpne og besvarede, befale Vi derfor allernaadigst, at alle Vore Geheimeraader skulle hver Torsdags Morgen Kl. 9. indfinde sig i Conseils-Stuen, hvor da Oversecretairen for det Danske Cancellie, og naar han er færdig, Oversecretairen for det Tydske Cancellie skal i Vore Geheimeraaders Nærværelse oplæse alle de til Os indkomne Memorialer eller Breve. Hvorpaa Geheimeraaderne indsende Sagerne af ringe Vigtighed til Cancellierne, og der lade dem expederes. Sager derimod af Vigtighed skulle Os refereres i Vore Geheimeraaders Nærværelse fra det Danske Cancellie om Tirsdagen og fra det Tydske om Løverdagen af Oversecretairerne, for at faae Vores Resolution og derefter opsætte Expeditionen.

Art. 9.

Paa lige Maade forholder Oversecretairen sig for Landetaten, og faaer Vores Villie at vide i Conseilet i Sager af Vigtighed. De andre Sager af mindre Vigtighed forelægges Os til Underskrivt de Dage, Vi have fastsat til at underskrive i.

Art. 10.

Alle tilstædeværende Geheimeraader underskrive denne Instrux, og ligesom de Fraværende ankomme, forpligte de sig og til at holde og opfylde denne Instrux. Da Vi og ganske have den Tillid til Vore Geheimeraader i Vores Conseil, at de gaae Os til Haande med deres

deres velmeente Raad, og hielpe til, saameget det staaer til dem, at lette Os Vores tunge Regierings Last og Byrde. Vi skal da og ingenlunde forglemme de imod Os, Vores Kongelige Arvehuus, Vore Riger og Lande udviste Tieneſter, Flid, Umage og Omsorg; men stedse med sand Kongelig Naade vise, at Vi erindre dem.

Kiøbenhavn den 9. Januarii 1703.

Friderich R.
(L. S.)

Med denne Inſtrux maa og følgende, der udførligere taler om de andre Collegiers Foredrag i Statsraadet, forbindes. Monarken taler i sin Inſtrux til sit Geheimeconſeil af 1700 paa følgende Maade:

Art. 1.

Efterat Vores Høisalige Farfader Kong Friderich den Tredie haver ladet forfatte og publicere den saa kaldte Kongelov, som af alle Hans Arveſucceſſores i Regieringen skal agtes og holdes som en evigvarende og uigienkaldelig Grundlov for den Kongelige ſouveraine Arveregiering, saa ville Vi, at alle de, som nu ere i Vores Conſeil eller dertil i Fremtiden blive kaldede, skulle lade denne Kongelov være den fornemmeſte Regel og Retteſnoer for deres Raad og Opførsel, og derfor, saameget som det staaer i deres Magt, af yderſte Formue tragte efter, at denne Kongelov, i alle sine Puncter, Clauſuler og Indhold, hellig og ubrydelig efterleves; og skulde der i det allerringeſte handles af nogen derimod, da strax at agte derpaa, og see det forandret og straffet; og saaledes værne om den ſouveraine Arveregie-

ring

ring i disse Kongeriger og Lande som det høieste Klenodie, der og ved Guds Bistand er den bedste og sandeste Styrke imod al anden fremvoxende Magt, som fra Vore Naboer kunde imod Os befrygtes.

Art. 2.

I Følge heraf skal Vore nærværende eller tilkommende Geheimeraader, i Vores Raad kaldede, som og Vore Oversecretairer, eller hvo der have med Vores inden- eller udenlandske Sagers Expedition at gisre, besørge denne Kongelov og dens Adlydelse. Paa det at dens Indhold kan være enhver idelig i frisk Hukommelse, skal den tvende Gange om Aaret til Paaske og Michelsdag i Vores Nærværelse oplæses i Vores Geheimeraad.

Art. 3.

For at vedligeholde god Orden, saavel i Vores Conseil som i alle Forretninger, er det fornødent, at enhver veed, hvorpaa han fornemmelig skal have Hensyn, og hvad han haver at referere. Først skal Vores nærværende Cantsler, eller dem Vi herefter betroe lige Forretninger, tilligemed Vore Oversecretairer, referere for Os, alt hvad der angaaer Rettens Pleie, god Politiez Haandhævelse og Vores ergangne Forordningers Efterlevelse, eller hvad der med fremmede Ministre skal forhandles, alt i Forhold til den Cantsleren eller de hans Embede Forvaltende af Os meddeelte Instruction eller Ordre, kan synes nødvendig at bringes i Vores Conseil. Hvorfor og Cantsleren og Oversecretairen skal vel agte paa, at det, som i Sagerne er resolveret og ført til Protocol, bliver virkelig bragt i Udøvelse.

Art.

Art. 4.

Vores nærværende Skatmester eller de, Vi siden overlade dette Embede eller Directionen over Vore Financer, skulle efter deres particulaire Instruction ligeledes forholde sig med, hvad der angaaer Vore Intrader og de til Kammeret henhørende Sager, og deraf referere Os det fornødne i Vores Raad.

Art. 5.

I Krigssagerne til Lands eller Vands forrettes Referatet for Os af General-Feldmarschall, General-Admiral eller General-Admirallieutenant, eller af Over-Krigssecretario, saa ofte Vi finde fornødent at kalde dem i Vores Raad.

Art. 6.

De Nordiske Civilsager iagttages af Vores nærværende Stadtholder i Norge, naar han i Raadet er nærværende. I hans Fraværelse forholdes dermed som med andre Civilsager.

Art. 7.

I Commercesager skal de nu Forordnede eller den siden af Os forordnede Commission, samt den Geheimeraad, Vi over samme betroe Overinspectionen, referere Os det fornødne, og overlevere Os Commissionens allerunderdanigste Forslag og Betænkninger, til derefter at indrette Forordningerne.

Art. 8.

Naar nu saaledes Een eller Anden haver foredraget Os en Sag i eller uden for Raadet, hvorom Vi, inden

inden Vi tage nogen endelig Beslutning, ønske alle Vore Geheimeraaders eller Nogle af dem deres Mening og Tanker: saa skal enhver af dem, efter de Pligter han skylder Os, uden Passion aabenhiertig sige Os alt det, han veed for eller imod denne Sag, og saa aldrig have andet for Øine end Guds Ære, Vores Respect, Ære og Tieneste, det Kongelige Arvehuses Nytte og Fremme, der med Vore Kongerigers og Landes Velfærd ere uadskilleligen forenede, og bestandig lade Ret og Retfærdighed lede ham i enhver Sag. Naar han saaledes haver skriftlig eller mundtlig sagt sin Mening, ligesom Vi forlange det, og Vi derpaa have fattet en Beslutning; saa enten han haver talet imod saadan en Sag eller tilraadet den, skal han adlyde saadan Vores Beslutning som en Befalning, og saameget som det staaer til ham, stræbe at udføre den med al den Mandighed og alt det Mod, der anstaaer en troe Minister og Raad.

Art. 9.

Da Taushed billig kaldes Sielen i alle Sager, saa ville Vi have tilholdet enhver, som er deeltagen i Vores Raad og siden bliver til samme kaldet, at de, efter de Pligter, de ere Os skyldige, og efter den Os giorte Eed, lade sig herved være allernaadigst erindret og befalet, at de aldrig tale med noget Menneske, i hvo det end er, om hvad for Sager der i Vores Conseil ere afhandlede, uden med dem, Vi i eller uden for Raadet bruge til slige Sager. Endnu mindre maa Nogen tale om de forskiellige Meninger, der have været om de i Vores Raad forhandlede Sager.

Art.

Art. 10.

Vi ville fremdeles have enhver, som er i Vores Conseil eller siden dertil bliver kaldet, allernaadigst erindret, at de aflægge al Falskhed, Uenighed og Jalouse imod hinanden i at forrette Vores Tieneste, derimod at fremme samme, som det retskafne Ministre anstaaer, med al Enighed og Hielpsomhed. Da de i Vores Raad ofte kunde være af forskiellig Mening, saa dog ikke handle hinanden imod, men alle som een Mand paa een Vei vaage over Vore Befalings Adlydelse.

Art. 11.

Hvad, Vi i at referere i Vores Conseil have i denne Instructions 3. Art. befalet og i andre Instructioner maatte forordne, forstaaes kun om de ordentlig løbende Sager. Dog er det ingen formeent, enten i eller uden for Vores Raad, at give Os underdanigst Beretning om alt, hvad extraordinairt der ikke hører til hans Embede eller Departement, som han troer vigtigt nok for Os at bør aabenbares og proponeres.

Art. 12.

Hvad, Vi i Art. 9. have talt om Taushed og derom befalet, skal ikke forstaaes om det, som Vi finde nødvendigt at tilmelde de fremmede Ministre. Til Cantsleren eller Over-Etatssecretairen, eller til hvem de geheime Etats-Affairer ere betroede, skulle disse henvises. Men naar en solenne Conference skal holdes med de fremmede Ministre, ville Vi efter Sagens Beskaffenhed dertil committere en eller flere specialiter af Vores Raad.

Art.

Art. 13.

Vi have den allernaadigste Tillid, at alle og enhver, som nu ere eller siden komme i Vores Conseil, ville findes villige til at opfylde deres Pligter, og troeligen efterkomme det, dem her er foreskrevet. Da Vi og derfor med uforglemmelig Naade skal erkiende den Tieneste, de vise Os i at lette Os Byrden af den Kongelige Regiering, saa ville Vi og paa det alvorligste have formanet Vore Efterfølgere i Regieringen, at de ligeledes i Naade ansee denne deres Tieneste.

Disse af Kongen selv giennemseete og rettede Instruxer vidne dog i det mindste om hans Lyst til selv at regiere, selv at tilholde Ministrene at opfylde deres Pligter. Men dermed var Ansvarsloven endnu ikke adlydt eller hævdet: Kongen vilde, men kunde ikke. Hvorledes skulde vel et eneste Menneske kunne holde en hældende Stat? Kun i Poeternes Hierne er det, at Menneskene bære Jordkloden paa deres Skuldre.

Vi see af disse Instruxer, at den Viisdom, der skulde regiere og styre Dannemark, var allene indsluttet i Geheimconseilet. Kongens der tagne Beslutninger skulde udføres af de andre Collegier, skulde adlydes af Undersaatterne, som om de vare Guds Befalinger. Langt fra er det, at vi ville bedømme Friderichs Statsministres Indsigter! Vi have ikke den i Statsraadet holdte Protocol: vi kunne altsaa ikke deraf lære at kiende deres Vota, bedømme, med hvad Redelighed og Kundskab om Landets Tarv de vare affattede. Dog see vi, at Friderich vilde vide alt; at Friderichs Mening skulde af alle hifaldes. Vel blandede han ikke Egensindighed

i sin

i sin Mening; thi han formeente ikke sine Geheimeraader at imodsige ham, han handlede efter de bedste Grunde, hans Conseil kunde oplyse ham med; men Spørsmaalet bliver dog altid: Fandtes der ikke i Dannemark mere oplyste og redelige Mænd end Groscantsler Reventlow og Geheimeraaderne Pless, Thot og Blohme? Hertil svare vi: Nei! thi Kongen sagde selv, de vare de Mænd, hvis Raad vare de fornuftigste, han kunde beslutte efter. Hofyndest, Familieforbindelser havde sat disse paa de høie Trestrin, de stode. Adelen, som den eneste oplyste Stand, var og den eneste, der overhovedet kunde forsyne Conseilet med Lemmer og Collegierne med Oversecretairer. Ingen anden Stand end Adelen var værdig til at referere Landets Tarv for Kongen; hos ingen anden end denne kunde Kongen hente Grunde for eller imod sine tagne Beslutninger. Dog synes Friderich, endog i de første Aar af sin Regiering, ei at have fundet den oplyste Fornuft hos Adelen, han søgte at betragte Tingene med, siden han uden for Conseilet havde den største Fortroelighed til Borgerlige. Mange Sager af Vigtighed havde han til 1706, inden han i Conseilet gav sin Beslutning tilkiende, gaaet igiennem i sit Cabinet med sin Kammersecretair Dose. Doses Efterfølger var Andreas Lüders. Ja, endog i Statsraadet selv vovede han at indtrække enkelte Borgerlige, saasom 1700 Poul von Lilienkrone og bedre hen Christian Lenthe; men disse formaaede jo intet imod Adelsvælden. Forslidte og forældede, vante til at tiene de adelige Ministre som Haandlangere, vare saadanne Borgerlige, førend de nogentid bragte det saavidt.

Ube-

Ubesvaret bliver fiedse det Spørgsmaal: Om det var igiennem Collegialslendrian og Geheimeconseils-Myndighed de bedste Grunde i enhver Sag kunde lyse for Monarken, inden han tog sin Beslutning; ubesvaret bliver det: om ogsaa Hans Majestæt selv var oplyst nok til at søge og fatte alle Grundene? Nok, Kong Friderichs gode Villie undskylder alle de Feiltrin, der hist og her skinne frem i hans Regiering. Ikke som Monark men vel som oplyst Mand kunde han have valgt de kyndigste Raadgivere. Igiennem Collegialslendrian var han bleven Adelens Konge. Den evangeliske Lærdoms Reenhed, Rettens og Politiets Administration paalægger han sit Statsraad fornemmeligen at vaage over. Dog sætter han Guds Ære og sit Huses Ære først. Hvorledes den første blev fremmet iblandt Undersaatterne ved at indføre videnskabelig Opdragelse i alle Stænder, ved at lade disse tydeligen see Guds Viisdom og Godhed i Naturens Hemmeligheders Udvikling, afpasset efter enhver Stands Fatteevner, det ville vi her ikke afgiøre. Endnu mindre ville vi her udvikle, om den rene evangeliske Lærdom blev Undersaatterne saa fatteligen foredragen og indprentet, at de vare lutherskfindede af Overbeviisning og efter de bedste Grunde, og ikke fordi Kirkens Vanetroe og Geistlighedens Nidkierhed fordrede det. Saameget kunne vi sige: havde Friderichs Grostantsler rigtigen kiendt Cantsler Bacons Værker, samt Erasmus af Rotterdams evig uforglemmelige Bog om Maaden at blive en værdig Guds-Lærer paa; havde han, som en Følge deraf, befalet Professorerne at læse over disse Skrivter og danne de opvoxende Kirkens Lærere derefter, da havde han vist ikke kunnet tilraade de sære

Forordninger om Præsternes skolastiske Oplæren og Avind imod andre Religionssecter, vi see i disse Tider. Nok svar det efter Tidens Smag, at alle Embedsmænd svore at holde over den evangeliske Lærdom, og være afsagde Fiender af alle dem, der ikke fulgte den. Ja, reen maatte nødvendigen ogsaa denne Kirketroe blive, naar Tienderne henlagtes til dens Reenholdelse, og vedbleve at følge Embeder, som ingen kunde opnaae uden den, der adlød den Lutherske Kirkes Troesbekiendelser og Skikke. Hverken Friderichs Statsraad eller Collegier indførte Kietterie, endnu mindre beskyttede de dem, der ikke, som de, satte Værd i at ære de Lutherske Præster og flittig at gaae i Kirke. Kort, Religionen blev hævdet, som Friderich ønskede det.

Betragte vi Rettens eller Justitiens Pleie, kunne vi jo ikke andet end rose den i dette Tidsrum. Ingen Forordning læses der imod dens Misbrug. Høieste-Rets Patenter indeholde intet fornærmeligt for denne Ret, som skulde forandres. Alle Dommere dømte jo efter femte Christians Lov og de Kongelige Forordninger. Og da der ingen Klage føres imod Rettens Pleie, maa den jo have været god, uagtet Rettens Betiente levede i samme Usselhed, som de vare, da Friderich modtog dem efter sin Fader. Høieste-Ret havde endnu intet vist Antal fastlønnede Assessorer, hvis velbetalte Embede fordrede af dem allene at være Dommere i denne Ret. Mueligen voxte Rettens Oplysning og Kierlighed til Retfærdighed med Rettens Glands; thi den vrimlede af Conference- Etats- og Justits-Raader. Landsdommernes tilligemed Underretsbetientenes faste Gage var den samme som under femte Christian. Aarligen kostede alle

disse

disse Kongen ikke mere end 5,200 Rdlr. Adelen kaldte jo selv sine Birkedommere, skabte, klædte, varmede og fødte jo dem. Grandskende Lovkyndige maae vi endnu ikke søge i Dannemark. Og det, som meget forundrer Historieskriveren, er det, at Landstingene endda meget sielden i denne Tid dømte Adelen imod, men at Kongens Herredsfogeder oftere have vovet at følge Retfærdighedens Bydende end de Riges Villie. Politiets Forvaltning i Kiøbstæderne og paa Landet begynder i Friderichs første Regierings Aar at blive saa vigtig, at og den her fortiener vidtløftigere at udvikles.

Etatsraad og Politiemester Ole Rømer havde, for at kastes ind i dette for ham høist upassende Embede, vandret paa mange Afveie: beundret blev hans store Flid af det hele oplyste Europa, nyttet og brugt blev den ikke af hans Regiering. Han var en Sædemand, som Tidens Smag ikke tillod at udsaae sine velgiørende Indsigter. Gavne maatte han ikke med sine mechaniske og astronomiske Kundskaber. I Stedet for at nivelere Landet, skaffe det nyttige Maskiner, videnskabelige Haandværkere, duelige Lærere fra Universitetet til Realskoler, skulde han vaage over, at Kiøbenhavns Gader bleve holdte rene, at Skieldsord bleve straffede, at de fleste vare i deres Seng Klokken 10 om Aftenen. Ikke synes hans Skiebne mindre frugtbringende for Staten, end hans samtidige Medbeileres i Mathematiken Oxendorffs og Ramus's. Dog, blev vel Rømers Læremester i Frankrige Picart, Niveleerkonstens Fader, der forødte sin Tid med at nivelere Versailles's Lysthauge og dets Vandspring, brugt paa en nyttigere Maade for Frankrige end Rømer for Dannemark? Mueligen

stiftede endog Romer mere godt i sit Fædreneland, hvor han aldrig var kommen tilbage, dersom ikke Præste-Iver havde jaget ham og Huygen ud af Frankrige. Som een hændelsevis nyttig Mand for Dannemark kiende vi ham fra femte Christians Regiering; under fierde Friderich skulle vi nu see denne store Astronom at fremtræde som Politiemester.

Virkeligen gior endog hans Plan for Politievæsenet ham Ære. Han viser sig deri ganske som Menneskeven. Uagtet han nød fierde Friderichs Venskab, ja Fortroelighed, vilde han dog ikke have saadan en vilkaarlig Magt som Kudske og Tienere, hist og her Politiemestere, ei allene ikke have bluedes ved at imodtage, men endog udsvet til Skiendsel for Menneskeligheden, ligesom den løsladte blinde Tiger, der anfalder alt, fordi det har Liv.

Ole Romers Plan om Politiets Administration fortiener ogsaa Sted her. Den er sat i Forordningsstiil den 22. October 1701; Udkast til den første Politie-Instrux af 1695 havde han selv givet: 10 Aars Erfaringer havde han nu til at berige den med vigtige Forbedringer. Diemedet af al Politie sættes i, at Undersaatterne kunde leve i en god og ordentlig Skik.

1. Politiemesteren, hedder det, skal vaage over, at de ham tilsendte Forordninger, Politiet angaaende, blive af alle, uden Persons Ansеelse, adlydte.
2. Politieret skal der holdes hver Tirsdag paa Raadstuen, og samme skal bestaae af en Geheimeraad som Præses, een af Kongens Admiraler, een af Garnisonens commanderende høie Officierer, een af Hofretten, een af Admiralitetsretten, een af Ma-

Magistraten, een af de 32 Mænd. For denne Ret skulle de Klagende føre deres Sager. Naar Parterne ikke have mere at sige, vises de ud, og Politiemesteren inden lukte Dørre fremfører for Retten, hvad han haver at sige om Sagen; gaaer derpaa ud, imedens Retten voterer. Protocol skal der holdes af en Cancelliesecretair, hvori Politiesagerne indføres tilligemed Dommene.

3. Kongen udnævner en Politiefiscal og Politiefuldmægtig; de øvrige Politiebetiente antager Politiemesteren selv, hvilke alle have Politietegn.

4. Til 4 Lod Sølv-Bøder maa Politiemesteren afsordre og idømme. Høiere Bøder skulle idømmes af Politiretten. Kan Nogen stille Caution, arresteres han ikke.

5. Over Bøderne skal Politiemesteren og den af de 32 Mænd, der sidder i Politiretten, holde Bog og samme imodtage: af disse Bøder lønnes Politiebetientene.

6. Politiemesteren skal i en forseglet Protocol afskrive alt, hvad hans Betiente forrette, og skal samme i Cancelliet indleveres, naar den er fuldskreven.

7. Justitssager fremme Politiemesteren med sine Folk.

8. De, som have at klage over Politiemesteren eller de til Politiet henhørende, andrage deres Sag for Politiretten.

9. Til Bøder af 66 Lod Sølv dømmer Politiretten inappellabel; over den Summa tages Stevninger til Høiesteret.

10.

10. I de andre Kiøbstæder er Byefogeden Politiemester, og paa Landet Herreds- eller Birkefogeden: disse skulle flittigen correspondere med Politiemesteren i Kiøbenhavn.

11. Over Politiesagerne holdes og en Protocol af Bye-, Herreds- eller Birkeskriveren, hvilken giennemdrages og forsegles af Stiftamtmanden.

12. Paa alt tvivlsomt, som Politieforordningen ikke vedrører, indhendtes Kongelig Resolution.

Politiets Administration i Særdeleshed.

1. Geistlige Sager.

Politiemesteren skal have flittig Indseende med, at ingen fremmed og forbuden Religion, som ei er tilladt, her udi den Kongelige Residencestad vorder øvet; at ingen af Undersaatterne, som er af vores Religion, den forandrer, særdeles naar de ægte nogen af en anden Religion. De skal lade deres Børn døbe af de Præster, i hvis Sogn de boe. Ingen maa oplæres til anden end den Evangelisk-Lutherske Religion. Med forargelige Bøger imod Religion og Regiering som og imod gode Sæder haver Politiemesteren og Indseende. Alt dette skal for Politieretten tiltales.

2.

At Hellig-, Fest- og Bededagene helligholdes.

3.

Om Ærbarhed og gode Sæder. Horehuse og Horeværter at straffe. At de, som sidde længere end Politietid i Værtshusene, skulle arresteres og bøde 2 Lod Sølv.

4.

Om Fremmede og Løsgiengere.

5.

5.

Om Skik og Orden.

6.

Om Torve. De, som skulle feie og ere modvillige, straffes med Halsjern eller Fængsel.

7.

Om Gadernes Broelægning og Reenholdelse.

8.

Om Vandvæsenet.

9.

Om Kiøb og Salg.

10.

Om Laugene.

11.

Om Vægterne, Lygterne og Brandvæsenet.

12.

Om Reisende.

Kongen synes dog, saameget som Tidens Smag tillod ham det, ved denne Politieanordning at have sørget for, at hans Undersaatters borgerlige Agtelse og Ære ei skulde være underkastet nogen enkelt Mands vilkaarlige Tykke. Raasphuus, Forbedringshuus er der dog ikke sat til Straf for enhver ubestemt Forseelse. Men Kongens egen Sparsomhed giver næsten dette, ligesom en Deel andre af hans Foretagender, et saadant Knæk strax fra dets Begyndelse af, at det ingen Varighed kunde haabe. Ingen klækkelig Sum havde han til Løn for Politiefuldmægtig, Politiefiscal, Politiebetiente, intet til anstændige Arrester. Alt skulde udredes af den uvisse Indtægt: Boderne.

Da

Da Lovkyndighedens Dyrkere ikke ved Universitetet bleve anførte til grandskende og anvendelig at indprænte sig deres Videnskab; Collegierne eiheller giorde sig Umage for at opsøge Mænd af saadan Duelighed: saa kan man ikke tale om Rettens Pleie anderledes, end man taler om enhver anden Collegialsk Slendrian, fornemmeligen siden alle Rettens Embeder i Udkomme vare langt under det Anstændige.

I øvrigt syntes hele Rigets Bestyrelse at have været Kongens vilkaarlige Tykke ganske underordnet, og dernæst Geheime-Stats-Raadet, dersom Kongen ene fulgte det. Ja, hvor sørgeligt er det ikke, om Patkul taler Sandhed, naar han fortæller, at Statsraadet, naar der i samme var mange Lemmer af den Holsteenske Adel, altid saae paa denne Stands Fordele, Fortrin og Velstand, fremfor paa alt andet, og derfor stedse magede det saa, at Kongen ikke skulde blive for mægtig over Sverrig, paa det at dette Rige kunde holde Hovedet i Veiret paa det Holsteenske Huus; at Conseilet altid bevægede Kongen til at behandle Sverrig med Skaansel, og at det kun var ved at kiøbe Grevinde Viereck til at stræbe efter at faae de Holsteenskindede ud af Conseilet, det blev Patkul mueligt at bevæge Kongen til, alvorligen at være Sverrig imod. Men vi ville ansee alt dette for blot Rygte og haabe, at Kong Friderich, der selv arbeidede saa flittigen, eiheller efterlod at see sine Geheimeraader paa Fingrene; ligesom og, at Rigets Bestyrelse og Rettens Pleie under fierde Friderich maa have været lige saa god, som de fleste Monarkier give Menneskene Ret til at haabe det.

Des-

Desværre er det alt for almindeligt, at gavnlig Oplysning, retfærdig og stedse virksom Ansvar næsten ere qvalte i Monarkierne; og, at Luner, Egensindighed, Yndest, Familie-Forbindelser, Stands Fortrin, derimod vriste Retfærdigheden Sværdet ud af Haanden, svinger det blot til Ceremonie over Embedsmændenes Hoveder, og lader det blive ved Trusler. Kun personligt Had og Partie-Aand hævner sig i Monarkierne; Uretfærdigheders Afstraffelse høres sieldnere.

Saaledes befaler Kongen 1700 Kammeret, at det til ham skulde indberette, hvad slet Administration i Hospitalers og offentlige Penges Forvaltning det maatte komme efter, ligesom og aarligen at eftersee Indtægt og Udgivt, og paasee, at Pengene vel distribueredes; men den samme Konge siger og 1708 den 24. September i de næsten fuldkomne Forordninger om Betleriets Afskaffelse paa Landet og i Byerne. „Da Vi fornemme, at ikke paa alle Steder omgaaes med Hospitaler, som vi gierne ønske, saa skulle Hospitals-Forstanderne indlevere deres Regnskaber til Stiftamtmand og Biskop, af disse attesteres, og siden af de Fattiges Directeurer approberes og qvitteres.“ Ansvar var jo da en tom Lyd for Hospitals-Forstanderne.

Kong Friderich vedblev uafladeligen at ordne og befale Alt. Embedsmændene udførte deraf, hvad der var dem beleiligt og fordeelagtigt. Fattigvæsenet blev i Forordningerne sat paa den allerbedste Fod. Christendom og Menneske-Kierlighed favne og qvæge i disse alle Nødlidende; De Halsstarrige forbedres, Modvillige irettesættes. Ja, her opdrages og oplæres den faderløse

berisse Hob, som atter i vore Dage overladt til sig selv, uden egen Brode bliver Lediggiengeres Planteskole.

Det var ikke nok, at Friderich med egen Fornuft giennemgik Forslagene til disse Forordninger om Fattigvæsenet, men han bidrog endog alt sit til at give dem Varighed og Fuldkommenhed. Thi foruden de velvillige Skatter, der aarligen skulde indsamles hos Undersaatterne, lovede han ogsaa selv at ville give en Capital, klækkelig nok til at erstatte det, som Undersaatternes Godhed var for utilstrækkelig til at afgive.

End ydermere vilde Kongen, at de Fattiges Directeurer skulde imodtage enhver fornuftig Borgers Raad, Forslag og Erindring til en endnu bedre Indretning i Fattigvæsenet, end den, Forordningerne havde begyndt med.

Dristigen tør vi paastaae, at der aldrig fra noget Scepter udflød nogen klogere og mere menneskekierlig Forordning, end den, fierde Friderich gav om Fattigvæsenet paa Landet og i Kiøbenhavn.

Vi ville blot anføre een Artikel, og denne skal noksom bevise, at Dannemark havde været styret af sund Fornuft og med Billighed, dersom den og var bleven fulgt i Skatternes Paalæg.

„ Udi den Ligning, som skeer af Almissers Givelse til de Fattige, siger Lovgiveren, skal der ei sees hen til Tonder Skyld, hvor høit Gaarden staaer for, men til Mændenes Tilstand, som beboer den. Thi det skeer ofte, at een hielper sig vel, der sidder paa et lidet Stæd, og en anden slet, som sidder paa et høit skyldet, og nu er det ret og billigt, at enhver af den Velsignelse, han af Gud haver annammet, igien velsigner Gud i hans fattige

fattige Lemmer. Gud fordrer det ikke af nogen, som han ikke haver."

Hele Adelen, alle Præster og Jordegods-Eiere vilde maaskee have forbandet Friderich, om han havde sagt til dem: Det er ret og billigt, at I af den Velsignelse, Privilegier og frie Jorder, I af Gud have annammet, igien velsigner Gud i at hielpe de fattige Bønder at betale de ulidelige Skatter, som I selv have paaaaget dem.

Kongen maatte af sine privilegerede Stænder lade sig tvinge til at lægge Skattebyrderne paa de Skuldre, der segnende bare Tronen, fordi en tiende Deel af hans rigeste Undersaatter ikke med deres kraftfulde Skuldre vilde hielpe at bære denne fælles Byrde.

Høiligen var det at ønske, at nærværende oplyste Tidsalder i et og alt virkeliggiorde disse Foranstaltninger for sande Nødlidendes Pleie; thi da kunde Publikum stedse controllere sine Almissers retfærdige Anvendelse, da vilde Kirke- og Præste-Slendrian forsvinde af samme, og da vilde en anden Revision af de offentlige, Fattig-Væsenet helligede, Penges Forvaltning blive indført end den, der i vore Dage kun opvækker Ligegyldighed, siden Stiftamtmænds og Bispers Fuldmægtiger sættes til Stifts Revisores, for at revidere om igien det de selv, eller sieldnere deres Principaler, have revideret i Forveien. Kan da ikke de vældige Ansvars Slag, der knuser Troner og opløser Stater, røre vort Øre? See vi da ikke, hvorledes foragtet Ansvar under trende Ludviger i Frankrige bortrev i rum Tid Retfærdighed og Friehed med sig, og sendte derimod over sine Foragtere Slaverie, Nedrighed og Usselhed, tilligemed Myl af

Despo-

Despoter, der opaade Undersaatternes Marv og bød blind Lydighed og Kummer at tage Plads i hver Mands Barm, i Stedet for Følelsen af Menneskets Adel og Værdighed?

Ogsaa fierde Friderich havde Embedsmænd, der imodtoge Skienk og Gave; samme Skiebne havde ligesaa hans Fader og Oldefader været underkastede. Alle udgave de Forordninger, der skulde befrie Undersaatterne fra denne tunge Byrde: men Historien vil lære os og Forordningerne sige det selv, at de største med de mindste Embedsmænd vedbleve desuagtet hele fierde Friderichs Regiering igiennem at lade sig bestikke.

Vi kunde heraf ikke udlede nogen Grund til Lovtale over Rettens Pleie, og endnu mindre kunne vi heraf formode, at Ansvar blev af Kongen giort virksom, skiønt dette i sig selv dog er Kongers vigtigste Pligt. Men ingen er svagere til at regiere Mennesket end Konger: Tidens Smag, eller, det der er det samme, Menneskets Vaner og Lidenskaber, kunne disse jo ikke beherske. Nei, Tidens Smag og menneskelige Vaner og Lidenskaber er en rivende Strøm, der bortskyller ikke allene de bedste Kongers allerbedste Forsætter og Ønsker, men endog alt det Ædle og Uskyldige, Jordkloden besidder: den efterlader sig Lasters, Hovmods og Dorskheds giftige Dynd i alle de menneskelige Selskaber.

Stænders Ligevægt, hævdet af Ansvar, Videnskaber, rodfæstede og udbredte, synes at være det eneste, der kan opføre Diger imod denne Fordærvelse. Men saadanne Diger begyndte hverken Friderich eller hans Tidsalder at opkaste. Tvertimod, der var endog intet, der kunde hindre Stænders Fortrin, Familievælde,

uoplyst

uoplyst Hovmod og Egennytte fra at stifte ustraffet alt det Onde, disse Uhyrer kunde udfinde.

Aldrig havde Dannemark mindre Nytte af sine Videnskaber end under denne Konge; aldrig agtedes de mindre og aldrig straffedes Landet haardere for deres Foragt end under ham. Men til Beviserne selv! Vidnede den offentlige Opdragelse, Landets Agerdyrkning, Fabrikker, Handel om, at der i denne første Periode af fierde Friderichs Regiering var Videnskaber til i Dannemark? Disse have vi da nu at betragte.

Videnskaberne.

Modsigelsers Kastebold er og bliver Mennesket, hvad enten det er Konge paa Europa's Troner eller boer under Africa's Palmetræer. I hvor det end er hensat paa Kloden, kan det kun faa Øieblikke i sit Liv rose sig af at have holdt Ligevægt imellem Fornuften og Lidenskaberne. Naar Beherskere saa sielden kunne sige sig frie for at handle af Lidenskaber, hvor vil man da kunne fordre det af hele Nationer, der ikke have havt den Leilighed til at giøre sig bekiendte med Videnskaberne, hines eneste Baand, som Monarkerne, der endda sielden nok lade sig styre af dem som Raadgivere? Fiortende Ludvig, ja de fleste af Europa's Forster ved det attende Aarhundredes Begyndelse, hentede jo næsten aldrig de Raad, de fulgte, fra disse Veiledere. Hvorledes brugte denne Frankriges Forstyrrer, og efter ham alle de kronede Hoveder, der uden Undtagelse efterabede ham, Videnskaberne? Vare ikke disse, ligesom alt andet, deres

res Slaver? Af saadanne fordredes der oprigtige Raad: hvilken en Modsigelse! Lad os engang see Videnskaberne som Kniven i det kronede Barns, fiortende Ludvigs, Haand. For daglig at tumles af nye Adspredelser opfordrede og belønnede han den menneskelige Opfindelseskraft. Hundrede tusende Arme kunde ikke hastig nok udføre Piccarts Nivelationer, for i Versailles at skabe en nye Natur og indsætte Konstens Regler i Natur-Lovenes Sted. Nesten slovgiortes Indbildningen, veiledet af Rommernes og Grækernes beskuelige Mesterstykker, for at forevige Ludvigs Smiger i Kobberstykker, Malerier, Bygninger og Ærestotter. Klogere vare ikke Ministerne end Regenten: de vilde betale ubetalelige Malere i alenviis; thi at forgylde og male var for dem kun Hænders Gierninger. Kort, Ludvig var ingen Hader af Konster og Videnskaber, naar de blot moerede og smigrede ham. Dog, langt fra var det, at Ludvigs Overherre, Tidens Smag, tillod Videnskabsdyrkerne i Frankrige at tænke eller tale frit. De skulde alle være Catholiker, alle være Børn i Religionen; derimod skulde de i Videnskaber og Konster være ophoiede, fra Legemet losrevne, Aander. Hvilken en Modsigelse! Denne Smag var det, der forjog Huygen og Ole Romer med mange flere fra Frankrige. Ogsaa Huguenotterne flygtede i Tusinde Tal for denne gruesomme og uoplyste Tænkemaades Tyrannie imod dem og medtoge ganske det, Videnskaberne havde lært dem at anvende paa Handel, Jordbrug, Opdragelse og Haandværker, samt Fabrikker. Tilbagebe holdt Ludvig sine rettroende Undersaatter; disse vare og disse om at døe salige i Frankrige af Sult. Men i Engelland: vare da Videnskaberne der de Styrendes og

Na-

Nationens Raadgivere? Dette Land havde jo udstaaet saa mange Recidiver af de voldsomste Sygdomme for at befries fra Enevælden og hierarchisk Samvittigheds-Tvang, at man maatte troe, denne Nation omsider var kommen i roelig Besiddelse af al den Friehed til at tænke og udvide sig, som den menneskelige Siel kunde attraae. Vi kiende jo det Videnskabers Selskab, som 1660 af Nationen blev sammenkaldet i London, ganske befriet fra claustralsk Smitte. O, havde Baco de Venilam ikkun kunnet leve 24 Aar længer! her vilde han have seet Grundvolden lagt efter den af ham udkastede Tegning til Salomons Huus eller Viisdommens Tempel. Kunde det være andet, end at Videnskaberne maatte være Engellænndernes Raadgivere, da dette Selskab saa nyttig og anvendelig for alle Stænder tilbsde dem disse i Modersmaalet. O, lykkalige Engelland! Locke og Newton tiente dette deres Fædreneland i Commerce-Collegierne og Myntvæsenet; Boyle i Chymien og Manufacturerne. Dog hvilken Modsigelse! Det Engelske Hofs betalte Tilbøielighed for Catholikerne bød de bedste Hoveder i Riget deels at forlade Landet, deels at lægge Tomme paa deres Meninger, ja deels endog at skiule sig Udenlands, for ei ved Dagen at blive bespeidede af Religions-Hevnens Emissarier.

Vel kunde Videnskabernes Selskab daglig overtyde Engellænderne om, at der i Religions-Meninger var ligesaa lidet uryggelig Vished for Mennesket at naae, som i Videnskaberne, men alligevel arbeidede man paa at indføre een Troe over det hele Engelland. Ofte nok igientoge Locke og Newton i deres Skrivter det, Baco kort for dem havde skreget til døve Engellændere, nemlig:

lig: at Oxfords Maade at oplære Ungdommen i Videnskaberne var at forøde Statens Penge og dennes Tid til liden Nytte. Men desuagtet vedbleve alle offentlige Opdragelses-Anstalter i Engelland at være scolastiske og hierarchiske; Ja, Hoffet maatte endog bortjages, førend Nationen kunde blive frie fra Fransk Samvittigheds-Tvang.

Befriet fra denne onde Giering, blev Engelland i Begyndelsen af dette Aarhundrede, ja lige til dets Midte, ved Videnskabernes Udbredelse til alle Stænder, hævet til en Velstand, til en Siels-Friehed, og til et saa uindskrænket Herredømme over den hele Verden, at ingen Seierherre hidtil Dags skal kunde rose sig af at have besiddet det større. I lige lykkelige Kaar med Engellænderne ere alle frie Staters Indbyggere, hvor Videnskaberne blomstre; thi disse have det forud for Guldminerne, at de aldrig udtømmes og belønne saavel Arbeiderne som Eierne. Hvor derimod Præsterne have Herredømmet over Samvittigheden, eller visse Familier et Slags Enevælde, det være sig i Friestater eller Monarkier, der er det Videnskaberne ligesaa umueligt at blomstre, som den sande Friehed at være tryg under Lovene og forenes med et virksomt Ansvar.

Dog, eiheller i Engelland æredes Videnskaberne længere af alle Stænder, end til de atter bleve mistænkelige for de despotisk-tænkende Ministere, der ikke i dem saae Menneskelighedens Velgiørere, men deres egne onde Raads Speidere og uforsonlige Hevnere. Hierarchiske Prælater, Stænders Fortrin, Ahners Hovmod, svage Konger og disses altid ængstelige Hofkryb ansee stedse Videnskaberne med avindsfulde Øine. Deres Magts og Høiheds Forrædere, Midlerne, hvorved de Lidende

Lidende kunde kræve dem til Ansvar, hvorved deres Handlemaade kunde kiendes og dømmes.

Intet Under da, at Monarkerne som oftest gisre langt mere for Jagten end for Videnskaberne; intet Under, at de stundum qvæle dem i det de begynde at udbrede sig, at de kun paa Skrømt hielpe Sandheden til at opløfte sin Stemme høiere end Egensindighed og Vane. Det er endog meget, naar Monarkerne tillade Videnskaberne Plads i deres Følge. Hvad kan det endelig og skade en Konge, at hans Staldmester rider paa Hesten, der bærer Aristoteles's Navn, at hans Frille trækkes af sex af Muserne?

Ligesom i femte Christians saaledes og i fierde Friderichs Dage var den herskende Smag eenig med Hofkrybet i at hindre Videnskaberne fra at blive nyttige for alle Stænder, og føre Sandheds-Sproget overalt: det var nok, naar Videnskaberne og Konsterne kunde udsmykke Værelserne og Bordene, og gisre Livet bequemmeligt for de Rige og Mægtige. Let kunde Grandskeren falde paa at spørge: til hvilken Nytte var det for en arvelig eenevældig Regiering at værdige Videnskaberne Agtelse? De ere jo ubrugelige i den eneherskende og skabende Magts Haand; denne behøver ikke med Viisdoms Bliv at sige til sine Efterkommere: Vorder Konger efter mig! til Geheimeraaderne i Vuggen: I skulle dannes til at beklæde Eders Formænds Embeder! Nei, de, Jordens Guder kalde Geheimeraader, Professorer, Generaler, Admiraler, ere ufødte endog det, de skulle være. Med electriske Slag meddeler Bestallingen dem al den Viisdom, Tapperhed, Ærekierhed og Uegennyttighed, deres Embeders Navne indeholde og Folket have

Ret til at fordre af dem; den har Ynde til at erklære hver den for Oprører, der vover at fordre andet af disse Store, end det Slendrian paalægger. Fierde Friderich kunde hverken med sit Conseil eller de fedeste Embeder, endnu mindre med Universitetet foretage sig det mindste uden det, Familie-Vælden paalagde ham; og utroelige Hindringer lagde den ham i Veien, naar han vovede at vige af fra dens Ønsker. Med Professoraternes Besættelse kom det, efter den indførte Slendrian, ikke saa meget an paa udmærkende sande Fortieneſter, som at være i Slægt med de Levitiske Familier: Wormerne og Bartholinerne, der som en hellig Vognborg omgav alle Academiets Professorater.

At Universitetet med Held kunde giøre sine Embeder arvelige, finder Granskeren intet forunderligt i, siden Universitetet ved Arverettens Overdragelse havde vist Kongehuset saamegen forekommende Hielpsomhed. Langt kierere var alt det, der var af Wandals, Worms og Bartholins Æt Kongehuset, end det der var Slægtskab med den Wilhelm Lange, der ved denne Leilighed havde vist saa liden Levemaade. Naar nogen af de herskende Professorers Familie meldte sig til Gross-Cantsleren eller Over-Secretairen om et Professorat, og een af disse Mænd afgav Ansøgningen til Consistoriets Erklæring, kunde dette jo ikke korsfæste sit eget Kiød, men maatte føde og vederqvæge det. Endnu maa man lægge Mærke til, at Professorerne iagttoge en Forsigtighed, der næsten giorde Arvefølgen urokkelig ved Academiet. Altid sørgede disse Familier for, at Professores Extraordinarii, der udstammede fra dem, bleve forlenede med Desiignation eller Exspectance paa een af de ordent-

dentlige Læreskole; naar altsaa en Professor først var kommen ind i Consistorium, kunde det meget let lade sig gjøre, at han det ene Aar var Professor i det Græske Sprog, det andet i Mathematiken, det tredie i Historien, det fierde i Medicinen, det femte i Lovkyndigheden. Med Desination og Sæde i Consistorium fulgte der Duelighed til at være Lærer i alle Videnskaber; og faldt hans Udueligheed dertil alt for meget i Øinene, brugte man ham i andre verdslige Forretninger, og lod en Vicarius læse for ham: nok, han imodtog Indkomsterne af det Canonicat, han bar Navnet for, om han end var nok saa fremmed i den Videnskab, han for disse Indkomster var pligtig at undervise i. I den Tid var det gandske eenstydige Ord, naar man sagde: Professor Designatus, Polyhistor, eller Mænd af Wandals, Worms og Bartholins Familier.

Vel tog fierde Friderich sig ved sin Regierings Tiltrædelse af Universitetets Huusholdning, og bød sit Finance-Collegium at vaage over samme; men Universitetet kunde dristigen svare: Vi betale os selv; Videnskaberne kunne vel ikke staae under Regnskabs-Betientes Opsyn; endnu mindre kunne de tvinges til at møde som Soldaterne for Mynstrings-Bordene: Opsyn med Professorerne kunde Friderich altsaa ikke have, særdeles da det ikke krævedes af dem, at de skulde anvende deres Indsigter til Statens Embeders Gavn og Nytte. I Krigsstanden herskede der en vis Bravoure, som spærrede al Indgang til for Videnskaberne; og ved de øvrige verdslige Embeders Besættelse blev der mere seet paa Patroners Anseelse og Forbindelse, end paa den Søgendes Duelighed. Selv opdragen uden Videnskaber, kunde

Friderich jo ikke søge dem hos sine Embedsmænd, daglig adlydet uden Videnskabernes Hielp, kunde han jo umueligen falde paa at troe dem nødvendige for Regenten eller Statens Embedsmænd. Nok, Friderich var vis paa, at der var Gudsfrygt og Lutherſk Christendom iblandt hans Undersaatter, thi de bleve oplærte i Catechismus og gik flittig i Kirke; han var overtydet om, at Embedsmændene efterlevede de Instruxer, han havde givet dem: Friderich behøvede altsaa ligesaalidet, for at see sin Villie opfyldt, som hans Embedsmænd, for at opfylde den, at ære eller agte Videnskaberne, mindre endnu møisommeligen at dyrke dem. Men af denne Kongens Uvidenhed flød der een endnu vigtigere Fordeel for Professorerne: de kunde nemligen, enige med Gros-Cantsleren eller Over-Secretairen, skalte og valte i Videnskabernes maskinagtige Dyrkelse, ligesom de vilde; thi Kongens Frygt for at forløbe sig i Ting, som han ikke forstod, betryggede dem forud om hans Bifald i alt, hvad den vilde, der refererede Universitets-Sager i Stats-Raadet. De samme Dunkrafter, som havde skudt Professorerne i Veiret i femte Christians Dage, vare endnu i fuld Brug i fierde Friderichs Regierings-Tid; thi ogsaa i dette Tidsrum bleve kun de, der forud vare udvalgte, opflyttede til federe Legemer efter den Orden, som een Gang urokkeligen var fastsat. Consistorium forbyder os at nægte legemlig Besættelse: her flyttes Sielene af det ene Legeme i det andet.

Vi ville korteligen giennemløbe det Kiøbenhavnske Academies Professorer, saaledes som de af femte Christian overantvortedes fierde Friderich, ligesom og berøre de rimelige Formodninger, vi have om de nærmest vir-

virkende Aarsager til deres Lykke og Ansættelse som Professorer.

Bispen i Sielland, der tillige var Professor Theologiæ, Henrich Borneman, havde ikke allene en Broder, der var Professor og givt med en Datter af Ole Worm, men han var endog selv givt med hendes Søster.

Mon disse Grunde ikke vare vægtigere end hans Liigprækener, hans Salvings-Acter og hans Spørgsmaal over Luthers lille Catechismus?

Den anden Professor Theologiæ, Johannes Wandal, var en Søn af den Siellandske Bisp Wandal, der saa mægtigen gik Erkebisp Svane tilhaande i at stemme Geistligheden og Universitetet til at vise Kongehuset 1660 og 1661 al muelig Høflighed. Denne Familie var i Besiddelse af et ubrydeligt Løvte om Kongelig Naade, og dette Løvte opfyldtes jo letteſt, naar man lod Sønnen arve Faderens Embede som Professor Theologiæ. Professorer kunne jo fødes ligesaavel som Konger.

Den tredie Professor Theologiæ, Johannes Bartholin, behøvede jo blot at bilægge sin Ansøgning med en Stamtavle, der beviste, at han var en ægte Qvist af Bartholinerne.

Professoren i Lovkyndigheden, Christian Reitzer, hvis Fader var Assessor, boende i Kiøbenhavn og bekiendt med alle Gienveiene til Lykkens Tempel, havde og den Fordeel at have en Moder, der, nær beslægtet med fordums Professor Simon Pauli, vidste at stemme Consistorium til at være paa hans Side i sine Erklæringer. Professor Weeghorst havde en mægtig Moster i Grevinde Samsøe.

I Me-

I Medicinen var Wilhelm Worm, hvis Arveret til Professoratet var uimodsigelig.

Holger Jacobsen givtede sig med en Bartholin.

Casper Bartholin beviste, at han var Thomas Bartholins Søn.

I Matemathiken Ole Rømer, hvis sande Fortieneſter, ligesom Diamantens, ikke rigtigen kunde sees uden Folium, havde eiheller forfeilet sit Valg: ogsaa han var givt med een af Bartholinernes Søstre. Jacob Friderich Bartholin blev søgt til Embedet.

I Philosophien, Johannes Mule, var af Bartholinernes Familie. Johannes Birkerod havde givtet sig i Wormernes Familie.

I Veltalenheden og det Latinske Sprog Ole Worm.

I det Græske Sprog Poul Winding, givt med en Finke, altsaa nær beslægtet med de foregaaende Familier ved Universitetet.

I det Hebræiske Sprog Johan Steenbuk, hvis Fader havde været Professor og var udsprungen af den Brokmanske Slægt: i hans Aarer løb der Wormsk og Bartholinsk Blod.

Professores Extraordinarii: Stephan Reitzer, kunde vel, efter det vi allerede have fundet, ikke fattes Patroner.

Sewerin Glud havde Grevinde Samsøes Søster til Tante. Esaias Fleischer, som var af en Hof-Apotheker-Slægt, der vel ikke var ubekiendt med Hofkrumningerne, kom eiheller med i Academiets Helligdomme.

Christian Worm. Arnas Magnæi havde det for sig, at Professor-Gluttene ikke havde det Islandske Sprog til Modersmaal; ja hans øvrige sande Fortieneſter vare

ei

ei engang i Stand til at hindre ham fra at gaae frem paa den Bane, han eengang var sat paa. Johannes Trellund er et Særsyn: Hoffets Yndest vovede at sætte ham ind iblandt disse mægtige Familier; han havde, som Feltprovst ved Tropperne i Italien, erhvervet sig General Reventlows Yndest, men blev eiheller virkelig Professor førend 1705.

Sewerin Lintrup, en boglærd og virksom Mand, var af Bisp Wandals Ået og fattedes eiheller Venner. Jacobus Lodberg, for hvis Fader, meget yndet af Prinds Georg, altsaa og af Geheimeraad Ples, og desuden givt med Raadmand Eilertz Datter i Kiøbenhavn, det ikke var vanskeligt at faae sin Søn til Professor Extraordinarius, gik ingen i Veien ved Academiet, thi han kom allerede 1699 til Aarhuus.

Iblandt disse Professorer vare de fleste Lærde af første Rang, og vanskeligen skal man hos de meest oplyste Nationer finde Mænd, der overgik Ole Rømer, Caspar Bartholin og Poul Winding. Otto Sperling, Thomas Thorfæus, Arnas Magnæus vare de eneste i deres Fag i hele Europa.

Endnu kunde man foruden Professorerne regne over tredive gode Skribenter i Dannemark. Det var altsaa ikke Nationens Skyld, at Videnskaberne ikke blomstrede almindeligen, at Nationen ei blev sat iblandt Europa's oplyste Nationer, at Dannemarks Skrivter ikke omtales i disse Aars Acta eruditorum eller i de Engelske og Franske lærde Tidender, og at Ole Rømer var den eneste af alle de Danske Lærde, der var Medlem af Engelands og Frankriges Videnskabers Selskaber; thi den frembragte jo gode Hoveder nok, og nogle af disse

bragte

bragte det virkeligen til en langt større Høide i Videnskaberne, end man, efter de Trængsler, der, lige fra Fødselen indtil de kom i Embede, ideligen omgave dem, kunde have haabet eller ventet.

Naturligt er det, at Familie-Vælde og Hofynde ſt ei var det blide Veirligt, Videnskabernes Poder modnende kunde opvoxe i. Hvo vilde friste lige Skiebne med Been og Siwert? Disse, ligesaa lærde som Professor-Sønnerne, maatte jo døe af Sult som gamle Studentere. Forordningerne fra denne Tid lære os, at der gaves mange Præster, som vare komne i Embede blot ved Slægtskab, Patroner og Bestikkelser. Uden Slægtskab kom ingen frem ved Academiet eller til gode Skole-Embeder: det vilkaarlige Tykke uddeelte ene, efter sine egensindige Luner, Embeder til sine Yndlinger, uden at see paa Dueligheb og Flid. Vøner og Kundskaber vare smukke Cabinet-Stykker, der, uden Nytte forvaret, bleve henlagde og sielden seete paa, uden allene for Moerskab. Denne fra Regieringens Side for Videnskaberne og deres Opmuntring i Veien lagte Hindring kunde dog været uden skadelig Følge for samme, dersom Adelen, Jorddrotterne, Præsterne og de rige Borgere havde elsket Videnskaberne og kiendt deres Værd; thi disse kunde ved at kiøbe, hvad der af gode Ting blev skrevet, underholdet og opmuntret Nationens gode Skribentere. Men desværre! gudeligt Piat, Ligprækener og deslige var det eneste, der blev kiøbt og læst. Oversættelser af Florus's og Ovidius's Heroides, af Plinius's Panegyrik, skiottede kun faa om, ja der var endog ingen, der bekymrede sig om, at Vogels Oversættelser af Herodot, Thycidides, Diodorus Siculus kom i Trykken.

Hverken

Hverken Adel eller Jorddrotter havde Penge hertil. Lidet kun bekymrede man sig i deres Cirkler om Rommernes og Grækernes Mesterstykker; det var ingen Skam for de Adelige at skrive usselt og at holde Fuldmægtiger. Tydsk skreve de helst, og dette mægtige Sprog indgiød dem alle den Tillid til deres Indsigter, som Nationen, hvor usle og stiaalne de end ofte ere, selv fødes med.

Naar Smagen da hos de Store og Rige, som sagt, allene fordrede Prækener, Bønnebøger og Psalmer, kan man vel ikke undre sig over, at Videnskaberne forlode Dannemark og trak hen til hine lykkelige Egne, hvor Tænkefriehed og Belønninger kappedes om at pleie de gode Hoveder, at lønne de Indsigtsfulde med en hæderfuld Alderdom.

Homers Oversættelse i Modersmaalet var i Dannemark hverken bleven læst eller kiøbt; i Engelland derimod blev den kiøbt i tusinde Tal og berigede Pope.

Ringeagtelsen for lærde Mænd havde for en Deel sin Grund deri, at den ufordragelige Lutheranisme, samt Kongens og Adelens Skriftefader, ei forundte de Danske Tænkefriehed, men sørgede derimod for, at Cencurens Sværd stedse blinkede over alle Danske Forfatteres Hoveder. Ja den Danske Kirke var endog saa ivrig i Troen, at den, i Stedet for at favne de Vildfarende kierligen, forfulgte dem med Fængsel og Landsforviisning, saafremt de undlode at tilbede den og ære dens Meninger som Guds egne Ord.

Whitte, der i Børne-Opdragelsen gierne kunde kaldes vor første Locke, torde jo ikke give sit Opdragelses-Skrivt i Trykken, førend han havde faaet Siellands Bisps Tilladelse dertil, og da denne Mand helst ønskede,

at

at baade det diende Barn og den døende Olding lod sig nøie med, men ikke fattedes, Luthers Catechismus og Psalmer, saa drev han denne Sag med megen Lunkenhed. Selv de Skrivter, der vare skrevne af een af Luthers bedste og meest yndede Discipler, Hieronymus Weller, fik 1702 det hele theologiske Facultet saa aldeles imod sig, at det fandt betænkeligt at tillade dem at sælges i Dannemark, samt bragte det derhen, at Kong Friderich blot tillod deres Afsætning i Hertugdømmene. Oversætteren af Engellænderens, Daniel Dycks Bog: Kiend dig selv, tvang Theologerne til at udgive sin Oversættelse med den Forsigtighed, at der blev sat paa Titul-Bladet: Denne Bog er efter Troens Rettesnoer forandret og forbedret.

Endnu maae vi anføre nogle Beviser paa Theologernes besynderlige Hovmod i denne Tid. Uden at fortiene det af den lærde Verden, vilde de dog æres og tilbedes af samme. Professor Lintrup giorde en Begyndelse med at indføre god Smag, Bogkundskab og Læselyst blandt de unge Studerende ved Kiøbenhavns Universitet. Utrættelig var denne Mand i at fremme Videnskaberne. Afhandlinger sendte han som Rector i Bergen til det Selskab af Lærde, der udgav Efterretninger om lærde Sager i Egnene omkring Østersøen. Blandt andet havde han og sendt samme et Forslag til at redde smaa lærde Afhandlinger fra Forglemmelsen. Dannemark, sagde han i dette Forslag, kunde og have frembragt mærkværdige theologiske Skrivter, og Theologerne tvang ham til i et Tillæg at tilføie: men disse Skrivter vare ikke komne for Lyset af Mangel paa Bogtrykkere og Forlæggere. At dette kun var lærd

Pra-

Pralerie, bevises dermed, at der hos Biskop Bagger havde ligget en stor Mængde Breve fra Lærde i Engelland, hvori han var bleven anmodet, at samle og rædde fra Forglemmelsen alle de Bønner, han ved offentlige Leiligheder havde ladet og lod udgaae. Men nok var dette ikke endnu. Lintrup maatte opregne alle de Professores Theologiæ og Bisper, der havde været i Dannemark før Reformationen og lægge til, — hvor vigtigt! — dersom deres mangfoldige Raad og Erklæringer ogsaa bleve trykte, skulde Dannemark fremvise mange lærde Theologer. Andre end Theologer vilde jo have nyset sig ihiel over saadan en Regelse. Imidlertid var det let for det theologiske Facultet at tvinge Lintrup til dette Skridt. Thi som Provst paa Klosteret var han det ganske underordnet. Men i hvilken Tilstand imodtog ikke Lintrup Klosteret under disse hellige Mænds Opsyn? Gik de maaskee stedse i en gloende Ovn, Verdens Efterstræbelse, og havde ikke Tid til andet end at synge og bede?

Paa Klosteret blev der hverken læst eller disputeert, da Lintrup 1703 kom dertil. Han indførte Disputeer-Øvelser der igien, og oprettede hos sig selv 1705 et Læse-Selskab, i hvilket de unge Studerende og Magistre skulde samles een Gang om Ugen, enten for at tale Dansk eller om lærde Sager og det mærkværdigste af de Latinske, Franske, Engelske, Hollandske og Tydske lærde Journaler, deels for at indgive Danske Afhandlinger: 1) om lærde Selskabers Historie, 2) om de Europæiske Academier og deres Lærere, 3) om lærde Mænds Liv og Levnet samt Skrivter, 4) om lærde Stridigheder samt Bibliothekernes Historie, 5) om nye Skrivter og deres

Be-

Bedømmelse, 6) om alt Nyt i Philologien og Litterair-Historien.

Dog dette Lintrups Selskab kom neppe til at bestaae af 13 Medlemmer og maatte, ligesaavel som Thomas Bartholins Collegium Anatomicum og hans ypperlige Acta Philosophica og Medica, af Mangel paa Søgning ophøre. Naturgrandskning og sammes nyttige Sandheder foragtedes af Theologie og Philologie.

Universitetets fede Levitiske Lærere i Kiøbenhavn opfyldte jo nsiagtigen de dem af de regierende Opsynsmænd foreskrevne Pligter, naar de kun som underdanige Borgere fortærede Renterne af den Million, Forfædrene havde skienket til Oplysningens Fremme, og ellers aarligen, for at kaste Mængden Sand i Øinene, examinerede 170 Studenter, skabte 60 Baccalaurei, henved 40 Magistre samt nogle Doctores oven i Kiøbet. Foruden denne anseelige Gevinst for Landet, imodtog det endnu af Academiet aarligen over 30 Latinske Disputatser og hundrede præstelærde Mænd. Men med al denne Flid vandt Videnskaberne intet, mindre endnu den almindelige Oplysning. Baco og Locke skreve deres Skrivter i Modersmaalet, og netop dette var Midlet til at danne Nationen, til at blive læste af tusende i alle Stænder. Men den Bartholinske og Wormske Ætt kunde ikke gavne Fædrenelandet paa denne Maade. Gudernes Sprog var Tydsk: i dette skulde de Danske have skrevet for at blive læste.

Dog vovede den store Thomas Bartholin, som paa alle Maader tragtede efter at gavne sit Fædreneland, men som og havde fierde Christian og den Danske Adel i denne Henseende paa sit Partie, at brække Isen heri

og

og at udgive Grotius om Christendommens Sandhed paa Dansk tillige med Italieneren Cornarius om et ædrue Levnet. Men næsten ingen havde han blandt de Høilærde til Efterfølger. Hiensynligt er det da, hvor lidet man følte for Mængdens og de Ustudeertes Oplysning.

Smagen iblandt de Studerende var langt fra ikke saaledes, som den kunde ventes hos grandskende Lærde. Alle sigtede de blot til det ene Maal at blive klar fra Academiet og komme i Levebrød, hvis Førelse ei fordrede Videnskabers fortsatte Dyrkelse.

Saasnart de Danske Studerende vare blevne geistlige eller verdslige Embedsmænd, søgte de sielden at komme i saadanne Forsamlinger, hvor det var en Skam at være ulærd eller ikke at vise Agt for Videnskaberne. Ved Kongens Taffel, ved de Adeliges Borde, blev der ikke tænkt paa, mindre spurgt efter Videnskaber. Collegierne saae ikke paa, om de Erklæringer, der bleve sendte dem, vare affattede ved den oplyste Fornufts Hielp. Slendrian var allevegne nok. Den rige og mægtige Mecoen, der skrev sit Navn ved Træesnit, tog til Takke med brægende Horazer, hine fordrede blot Psalmer og ikke Oder.

Hvo traadte vel i Ole Worms Sted? Hvo samlede, som han, et Museum af Naturens Sieldenheder og beskrev det? Eet var der, som Rector Schackt i Kierteminde havde samlet, men dette kostede hans Enke Møie nok at faae solgt endog Udenlands.

Ikke et eneste Værk bekostes eller besørges der i Trykken af den Danske Adel. De i denne Tid bekiendte borgerlige og adelige lærde Fruentimmere viiste allene deres Vyner i at skrive Andagtsbøger og Psalmer. Rose

maae

maae vi Universitetet for den Forsigtighed ikke at oplære de Studerende til at blive lærdere, end det smukke Kiøn, Tidernes Patroner, Smagen og Theologerne fordrede. Selv Cantsler Baco havde her i Dannemark, blottet for Patroner og herskende Theologie, ligesaavel blevet Portskriver, som Peder Horrebow blev det. Fortieneſter gialt intet hos dem, der skulde hielpe Videnskabsmænd til Levebrød, og uden dette kunde ingen Lærd leve i Dannemark.

Men, kunde man spørge, gaves der da blandt de Rige og Mægtige ingen, der elskede deres Fædreneland saa høit, at de kunde begvemme sig til at sammenskyde Capitaler, til at skaffe Almuen gode Danske Bøger for let Kiøb? Eller skulde det maaskee ikke være mueligt at elske en andens Arvelod? Kongehuset eiede Dannemark. Hvo vovede at giøre andet i denne Eiendom end det, Eieren selv tillod og befalede? Alle Danske Hoveders Oplæren havde Regieringen overladt til Theologerne. Vi ville siden see, hvormed de af dem bleve fyldte. Saameget kunne vi sige strax: Overtroe og religieuse Fordomme vare endnu ikke, efter hundrede og halvtredsindstyve Aars Lutherſk Præken, Beden, Syngen, Catechiseren, Messen, Visiteren og Skriften, jaget ud af Almuens Hoveder.

I Kiertemiinde fødes der en tvehalset Gaas. Schackt forlanger den af Eieren for at sætte den i Spiritus. Men Svaret, han fik, var: Nei! thi, lagde man til, saalænge Gaasen var over Jorden, fik Manden, den var født hos, aldrig Held til noget. Ingen torde lade de Afdøde anatomere. Ingen vovede selv at tage Huden af deres selvdøde Heste, Kiør eller Svin.

I Kio-

I Kiøge, i Thisted, i Falster, rundt om var Dievelen løs. Ting-Protocollerne ere fyldte med Hexe-Processer. Præster, Professores, Doctores, Theologer og Medicinere skreve om Besættelsen i aandelig Forstand. Alle vare de enige i, at Bøn og Paakaldelse skulde være de sikkreste Midler derimod. Vi læse jo i Ritualen de befalede aandelige Purgeermidler mod Dievelen og de Besatte. Desværre! et tykt Mørke hvilede der over vort Fædreneland, Adels, Titlers og Privilegiers Aander svævede over det, men formaaede ikke at opklække andet end en Ørken af samme; thi Friehed og Oplysning boede aldrig under disses Vinger.

Efter Aaret 1660 sank Dannemark alt dybere og dybere ind i Slummer og Uvirksomhed. Med Hænderne i Skiødet og taarefulde Øine maatte det see paa, at dets Rømer dets Steno dets Winsløwer vare tabte for det.

Allerede 1667 havde Sprath udgivet en Historisk Beskrivelse over det Kongelige Videnskabers Selskab i London. Et lignende Selskab kunde disse Danske Naturgrandskere have oprettet her hiemme. De havde samme Veiviser at følge som hine Engelske Lærde, nemlig Cantsler Bacons Værker. Sandeligen! en Thomas Bartholin, Steno, Borch vare vel Mænd for at have kunnet begynde hos os at opføre en Fløi af Viisdommens Tempel efter Bacons Plan: Rømer og Winsløwerne skulde vel været i Stand til at have fuldført den.

Nei, Hofyndesten var den Lynild der nedslog og forstyrrede alt det, Borgerflid og oplyst Daad kunde opbygge. Thomas Bartholin gik 1661 fra Academiet. Ole Borch blev 1670 forviist Hoffet. Neppe kunde Steno taales i Dannemark, fordi han var Catholik. Rø-

mer

mer giorde man til Politiemester, Winsløwerne bleve fortrængte af Tydske Hof-Kieledægger. Benignus giorde sig selv omsider gandske ubrugelig for den Lutherske Rettroenhed ved at antage den Catholske Troe. „Heller Lutherst Vanetroe end Oplysning!" dette var Theologernes Valgsprog. Thi, sagde Smagen, naar Undersaatterne troe, trælle, skatte, give Tiende, adlyde: blive de vist salige, og et saligt Folk er dog langt at foretrække et oplyst Folk. Den visse rene Troe har dog et stort Fortrin for menneskelig Tant eller Videnskaber. Ogsaa havde Theologerne, hvis vanskelige Arbeide det var at giøre de Danske salige, de bedste og fedeste Embeder ved Academiet, i Kirken og Staten. Naturgrandskerne og Philosopherne maatte trygle hos disse om Opholdet. Lægevidenskaben, for hvilken Naturgrandskningen er et Orakel, var og bleven clausralsk, men havde kun faa Embeder at bortskienke til sine boglærde Dyrkere. Pladserne som Livlæger ved Hoffet toge Tydskerne til sig. De medicinske Professorater bleve visse Familier overladte til Medgivt. At praktisere i Kiøbenhavn og Provindserne, samt at være Flaadens og Armeens Hovedlæger, vare kun Embeder af ringe Betydenhed, naar man seer hen til deres visse Indkomster. Vi sætte blot dette ene Uhæld for en Læge i Provindserne, at han ikke elskedes af Bisperne og Præsterne, og endda vovede at læge Besættelse med Aareladen, Spanske Fluer og Brækmidler: vis kunde han da være om, ved Bønner og Præstemanelse, i egen Persen at blive giort til en Dievel, som alle gode Christne maatte bære Afskye for. Haandlægerne vare for det meste Barberere, og de, som ikke vare det, kunde ingen Agt fortiene, førend de bleve giorte til Doctores

i Me-

i Medicinen, og fik Tilladelse at ernære sig med at practicere som indvortes Læge. Kong Friderichs duelige og yndede Livchirurgus Buchwalt, Enkedronningens Livchirurgus Precheur og Rheinholt Wagner vare de eneste, der i Selskab med hinanden og med den unge Franckenau have forrettet Dissectioner. Om en Morian og tvende Vattersottige have vi nogle deraf optegnede ved Wagner, og disse, hvor faa de end ere, vidne dog tilfulde om, at disse Mænd vare Chirurger, der virkeligen fortiente at kaldes grandskende Anatomici. Caspar Bartholin har ikke havt Tid til selv at forrette Dissectioner, og af denne Aarsag synes disse reent at være gaaet af Brug ved Academiet. Overhovedet vare de Lærde i Dannemark mere for at skrive Disputatser, end for at foredrage Videnskaberne anvendelige og beskuelige for alle Stænder.

Bruno Winslow kom hiem fra Frankrige 1704, men kunde ikke paa nogen Maade komme frem, førend han 1709 havde begvemmet sig til, under Tydskeren Frankenau's Præsidium, at lade sig skabe til Doctor Medicinæ, og bevilst med sin ypperlig skrevne Afhandling, at en Læge baade bør være hiemme i Anatomien og Chymien. Disse Videnskaber forstod han til Grunde; men han maatte desuagtet leve af at practisere i Provindserne, og dagligen see paa, at der hverken var Anatomie eller Chymie ved Academiet. Kort! Bøger og ikke Naturen maatte efter den Tid være den Kilde, hvoraf der dissertationsvis skulde øses lærd Blendeværk.

Jonas Ramus, en Præst, og Danyt, en Regnemester ved Petri Tydske Skole, giorde sig paa denne Tid fortiente af Nationen, den første ved sin verdslige og geistlige Historie, den sidste ved sine for Borgenstanden

gavnlige Skrivter i Handels-Videnskaberne. Ogsaa udgav en Forvalter Phlueg den første Danske Geographie vi have; men ingen af disse fik endog den mindste Belønning eller Umages-Erstatning ved deres Værkers Afgang.

Rasch, der som øverste Lærer forestod Navigations-Skolen paa Møen, ligesom og Rannus vare begge meget duelige Mænd. Men ingen var der, som søgte Skolen, thi disse Lærere forstode hverken at messe, synge eller uddele det hellige Kors. Saaledes var Videnskabernes Skiebne og den almindelige Oplysnings Tilstand i Dannemark i disse Tider.

Af rige Borgere, ligesom og af Folk af Stand, gaves der nok, der høiligen trængte til at undervises i Philosophie, Historie, Physik og Mathematik.

Neppe vidste Kiøbmændene, hvilke store Indsigter deres Stand udfordrede. Alle Videnskaber kan Handelsmanden paa den meest beskuelige og anvendelige Maade føre sig til Nytte, naar han rigtigen forstaaer og kiender dem. Mechanik og Geographie fattedes vore Fabriqveurer og Kiøbmænd aldeles; udøvelig og anvendelig Mathematik og Mechanik kiendte vore Haandværkere neppe af Navn, mindre lode de sig i deres Arbeider veilede deraf.

Søe- og Land-Officiererne beviste alt for ofte, at de vare ganske fremmede i Artillerie- og Ingenieur-Videnskaberne; at Evolutionen og Taktiken ei var deres Sag; kort, at de intet kiendte til den Mathematik og Historie, som med Grund kunde ventes hos den grandskende og oplyste Krigsmand.

Een

Een af Dannemarks kyndigste Artillerie-Officierer blev i denne Tid tilbage i Engelland, hvor denne Nations Land-Officierer have oprettet ham et Æreminde som deres Velgiører og Lærer; det samme kan maaskee endnu hændes os med Kammerherre Scheel i Prenssen.

Lægerne fattedes botaniske Hauger, anatomiske Præparata og Theatra, chymiske Laboratoria samt gode Hospitaler.

Ingen Stand, ingen Videnskab var i Dannemark saaledes hævet og fremhiulpet, at den dagligen kunde erhverve og anvende gavnlig Oplysning. Theologerne allene havde alt, hvad de behøve: de havde Prækestole, Daab, Altere, Tiender, Messesærke, nonvendte Syndere, Besadte, og flittige Kirkegiengere. Hvis Theologien ikke efter alt dette havde kunnet blomstre i vort kiere Fædreneland, var det sandeligen ikke Regieringens eller Nationens Skyld; thi disse havde jo for samme opoffret al deres Hæder iblandt Fremmede, al deres Velstand og Roelighed hiemme. For at vedligeholde den rene Troe, vaagede man jo ikke allene over, at Huguenotterne men og at fremmede Bøger ikke skulde komme herind. Selv Politiet var det endog paalagt, at holde Undersaatterne til at gaae i Kirke og være andægtige i Gudshuus.

Hele Opdragelses-Væsenet blev jo og allene styret efter Theologernes Villie. Noget nøiere ville vi betragte de Velgierninger, Theologerne igien beviste Fædrenelandet.

Med Erasmus af Rotterdams ypperlige Skrivt gik det ligesom med Cantsler Bacon's. To hundrede Aar længere hen i Tiden vare disse store Mænd i Op-

lysning end deres Samtidige, og dette foraarsagede, at deres Medlevende ikke forstode dem, ingen Nytte høstede af dem. Først nu er det, man begynder at begribe og beundre dem. Intet theologisk Facultet men kun nogle faa lærde Theologer var det, Erasmus blev efterfulgt af; men virkeligen have og Theologerne tient Erasmus formeget til Latter, at de saa hastigen kunde tilgive ham. Hellere vilde og Theologerne være skolastiske end følge Erasmus's ypperlige Raad.

Ved at giennemlæse Joh. Wandals Hypotyposis Sacrorum verborum, brevis expositio Theologiæ in Thesi & Antithesi, samt Joh. Bartholins Elementa Theologiæ skulde man snarere troe, at man i Dannemark skrev Aar 1500, end at vi med Engelland og Holland vare rykkede frem til 1700. I ovenanførte Skrivter, hvorover Professores Theologiæ læste Collegia og examinerede, og hvilke de tvang alle dem til at lære uden ad, der agtede at blive Præster, sees der jo ikke mindste Tegn til, at Cartesius og Locke have været til, at Werenfels og Glassius havde arbeidet paa sunde, hellige Fortolknings-Regler. Men let seer enhver, at Skolastik og Mystik i disse Theologers Læremaade langt bleve foretrukne sund Fornuft i Sprogkundskab og Religionsmeningernes Historie. Den Ufordragelighed, Kiøbenhavns Theologer i deres Skrivter lade see imod andre Secters Theologer, burde de været fornuftige nok til at have indsluttet allene i deres Collegiestuer og ikke indprentet de Regierendes Sindelaug. Af de Forordninger, Theologerne have givet Anledning til, enten ved deres Raad eller ved andre egne Skiendigheder og Misbrug, ville vi lære at kiende dem; og saa meget

nød-

nødvendigere er dette, som denne Videnskab var den eneste, Lovgiveren særdeles værdigede sin Omhue.

1699 overtaler man Kong Friderich til at nedsætte Taxten paa de nye Psalmebøger, der dog ikke kunde haves ringere i 8vo end for 2 mk. 8 ß. Hvor meget mystisk, jødisk, allegorisk og polemisk Piat fik ikke Almuen her for Pengene? Det mindste deraf kunde begribes, og altsaa kunde det eiheller oplyse Nationen eller virke paa dens Sæder og Vandel. Det var nu eengang vedtaget, at Gudsfrygt boede i Folket, naar det i Gudshuus fremskraalede rimet sands- og samlingsløst Tøi, som det ikke forstod en Tøddel af.

1700 den 23. October udgives der en Forordning om Vocation til Præstembedet. Hvo skulde vel have troet, at Simonie og Meeneederie kunde ligget saa trygge i den rettroende Kirkes Skiød, og været pleiede af hende som hendes bedste Sønner? Dog bød Magten ved denne Forordning deres Vanart at revses; men at berøve Kirken dem aldeles, uden at vide, hvor de bleve af, det kunde Moder-Hiertet ikke fordrage.

Apostlen Matthias kom ved Lodkastning i Embede, men denne uskyldige Maade, at vælge imellem ligeværdige Søgende paa, har Kirken ikke kunnet lide. Hvorfor skulde da Oversecretairer og Kirkepatroner være mere apostoliske end Kirkens Tienere selv? Meget anderledes gik det til i den Danske Kirke. Forordningen siger: Præstekaldene bleve satte paa offentlig Auction. For at forekomme dette Onde paalægger Lovgiveren dem, som skulde i Kald, ved en foreskreven Eed at bevise, at

de

de ved lovlig og retmæssig Vocation vare komne i Kald. Retmæssig Vocation, siger Lovgiveren, er den, som gives, uden at Penge eller Givtermaal have tilveiebragt den. Dernæst er det nødvendigt ved en retmæssig Vocation, at den, der har Ret til at kalde, først skal paakalde Gud, derefter høre den at præke, han vil kalde, og siden raadføre sig med Bispen om Personens Dueligheed. Menighedens Bifald kommer ikke her i Betragtning. Ganske tabt var de Troendes oprindelige Ret til at vælge sig selv den Ven og Lærer, de godvilligen skulde lønne og der ved sine Dyder og sin Iver skulde opflamme dem til Gudsdrighed og Høiagtelse. Med Rettroenhed og Kirketroe kom Bestalling i den Helligaands Gavers Sted, og apostolsk var enhver Præst, hvad enten han var elsket eller hadet og afskyet af sin Menighed, saa snart han, ved at være bleven ordineret, havde faaet Ret til at lade sig føde og fede af den. Naar Præsten ikkun flittigen beder for Konge og Kirkepatron, ikke begaaer nogen Misgierning i Vidners Paasyn, er han stedse klædt i Christi Retfærdigheds Kaabe. Desværre, at der skal gives saa mange Regenter, som følge Constantin den Stores Fodspor, naar han aftager sin Kappe, skiuler dermed den hos en Hore liggende Bisp, og siger: med Kierligheds Kaabe skal man skiule Synders Mangfoldighed. Der fattes mange Steder Kaaber til Geistligheden: alle vilde man ikke kunne skiule. Forordningen forbyder ikke at give Præstekald i Medgivt, eiheller at den ene Haand maa vaske den anden, og Kald sælges hemmeligen. Dog, — det er sandt: Eeden forbyder det. Men en Præst, der er Meeneeder uden for Tinget, er jo ligegod Præst; alle Raademidlerne ere jo ligesaa kraftige

tige i den nedrige som i den retskafne Præstes Haand. Ved at sværge denne foreskrevne Eed fik Præsterne et Christeligt Sindelaug. Siden kommer der en Forordning som giver dem de fornødne Læregaver. Mon Forordninger og virkeligen kunne udrette saa store Ting?

1701. Af Politieanordningerne sees, at den Danske Geistlighed heller vilde have Politiets end Sandhedens og Veltalenhedens Hielp, i at holde de Troende til at bevare Lærdommens Reenhed, flittigen at gaae i Kirke, og ikke blande sig med Kiettere eller tillade andre end Lutherske Præster at døbe; thi Calvinske og Catholske Uddampninger af Døberens Hænder kunde jo let have inoculeret det nyfødte Barn vrang Lærdom. Mon det ikke var haardt, at alle Fædre af fremmede Religioner skulde med Magt tvinges til at lade deres Børn opdrage i een for dem fremmed Religion? Ligesaa sørgede og Geistligheden for, at Menigheden ved Politiets Hielp blev indskierpet Agt og Ærbødighed for den, at Andagt stedse havde Sted i Gudstienesten, og at de Troende sadde ligesaa henrykte over Sludder som over sand Veltalenhed. Aldrig læste man, at Saurin eller Broca behøvede Politiets Hielp, for at faae deres Tilhørere til at være andægtige eller helligholde Festdagene med dem.

1702 udstæder Kongen i Geistlighedens Navn og til dens Høiheds Betryggelse en Forordning om en overordentlig Bededag hver fierde Fredag efter Paaske. Denne Dag skulde helligholdes med Fasten indtil alle Prækener vare forbi; ligesaa maatte der intet Arbeide foretages og ingen Handel drives den hele Dag igiennem-

Geist-

Geistlighedens Magt bestod i, at den kunde angive dem, der ikke fastede, ikke gik i alle Prækenerne; straffes skulle disse som Kongens Mandaters modvillige Overtrædere, tiltales af Generalfiskalen skulde den verdslige Øvrighed, der nægtede sin Hielp dertil. Dette var da de udvortes Forbrydelser mod Gudstienesten, som kunde straffes. Men vare da Undersaatterne gudfrygtige og rene af Hiertet, fordi de fastede og vare ledige, sang og flittigen bade paa en bestemt Dag?

Lovtale over Geistlighedens Iver i at opfylde sine Pligter kan slig en verdslig Befaling aldrig blive. Galt er det sat, naar den verdslige Magt skal sige: Omvender Eder til Herren af ganske Siel og Hierte, ellers ere I Kongens Mandats Overtrædere, og Generalfiskalen skal tugte Eder! En retsindig og veltalende Kirkens Lærer behøver ikke verdslige Tvangsmidler for at bevæge sin Menighed til at vandre Livet igiennem paa Dydens Vei; at følge ham i Kirken og hvor han ellers venskabelig henfører den.

1706 den 2. October sætter Kongen sin Haand under følgende Forslag fra Bispen i Sielland, Doctor Henrich Bornemann. „Vi Friderich, hedder det, give følgende Forbud paa Forsamlinger i Husene for særsindede Personer, som føre en sær Lærdom, der ikke aldeles kommer overeens med den hellige bibelske Skrivt og den rene Augsburgske Bekiendelse. Gisre derfor alle vitterligt, at saasom Vi meget ugierne have maattet fornemme, hvorledes her udi Vores Kongel. Residencestad Kiøbenhavn skal være adskillige særsindede Personer, som, ved en falsk indbildt Oplysning om et Menneskes egne Kræfter til

til at opnaae nogen fuldkommen Hellighed her i Verden, føre en sær Lærdom, der ikke aldeles stemmer overeens med den hellige bibelske Skrivt og vores uforandrede rene Augsburgske Bekiendelse; hvortil de og fordriste sig deres egne Forsamlinger og Samqvemme nu i et og nu i et andet Huus at holde, hvilke deres selv udvalgte Conventer og Forsamlinger ere intet andet end en Forkleinelse for de offentlige og almindelige Kirkeforsamlinger og et Skiul til deres ivrige Meninger desto friere at drive: da paa det saadan forargelig Misbrug kunde blive ophævet og afskaffet, ville Vi hermed have alle deslige Conventer og Forsamlinger alvorligen forbudne; og saafremt nogen skulde understaae sig saadanne Sammenkomster i sit Huus og Værelse her i Staden at tilstæde eller holde eller og sig derudi at indfinde, skulle de, som i saa Maader træffes, ansees og straffes som Vores Mandats modvillige Overtrædere, og være Vores Generalfiskals Tiltale undergivne."

Historien har i det foregaaende lært os Bevæggrundene til dette Forbud. Nu paaligger det os nøiere at betragte de Feiltrin, blindivrende Theologer let kunne forlede Regenter til at begaae. Saare mueligt kunde det været, at der blandt de sande og store Lærde, blandt de gode Manufacturister, og de oplyste Handelsmænd, fandtes Folk, som kunde været af den Mening, at den menneskelige Natur selv har Evne til at erhverve sig al den Hellighed, Reenhed i Sæder og Tænkemaade, som den kan imodtage; ikke let troer Fornuften, at Skaberen havde sagt til Mennesket: „det er godt!" hvis det ikke havde Evne til at blive godt. — Fuldkommen Hellighed anseer Fornuften for noget unaturligt,

turligt, som den ikke vil, ikke behøver at give sig af med, da den ved Tienders Erlæggelse til Naaden har contraheret med samme om Hielp til slittigen at gaae i Kirke og opremse Skriftebønner, Davids Poenitentsepsalmer og Catechismer. Mueligen gaves der i Borgerstanden een og anden retskaffen og oplyst Mand, som faldt i Sovn over det herskende homiletiske Piat i Kirkerne, men derimod fandt Føde for sin Forstand ved hiemme i et godt Vennelag at kunne høre Grundene for og imod Sætninger af Religionen, Sædelæren eller Videnskaberne. Videnskabers-Selskabers Sammenkomster vare jo alle en Forkleinelse for den offentlige Gudstieneste. Som lydige Undersaatter befattede vi Danske os eiheller med at oprette saadanne i Kiøbenhavn.

Ogsaa en anden ond Følge havde dette Forbud: Kongen følede den selv, og var ganske misfornøiet med at have givet det. Umærkeligen indførtes og grundfæstedes Meningers Domstoel i Kirken. Magten selv havde sat Geistligheden paa Fornuftens Trone, der stod den nu med draget Sværd for at straffe enhver, der ikke troede, at den Danske Geistlighed skrev, lærte, dømte og talede lutter Reenhed, lutter Sandhed, naar den blot sagde: Vores Mening stemmer med den Augsburgske Confession. Kongen havde saaledes selv optaget en Medregent paa sit Kongesæde, der ikke steg ned, førend Oplysningen bød den at vige. Denne Medregent har blandet sig i de fleste af fierde Friderichs og siette Christians Foretagender. Flittigen har den raadet Kongen til Krig og til Fred, til Hevn og til Eftergivelse, men først og fremmest at have dens egen Anseelse og Rettigheder

heder for Dine, at være blind i den Troe: at al Velsignelse kom fra Standens Beskiermelse.

1707 den 1. Augusti. Om Examinibus og Vocation til Præstembedet i Dannemark og Norge. Ædel er denne Forordnings Hensigt, men det Onde, der skal udryddes, er langt kraftigere end Lægedommen. Lige saa stor Tak fortiener Friderich for hans Omhue som for Forordningen selv. Hans Skyld er det ei, at Theologerne ikke ærligen stode ham bi, men lode Slendrian i Læremaaden være dem vigtigere, end Iver for ved deres anvendelige Collegier at udsende sand og nyttig Oplysning. Strax i Begyndelsen af denne Forordning maa enhver grandskende Læser nødvendigen ækles over den Smiger, der møder ham.

„ Da Hans Majestæt, saaledes omtale Theologerne Kongen, ved sin Regierings første Tiltrædelse allermeest har draget Omsorg for Guds Ære og hans **Kirkes Velstand**, i sine Riger og Lande, at hans allerhelligste Navns rette Kundskab og Dyrkelse ved hans Ords retsindige Prædiken og de høiærværdige Sacramenters rigtige Administration, saavelsom ved den tilbørlige Disciplin og Kirkepolitie, maatte ikke allene have Fremgang, men endog forplantes paa Posteriteten: Kongen ogsaa til den Ende har været betænkt paa, hvorledes retskafne Prædikantere, som baade ere dygtige i Lærdommen og ustraffelige i Liv og Levnet, allevegne til Menighedens Tieneste kunde vorde beskikkede, og det paa ordentlig Maneer og ved lovlig Kald, saa at ingen ved Simonie eller andre deslige utilladelige Conditioner og Practiqver sig indsnige kunde ꝛc. "

Dersom

Dersom vi alvorligen ville igiennemgaae denne Forordning, kunne vi ikke oversee, hvor meget den hierarkiske Selvtillid fremskinner deri, hvor dristigen den gaaer frem, naar den er understøttet af den verdslige Magt, kort, hvor omhyggeligen den stræber at udgive sine Vaner og Vedtægter for Guds Bud og himmelsendt Viisdom.

Men først og fremmest finde vi det forunderligt, at Kongen uden synderlig Vrede, uden at anstille Undersøgelse til Afstraffelse, siger ganske koldsindig i denne Forordning: „Den 23. October 1700 forbød Vi Simonie, og nu 1707 forbyde Vi den igien tilligemed andre ulovlige Handeler, der endnu ved Vocationerne paa mange Stæder forefalde.“ Kongen maatte jo nødvendigen tænke: hvad der ikke har været at afskaffe ved Forordninger i de forløbne 7 Aar, bliver eiheller at udrette ved Forordninger i den følgende Tid; og hvad ere Forordninger, naar Forbryderne ikke straffes uden Persons Anseelse?

Det andet, der maa falde enhver besynderligt, er det, at Professores Theologiæ tiltroe sig Evne med deres Collegia og Examina at skaffe Candidaterne Dygtighed og Tilbøielighed til at blive duelige og retskafne Almue-Lærere. Overveier man rigtigen den theologiske Studeermaade ved Academiet, vil man finde vor Forundring endog alt for meget grundet. Ingen anden Fundats havde Professorerne ved Kiøbenhavns Universitet at rette sig efter, end den, der af Stænderne blev foreskrevet paa Landdagen i Odense den 10. Junii 1539, og som af Christian den Fierde hist og her var forandret. Fuldkommen vidner denne Fundats om Oplys-

nings-

ningsgraden i den Tid, den blev foreskrevet, og i mange Henseender er den et Mesterstykke, særdeles da den i alt henfører Professorernes Arbeide til det vigtige Øiemed, Horatz foreskriver alle menneskelige Idrætter, naar han siger: kun den har naaet Fuldkommenheds-Maalet, som veed at forene det nyttige med det behagelige. Men det er langt fra, at Universitetet 140 Aar sildigere opfyldte Fundatsens Villie. Denne foreskriver jo, at tvende af Theologerne daglig skulle holde Forelæsning over den hellige Skrivt, og dele det gamle og nye Testamente imellem sig: over andre Bøger skulle de kun læse korteligen. Ja, Forfædrenes Villie var det, at Theologien skulde foredrages bibelsk, at Lærerne skulde tage Stykker af Melanchtons og Luthers Værker, gjøre de Studerende bekiendte dermed, og bibringe dem Lyst til selv at læse disse Skrivter for at lære, hvorledes Lærdommene af disse Skribentere vare tagne ud af Bibelen. I øvrigt skulde de have Kirkens Fred for Øine; ikke disputere fire Gange om Aaret for at vise Lærdom og Stridbarhed, men for at omgierde Sandheden med Beviser og fremsætte Vildfarelserne, som de ere. Fremdeles foreskrives Lector Hebræus og Græcus at see paa Ordenes sande Mening, og ei at fordybe sig i Allegorier-Kort, næsten kan man sige om denne Fundats, at Erasmus af Rotterdam selv ikke skulde skammet sig ved at have skrevet den. Havde ellers Fundatsen blevet efterlevet, med hvor megen Nytte kunde man da ikke ved Kiøbenhavns Universitet have ventet sig hans Bog forklaret i Collegier for de unge Theologer! hvor sikkre havde de ikke da vandret paa den Vei, der skulde lede dem til at blive sande og nyttige Gudslærere!

1707.

1707 fordredes der kun af de theologiske Studenter, at de skulde svare færdigen paa de Spørgsmaale, dem in Examine bleve givne om Troens væsentlige Artikler og Bibelens Forklaring, ligesom og at de skulde kunne præke; og endda maatte Lovgiveren bruge den Forsigtighed, at lade Professorerne ved Eed forbinde sig til, ikke at give Candidaterne nogle Dage i Forveien de Spørgsmaale, de skulde svare paa. Efter Fundatsen kunde en Student have lært meget mere, end nu efter Forordningen. Lærere vare der satte: i Dialectiken Een: denne skulde tillige læse over Virgilius, Ovidius og Livius, og altsaa havde han ikke Tid til at være Ordgyder og Ordklover. Lector Rhetoricus skulde forklare Horatii Ars poetica, Quinctilian, Ciceronis Breve og Bøger om Pligterne. Den Græske Professor skulde forklare de bedste Græske Skribentere, saasom Demosthenes, Homerus og Hesiodus. Den femte Professor skulde læse Physiken af Aristoteles, ligesom og efter Brotserii Epitome naturalis Philosophiæ. Endelig slutter den Mathematiske og Hebræiske Professor Lærernes Antal efter den gamle Fundats, hvortil dog endnu føies en Professor eller Lector i Musiken; foruden at fierde Christian selv lønnede tvende Professorer i Anatomien og Chymien. Dersom der nu oprigtigen og anvendeligen var bleven læst af disse Lærere, kunde vel Theologerne have examineret i andet end i deres egne Læsebøger eller det da brugelige polemisk ja unavendelig forfattede theologiske System. Ikke Skygge findes der til Lærdommens Historie, til sund Sprogfortolkning, Sædelære eller overbærende sund Fornuft i Bartholins Elementa Theologiæ eller i Wandals Hypothypoſis. Disse examin-

minerende Theologer vare langt fra ikke Samsoner, der vovede at omvælte de tvende Støtter, Jesper Brochmans System og Calovius, hvorpaa den Lutherske Systemtheologie var bygget. Større Ære satte Theologerne i med deres egen Kieft at kunne slaae 1000 Calviniſter, 1000 Catholiker. Troens Reenhed var desværre sat ved Siden af dens Sandhed, og denne bestod allene i, at den stemmede overeens med de Systemer, der vare vedtagne og hvis Theser i det mindste maatte kunne opremses tilligemed de til samme henførte Skriftens Sprog. Man behøver blot, for at bestyrke sig i vor Dom over Theologiens smagløse, ufordragelige, stridbare, uanvendelige og ubibelske Maade at foredrages paa af Professores Theologiæ ved Kiøbenhavns Universitet, at læse deres exegetiske Skrifter og høistvæmmelige Liigprækener. Glassii sunde Sprogfortolkning havde kun liden Magt over dem. Det Typpiske Allegoriske blev langt foretrukket Grammatikalsk, Bibelskexegetisk sund Sands. Hverken i at catechisere eller i Moral skulde Candidaterne examineres. De skulde ingen Afhandlinger skrive. De skulde blot svare af Professorernes Collegia og præke dristigen. Vare nu ikke slige Laudabiliſter vel skikkede til at være Almuens Lærere? Vi ville forbigaae det øvrige Mechaniske ved denne Theologiske Examen og blot lægge til, at Vanetroe blev mægtigen hævdet ved denne nye Indretning; at Professorernes Collegia bleve indproppede i de Theologiske Studenters Hierner, og at disse altsaa ikke kunde give andet fra sig, end det de havde imodtaget. Men hvor uforsvarligt handlet af fierde Friderichs Danske Cancellie, ene at forlade sig paa de Theologiske Professorers Vidnesbyrd om en

Candi-

Candidat, efter det han havde svaret den Dag, han var til Examen. Havde der endda med enhver Candidats Attest fra Professorerne fulgt Udskrivt af Examensprotocollen, paa det man kunde have dømt, hvor kloge Professorernes Spørgsmaale havde været, og hvor selvtænkende Candidaten havde været i sine Svar; men, nei, hvor dictatorisk gik det ikke til! Examinator skriver Conclusionen uden Præmisser, Cancelliet bekymrer sig eiheller derom. Herligt havde det været, dersom Examensprotocollen aarlig var bleven trykt. Da kunde Kirkepatronerne selv have seet Grundene, hvorfor en Candidat havde faaet god eller slet Caracteer. Fierde Friderich forlod sig formeget paa Theologernes Selvtillid, gav dem ved disse Examina for meget Hals og Haand over Studenternes Værd, særdeles da Caracteren skulde bestemme deres Værdighed til gode, maadelige eller slette Kald. Prisværdig var Friderichs Hensigt med et Seminarium af examinerede Candidater, hvor enhver kunde vide, at der opholdt sig duelige Candidater. Men Duelighed, hvor lavt var den ikke sat i disse Tiders Bispers og Provsters Formening! Havde en Candidat, efter vel overstaaet Examen, læst Lockes fortræffelige Skrivter, og faaet med ham den rette sunde Sands; havde han læst Clericus's og Limbrochs Værker, samt giort sig vel bevandret i Theologiens Historie og sammes Sagtmodighed; havde han dannet sig til Prækestolen efter det af Bourdaloü givne Mønster: kunde jo saadan en Candidat aldrig vente sig Attest af nogen Provst for Duelighed, men snarere at blive udskreget for en Grillefænger, der læste nye, ikke i Kiøbenhavn approberede og imprimerede, følgelig eiheller tilladelige Bøger;

Sielen

Sielen var under Theologernes Magt i saa stor en Tvang, at den maatte messe med Præsten, præke med Provsten, og argumentere med Professores Theologiæ, for at komme roelig og leve roelig i Embede. For uoplyst var fierde Friderich til selv at kunne bedømme Dueligheb hos Hoilærde, endnu mere til at see dem paa Fingre. Hvad de foresloge, fulgte han. Tage dem i Eed og give dem Instruxer at handle efter var alt, hvad der stod i hans Magt at giøre.

Dog var Friderich ingenlunde fornøiet med sin Bisp i Sielland, eiheller med Professores Theologiæ; i det mindste havde han ikke den sande Fortroelighed til dem, hvilket i Særdeleshed kan sees deraf, at han, til at begynde og styre Missionsværket, betiente sig af sin Tydske Hofprædikant Lütken, og lod denne, ved Brevvexling i hans Navn med Theologerne i Halle, sørge for at skaffe de første i Aaret 1705 til Tranqvebar sendte Missionairer. Eiheller efter Lütkens Død betroede Friderich sig til Facultetet i Kiøbenhavn. Men om dette og Missionsværket ville vi tale omstændeligere i næste Deel.

Vi igientage nu her korteligen det, vi adspredt have sagt om Videnskabernes Skiebne i Dannemark, nemlig: at Academiet ikke var Fædrenelandets Velgiører eller Ven. Dets Iver, dets Bestræbelser udbredte ligesaa lidet gavnlig Oplysning iblandt de Adelige og Lærde, som iblandt Borgere og Bønder. Academiets Slendrian, Theologiens Enevælde skienkede Dannemark hverken almeennyttige Almue-Lærere, Realskoler eller Videnskabs-Selskaber. Kort: virksomme bleve ikke Videnskaberne for nogen Stand ved Academiets Ponsen, Disputeren, Examineren, Promoveren og Erklæren.

Skolastisk Vane i at foredrage Videnskaberne ved Academiet og i Skolerne havde man ene at takke for den allevegne overhaandtagende Stridtheologie i den Lutherske og Romerske Kirke. Disse Samfund vare, paa Baal og Sværd nær, lige forfølgende, lige ufordragelige, lige paastaaende, lige nidsk rettroende. Ogsaa beholdte de deres Troe for sig selv, imedens de mere fredelige Theologer berigede sig med sand Veltalenhed, Philosophie og smagfuld Sprogkundskab. Man sammenligne Bisp Bornemann med Johan Clericus, Johan Wandal med Werenfels, Bartholin med Turretinus og Botsaccus med Saurin. Læse kunde de hinanden, og lige Kilder havde de alle at øse af. Men Friehed i at tænke, en bedre og finere Smag kunde de frie Stater rose dem af frem for Monarkierne. Aarsagerne til disse store Fortrin ligge vel deri, at Fortieneſter søges, bruges og hædres i Republiker; i Monarkier derimod træde Familieværde og Hofyndest i disses Sted. I de frie Stater regierer den oplyste Fornuft; i Monarkierne som oftest Egensindighed, arvet Slendrian og uforanderlige Grundlove. I de frie Stater fremmer enhver sit eget Vel i at fremme Statens; thi Borgerne regiere over sig selv, sætte sig selv i Skat, straffe sig selv; i Monarkierne er Kongens Skat Statens Skat, Kongens Villie Undersaatternes Villie, Kongens Yndest det endelige Maal for alle Undersaatternes Handlinger. Undersaatterne og deres Børn leve ikke for sig selv eller for Staten, men for Kongen og hans Ministre. Disses Glands, ikke egen Ære, er det, der skal befordres. Saa forskiellige, saa fortrinlige ere de Bevæggrunde, der styre Men-

Menneskets Jddrætter og Handlinger, naar det beherskes af oplyst Fornuft og ikke af dorsk Vaneregiering.

Konsterne.

Disse Videnskabernes og den ædle Smags yndige Dottre, der selv i deres Oprindelse omgives af lumske Venner, Pragt og Vellyster, fandt langt fra ikke værdige Pauluner beredte for dem hos de Danske Adelige, de Lærde og de rige Borgere, og endnu mindre i Kongeborgen. Fierde Christians Dage vare ikke mere. Med sig i Graven havde han taget Nationens Følelse af Friehed, samt Adelens Kappelyst i at overgaae hinanden i Videnskaber og lønne Konsterne. Fierde Christian vilde ingen af Adelen vige i Fortieneſter. Ved Hielp af Konster og Videnskaber troede de sig at være hans Medregenter. Siden efter skienkede det i Gothisk Mørke indhyllede nordre Tydskland vore Konger deres Yndlinger, Sandser og Smag, og da blev Grooten Christopher Dannemarks Apollo, Minister-Feil dets Muser. Hverken opdragen eller vant til at kiende og føle den ædle og fine Smag, kom Friderich som Kronprinds ganske Gothisk til Italien. Men selv endnu ikke 20 Aar, ledet og styrket af sit Hiertes Lyst og af sin Overkæmmerer Carl Ahlfeld, den gode Smags ivrige Tilbeder, kastede han sig her i Konsternes Arme, fik Smag paa Bygningskonst, Malerier og Billedhuggernes Mesterstykker. Imidlertid maatte han jo dog nu af Faderens Yndlinger tiltrygle sig Penge til et Sølvservice og et anstændigt Livree; altsaa kunde der for ham kun blive lidet at haabe

til at sætte paa Bygninger og Malerier, lidet at føde den Smag med, han havde hiembragt fra Konstiernes Fødeland. Konge blev han, og strax bød en farlig Krig ham at sammenskrabe til dens Fortsættelse alle de Penge, der kunde samles. Dog efterlod Ahlfeld, der ret vel kiendte hans Lyst til at fremme den gode Smag, ved at skaffe Konstnerne Arbeide, ikke at fornøie ham, ved 1701 paa hans Fødselsdag at lade de i Kiøbenhavn værende Konstnere med Illuminationer i det Ahlfeldske Palais hædre deres Lucas-Høitid. Men ogsaa Konstnerne maatte i denne Tid bære Hierarchiets Aag, ogsaa dem paalagde man at tage en Evangelist til Forbeder, som neppe, om han levede, havde kunnet føle eller bedømme deres Arbeide. Vi have allerede vedrørt denne smagfulde Illumination: hiulpne af fierde Friderich have disse Aars Konstnere 1701 skienket os et evigt Minde paa deres gode Smag. Ikke behøvede det da værende Operahuus, nu Cadetacademiet, at nedslaae Øinene over alt det, Smagen siden hos os har frembragt i Bygningsningskonsten. Lidet skielede det vel til det Chirurgiske Academie, men ikke bedrøvedes det over denne Naboe.

Ellers zirede og Friderich sin Hovedstad med adskillige smukke Bygninger, saasom: Castelskirken, Zebaoths Kirke, Commissariats-Bygningerne. Og hvor nydeligt var ikke hans Friderichsberg baade inden og uden! Men atter efter Friderichs anden Udenlandsreise hindrede Krigen ham fra at hæve Konstierne, som han gierne ønskede.

Medailleurerne fik af og til noget at fortiene: disse vare Anton Meibus, P. Berg, Ant. Normann.

Af

Af Skildrere og Billedhuggere forefinde vi en Lorch, Andersen, Berg, Krock, Müller, Stanley.

Maskerader, Concerter, Baller, Franske Comoedier, vare Hoffets Forlystelser: disse vidne dog om en langt finere og ædlere Smag end Jagtfrokoster, Jægerrette, Fraadsermaaltider ꝛc. Glemme maae vi ikke, at Friderich var Tarveligheden selv. Hans eneste Hoved-Tilbøielighed var Dans og Omgang med belevne og yndige Fruentimmere. Smag for Skionheder er Konsternes Støtte: uadskillelige ere disse, indtil Døden forbyder dem at forskionne hinanden. Uafbrudt Ungdoms Fyrighed faaer Indbildningen af den gode Smag. Vellyster, valgte med Smag, og fæiske Lyster, hvor forskiellige ere ikke deres Følger hos Alderdommen!

Har almindelig god Smag i Videnskaberne ikke rodfæstet sig i alle Stænder, kan Jorden eiheller være beredt til at imodtage den gode Smag i Konster. Rigdom formaaer vel for en føie Tid at tvinge den ind i et Land, men ikke formaaer den at tvinge den til at voxe der, ikke til at give Næring der. Overskinne Landet kan den vel ligesom en prægtig Regnbue; men Regnen er uden Nytte, naar den falder paa forhutlede og magre Jorder. Ingen Frugtbarhed, ingen Erindring om sit prægtige Udseende efterlader Regnbuen hos dorske, af Nærings-Sorger nedbøiede, Slaver.

Krigsmagten til Søes i Fredstider.

Smerteligst føles Oplysningens Afsavn til Orlogs og i Feldten, naar en mere oplyst Fiende stedse seirer,

rer, stedse med ringere Kræfter tilintetgiør alle de uhyre Krigsanstalter, der i de Ukyndiges Hænder blot berige Blodsuere, Liverandeurer, og efterlade Fortvivlelse, Hunger og Despotisme hiemme. Sielden have de soleklareste og nyttigste Sandheder Tilladelse at være med i Staters Bestyrelse. Hvad kan være klogere end Kiøbenhavns Arsenals og alle vise Styreres Tænkesprog: **Det fortrød aldrig nogen i Fredstider at være betænkt paa Krig**, eller som er det samme: at Flaader og Armeer stedse kunne være mobile; det er: have Liv og Kræfter til at modtage Fienden og med Klem udføre Anførernes Planer? Begge disse Krigsmagter ere sammensatte Legemer, og styres kun af een fornuftig Siel. Men hvad skal vel selv den fornuftigste Siel kunne udrette, naar Legemet, den beboer, fattes Sandser og Helbred? Krigsmagternes Forposter og Recognoscerings-væsen er Sandserne, deres Magaziner er Maven, deres Livsluft er Pengene, deres Artillerie er Armene og Hænderne, deres Kiøreværen er Benene, Cavalleriet og Infanteriet er Kroppen, Generalstaben er Hovedet, men Krigs-Anførernes Fornuft og Mod er Sielen; Kongerne er det Heles Opholder.

Faa og lette ere de Pligter, Religion og Natur foreskrive Menneskет, for at blive oplyst, redeligt, sundt og stærkt. Tapperhed og Troeskab ere herfra uadskillelige. Denne Allegorie maa være vor Veileder i at fortælle de Anstalter, man i Fredstider under sierde Friderich giorde, for at vedligeholde Flaaden og Armeen.

Et Øienvidne skal fortælle os, hvorledes det 1702 forefandt den Danske Flaade. „Den 1ste Maji dette Aar, siger den Engelske Legationssecretair, monstrede

ſtrede Kongen Søecadetterne, Matroſerne og alt andet til Flaaden i Fredstid for at bruges i Krigstider henhørende Mandſkab. Fordum havde Kongen været nødſaget til, naar han ſkulde udruſte ſin Flaade, at tage Søeofficierer af Hollandſk og anden fremmed Tieneſte. Denne Vanſkelighed troede Hans Majeſtæt bedſt at kunne hæve ved 1701 den 7. Maji at oprette et Cadetcorps, hvor 100 unge Mennesker, ved der at opdrages, kunde blive oplærte til at befale og udgiøre en varig Plante-ſkole for Søeofficierer. Diſſe Cadetters Mynſtring blev foretaget paa Holmen eller Arſenalet. Compagniet er, ſom ſagt, faſtſat at ſkulle beſtaae af 100 Cadetter. De vare ikke nær alle tilſtæde; de fleſte af dem vare ſom Volontairer paa den Engelſke og Hollandſke Flaade. De Øvelſer, jeg ſaae dem giøre, ſkede med yderſte Nøiagtighed. De ſkiøde for Kongen til Skiven; ja der var dem iblandt, ſom kun vare 13 og 14 Aar og traf meget godt. Denne Prøve var ingen Beſeilings-Evolutionsprøve. Granater kaſtede de ogſaa. Til Capitain have de en Seheſted, ſom nu er i Engelland med Grev Güldenløwe, Dannemarks General-Admiral, og ellers ledſager denne paa ſine Reiſer. Seheſted er Commandeur, hvilket er det ſamme ſom Eſcadrechef, da Cheferne have Lov til at føre Standar. Den Danſke Flaade har 6 ſaadanne Commandeurer; de andre kaldes Commandeurcapitainer. Cadetcompagniets Capitain-Lieutenant commanderede denne Dag Corpſet; han er Søecapitain, hedder Bille, og er et Sødſkendebarn af den afdøde Deputerede for Financerne, Thot. Denne Adelsmand er ſmuk og velſkabt og kiender Tieneſten.

Diſſe

Disse Cadetter *), sagde man mig, vare alle Børn af gode Huse, af Landets Adel og af Forældre, der havde Raad til at holde dem. Dog saae jeg og iblandt dem en ung Morian paa 14 til 15 Aar, der tilhørte Enkedronningen, og blev opdragen paa hendes Bekostning. Iblant disse Cadetter er der og Kongelige Pager, som nyde Cadetopdragelsen. Kongen betaler de Lærere, der ere satte til at undervise dem i alle Videnskaber og Legems-Øvelser. Desuden lære de og Navigationen. Det er disse unge Menneskers egen Skyld, om de, efter al den Umage, man anvender paa dem, ikke skulde blive duelige Folk. Strax derpaa mynstrede Kongen 3000 Matroser: disse ere alle i fast Tieneste, og have Huse, Caserner, opbygte for dem tæt ved Havnen, hvor de boe

*) Cadetterne vare klædte staalgraa med røde Skarlagens Opslag og en Guldgalon to Fingre bred paa Lommerne og for Hænderne. Deres Bandoulierer ere enten af rødt Floiel eller af fiint Skarlagens Klæde, broderede med Guldtraad eller besatte med en smal Galon i Kanten. Paa Bandoulieret er der fastgiort en smuk Granat. Bælte fattes de; thi dette vilde give dem mere Anseelse af Soldater. De bære røde Fiere, Cocarderne ere af samme Farve, og dette hæver meget deres Udseende. Deres Kioler koste 50 Rdlr., hvilket er et Aars Gage. For intet have de da alle maattet tiene et heelt Aar. En Konge, der havde over 500,000 Rdlr. aarlig til sine egne Lysters Tilfredsstillelse, kunde, fordi han ikke selv var oplyst, ikke selv kiendte Videnskabernes Nytte, ingenlunde have den Lyst for Moerskabs Skyld at give 10,000 Rdlr. til 100 unge Menneskers Oplæren. De skulde betale deres egne Klæder; Kongen havde ikke Raad til at skienke dem samme.

boe med deres Familie. De ere deelte i 30 Compagnier, hvert paa 100 Mand foruden Officiererne. Hvert af disse have en Søecapitain til Chef, hvilken marscherede foran for Compagniet, saluterede Kongen, og blev hilset af ham igien. Matroserne gik fire og fire sammen. Der vare smukke Folk iblandt dem. De ere alle erfarne Søemænd og tilrede, saasnart en Escadre i Hast skal armeres: da fordeles de omkring paa Skibene, for at oplære de Nyhvervede. Dette er Aarsagen, hvorfor Kongen af Dannemark paa 15 Dage kan skaffe en Escadre af 15 Skibe i Søen; noget jeg ikke veed, om nogen anden Regent kan giøre saa hastigen. Herved maa anmærkes, at Kongen af Dannemark hvert Aar lader hverve nogle tusinde Matroser i Hamborg og Lybek, samt andre Steder: uagtet man ikke bruger dem, betaler man dem dog een eller tvende Maaneder paa Haanden, for stedse at være vis om at have dem, og at formene dem at gaae i fremmede Magters Tieneste. Alle Matroserne vare klædte graa paa een Facon.

Efter disse kom Flaadens Tømmermænd, som ogsaa vare klædte graa, men havde grønne Floiels eller Plydses Opslag. De vare deelte i Brigader. Foran for hver Brigade gik der en Mester. Hver Tømmermand bar en Øxe eller Vinkelhage paa Skuldrene. De vare henved 800. Paa deres Fane stod der malet et halvbygget Skib paa Bankestokken. Derpaa kom Saugskiererne med deres Sauge, Ankersmedene med deres Hammere, Snedkerne og Billedhuggerne med deres Meisler og Høvle. Blokkedreierne, Reebslagerne, Seilmagerne, kort: alle de Arbeidere, der udfordres til et Skibs Bygning og Equipering, gik foran i Hobe:

alle

alle vare de eens klædte, og alle bare de deres Haandværksredskaber i Haanden. Naar der skeer nogen Udrustning, fordeles ogsaa disse Arbeidere paa Flaaden, og da ere de Matroser tilligemed. Det hele Optog blev sluttet af et Corps unge Drenge, for det meste Tømmerdrenge, samt af en Hob Matroser med Skuffer og Baadshager, der bruges til at hente Sand og Baglast til Skibene. Alle disse Haandværkere betales af Flaadens Casse, og ere antagne paa Livstid.

Matroserne ere kun antagne paa visse Aar; bestandigen bruges de til at arbeide og giøre Vagter ved Arsenalet samt ved Havnen, hvor Flaaden ligger: de have altsaa kun liden Tid tilovers til at arbeide for sig selv, og fortiene sig noget uden for deres Gage, om de end forstaae et Haandværk. De faae i alt henved 50 Rdlr. aarlig af Kongen. Men Haandværkerne have, foruden deres 50 Rdlr., endnu fra 8 til 24 ß. daglig, ligesom de ere dygtige til i deres Arbeide. Kongen giver dem ellers alle Føden in Natura, uagtet de ere over 4000 i Tallet. De faae Rug til Brød, Malt til Øl, Ærter, Flesk, Kiød, Salt ugentlig, og alt dette løber op i Værdie til 50 Rdlr. aarlig for hver, foruden deres Gage i rede Penge.

De blive alle betalte nøiagtigen, og holdte i en skarp Krigstugt. De føre et lykkeligt Liv, giøre meget Arbeide og ere til alle Tider færdige at lade deres Liv til Landets Forsvar.

For at holde dem i Aande med deres Sømandsskab, hensendes der bestandigen nogle af dem hist og her for at besætte de Kongeskibe, der gaae til Norge eller andre Stæder efter Tiere, Tømmer, Master o. s. v.

En

En Capitain var der, som fortalte, at der allene af hans Compagnie var bortsendt 24 til saadan Fart, hvortil man helst valgte de ugivte.

Ligeover for Toldboden ligger Dannemarks Flaade i et Slags Bassin, hvilket er indsluttet fortil af lutter svømmende Broer: disse Broer udgiøre en Linie og skydes ud af hinanden mere eller mindre, ligesom Skibet er stort til, der skal ud eller ind. Man finder paa alle fire Hiørner af dette Gallerie Matrosvagter, der om Natten have Geværer, men om Dagen Morgenstierner eller Pigger. Galleriet er imod Ssesiden forsynet med Pæle og Bolværk, der holde Drivisen fra at skade Flaaden eller Broerne. I øvrigt findes der paa dette Gallerie et Batterie med 18 Canoner og et andet paa 38 Canoner med Skydehuller til 44 Canoner. Fire af disse Canoner vare 24pundige; de andre vare alle af mindre Calibre. Disse forsvare Havnens Indseiling fra Nordvest. Vel ere alle Canonerne af Jern, men de holdes dog saa vel, at de gierne kunne sættes ved Siden af Metalcanoner.

Vesten for Flaaden seer man en Bankestok, ophøiet paa Pæleværk og anlagt paa et Sted, som er opfyldt. Paa denne bygger man Skibene, og lader dem derfra paa en let Maade løbe af Stablen ned i Bassinet. Skibenes Bygning kan ikke forrykkes ved denne Indretning, thi det er brat ned ad, og Kielen løber ligesom i en Rende. Ogsaa er den Stilladse, hvorpaa det bygges, meget fast og vel sammenføiet. Kielen til et Skib paa 80 Canoner, som man var i Færd med at bygge, saae jeg anlagt. Den var 145 Fod lang; det er 10 Fod længere end andensteds, uden at regne Forstavnens

stavnens Krumning, der endnu lægger nogle Fod til Længden. Tilforn vare alle Flaadens Pladser skiulte med Vand fra Søen; men nu har man inddæmmet dem, udgravet dem i Midten, og hvor der før var 10 til 12 Fod Vand, er der nu over 30 Fod. Tversover for Bankestokken er der i Vandet opført en Dæmning, forsynet med Canoner og Vagter: denne strækker sig hen til Christianshavn, hvor den er forenet med Byens Fæstningsværker.

Dokken, opfundet af Admiral Span, er en inddæmmet Qvadrat af 80 Fod: den er nogle og 20 Fod dyb og er forsynet med Slagporte, hvorigiennem Skibet, der skal efterses, gaaer ind. Saasnart et Skib er kommet ind af Portene, trækker man dem til og udpomper Vandet saa aldeles, at Skibet staaer ganske tørt. Der var i alt i Flaadens Bassin 34 Linieskibe, 15 til 16 Fregatter, 10 Brandere, foruden endeel Galioter, Bombarderere og Jagter, der og kunne giøre Tieneste som Fregatter, da de føre 16 til 26 Canoner. Virkeligen fortiener alt dette Navn af en herlig Flaade; dog forøges dens Værd meget derved, at den er saa samlet. Den kan overseés af Kongen fra Slots-Vinduerne, og i meget kort Tid kan den giøres færdig til at lægge ud. Skibene, som ligge i Havn, ere alle aftaklede, de have aldeles intet andet om Bord end Canonernes Lavetter. De holdes overmaade rene, og Folk ere der, som dagligen maa rense og pompe dem. Ethvert Skib har sit eget Magazin, opført meget nær ved; i dette giemmes al dets Takkelage og holdes der i meget god Orden og Stand."

Frem-

Fremdeles fortæller dette Vienvidne, at det Skib, der var opkaldt efter fierde Friderich, var nogle Fod større end det største i Engelland. Kun beklager han, at den Danske Eeg ikke holder længere end 16 Aar, og at ethvert Orlogsskib i saadan en Tid næsten halv maa ombygges. I øvrigt indrømmes de Danske, at de byggede ligesaa gode Orlogsskibe som de, der bygges i Engelland eller Frankrige; ja at de brugte 48 pundige Canoner paa de underste Batterier, og at de fornemmeligen udmærkede sig frem for andre Nationer deri, at de ikke betyngede enten Forstavnen eller Bagstavnen med unødvendige tunge Ornamenter. Følgende var den Danske Flaades Styrke i dette Tidsrum, saaledes som den 1709 blev udcommanderet imod Svenskeu.

Orlogsskibe.	Canoner.	Mand.	
1) Friderich den Fierde.	116.	1000.	Schoutbynacht Troiel.
2) Elephanten	90.	900.	General-Admiral-Lieuten. Güldenlowe.
3) Justitia.	92.	700.	Viceadmiral Barfod.
4) Havfruen.	72.	500.	Viceadmiral Sehested.
5) Jylland.	72.	500.	Commandeur Rosenpalm.
6) Wenden.	72.	600.	Viceadmiral Rabe.
7) Christian den Femte.	92.	600.	Viceadmiral Reetz.
8) Prinds Friderich.	82.	600.	Schoutbynacht Libendantz.
9) Beskiermeren.	66.	500.	Schoutbynacht Wilster.
10) Ebenetzer.	64.	500.	Commandeur Gude.
11) Prinds Christian.	70.	500.	Commandeur Christophersen.
12) Sophia Hedevig.	70.	500.	Commandeur Gabel.
13) Lovisa.	72.	500.	Commandeur Hiort.
14) Tre Løver.	70.	500.	Commandeurcapitain Deichmann.

Or-

Orlogsskibe.	Canoner.	Mand.	
15) Prinds Georg.	} Ere gamle og komme ikke ud.		
16) Churprindsen.			
17) Tre Kroner.			
18) Norske Løve.	70.	500.	Capitain Undal.
19) Svanen.	56.	360.	Commandeurcapitain Knoph
20) Fyhn.	60.	400.	Commandeurcapitain Schindel.
21) Delmenhorst.	56.	360.	Capt. Rasmus Juul.
22) Laaland.	56.	360.	Commandeurcapitain Schnisforph.
23) Island.	60.	360.	Commandeurcapt. Carl.
24) Prinds Carl.	56.	400.	Capitain Hagedorn.
25) Prinds Wilhelm.	56.	390.	Capitain Wibe.
26) Mercurius.	64.	400.	Commandeurcapt. Kaas.
27) Mars.	70.	450.	Commandeurcapt. Brandt
28) Nellebladet.	54.	340.	Capitain Bille.
29) Oldenborg	52.	340.	Capitain Hansen.
30) Charlotta Amalia.	60.	360.	Capitain Lorents Friis.
31) Friderich den Tredie.	66.	400.	Capitain Kragh.
32) Anna Sophia.	60.	400.	Commandeurcapitain Offenberg.
33) Güldenløve.	54.	360.	Capitain Becker.
34) Tomleren.	54.	300.	Capitain Gude.
35) Sværdfisk.	50.	300.	Capitain Povelsen.
	2,154 Can.	15,180 Mand.	

Summa. Orlogsskibe 35, hvoraf de 32 gik i Søen med 2,154 Canoner fra 12pundige til 48pundige, samt 15,180 Mand Besætning; de kostede fra Maji til November 749,000 Rdlr. at holde i Søen. Af Orlogsskibe blev der aarlig bygget tvende nye, og man regnede for hver Canon, naar Skibet var seilklart, 1400 Rigsdaler.

Fregatter.

Fregatter.	Canoner.	Mand.	
1) Slesvig.	50.	300.	Capitain Juul.
2) Engelen.	48.	300.	Capitain Hoier.
3) Neptunus.	48.	280.	Capitain Brandt.
4) Gamle Delmenhorst.	Kommer ikke ud.		
5) Hoiendal.	36.	200.	Capitain Banner.
6) Raae.	36.	200.	Capitain Povelsen.
7) Ørnen.	36.	200.	Capitain Günthelberg.
8) Hvide Falk.	30.	200.	Capitain Suhr.
9) Blaa Heiren.	24.	120.	Capit. L. M. Herlow.
10) Lossen.	24.	120.	" Gerh. Sivertz.
11) Pachan	24.	120.	
12) Phoenix.	24.	120.	
13) Chr. 5. Jagtelefant.	24.	120.	Capit. L. Boie.
14) Munden.	24.	120.	
15) Vindhund.	24.	120.	Capitain L Gunthelberg.
16) Snarrensvend.	24.	120.	
17) Svensk Sophia i Arbeide	20.	60.	Lieutenant. Sivertz.
18) Flyvende Fisk.	16.	50.	
19) Aben.	16.	50.	
20) Makrelen.	10.	32.	Lieutenant Friis.
21) Andriken.	8.	32.	
22) Fr. Elsen.	8.	30.	
	554 Can	2,894 Mand.	

Foruden disse Skibe var der endnu 4 Pramme, som førte henved 40 fra 36 til 48 pundige Canoner, adskillige Kongebaade, til at hente alt fornødent til Flaadens Vedligeholdelse fra Holland, Sverrig, Norge og Østersøen; eendeel Mudderpramme, og en Dokke, som Jødicher i de 10 paafølgende Aar havde frie Hænder over, i Henseende til at udføre Spans Planer.

Der er ingen Tvivl om, at jo den Danske Flaade efter sin Størrelse kunde maale sig med et lige Antal Engelske og Hollandske Orlogsskibe, og derfor med Billig-

hed

hed kunde regnes for den tredie Søemagt i Rangen i Europa. Vi ville med faa Ord betragte dens Bestyrelse i Hensigt til dens Officierer, Matroser, Skibsbyggerie og Vedligeholdelse.

Søeofficererne.

Iblandt alle Søemagterne bleve Coffardiecapitainerne og Styrmændene forsynede med Bestallinger og hæderede med Officier-Navnet. Ligesom disse Skippere imodtoge Feldtegnet, saaledes imodtoge ogsaa Kiøbmandsskibene Canoner, Flag og Vimpler, og dermed var Orlogsflaaden færdig.

For rede Penge bestilte fiortende Ludvig hele Escadres i Holland: naar de bemandede kom i Franske Havne, hidsede Fransk Orlogsflag, havde Frankrige strax en Flaade. Vel kiøbte Engelland, Sverrig og Dannemark, Orlogsskibe, men sieldnere end Frankrige. Disse Lande havde selv Orlogsskibs-Verfter; Men alle Magter hvervede baade Søeofficierer og Matroser i Hanseestæderne og Holland, kort: hos enhver Nation som de ikke vare i Krig med.

Overalt i Europa fordrede man ikke mere af en Orlogscapitain end af en ostindisk Capitain. Alle Flaader priste sig lykkelige, naar en saadan erfaren Mand vilde føre et Krigsskib. Navigation og Styrmandskonst var alt det, man fordrede af en Søecapitain. Videnskabernes almindelige Udbredelse lærte snart Flaaderne, at eiheller de kunde undvære dem, og at mechanisk samt Vane-Navigation langt fra ikke var nok. Et Orlogsskib

logsskib skulde være en velforsynet svømmende Fæstning, skulde føre alting med sig, og ikke trænge i lang Tid til Landets Hielp. Heraf stod der en Hovedforandring i hele Søekrigsvidenskaben, dog foregik den ikke i Frankrige og Dannemark førend 1733, i Engelland 1750, og skal i Holland endnu ikke være tilendebragt. Vi have aldeles intet med videnskabelig oplærte Søeofficierer at giøre under fierde Friderich, saameget mindre som Kongens egen Ukyndighed aldrig satte Søeofficiererne paa saadan Prøve, som under fierde Christian, hvor de af Regenten selv bleve giorte Spørgsmaale i Søevæsenet, som den kyndigste og meest erfarne Søemand skulde have tungt ved at besvare: under saadan en Konge kunde de aldrig ustraffet digte, prale og lyve.

Fierde Christian udregnede (see hans Bremerholms Spiisningstaxt) ikke allene, hvad der daglig til Middagsmaaltid kunde medgaae for enhver af dem, der arbeidede paa hans Bremerholm, men han beregnede og alt, fra det mindste til det vigtigste, hvad et Orlogsskib kunde koste. Under saadan en kyndig og grandseende Opsynsmand kunde Snyderierne ved Holmen ikke være betydelige. Men denne Konge var ogsaa selv Commissariat: naar han havde aftalt med sine Skibsbygmestere, hvor stort et Skib han vilde have bygget, vare alle Comptoirs færdige; thi blot i Kongen og hans Bygmester bestode de. Men nødvendige ere Admiralitet, Commissariat og alle de disse underordnede Commissioner blevne Kongerne fra den Tid, de ophørte selv at bedømme Flaadens Tarv og see Arbeiderne paa Fingre: Ansvar forsvandt med Opsynet, og Ret havde enhver i Søetaten, der vidste at bringe den adelige Admiral eller Oversekre-

tair, som refererede Søetatens Sager i Statsraadet, paa sin Side. Søofficiérernes Kundskaber, den Ære, de satte i, at opfylde redeligen deres Pligter, var der jo under fierde Friderch ingen, der lagde Mærke til eller havde Opsyn over; thi at han selv af og til mønstrede Holmens Mandskab, lod enhver Capitain marschere forbi sig med sit Compagnie, og lod Cadetterne skyde til Skiven, dette satte ham jo langt fra ikke i Stand til at bedømme, hvorvidt Officierne opfyldte deres Pligter. Friderich elskede ikke Søen: hans tidlige Anlæg til Svindsoet giorde den ubehagelig for ham. Adelen var i Søetaten, ligesom overalt, egenmægtig. For General-Admiral Güldenløwe, givt med Statsminister Krabes Datter, selv Halvbroder af Kongen, var det jo en let Sag at trække Friderichs Ynde hen paa hvilke Officierer, han selv vilde. Var nu Viceadmiral Sehested Billernes Beskytter, og det var han virkeligen; laae, saa at sige, Enevælden ved Søe-Etaten allene i Adelens Hænder: saa er intet naturligere, end at man havde Leilighed nok til at forbittre den brave Admiral Barfod Livet. Adelen refererede for Kongen kun det, den selv ønskede, den refererede det saaledes, som den selv ønskede det; de Borgerlige formaaede ikke deri at giøre nogen for dem god Forandring: ene af Adelige skulde alt undersøges, alt forelægges Kongen, alt iværksættes.

Mueligt er det ikke at sige, hvorledes Avancements imellem Søofficiererne i dette Tidsrum bleve iagttagne. Men tydeligen seer man, at ikke allene Admiralerne for det meste, men og nogle af Capitainerne vare af den høie Adel. Erfarenhed viser os ikke, at Officiererne fra Lieutenanter af rykkede op ad i deres

Tour,

Tour, men gisrligt var dette eiheller, saalænge Rangforordningen af 1699 stod ved Magt, thi deri er: Premierlieutenanter af Garden de sidste af Landetaten, Capitainerne til Vands de sidste af Søetaten, der havde Rang. Ikke Capitainlieutenanterne, mindre endnu Lieutenanterne vare i Rangen, eiheller kom de der førend 1717, da Cadetterne i Størrelse saaledes vare voxne til, at de kunde udfylde Lieutenantsclassen, istedet for at den tilforn var bleven besat af Holmens Skoles Lærlinger, hvervede Styrmænd og Smaaskippere fra Coffardiefarten i Hamborg, Lybek og Holland, ja fra alle Søestæderne. Virkelige Capitainer og Commandeurcapitainer blev Adelen, saasnart den havde giort nogle Reiser med Engelske og Hollandske Skibe, eller forsynet sig med Beviser fra Envoierne i Engelland, Holland og Frankrige, samt fra eet eller andet Søeverft, om slittigen at have lagt sig efter Søemandskabet. En ganske hæderfuld Tilflugt for de Adelige var det, naar de med Vished i deres 45. Aar kunde være Viceadmiraler: takskyldig maatte og Landet være dem, naar de for egne Penge Udenlands vilde lægge sig efter de den Gang bekiendte Søevidenskaber; men naar de kom hiem for at føre et Skib eller en Eskadre, saae man, hvad de havde lært: da vare deres Ahner ikke almægtige nok til at skiule deres Nøgenhed for de mere oplyste Styrmænd og Matroser, for deres medcommanderende Skibscapitainer: disse kunde ingenlunde være blinde for deres Vankundighed. Til Orlogs burde man hos denne Stand ligesaavel fordre Duelighed og Fortieneſter som hos den Borgerlige. Vindene, Strømmen, Skierene, Grundene og Fienden lystrede ikke Hovpidsken eller Hielmen. Her skulde gives Befa-

linger, som kunde adlydes. Følgerne af en viis eller slet Commando ere alt for betydelige til, at man burde være ligegyldig ved, hvem man betroede den. Men tilstaae maae vi dog: de Danske Søeofficierer vare ligesaa gode som alle andre Nationers Søeofficierer, ja, dristigen kunne vi endog paastaae, at de vare bedre; thi de havde mere søevante Matroser til at udføre deres Befalinger end Svensken og Franskmanden. Dog flød heraf ingenlunde, at det var en Unødvendighed for dem at være oplyste og ivrige i at fremme Flaadens Hæder og Vel, ingenlunde, at alle de Fuldkommenheder, man havde Ret til at fordre af dem, indskrænkede sig allene til, at de i Egennytte og Enighed i at hæle med Snyderierne, ligesaavel som i Søemandskab, lignede de Engelske Søeofficierer.

Duelige Officierer lovede man Kong Friderich af hans Søecadetacademie, og dog tillod man disse unge Mennesker fra deres 16. Aar af at tage Hyre for Kiøbmænd til Søes, dog betalte man blot een Lærer i Navigationen for dem. Flere Lærere var der vel sat til at undervise dem i Sprog, Dans og Riden, samt i at exercere og skyde til Skiven. Men Astronomie, Mathematik, Mechanik, Hydraulik, Artillerie som Videnskab, Historie, Geographie, bleve ikke drevne for Alvor, eiheller henregnede til væsentlige Egenskaber hos en Søeofficier. Phlueg havde ingen Afsætning paa sin Geographie; Arnold Bondeson eiheller paa sin Deliciæ compendiosæ Geometriæ. Deslige Skrivter brugte hverken Søe- eller Land-Etaten. Hvad skulde vel og opmuntre Søeofficiererne til at giøre sig udmærket duelige? Vare de i Eskadre, tilkom jo al Ære og Roes Eskadrechefen.

chefen; commanderede de enkelte Skibe, giorde de Priser: bleve de jo af Commissariatet og Admiralitetet harmede til Døde. Kun igiennem Adelen kunde Kongen see og paaskionne Søefortieneſter. Umage nok kostede det ham at belønne den eneste, han belønnede, Tordenskiold. Gode Søeofficierers Samqvem søgte Kongen ikke, tale med dem i deres Fag kunde han ikke; og ærer Folket en fortient Søeofficier, da er det jo Oprør. Hvor staae vel Mindesmærkerne over vore store Søehelte? Hvormange vare ikke de Hindringer, der bleve lagte i Veien for de Patrioter, der i vore Dage prøvede paa at opreise Tordenskiold et Minde, da hans Liig blev fundet i en Kiste til 4 Marks Værdie? Nei! Slendrian havde afpælet Veien for de Danske Søeofficierer. Som Commandeur-Capitainer kunde de leve, naar de havde Commissariatet og Admiralitetet til Ven, og indtil de bleve Capitainer i Flaaden, maatte de ernære sig med at føre Ostindie- og Vestindiefarere baade her hiemme og for Fremmede. Forresten var Friderichs Sparsomhed aldrig mere kiendelig, aldrig mere skadelig, end i Henseende til Flaadens Underholdning. I Fredstid vilde han næsten aldrig tænke paa, hvad der i dens Magaziner burde være færdig og ligge paa rede Hænder, for at bruges, naar der paakom en Feide, der krævede Udrustninger. Stedse knappede han af; og herfra reiser just den Vane i Søetaten sig, at forlange mere end der behøvedes. Ende ville vi med den korte Anmærkning, at det kun var et saare umærkeligt Glimt af Kundskaber, der kunde tilbydes Matroserne, naar Officiererne selv ikke havde giort større Fremgang i videnskabelig Oplysning. En Viceadmiral havde i Gage 1200 Rdlr., en

Com-

Commandeur 800 Rdlr., en Capitain 600 Rdlr., en Capitainlieutenant 300 Rdlr. aarlig.

Matroserne.

Herfra undtage vi alle Holmens Haandværkere, da der om disse skal blive talet vidtløftigere, naar vi vedrøre Skibsbyggeriet. Matroserne eller de søebevandte Folk hiemme ved Holmen kunde ikke være ret mange. Neppe 300 af dem bleve aarligen brugte til at tiene paa Kongebaade. De øvrige vare hvervede Folk af Kiøbenhavns Afskum, og bleve blot allene brugte til det grove Arbeide, hvortil man paa andre Stæder bruger Bavianer og Elephanter, saafom: at slæbe Tømmer, opmuddre, o. s. v. Søebevante Matroser, der havde Øvelse nok til at regiere Seilene og taale Søen, kort: heelbefarne Søefolk bleve, naar der paakom Orlog, enten pressede her hiemme, eller hvervede her, i Hamborg og i Lybek. Ogsaa var der Generalhverver for Søetaten i Glückstad: denne lod Hververtrommen gaae og Flaget vaie i Hansestæderne, saasnart der skulde skee nogen Udskrivning; ved at modtage Penge paa Haanden, forpligtede de Hvervede sig til, naar paafordredes, at være følgagtige til at tiene paa Kongens Skibe.

Denne for Flaaden uvisse og for Friderich bekostelige Maade at faae Matroser paa, søgte han paa følgende Maade at afhielpe:

1703 den 30. October tilbyder han dem i Norge visse Privilegier og Frieheder, som godvilligen vilde lade

sig

sig enroullere til Tieneste paa Flaaden i paakommende Tilfælde:

1) At de ikke skulde blive brugte til andet end Søetieneste.
2) At de Enroullerede skulde være frie for al Udskrivning, Skytsfærd, Arbeide og Tieneste til Lands, men være tilladte at holde Skyts for Betaling.
3) At de, naar de vare hiemme, for deres Person skulde være frie for Consumption, Folke- og Familieskat, Strandsidderskat, samt alle personelle Skatter af hvad Navn nævnes kunde.
4) At de Enroullerede, fremfor andre, skulde nyde deres Fædrenegaarde og Odelsret uforkrænket, og at de, som vare indskrevne til Søelægdene og undvigte, skulde pardonneres.
5) At de, som brugte Søefolk, skulde fornemmeligen tage Enroullerede i deres Hyre.
6) At de Enroullerede maatte ernære sig ved Fiskerie og Lodsvæsen.
7) At de, naar de vare tilsagde til Kongens Tieneste, skulde nyde halv Gage fra Tilsigelses-Tiden af, indtil de kom ombord, at de kunde vente efter deres Dygtighed at blive brugte enten til Over- eller Underofficier-Charger, og at de skulde nyde frie Transport fra Norge til Flaaden.

Samme Privilegier tilbydes Søefolkene i Dannemark den 16. December 1704, og i Hertugdømmet Slesvig den 14. Maji 1705.

I faa Poster forandres disse Privilegier for de Enroullerede i Norge den 8. Junii 1705. Den fornemmeste af disse Forandringer bestaaer i: at en Søefaren

ren i Stedet for Consumptionsfriehed skal have 3 Rdlr., en Halvsøefaren 2 Rdlr. og en Søevandt 1 Rdlr., men ingen Frietagelse for Consumption.

Allerede havde Kong Friderich erfaret, at hans Lægdeinddeling af Bondealmuen havde forskaffet ham en stor Mængde Soldater. Paa samme lette Maade haabede han og at faae sine Matroser. Men, alle Privilegierne uagtede, forbleve dog de bedste Norske og Holsteenske Matroser stedse i fremmed Tieneste, hvor de saae sig vel betalte og vel behandlede. Det var stedse de yngste og mindst Søevandte, der bleve hiemme; thi Dannemarks Handel paa Ost- og Vestindien, paa Frankrige og i Middelhavet var eengang saa betydelig, at den kunde holde 1200 Matroser i Fart, og dog behøvede Flaaden, ihvor slet den end var bemandet, over 18,000 Mand. Næsten en Umuelighed for Dannemarks Handel var det, at afgive Matroser til Flaaden. Hververpengene vilde Kongen spare; godvilligen til at lade sig enroullere fik han kun faa; ud til Fremmede stiale de sig alle. Med Magt næsten maatte altsaa i Krigstider det fornødne Mandskab præsses til Flaaden, kort: al Enroullering var Menneskejagt. Men hvad skulde vel og overtale en Matros til at vælge Dansk Orlogs-Tieneste for fremmed? Ringe var Hyren, grov var Behandlingen, maadelig var Føden, vist var det at blive befængt af smitsomme Sygdomme, ussel var de Syges Pleie, kort: den unge Matros gik til sin Grav, naar han betraadte et Dansk Orlogsskib: og græsselige ere de Beskrivelser, Skibslægerne give os fra denne Tid af om Galdefeberne, naar de udbredte sig paa Flaaden. Just her sees Regieringens Sparsomhed og Ukyndighed i al sin Afskyelig-

skyelighed. Sygdom og Trang til Pleie, langt haardere Fiender end den, der skal gaaes i Møde, have de Vaabenløse at kiempe imod, ja! deres Legemer skulle de overantvorde til Mishandling af Bødler, saa dumme, at umueligen Videnskaberne men ene Commissariatet kan have sat dem til Skibslæger. Den, der kunde aarelade og tage et Skieg af, kunde jo med det samme helbrede enhver Sygdom, læge enhver udvortes Skade. Og hvad var det mere? Kastedes der 200 Matroser over Bord, blev der jo skrevet efter 200 Friske. Paa Papiret skrives begge Antal lige hastigen.

Sandelig! just fordi den Danske Flaade roses saameget af Fremmede, just fordi den stedse har viist sig saa tapper, just derfor bliver hele Flaaden selv et Beviis paa, at den er et naturligt Værn, passende til Landets Evne; thi Orlogsmanden, maa han end nøies med heel ubevante Folk, saa have dog disse fra Barnsbeen af været paa Søen, saa ere de dog haardføre og bukke blot under for Lægebødder, ligesom de og snart ved god Behandling kunne blive meget gode Matroser: derimod kunne Bønder midt fra Landene, som aldrig have seet Søen, vanskeligen blive Matroser. Desværre, at Dannemarks Handel og Fiskerie for evig maatte tabe for mange Folk, naar hele Flaaden Aar paa Aar var til Orlogs.

Endda kunde Flaaden vel faae det nødvendige Antal Matroser, saalænge den ikke fattedes Penge at hverve for; men næsten en Umuelighed var det at faae de fornødne Styrmænd, da Flaaden af disse ikke kunde have ringere end 200. Disse Videnskabsmænd bleve ivrigen søgte af alle handlende Nationer, baade i Freds-

og

og Krigstid. Ikke allene en egen Underviisning i Navigationen behøvedes der til at danne disse, de skulde endog have giort adskillige Reiser i de Farvande, de paatoge sig at føre Skibene igiennem. Andre Styrmænd end de, som vare bekiendte med Nordsøen og Østersøen, brugte den Danske Flaade næsten aldrig; for at opnaae Folk med den fornødne Duelighed dertil udkrævedes der, at Dannemark selv maatte sørge for deres Opdragelse. Dog, ogsaa hertil giorde Friderich en Begyndelse ved at oprette en nye Navigationsskole i Stege paa Møen, foruden den Jydicher havde indrettet paa Holmen. Men disse Skoler fattedes den fornødne Understøttelse til at oplære, og underholde fattige Børn. Rige Folks Børn vare ikke for Flaaden; disse kunde som Styrmænd faae langt større Hyre end Flaaden havde reglementeret. Dannemark havde ingen Mangel paa meget duelige Lærere, saavel i Navigationen som i Handelsvidenskaberne, men baade Regiering og Universitet fattedes Lyst til at lønne dem efter Fortieneste, Tilbøielighed til at sætte dem i Virksomhed, ved at indrette Handels- og Realskoler. Danske Regne- og Skriveskoler udgiorde kun lidet af disse Skolers Omfang. Man læse Skipperlaugs-Artiklerne for Kiøbenhavn den 23. Januarii 1707, og man skal da deraf erfare, at det var af Navigationsdirecteuren, af Skippernes Oldermand og de fire ældste Skippere, Styrmændene skulde examineres og meddeles Attest. Dernæst befales der, at der i alle Navigationsskolerne skal bruges een Informationsmaade. Af Styrmændene forlanges der, at de skulle kiende Søekortene, Landmærkerne, Solens Bevægelse, for saavidt den dagligen nærmer sig eller viger tilbage fra Æquinoctialen, for saavidt

vidt den har sit daglige Løb paa Horizonten; Maanens Bevægelse, for deraf at kiende Ebbe og Flod og andre deslige Ting, samt for at vide at betiene sig af Gradstokken og deslige Instrumenter. Hverken for Kiøbenhavns Byes eller Holmens og Steges Navigationsskoler var det mueligt at danne den Mængde Styrmænd, Flaaden behøvede. Bedre, meget bedre havde det været, om de Danske Skoler i Kiøbstæderne havde forberedt de unge Lærlinger til Styrmandskonsten; thi Tab havde det ikke været for noget Skib, om det havde været forsynet med Matroser, nogenledes bekiendte med denne Konst. Rettere fandt man det, at Kongen aarligen holdt 30,000 Soldater og ikkun 4000 Matroser. Det, Garden, Jagten og Overflødighed ved Staldene medtoge, anvendt paa Flaadens Matroser og Styrmænd, for at øve og oplære dem, vilde snart have fødet siensynlig Nytte, vilde snart med de Danskes Lyst til Søen giort Dannemarks Flaade til den kyndigste og bedst befarne i Europa; thi da havde der været Penge til at foretage Beseilinger for, til sierne Egne, og uden disse kan ingen rigtig Flaade tænkes; uden Øvelse er Søemandskab intet. Med Søens og Vindenes Luner kan man ikke komme i Bekiendtskab uden ved idelig Omgang. Søemanden skal vide at rette sig efter Veir og Vind. Søen og han skulle være Venner. Men dette Venskab kan allene Søevidenskaber og idelig Omgang med Søen knytte. I Fredstider anvendte Friderich intet for at stifte dette Venskab imellem Flaaden og de Farvande, hvori den skulde bruges. Lodsvæsenet var neppe begyndt. Søekorter kiendtes ikke uden hos Hollændere. Grundene vare eiheller optagne. Allene med Tillid til

Lodser-

Lodsernes Landkiendinger blev der seilet. Neppe kunde de Danske Handelsskibe holde 8000 Matroser aarlig i Fart, og paakom der Orlog, behøvede Flaaden 18,000. Det var lettere at faae en Flaade end en blomstrende Handel til at underholde disse med. Man fandt det vigtigere, aarligen rundt om i Provindserne og i Hamborg, at hverve Matroser, end selv ved blomstrende Handel at have Søekyndige i Overflødighed.

Skibsbyggerie.

En Sammensamling af de allervigtigste Videnskaber er det, som i Skibsbyggerens Haand byder alle de tusindfold Dele, et Skib bestaaer af, saaledes efter given Tegning at forenes og sammenbindes, at Skibet bliver rummeligt, let og stivt i Seilads, ligger net paa Vandet og svarer i alt til den med Tegningen følgende Udregning.

Under en Bouguier, du Hammel, Murray, Krabbe, Gerner, Copmann er Skibsbyggeriet Flaadernes Skaber og Opholder. Under Peder de Horne, Balsowe, Witsen og Krag er den Vanehugning, Slump, der øder Tømmer og Tid, og frembringer Skibe, der ikke svare til den lovede Dygtighed, der hverken have Plan, Profil eller Model, der intet kunne rumme, ingen Seil kunne føre, der trevent lystre Roeret, stikke uordentlig dybt og krydse slet. Saaledes var Skibsbyggeriets Tilstand, da fierde Friderich imodtog Flaaden, og først ved Enden af hans Regiering raadte han Bod derpaa. Vel kunde han, naar han mynstre-

de,

de, efter den ham givne Optegning see, om det fastsatte Antal bar Tømmermandsredskaberne. Ligeledes kunde han see, om Billedhuggerværkstedernes, Blokkedreiernes, Snedkernes, Reberbanens, Seildugmagernes, Ankersmedenes, Boltesmedenes, Kleinsmedenes, Øxesmedenes og Bødkernes Folk vare der. Men ved at see disse gaae forbi sig, lærte han jo ikke at kiende deres Dueligbed, mindre endnu at indsee, om de alle dagligen arbeidede paa Holmen efter deres Pligt, eller om de arbeidede for Mesterne, Holmens Chefs, Forvalterne, og lode Staten betale dem. Endelig var det eiheller let for Friderich at komme efter, om det ikke var gemene Matroser, der bare Haandværksværktøiet, og om Officiererne ikke selv trak Haandværksbetalingen, og betalte de Maskerede som gemene Matroser. Snyderierne synes at have maattet være færre i Flaaden under Friderich end bedre hen, da Liverandeurernes Antal i den Tid ei var saa stort som siden. Kisge-Seildugsfabrik leverede en Deel Seildug, Bortings Jernværk ved Skeen Canonerne, Norge leverede Mastene, Holsteen Egetømmeret, og dette blev allevegne samlet i Søeofficierers Nærværelse, opkiøbt for Kongens Regning og hentet med Orlogsskibe lige indtil Muursteen.

Endelig alle Oplagene, være sig Tømmer, Seildug, Jern, Tougværk o. s. v.: hvorledes kunde Kongen paa een Dag eftersee alle disse? Var han den grandseende fierde Christian, der eftersaae Tømmeret, inden det blev sat i Skibet? Hvo kan her finde det Casserede? Kong Friderichs hemmelige Commission, sat over Flaaden, vil giøre os bekiendt med Admiralers og Liverandeurers Enighed til Flaadens største Skade. Nok er det,

at

at have anmærket for dette Tidsrum, at det ikke gik bedre til i den Engelske end i den Danske Flaade. Man læse Underhusets Klage over Grev Oxford, ja over hele Admiralitetet, og man skal grues over den Ringeagtelse for Pligter og den liden Frygt for Ansvar, der Aar 1700 herskede i den Engelske Flaade. Hvorledes skulde vel Ansvarsloven være mere frygtet i Monarkier, hvor Yndest og Familievælde byde den at tie, end i de frie Stater, hvor Persons Anseelse ei pleier at være saa enevældig, og hvor et frit Folk ikke begaaer Forræderie eller stifter Oprør ved at tale om Statens Betienteres Uretfærdigheder?

Af den liden Summa, Kong Friderich aarligen satte paa sin Flaade, og som endog i Krigstid aldrig steg op til en Million, kunne vi slutte os til, at den langt fra ikke i sine Magaziner var forsynet, som den burde være, og havde Flaaden ei havt Admiral Jüdicher til Holmens Chef, der, i hvor egennyttig han end var, dog tillige var en god Mechanikus, en strøbsom ja utrættelig Mand, der med ivrigt og kyndigt Tilsyn kunde holde det Hele sammen, kunde holde det i idelig Arbeide: da havde den Danske Flaade aldrig kunnet vise sig fra den ærefulde Side, den viste sig i Krigen, ligesom og Jüdicher, uden at have været elsket af en oprigtig og standhaftig Konge, heller aldrig kunde have udrettet saameget tvertimod et ukyndigt og trevent Commissariats, et adeligttænkende Admiralitets Villie; men herom mere, naar vi i næste Periode beskrive den 10 Aars Krig! Vigtige have Følgerne deraf stedse været for Søetaten, at den maatte bøie Halsen under Adelens Aag; thi i Statsraadet kunde ingen uden Adelen

referere

referere Søetatens Sager for Kongen. At det er blevet til en Grundlov, at ikkun Adel og Rang kunne sidde i Statsraadet og tale til Kongerne om Rigets Sager, at Kongerne blot af disse skulle erfare Sagernes sande Beskaffenhed, dertil maae Aarsagerne søges i Kongernes usle Opdragelse.

Flaaden i Krig.

Det hører til Afdelingen om Dannemarks Forvikling med fremmede Magter at blotte Aarsagerne til sammes Krige og Krigsmagters Udrustning. Fra April 1700 til September var den Danske Flaade i Orlog *).

Vi ville lade en upartisk Engelsk Skribent fortælle os denne Søekrig. „De Tvistigheder, siger Lediard, der 1700 sønderslede de tvende Nordiske Kroner, vilde Kong Wilhelm ikke være roelig ved, for de onde Følgers Skyld, som deraf kunde flyde for Europa. Befalet blev derfor Ridder og Admiral Georg Rooke, at paatage sig Commandoen over en Kongelig Engelsk Eskadre, at styre sin Cours til Østersøen, efter først at have forenet sig med en Hollandsk Eskadre, og da alle i Forening **) med den Svenske Flaade at skaffe Norden Fred.

Den

*) Roelig var den fra September 1700 til den 5. November 1709; blot udsendte den i disse Aaringer nogle Skibe paa Beseiling. Ja! Friderich var for sparsom paa at lade sin Flaade ove sig i Fredstider.

*) Georg Rooke var Høistcommanderende baade for den Engelgelske og Hollandske Eskadre: Den Hollandske blev ført af Lieutenant-Admiral Allemonde og bestod af:

1 Skib

Den 24. Maji forenede den Hollandske Admiral sig med Admiral Rooke: til disse stødte siden Admiral van der Büsser med de øvrige Hollandske Skibe. Denne forenede Flaade seilede til Gothenborg, hvor den ankrede den 8. Junii. I et Krigsraad blev der besluttet at seile hen imod Øresundets Indløb, skiønt man forud vidste, at den Danske Flaade der havde lagt sig for at giøre Modstand. Da man ankom til Sundet, fandt man Efterretningen grundet*). Strax gav Helsingborg Signal, at

1 Skib	paa	94	Canoner.
4.	paa 72	Can. 288.	
2.	56.	112.	
1.	54.	54.	
2.	24.	48.	
3 Brandere.			
		596	Canoner.

Den Engelske Eskadre bestod af:

1 Skib	paa	80	Canoner.
2.	paa 70	Can. 140.	
7.	50.	350.	
2 Fregatter	24.	48.	
1 Brander og nogle Bombardeerskibe.			
		618	Canoner.

*) Den hele Søemagt af Engelske, Hollandske og Svenske Eskadres havde i alt 3,139 Canoner, hvoraf de 1927 tilhørte Svensken. De Danskes Søemagt havde i alt 2,684 Canoner. I Øresund, siger Lediard, forefandtes der tvers for Indløbet i Ordre de Bataille en Linie af 28 Danske Orlogsskibe, bedækkede af Kronborgs Canoner. Fra Helsingborg lod den Svenske General-Admiral Grev Wachtmeister Admiral Rooke vide, at han vilde benytte sig af det første lykkelige Øieblik for at forene sig med ham.

at den Danske Flaade var gaaen til Seils. Rooke nærmede sig Øresund, for at forekomme, at den Svenske Flaade skulde skee Overlast af den Danske. Men den Danske Flaade lagde sig saaledes til Ankers under Landet, at den hindrede den Svenske Flaades Forening med den Engelske, hvilken havde nærmet sig den søndre Side af Øresund.

Flaaderne forbleve nogen Tid i denne Stilling. Rooke ventede hver Dag, at de Svenske skulde forsøge at gaae igiennem Øresund; men disse forsømte selv det Øieblik, hvori Rooke seilede op og tog Plads ved Hen Hveen. Ved denne Bevægelse lagde de Danske sig i Ordre de Bataille lige for ham, men henved Middag kastede de Anker trende Engelske Mile borte fra ham ved Indløbet til Kiøbenhavn; Svensken var posteret paa den anden Side af Sundets Indløb. Endelig kom Svensken den 3. Julii over Indløbet Flinterenden. Dagen derpaa lagde de Engelske og Hollandske sig ved Landskrone. Engelsmanden og Hollænderen, saaledes den 6. Julii forenede med de Svenske, giorde det nu nødvendigt for de Danske at trække sig ind i Kiøbenhavns Havn. Admiral Rooke stilede sin Cours imod Kiøbenhavn, men lod tillige den Danske Flaade udspeide *). Af Speidernes Beskrivelse saae han, at den Danske Flaade laae i saa

*) Ved denne Tid sendte den Danske General-Admiral, Gyldenlowe, en Fregat til Rooke med Admiral Giedde og Etatsraad Hansen, for at lade ham forsikre, Kongen af Dannemark havde imodtaget Frankriges, Engellands og Hollands Mediation til at bilægge de Stridigheder, der vare opkomne imellem Dannemark og Hertugen af

i saa særdeles fordeelagtig en Stilling, at han ikke troede det mueligt at anfalde den med Fregatter eller Brandere *). Der blev altsaa i et Krigsraad taget den Beslutning, at den skulde bombarderes. I Følge heraf lagde man fire Krigsskibe ud til Bombardementet, men lykkes vilde det aldeles ikke. Derefter gik tvende Engelske, 6 Svenske og tvende Hollandske syd paa op ad Indløbet til Kiøbenhavn, og lagde sig der for at bombardere Byen, men denne besvarede dem, og Skaden blev ikke betydelig paa nogen af Siderne.

Nu lavede man sig til formelig at beleire Staden. Carl den Tolvte gik selv ved Enden af Julii Maaned i Land i Sielland med et Corps, for at hielpe til dette Anslags Udførelse. Men nu giorde en uventet Lykke Ende paa Uenighederne: Kongerne forligede sig, og Eskadrene trak sig tilbage igien. Hele Verden bifaldt Kong Wilhelms Forhold; thi uagtet han virkeligen ynskede og vilde hielpe de Svenske, tvang han dem dog til at imodtage en fordeelagtig Fred." En anden Engelsmand ved Navn Ralph taler korteligen om denne Søekrig saaledes: „De Danske tør vove at drille Rooke, og det

Holsteen. Men da Rooke ikke ganske slog Lid til denne Declaration, efterdi den Engelske Minister Cresset intet derom havde tilmeldet ham, vedblev han fremdeles ligesom før at forene sig med den Svenske Flaade og at handle d'Accord med samme.

*) De Danske havde ikke lagt alle deres Skibe ind i Havnen: de havde blot stroget Stængerne og plantet en Mængde Canoner paa Skibsstandserne. Nogle af deres Skibe havde de trukket ind i Toldboden, og de andre havde de lagt paa et Sted, kaldet Hole de Reef.

det efter Aftale med den Franske Minister Chamilly. De Danske skrive, nemligen, et Brev til Rooke, foregive deri, at de have antaget Mediation af Frankrige, Engelland og Holland, og paastaae, at Operationerne skulle standse. „Ralph vedbliver fremdeles, at den Engelske Minister Stanhope havde sagt, at det havde staaet i den allierede Flaades Magt, at opbrænde den Danske Flaade og de Danske Handelsskibe; men, lægger Ralph til: dette var ikke saa let giort; thi den Danske Flaade var forsvaret ikke allene fra den ene Side af Castellet, men endog af et nyt samt af et flydende Batterie paa 120 Canoner. Kun fem Bomber naaede de Danske Skibe, og syv eller otte Mand bleve dræbte derved. De Svenske besværede sig for Rooke over, at de Engelske Kugler gik over de Danske, og at de Hollandske naaede dem ikke. „Ja, svarede Rooke; jeg er kommen her for at tiene deres Konge, ikke for at ruinere Kongen af Dannemark."

Følgende Efterretning om denne Søekrig er fundet i Abraham Lehns Papirer. „Den 24. Maji gik den Danske Flaade i Søen under General-Admiral Güldenløwes Commando, deelt i trende Eskadres: den første under hans egen Commando, den anden under Admiral Giedde, den tredie under Admiral v. Stocken, tillige med 22 Fregatter fra 44 til 16 Canoner, tvende Bombardeergallioter og 5 Brandere, i alt 61 Skibe, forsynede med 16,000 Matroser og 4,000 Soldater. Ved Enden af Junii Maaned ankom den Engelske og Hollandske Flaade; hiin under Admiral Rooke, denne under Admiral Allemonde: begge lagde de sig ved Gothenborg. Den 27. Junii viste den Svenske Flaade sig

i Søen, den bestod af trende Eskadres: den første af General-Admiral Wachtmester anført, den anden af Admiral Ankerstierne, den tredie af Admiral Taube; 33 Orlogsskibe vare der i Tallet. Den 27. Junii lagde den combinerede Engelske Flaade sig 2 Mile fra Kronborg i Sigte af den Danske Flaade. Den Danske General Admiral affendte derpaa til den combinerede Flaade Viceadmiral Giedde og Etatsraad Ole Hansen, for at lade begge Admiralerne spørge, hvad de egentligen havde til Hensigt. Svaret blev, at de fordrede frie Giennemfart til Østersøen. Giedde og Hansen svarede, at de dertil ingen Ordre havde, men at de vilde indhente samme fra Kongen i Holsteen. Ved Afreisen bleve de bærede med 15 Canonskud fra det Engelske Admiralskib. Den 28. Junii sendte begge Admiralerne tvende Schoubynachter til Güldenløwe, disse havde en lang Samtale med ham, og bleve ligeledes ved Afreisen bærede med 15 Canonskud. Güldenløwe forbød alle Skibe, smaa og store, at tilføre den combinerede Flaade den mindste Provision. Blot allene tillod han en Lieutenant fra Admiral Allemonde at skaffe begge Admiralerne Forfriskninger fra Helsingøer. Samme Dag ankrede den Svenske Flaade ved Ystad, for at lade Kong Carl den Tolvte der gaae i Land: Carl forblev paa dette Sted til den 7. Julii, men den Svenske Flaade kastede Anker for Dragøe. Den 6. Julii ankrede den Danske Flaade ved Hveen, og endnu samme Dag lagde den sig paa Kiøbenhavns Rhede. Derpaa gik den combinerede Flaade forbi Kronborg, hilsede Fæstningen baade ved Canonskud og ved at stryge Seilene, forsikkrede, at den havde Ordre til at forholde sig ganske neutral, ikke at tage noget Partie,

men

men at agere imod den, som først øvede Fiendtligheder. Den ankrede ved Hveen, og altsaa kom den Danske Flaade til at ligge imellem den combinerede og den Svenske Flaade. Den 10. Julii lagde den Danske Flaade sig i Slagtorden, og sendte Bud til den Svenske Flaade for at lade den spørge om dens Hensigt. Svaret blev, at den ikke var at anse som Svensk, men at den stod i Hertugen af Holsteens Tieneste. Saaledes forbleve alle Flaaderne stille nogle Dage igiennem. Man ventede paa Tidende om den sluttede Fred, og af denne Aarsag sendte Güldenløwe atter Etatsraad Hansen og Admiral Giedde til den combinerede Flaade for at sige, at Stilstanden var saa godt som sluttet i Holsteen, og at han derfor haabede, at der ingen Fiendtligheder af dem blev øvet i Sundet. Saameget frugtede dog dette, at alle Flaaderne forbleve roelige indtil den 17. Julii, da den Svenske seilede igiennem et usædvanligt Indløb ved Dragse, Flinterenden, og Dagen derpaa den 18. Julii ved Landskrone forenede sig med den Engelske og Hollandske Flaade. Den Danske Flaade, som nu ventede at blive anfaldet af alle 3 Flaader paa eengang, fandt sig for svag til at forsvare sig, og begav sig derfor ind under Castellet ved Kiøbenhavn; de allierede Flaader derimod lagde sig den 20. Julii paa Kiøbenhavns Rhede, og bombarderede og beskiød om Natten den Danske Flaade. Men den Danske Flaade blev hine intet skyldig: den skiød tappert fra det nye Batterie ved Toldboden, og undlod ikke at betiene sig af sine Bombardeergallioter. Trende Gange kom der Ild i det Danske General-Admiralskib. De Danske Matroser gave nokſom Prøver paa deres uforsagte Mod. I Güldenløwes

løwes Skib faldt der en Bombe; denne qvalte en Matros ved at stoppe sin Kiole i Ildhullet. Ligeledes faldt der en Bombe ned paa Orlogsskibet Churprindsen, men strax var der tvende Matroser tilrede for at udkaste den i Søen, hvor den og creperede. Den 21. Julii løb der nogle Danske Snoge ud med en Bombardeerpram, og disse tvang den Svenske Flaade til at trække sig tilbage. Desuden blev der ogsaa udlagt tvende Stykpramme paa Rheden, hver med 40 fire og tyve pundige Canoner. Atter den 22. Julii bombarderede om Natten den Svenske Flaade stærkt den Danske, men Bombardementet var uden synderlig Virkning; thi Svenskens Bombardeergallioter vare blevne ubrugelige, og fra de Danskes Side blev han stærkt ængstet ved Prammene. Den 22. Julii vedbleve de Danske Stykpramme at skyde paa Rheden. Imidlertid forsøgte Svenskeu at giøre Landgang en halv Miil fra Kiøbenhavn med 40 Baade fra Landskrone og Malmøe, men disse bleve drevne tilbage af Strandvagterne. Natten til den 23. Julii skiød de Svenske lidet, men de Danske Stykpramme desmere. Atter ved Skovshoved forsøgte de Svenske at giøre Landgang, men bleve atter jagede tilbage med et Tab af 6 Mand, som ikke hastigen nok kunde komme i Baadene. Ved alt dette holdt den Hollandske Eskadre sig roelig. Hollændernes Admiral Allemonde lod Gouverneuren paa Kronborg spørge, om han vilde lade de Hollandske Kiøbmandsskibe ubehindrede passere, i andet Fald maatte han forsyne dem med Convoi, og saaledes bringe dem igiennem uden at betale Told. Commandanten svarede, at han havde ingen Ordre til at opholde dem. Den 23. Julii gik de Svenske Landgangsbaade

de med deres Folk tilbage til Malmøe, Svenſken lagde og ſin Flaade ſaaledes, at den ikke kunde naaes af Canonerne. Den 24. Julii havde alle 3 fiendtlige Flaader ankret ved Hveen og Landskrone. Den Danſke derimod lagde ſig i en Halvmaane, bedækket for til af trende Stykpramme, hver paa 40 Canoner, paa høire Side af det nye Batterie og paa den venſtre af Caſtellet. Natten til den 25. Julii arbeidede nogle Engelſke og Svenſke Skibe ſig henad imod Caſtrup, og kaſtede over 40 Bomber ind til Kiøbenhavn, dog kom kuns tvende deraf ind i Byen, og ſelv diſſe bleve dæmpede uden at giøre Skade. De Danſke ſkiøde ſtærkt paa diſſe Skibe fra det nye Batterie omkring Holmen og Chriſtianshavns Volde, ſamt fra de der ſtationerede Stykpramme. Den 26. Julii forenede endnu 18 andre fiendtlige Skibe tilligemed 2 Bombardeergallioter ſig med de forrige, lagde ſig nærmere ind til Byen, og kaſtede om Natten over 400 Bomber, ſom dog alle næſten aldeles ingen Virkning giorde. Nogen Skræk foraarſagede det vel i Kiøbenhavn; men alligevel gik Borgerſkabet og enhver modigen til de dem anviſte Poſter; Vand ſatte man uden for Dørrene, for i Øieblikket at kunne ſlukke Bomberne og Ilden. Fra Admiral Rooke haves der mellem den 24. og 26 Julii paa Franſk, i Anledning af Kiøbenhavns Bombardement fra Caſtrups Side af, følgende Breve.

Til General-Admiral Güldenløwe.

„Min Herre!

„Jeg haaber, at vor Maneuvre forrige Nat „ikke ſkal have foraarſaget Deres Excellence megen Uroe„lighed. Det blev blot foranſtaltet for at viſe, at

„vi

„ vi handle oprigtigen. Og jeg vil blot ved denne Lei-
„ lighed melde Deres Excellence, at vi have taget en
„ Beslutning (Svenskens Landgang ved Humlebek), der
„ strax skal udføres, og som let kunde blive til største
„ Skade for Landet og Kongen, Deres Herre, dersom
„ den ikke bliver forekommet ved at give efter for de
„ Magters Grunde, der have garanderet for den Al-
„ tonaer-Fred. Denne Advarsel giver jeg blot Deres
„ Excellence for at vise, hvormeget jeg ønsker at være
„ agtet af Dem, hvor gierne jeg vil lægge for Dagen
„ mine inderlige Ønsker snart at see Freden sluttet imel-
„ lem de protestantiske Prindser, og tillige at vise, hvor
„ stor Ærbødighed jeg bærer for kronede Hoveder.
„ Dette vilde Deres Excellence gunstigst tage i Betragt-
„ ning. Skrevet paa Skibet Schreusbourg.
den 24. Julii 1700. Deres
Excellences
meget ydmyge Tiener
Rooke."

Den 26. Julii skriver Rooke følgende Brev ligeledes paa Fransk til Commandanten i Kiøbenhavn, General-Lieutenant Schack:

„ Min Herre!

„ Vel troer jeg, at det hidtil begyndte Bom-
„ bardement har foraarsaget nogen Skræk i Byen, men
„ det var ikke foretaget af os som Fiender, men blot
„ som Garandeurs for den Altonaer-Fred; og saasnart
„ Freden var sluttet i Holsteen, havde den intet videre
„ at befrygte. Skulde derimod Freden ikke blive slut-
„ tet, vil man bruge saamegen Magt imod den, at
„ den skulde faae Aarsag nok til at forskrækkes. I

„ øvrigt

„ øvrigt gior det mig ondt, at jeg skal bruges til dette
„ Foretagende, da jeg har saa stor en Høiagtelse for
„ den Danske Nation og kronede Hoveder.

Deres

„ Skibet Schrensbourg Excellences
ved Amager den 26. Julii. meget ydmyge Tiener,
Rooke."

General-Lieutenant Schacks Svar af samme Dato var følgende:

„ Min Herr Admiral!

„ Endnu har Skrækken ikke været stor i Byen
„ over den begyndte Bombarderen. Kiert er det mig,
„ at De bærer Høiagtelse for den Danske Nation, og-
„ saa jeg bærer den i høieste Grad for Admiralens Her-
„ re, Kongen af Engelland. Hvad i øvrigt Admira-
„ lens Trusler i Henseende til videre Bombarderen an-
„ gaaer, da faaer man at vente roelig paa dens Op-
„ fyldelse, og da skulde Herr Admiralen selv fornemme,
„ at man med Krudt og Kugler intet skulde blive ham
„ skyldig."

Den 27. Julii lagde den combinerede Flaade sig i Kongedybet: den Svenske Flaade foran, den Engelske og Hollandske bag ved. Herved blev nu den Danske Flaade meget indsluttet. 16 store Orlogsskibe maatte lægge sig inden for Bommen, og de andre bleve liggende uden for imellem Castellet og de tre Kroner, som det siden er bleven kaldet. Svensken havde nu frie Overfart, og ikke lidet frygtede man for den Svenske Armee, som stod i Skaane. Den 27. og 28. Julii vedblev man at bombardere Christianshavn. Vel havde Modvind hidtil opholdt den Svenske Landgangsflaade i Carls-

krone,

krone, men nu blev den forenet med den allierede Flaade, og den 4. og 5. Auguſti ſkede de Svenſkes Landgang ved Humlebek. Men dette hører til Landkrigen. Den Svenſke Flaade gik først bort fra Sundet, nemlig den 8. September, og Dagen derpaa den 9de gik den Engelſke og Hollandſke til Seils."

Nordberg har nogle faa Omſtændigheder denne Søekrig angaaende, men diſſe forandre intet i det, vi have fortalt. De Danſke Søofficierer vil han, f. Ex. ikke lade beholde Æren for Opfindelſen af Stykprammene, men tilſkriver dette en Franſk Ingenieurofficier, Hauterieu. Ligeledes fortæller han fremdeles, at den Danſke Flaade udſendte den 25. Julii 12 Fregatter, for at ſeile langs med de Siellandſke Kyſter og hindre Landgangen, men at de bleve ſaa haardt ængſtede af den combinerede Flaade, at de maatte trække ſig tilbage til Kiøbenhavn, ja at denne Bye med 70,000 Mennesker og 20,000 Søefolk var rolig Øienvidne til de Svenſkes Landgang med en Armee af 17,000 Mand! Hvilket et Særſyn!

Imidlertid lærer dog denne Søekrig os, at det ikke var fierde Friderichs Alvor at behandle den Engelſke og Hollandſke Flaade fiendtlig, men at Friderich dybt burde have indprentet ſig følgende Jagttagelſe: De mægtige Stater ville ene have Ret til at erobre og forſvare deres Erobringer; de mindre Stater ſkulle krige og ſlutte Fred, paa det hine kunne naae deres Øiemeed. Engelland ønſkede ingen Krig i Norden, paa det det kunde bruge Dannemark og Sverrig, naar Frankrige ſkulde ſvækkes ſaameget, at det ikke kunde hævde Ludvigs Sønneſøn paa den Spanſke Trone. Men herom mere ſiden.

Man

Man sammenligne med det Fortalte Høiers følgende Ord. „Wilhelm, siger han, sendte en stærk Engelsk og Hollandsk Flaade i Sundet med den hemmelige Instrux at efterleve i alt Hertugen af Holsteens Ordre. Dette havde man ikke i Dannemark foreskillet sig, eiheller havde man i Søevæsenet giort de bedste Foranstaltninger. Güldenløwe var ung, von Stocken havde aldrig været brugt til at commandere nogen Flaade, og de andre Flagmænd eller Admiraler vare enten uenige eller uerfarne. Saaledes forsømte man ikke allene Leiligheden at opbrænde den Svenske Flaade i Carlskrones Havn, hvilket dog var besluttet under femte Christian, og den Gang efter den lagte Plan ikke havde været umueligt, men man forsømte ogsaa at hindre Foreningen imellem den Svenske og den allierede Flaade, ved at efterlade at besætte Renden ved Saltholmen og Dragøe. Ja man begik desuden den Feil, at lægge Flaaden under Castellets Canoner, hvor den fiendtlige Flaade stedse kunde bombardere den Danske, men Castellet ikke kunde forsvare den Danske Flaade uden at giøre den Skade. Havde ikke Admiral von Stöcken i en Hast ladet equipere nogle Stykpramme, og dermed fordrevet Fienden, saa kunde den *) Franske Ingenieurofficiers Hauterieus Forslag til at

*) Hauterieu var ikke den eneste, der tilbød sin blodige Konst. Den 10. August 1700 giorde en Huguenot, la Colombiere de Valson, i fierde Friderichs Fraværelse og efter den regierende Statsministers Befaling, en Prøve paa Laboratorium i Kiøbenhavn. Hans Løvter om Konstkrudt, hvis Ild ikke skulde kunne slukkes, og som kunde stege en heel Armee, ere pralende; men det simple i Artilleriet er vel ligesom i alt andet langt at foretrække det konstige.

at opbrænde vor Flaade blevet farligt, da den Engelske og Svenske Flaade (thi den Hollandske giorde ikke et Skud) med Bomber, Canoner og gloende Kugler i nogle Dage havde giort alt deres Bedste for at ødelægge Flaaden og Byen: uagtet deres Forsæt vel gik overstyr, havde de dog frie Hænder til at bedække Kongen af Sverrigs Landgang i Sielland. Ikke saa ganske grundet synes Høiers Daddel imod den Danske Flaade. Ingen Sag havde det været for Güldenløwe med Overmagten af 1000 Kanoner at have slaget den Engelske og Hollandske Flaade, inden den forenede sig med den Svenske. Sex Dage laae de jo og saae roelig paa hinanden. Det var ikke de Danske Søeofficierers Skyld, at de ei vare befalede at gaae offensive frem. Men derimod synes det at være den Danske Søetat til Bebreidelse, at den ikke var forsynet med Stykpramme, og ved Hielp af disse, efter fierde Christians Exempel, havde giort sig til Herre af Flinterenden ved Dragse; thi den Uvidenhed, den Svenske General-Admiral Wachtmeister alt for kiendelig røber, kan tilgives ham, men ikke Danske Admiraler. Da Kong Carl den Tolvte befalede sin Flaade at gaae igiennem Flinterenden, svarer Wachtmeister ham, at det var umueligt. Nok, den største Deel af den Svenske Flaade kom alligevel igiennem, imedens Kongedybet var dem afskaaret ved alle Mærkernes Borttagelse.

Vi ville ende denne Afdeling med Arsenalets egne Ord: „Det haver aldrig fortrudt Nogen i Fredstid at være belavet paa at tage imod Krig!" Dersom de af fierde Christian, for at være Mester af Flinterenden, anlagte Batterier havde været vedligeholdte, dersom Flaaden havde havt Stykpramme nok paa rede Hænder,

kunde

kunde Foreningen aldrig fundet Sted imellem de combinerede Flaader, endnu mindre var Landgangen skeet i Sielland. Men Travendals Freden, den var desuagtet bleven sluttet som Engelland vilde. Gid Himmelen vilde knytte Baandet alt fastere og fastere imellem Sverrig og Dannemark! da vilde begge disse Magter med forenede Kræfter efter eget Tykke kunne aabne og lukke Sundet for deres Venner og Fiender! da vilde de ved de rette Stykpramme, forsvarede af deres Flaade, kunne trodse enhver anden Flaade; og hvor let kunde de da ikke blive enige om, at lade Kongedybet og Flinterenden kun beholde den Dybde, der var fornøden for Coffardieskibe. Hos Engellænderne og Hollænderne hævdede den Danske Søetat sin Ære og Anseelse. Uskyldig er den i, at Dannemarks Konger ikke forsynede den med de Pengesummer, den ideligen kan bruge til sin Opholdelse. Nei! Slendrian skulde blot holde Livet i denne døende Helt; tillade den at komme til Kræfter, ved at lade den faae det Halve af det, Landetaten aarligen forbruger, det skulde aldrig skee. Fierde Friderich satte 500,000 Rdlr. paa sin Søetat, og henved 1,600,000 Rdlr. paa sin Landetat i Fredstid. Vi ville see i det efterfølgende, hvad Hæder, Velstand og varig Fred den forskaffede Fædrenelandet i Betaling for det Blod og den Marv, ja selv den Friehed og Oplysning, denne Landmagt fortærede.

Landmagten i Fredstid.

Vel traadte det attende Aarhundrede frem paa Tidens Løbebane mere oplyst end alle de forbigangne; men bekla-

beklageligt er det, at det blot allene er enkelte Mænds Skrivter, der bevise denne Sandhed. I ingen borgerlig Syssel bleve Videnskaberne, hiulpne af en bedre og almindelig Opdragelse, anvendte. Krigsstanden gik det som alle andre Stænder: den blev tumlet af Vane og Fordomme. De Krigsvidenskaber, der bestelede de fleste Krigere lige fra Generalen ned til Forposterne, syntes ene at bestaae i et utidigt Mod, i Exerceerslendrian, i Underofficiers-Vid, i Ukyndighed om Landenes militaire Geographie, i Fattigdom i Henseende til Mathematikens Anvendelse ved Byers Beleiring, Armeers Forskandsning, Marchers Dækning og et fornuftigt Brug af Jordsmonnet, saavel naar det kom an paa at vinde et Slag, som naar det var nødvendigt at oprette Følgerne af et tabt Slag, trække sig tilbage for en lykkeligere Fiende, eller forekomme Tabet af alt, ved at undgaae en overilet Flugt. Den Agt for Menneskelighed, der fornemmeligen viser sig i Magazinernes Forsynelse, i Armeernes Vedligeholdelse samt de Syges og Saaredes Pleie, denne Agt søges forgieves hos alle Europa's Armeer. Desværre! fandtes der endnu tigersk Grumhed imod de Overvundnes Lande, Hælen med svigfulde Liverandeurer, Villighed til at tage imod Bestikkelser og Misbrug af militair Subordination for at forsvare sig imod Sandhed, indflettet i de største Seierherrers Laurbærkrandse. Kort: Videnskaberne stode baade i Krigs- og i Fredstider langt fra ikke i den Agtelse hos Kongerne, som prægtige Uniformer, stærede store Hatte, glindsende fede Heste, høie Karle, prægtige Telte og Rustninger. Ingen gaves der ved Armeen, som havde aabent Øre for Menneskelighedens

Røst,

Røst, om end de udtærede Bønder over veiløse Stæder skulde slæbe unyttigt Trods. Europa's mægtige Forster stode i den Tanke, at deres Magt allene gav dem Ret til at føre Krig, at alt det var retfærdigt, som en seierrig Armee fordrede. Krigen skulde udmarve Fiendens Land, Usselhed skulde tvinge den til at bede om Fred. Af dette seer man, hvad Kongerne fordrede af deres Armeer. Det er ikke alle ved Enden af det attende Aarhundrede medgivet, at kalde det Syn frydefuldt, naar fiortende Ludvig, omgiven af 4000 Hofkrybere sætter sig i Spidsen for 100,000 Bevæbnede, byder dem med Vold og Død at udsaae det Blod, den Elendighed og den Fortvivlelsens Sæd, hvis Frugter, først modne i vore Tider, frembringe den Folkeslagenes Giering, der ene synes at kunne lægge sig, ene synes at kunne dæmpes ved Staters Opløsning, forældede Nationers Død og ganske nye, ganske omdannede Folkeslags Opstandelse. Ingen gives der, som jo, naar han granskende læser vor Periodes Krigshistorie enten hiemme eller i Polen, i Nederlandene eller ved Rhinen, i Italien eller i Ungarn, med Generalers Forsvar for tabte Batailler og Fæstninger skal kunne bevise det, vi have sagt. Alle klage de over de Feil, ved de befalende og adlydende Krigere, vi have anført. Langt fra, at jeg fordrer, man skal troe mig paa mine Ord. Man læse Feldtmarschall Grev Schulenbourgs gyldne, ja for enhver Officier saa vigtige Brev til Ridder Folard, da denne udbad sig af ham hans 40 Aars Campagner til sin Polybius. (See Lamberty Memoires 18 Seculi Tom. 9. pag. 325.) Denne anden Baco i Krigsvidenskaberne kunde ligesaavel blevet fierde Friderichs som han blev Venedigs General. Paa

Den

Den Corfu staaer hans Æreststotte, ikke allene fordi han forsvarede den imod en overlegen Fiende, men og fordi han satte den i en evig Forsvarsstand. Schulenbourg siger til sin Ven Folard: „Stort er Deres Foretagende at ville skienke os Grækernes og Romernes Krigskonst besiueligen, men i vore Tider herster ikke mere den Helteaand, der kan imodtage og nytte sligt Krigssysteme: vi vide hverken at belønne eller at agte Krigeren. De sande Straffe, den billige og nøiagtige Krigstugt forstaae vi ikke at udøve. Hertil kommer, at vi nu ikke, ligesom fordum de frie Grækere og Romere, besieles af Religions-Bevæggrunde, usfremtet Kierlighed til Fædrenelandet eller helteværdig Attraae efter Friehed og Ære. Alt for vanskeligt for Dem vil det blive med Deres Skrivt at indpode vor Tidsalder den Alderdommens Tapperhed og Dyd, der hærdede de Gamle imod Farer, og giorde dem beskedne og menneskekierlige i Seieren. At kunne udføre dette Foretagende var langt vigtigere end at lære os, hvilke Krigsmaskiner Forverdenen betiente sig af, samt ved hvilke Midler deres store Anførere opnaaede deres Hiemeed. Kunde vi opdrage vore Medlevende, ved Hielp af en almindelig Opdragelse, hævdet af Love, Religion og Statsklogskab, til at tænke og handle som de frie Romere og Grækere, maatte og vore Krigsvidenskaber tilligemed Krigene snart rette sig efter denne lutrede Smag. I hvor vigtig end Kundskaben om Alderdommen er for Krigeren, kan den dog ikke skienke ham andet end Lærdom (Erudition), samt nogle forovergaaende store og ædle Følelser, men ved dette bliver det og alene. Vi lære blot tydeligere at see, hvor langt vi ere fra at naae Alderdommens Fuldkommenheder. Nogle

kunde

kunde vel vinde ved at gisre sig bekiendte med Alderdommens Advarsler, men for den største Deel af vor Tidsalder ere Alderdommens Exempler uden Virkning; thi de ere ikke levende, ikke nærværende, man kan ikke tage og føle paa dem. Hvor er den General, der stræber værdigen at træde i den oplyste Alexander den Stores eller i Cæsars Fodspor? Sandelig! i vore Tider nytter hverken Tapperhed, Kundskab eller Dyd en General, naar Lykken, der ordner hans hele Armee, ikke er paa hans Side. Fuldkommen er jeg enig med Dem i, at den nærværende Krigskonst er sunken langt under det, den burde være, langt under det, Alderdommen har viist os, den kunde være. Vane og Fordomme, disse Uhyrer, der lukke Øren til for al Oplysning, lægge de fleste Generalers Planer. Grundsætninger og Regler, saaledes som en Themistocles, Epaminondas, Fabius, Hannibal, Scipio, Cæsar, have efterladt os dem, have intet dermed at gisre. At hæve saadanne Hindringer for en bedre Krigskonsts Udbredelse staaer ikke i nogen enkelt Mands Magt. Man betragte blot nærværende Tidsalders Tilstand. Er denne Tidsalder ikke vant til et viist Slaverie, som den kalder Christnes Friehed? Ledes den ikke af Regenteres, Yndlingers og Frillers Luner, af nedrige Tilbøieligheder og fordærvede Sæder? Og hvorfor skeer dette? Fordi de Love, som en saa kaldet sand og god Statsklogskab foreskriver, og som alle tvinges til at adlyde, strax blive kaldte hellige. Man nævne mig de Folkeslag, der kunne blive og fortiene at være ædelmodige Seierherrer! Ubrugelig for os er det Mechaniske af Alderdommens Krigsmaade, men ikke dens Tænke- og Handlemaade. Var det ikke bedre, vedbliver Schulen-

bourg, om De, istedet for at gisre os bekiendte med Alderdommens Krigsvidenskaber, gav os vor Krigskonst som den er, viste dens og Nationernes Feil tillige, og fremsatte de meest passende Midler til at afhielpe Manglerne? Man skulde dog troe, at de Ting, vi dagligen have for Øine, og hvis bedrøvelige Følger vi saa smærteligen have følet, vel skulde kunne røre os saameget, at vi rettede det, vi kunde. Dog Vane og Fordom lukker jo til for al Overbeviisning!" Derpaa anfører Feldtmarchallen de den Tid bekiendte bedste Krigsskrivter af de gamle Grækere og Rommere, saasom: Vegetius, Justus Lipsius, Franciscus Patricius, Brancaccio, Machiavel, Achille, Le parfait Capitaine.

„Men have disse kunnet bryde vor Tidsalders Slendrians og Misbrugs Herredømme? Min Mening er det, at vi næsten ingen Nytte vilde have af Alderdommens Krigskonst, at den snarere vilde forvilde end oplyse os. Hvormange ere ikke daglig Generaler uden at have gaaet i Krigernes vigtige Skole, i Cæsars Commentarier? Denne Bog kan ikke nøie nok kiendes for de lærerige Tilfælde, den anfører, de Konstens herlige Regler, den fremsætter. Har ikke Xenophon efterladt os de meest oplysende Exempler paa Forsvarskrigen, paa Marcher? Og dog er jo Retirade endnu saa ofte en sandsesløs Flugt. Har ikke Frachetta uddraget os de bedste Krigsregler af Dionysius Halicarnassensis, Polybius, Cæsar, Sallustius, Arrianus, Leo Keiser? Men hvortil nytte alle disse Sandheder os? Der er stor Forskiel paa at tale og paa at handle, paa at kiende en Videnskab historisk og paa at anvende den. For at kunne dette sidste, maa en almindelig Opdragelse have giort os

bequem-

bequemme til at imodtage og nytte Sandhederne. Skiel-des der ikke nok paa Lasterne? Men formindskes de der-for? Dagligen see vi nye Læreanstalter for Religionen: og hvor faa ere dog ikke de sande Christne? Nei! det, der skal oves, skal stemme overeens med Folkets Tilbøie-lighed og Smag, og disse skal Opdragelsen danne. Nogle ere der vel, som af Grækernes Skrivter opflam-mes til at blive Helte, men den største Deel derimod bli-ver ved disse Skrivters Læsning tvilesløse, lastefulde Af-skum, der ikke tage efter Alderdommens Fuldkommenhe-der, men efterligne dens Skiendigheder. Hvad an-gaaer den Beskrivelse, De forlanger af mig over de for-bigangne Krige, da nægter jeg ikke, at jeg jo hist og her har giort Anmærkninger derover, eftersom jeg i 40 Aar har været, saa at sige, i alle Verdens fire Hiør-ner, og ført Krige med og imod de meest oplyste Folke-slag paa vor Klode. Men De veed selv, at vi leve i en Tid, hvor det ikke er tilladt at sige Sandhed, ja at det endog vilde være mere Skade end Gavn at komme frem dermed. Hvor den blinde Lykke har saamegen Deel som i vore Krige, der er det vanskeligt at sige, hvo der er Seierherre. Mig synes, at denne Dom er rigtig: Omendskiønt Franskmanden er bleven slagen, er det dog ikke Tydskeren, der stred imod ham, der overvandt ham."

Saavidt denne det attende Aarhundredes Polybius. Hvormeget der endnu i vore Tider er sandt af det, den-ne store Mand klager over, det anse vi ikke for vor Sag at bedomme. Dog dette ene synes vor Tidsalder at have forud for hans, at man vel uden synlig Fare tør sige Sandhed, men derimod ere vi dog endnu i Be-gyndelsen af dette Aarhundrede i Hensende til, at Sand-

heden ikke gavner, ikke frembringer Overbeviisning. Slendrian, ikke Viisdom, er Statsstyrernes huldeVen. Ikke Schulenbourg, men den uoplærte fierde Friderich var det, der mynstrede, ordnede, forandrede den Danske Armee. Ikke for hiin, men vel for denne var det nok at vedligeholde den fra Faderen arvede Slendrian ved Armeen. Naar Armeen blindt adlød, exercerede, pudsede, var vel klædt, rigtig betalt, forsynet med gode Heste, tog imod Prygl: saa var den saa fuldkommen, som Friderich ved Mynstringen troede, den burde være. Fra Officiererne kommer unægteligen alt det Gode, Forfaldne, Foragtelige ved en Armee. Den blinde Lydighed, den Siel som styrer dette uhyre Legeme: en Armee, fordres af og vises ligesaavel den tomhovede, vellystige og til General fødte unge Forste, som den ved 40 Aars Krige erfarne og beskedne Feldmarchal Schulenbourg. Forskiellen, seer enhver, maa være stor imellem den uerfarne og den erfarne Generals Befalinger og Exempler. Disse danne mere end hine. Naar Hertug Carl Rudolph af Würtemberg, Høistcommanderende 1700 ved den ene Division af den Danske Armee i Holsteen, førte sin Hofstat med sig, holdt prægtige Heste og aabent Taffel, saavog nød Kongernes Yndest: saa var han en stor General, talede over Bordet om den fiendtlige Armees slette Forfatning, samt om Ting, der ikke hørte til Krigsvidenskaberne. Obersterne og Majorerne, der omgikkedes ham, fordrede ikke anden Kundskab af deres Capitainer og Lieutenanter, disse af deres Underofficierer og Gemene, end den, den Høistcommanderende kunde bedømme. At være klogere end de Høistcommanderende, var Ulydighed, at lade sig mærke dermed,

med, var at raisonnere. For den Kloge var det Nødvendighed at tie i Slendrians-Heltenes Paahør og Nærværelse.

Anderledes synes derimod Følgerne at være for en Armee, hvor en oplyst og erfaren Høikommanderende i daglig Omgang fordrer af de ham nærmeste i Magt lige ned ad til alle dem, han taler til i Armeen, anvendelige Krigskonster og Videnskaber; anderledes, naar han siger til dem, han udsendte for at recognoscere: Have De optaget Charter over de Egne, De have seet? Hvor gaae paa Deres Charte de fornemste Lande- og Colonne-Veie? Hvad Forestilling gisre De sig om de af Dem betegnede store og smaa Floders Løb, om Biergenes Strøg, om Hovedpassene, om de fordeelagtigste Poster, om de Dem forekomne Fæstningers stærke og svage Side? Have De paa Chartet betegnet de fornemste Marchveie, de bequemmeste Stæder til Magaziner? Have De anlagt Stæderne og Skovene rigtigen? Have de indhentet tilforladelig Underretning om Egnenes Frugtbarhed, hvor Armeen skal opholde sig, i Henseende til Kornavl, Qvægavl og Fourage, Græsgang og Levnetsmidler? Hvad Tanker gisre De sig om de Folkeslags Tænkemaade, krigerske Genie, militaire Forfatning, Kræfter og Resourcer, vi skulle overvinde? Tør jeg nu dristig forlade mig paa Deres Charte, lade Magazinerne oprette, og Marchen beordre efter Deres Beretning? Dersom Erfarenheden viser mig, at De have sagt sandt, skal jeg stedse lade Deres Fortienester vederfares Ret, og vort fælles Venskab vil stedse blive til Fordeel for Armeen. — Ved saadan Omgang udbreder hverken Alders Ret eller blind Subordination deres, al Oplysning og Opfindelse

qvæ-

qvælende, Magt. Hvor oplyste maa ikke den Armees Officierer være, som tør omgaaes og kunne moere en saa oplyst Høistcommanderende! Sandelig! en saadan General maa være i lige høi Grad granskende Menneskekiender og Historiker, i lige høi Grad Krigsmathematicus og oplyst Statsmand, i lige høi Grad tapper og ærlig, æret og tilbedet af sin Armee, elsket og forgudet af det Land, han forsvarer. Den værdige General af dette Slags pleier sine Soldater, enten de ere friske, blesserede eller syge, straffer enhver, det være sig Livrandeur eller Læge, der vil berige sig ved at lade den gemene Mand lide Mangel, Sult og Nøgenhed. Mod og Taalighed i Farer kunne ikkun udspringe af et velpleiet Legems Styrke og af et ubetynget Sind. Slet Pleie, Mishandling og unødvendig Legems-Mødighed have aldrig disse i Følge med sig.

Efter saadan en Høistcommanderende nødes Generalstaben at danne sig, efter ham maa enhver danne sig lige indtil Forposterne. Taale de oplyste Officierer Tomhovede imellem sig? Sætte de Priis paa prægtige Uniformer, smukke Hatte? Fordre de ikke mere end Legems-Øvelser af den fornuftige Skabning — Menneskет? Skal ikke Sielen ligesaavel øves, som Legemet? Dettes Exerceermestere vrimle der nok af i alle Armeer, men Sielens Exerceermestere haves der Mangel paa. I Krigscollegiet, i Commissariatet, ved Staben, burde disses Antal ikke være lidet; og held den Armee, hvor disse æres, belønnes og søges, hvor det ikke er den blinde Ynd est, Familievælde, Slendrian, samt tom Anciennitet, der besætte de vigtigste Pladser i Armeen, der befale over det Hele!

Dan-

Dannes, ikke fødes til at være Feldtmarchaller, Generaler, Oberster, Ingenieurer, Artilleristers, Haandlæger, skulde dog vel Mennesket. Men, desværre! i fierde Friderichs Armee var denne Sandhed ikke virksom.

Feldtmarchal Wedel havde den rene Hofyndest drevet i Veiret. Den af Dannemarks Fiender saa meget frygtede Hertug Johan Adolph af Plön maatte, efter Overjægermester Hahns listige Foranstaltning, den 4de October 1679 overlade ham Overcommandoen over den Danske Armee, og leve til 1704, død for det Danske Hof; det Reventlowske Partie var Arving efter det Hahnske: dette arvede haade sammes Venner og sammes Fiender.

Hertug Ferdinand Wilhelm af Würtemberg-Neustadt, fød 1659, Friderichs Feldtmarchal, commanderede allerede i sit 30de Aar Hielpecorpset i Irland.

Hans Broder, Carl Rudolph, fød 1667 ligeledes til General. Efter disse fulgte Christian Güldenlöwe, Kongens Halvbroder, af lige Alder med Kongen.

Ligeledes Christian Detlev Reventlow, Grostantslerens Søn, General-Lieutenant Schack, Gouverneur i Kiøbenhavn.

General-Majorerne Scholten, Cormaillon og Fuchs komme jo næsten imod hine ikke i Betragtning.

Den Svenske Krig skal forsyne os med tusindfold Beviser paa de haarde Følger, det har for et Land, naar Familievælde og Fødselsret, ikke sande Fortienester, anføre Armeerne. Fortienester seire næsten over Lykken selv. Af Generaler, 30 Aar gamle, der have imodtaget Førstelig Opdragelse og med denne indsuet Førstelig Vane til at adlydes for Fødselens Skyld, kan man ikke altid

vente

vente noget stort, mindst at de med deres oplyste Omgang skulde kunne danne duelige Officierer. Rygtet tillægger Güldenlöwe og Reventlow sande Krigsvidenskaber. Men hins Død og dennes Uheld forbyder os af Virkeligheden at stadfæste denne Dom. Hertugerne af Würtemberg kom ikke til ret at vise sig. Men vi have og for det første kun ene med den Danske Krigsmagt i Fredstid at bestille.

Hvorfra og hvorledes fik Dannemark sine Landofficierer? Fra samme Land, som det fik sine Dronninger, sine Pager og sine Hofyndlinger: fra Tydskland, dette ulykkalige Land, mishandlet af tusinde smaa Despoter, hvis Gothiske, Hierarchiske Lehnstænkemaade stedse har pleiet Slaverie, og qvalt al Oplysning og Friehed hos den almindelige Mand, fra dette fik Dannemark sine Soldater og Officierer. Adeldorsthed, der allevegne sad paa Tronerne, opaade det Ophold, Landets Folkemængde skulde have. Dets Kiøbstæder havde flere Indbyggere, end de kunde føde. Nok var der altsaa, som lode sig hverve, indtil Førsterne faldt paa at inddele deres Undersaattere i Stalde og Stutterier, og sælge dem lovformeligen tilligemed deres Heste. Friller og Pragt kunde ikke bruge Menneskeblod, men, giort til Penge, kunde de bruge det. For at blive Oberst for et Regiment, behøvedes der i denne Tid ikke Indsigter, god Opdragelse og Krigserfarenhed. Naar en Mand, forsynet med Obersticarakteer udenlands fra, blot tilbød sig i Tydskland at hverve et heelt Regiment, samt kunde stille Caution for det første Compagnies Anhverving: fik han strax Magt til at foreslaae til Capitainer og Lieutenanter, hvilke han fandt for godt, og Kongelige bleve

de

de alle. Vedblev saadan en Menneskekiøber at hverve for Kongens Penge, indtil hele Regimentet var fuldtalligt: havde Dannemark i ham strax en Oberst, i hans Haandlangere Regiments-Officierer. Paa denne Maade kom der en stor Mængde Officierer transportviis herind fra Tydskland; ja vi kunne sige, at dette oplyste Land, dette Land der stedse drev Handel med Mennesker, ligesom med Creature, forsynede den hele Etat med Officierer. Oversvømmet blev altsaa den Danske Armee med Tydskere. Selv Dannemarks Landmilitie maatte af Tydskere lade sig prygle, dreie, exercere til Stridsmænd. Den Danske Adel saae veemodigen paa, at dens fordum hæderfulde Maade at opdrage sine Børn paa nu var gandske spildt. Tydske Prindser, Hvervingsoberster tiltoge sig de bedste Poster ved Armeen. Sproget, ja alt ved Armeen, blev Tydsk. Den Danske Adel kunde ikke tiene sig op fra neden af; vældige Familiers Afkom giorde Begyndelsen med at være Ritmestere og Capitainer, og snart bleve de Regiments-Chefer. For Mænd af Indsigter, af god borgerlig Opdragelse, forsynede med Talenter, var der i denne Armee intet at haabe. Den duelige Mand kunde ikke begynde fra Lieutenants-Classen, for siden at stige høiere efter Fortienester. Kom han der, blev han der: til de høiere Poster søgtes ikke disse. Familievælde, Hofyndest, Hvervingsslendrian, besatte allene de høie Embeder ved Armeen, og hvad var Følgen? Lieutenant-Classen, Planteskolen for Armeens Officierer, var sunken saa dybt, at Regieringen i sine Forordninger maatte forbyde den ringere Classes Officierer at holde Vertshuus og Marketenterie for Ryttere og Soldater. I saadan en sammensat

mensat Armee var det ikke at undre over, at et Skjelds-ord, et uforvarende Prestigen maatte være en Plet paa Æren, der kun med Blod og Afsked kunde afvettes; men at være Tomhoved, Lediggienger, sandsesløs Prygler, de gemene Soldaters Snyder, Vellystens Træl, det var ingen Skam. Man har vel Grund nok til at sige, at Slendrian og Fordomme qvæle al Oplysning og sand Ære. Alt blev hvervet i Dannemark, baade Artilleristen og Ingenieurer, Oberster og Capitainer, Underofficierer og Gemene; og hvad kunde da disse bringe ind med sig fra det raa Tydskland? Tydske Eeder, Knebelsbarter, Snit paa Klæder og Kaarder, store Hatte og Haandgreb? Naar dette udgiør Soldatens Værd, var den Danske Armee fuldkommen, men i alt andet langt under den Franske og Svenske.

Til militair Opdragelse var der ingen Begyndelse giort i Dannemark, eiheller giorde Kongens Mynstringer denne nødvendig. Noget var der dog vundet ved, at Friderich selv eftersaae Regimenterne, eftersaae hvorledes de vare klædte, hvormegen Færdighed de besadde i det, Underofficierer kunde lære dem; eftersaae, om de kunde skyde med deres Geværer, og om det Antal Folk var tilstæde, han betalte for. Ogsaa kunde han ved sine aarlige Mynstringer eftersee, hvorledes Underofficierpligterne bleve iagttagne; men langt fra var det, at han kunde bedømme, hvorledes Officiererne, Generalerne, Artilleriet, Ingenieurerne, Commissariatet opfyldte deres Pligter. Mynstringerne vare ikke tactiske Evolutioner, ingen Revision over alt det, der hørte til en strax marchfærdig Armee. Det bør da ikke forundre os, at den Danske Armee, naar den skulde møde

sin

sin Fiende, fattedes baade Tactik, Proviant, Krud og Kugler. Dette kunde ikke hverves, den rette Brug af det kunde ikke forskrives.

Fierde Friderich opoffrede næsten sit hele Lands Velstand og Hæder, for at have en god Landarmee. Vel klædte, rigtig betalte, indfødte Danske Bønderkarle skaffede han til Soldater, men militaire Kundskaber kunde Lægderne ikke levere.

Salpetersyderier og Krudmøller synes vort Fædreneland endnu ikke at have havt. Hollænderne og Hansestæderne forsynede os med Krud. Derimod vare Laurvigens og Bortings Metal- og Jerncanon-, samt Mørser-, Bombe- og Kugle-Støberier berømte. Men dog forsynede disse Fabrikker og Hammermøllen i Sielland ikke Armeen med saamange Skyde- og Sidegeværer, som den behøvede; ogsaa disse bleve jo for en Deel forskrevne Udenlands fra. Hievidnet, Envoye Vernons Sekretair, fortæller os, i hvilken Tilstand Søe- og Landmagtens Tøihuse vare i Kiøbenhavn, da han besaae dem Aar 1702. Saaledes ere hans Ord: „Jeg besaae med een af mine Venner, en Officier i Dansk Tieneste, Arsenalet, opbygt af fierde Christian, hvilken Konge Kiøbenhavn har at takke for sine bedste Bygninger. Man gaaer ind til Arsenalet igiennem en Port under Konstkammeret, og alt dette er bygget saaledes i hinanden, at Kongen fra Slottet af kan gaae til sit Arsenal og sine Magaziner uden at komme paa Gaden. Den første Gaard, man kommer ind paa, løber ned til en Arm af den Søe, ved hvilken Christianshavn skilles fra Kiøbenhavn. Her seer man paa alle Kanter intet andet end Canoner uden Lavetter og af forskiellige Calibres.

bres. Disse vare Flaadens Canoner, og man kan tælle dem i tusinde Tal; paa Jorden, thi Lavetterne ere om Bord paa Skibene, ligge de alle 300 i Lag, 3 Lag oven paa hinanden; mange af dem vare meget store. Men lidet var dette imod den forfærdelige Mængde, som laae inde i Magazinet, og som alle vare af Metal eller Kobber. Imellem adskillige Metalcanoner blev jeg endeel 48 Pundiger vaer, bestemte til Skibene, hvoraf nogle vare støbte under femte Christian, og en Deel allerede af nærværende Konge med hans Buste og Tænkesprog: Herren være min Hielper! — Det er ikke mueligt at see smukkere Canoner. De 28 første 48 pundige Canoner vare bestemte til et Orlogsskibs underste Batterie. Møie havde jeg med at troe det, førend Søeofficiererne overbeviiste mig derom, da man ellers allevegne kun bruger 36pundige Canoner og derunder. Mængden af disse store Canoner henrev mig; thi der er flere end man bruger til Flaaden. Metal- og Kobbercanoner ere her ligesaa almindelige, som Jerncanoner i andre Lande. Foruden dette Arsenal har hvert Krigskib sit eget Kammer, hvori alle dets Redskaber og Seil giemmes saa ordentligen, at det strax kan tages, naar det behøves. Andre Kammere ere der, hvor der forvares Skydegevær og Sidegevær til Skibene; alt holdt i meget god Stand. For med Magelighed at kunne faae alt dette om Bord, er Arsenalet bygt ned ad imod Søen; der er altsaa desuden Rum nok til adskillige Indelukker, indrettede for Smede og alle Slags Haandværkere. Der fandtes og i samme Arsenal meget smukke støbte Mørsere til 100 a 200pundige Bomber;

ei

ei at forglemme den 21 Fod lange Canon, der dog ikke fører mere end en 12pundig Kugle.

Hvad Landartilleriet er angaaende, da haves der for samme Arsenal i Rendsborg og Glückstad, foruden det, der er i Kiøbenhavn, og de, der ere i alle Fæstningerne. Dog kan intet Arsenal tænkes smukkere og bedre forsynet, end det i Kiøbenhavn. Der var først 30 Batteriecanoner, alle af Metal, fra 12 til 48 pundige; 20 Mørsere af Metal, 60 andre til 100 og 200pundige Bomber. Paa den anden Side laae der 70 Feldtcanoner af forskiellig Størrelse, baade af Metal og Kobber, alle paa deres Lavetter, tilligemed 30 Feldtmørsere med behørige Krudvogne. Naar Kongen af Dannemark fører sin Danske Armee i Feldten, bestaaer den af 30,000 Mand af de allersmukkeste Tropper. En saadan Armee maa nødvendigen med det beskrevne Artillerie kunne udføre meget smukke Ting. Lægges nu hertil en Flaade af næsten 40 Linieskibe, foruden Fregatter, Bombardeergallioter, Brandere ɔc., og alt dette saa vel forsynet og bemandet, som nogensteds i Verden: er det naturligt, at de, som regne Kongen af Dannemark iblandt de meget ubetydelige Konger, enten ere ganske uvidende om hans Magt og bedrage sig selv og andre groveligen, eller tale blot af Misundelse. De Danske Troppers Godhed behøver jeg ikke at rose: de ere bekiendte over den hele Verden. De 5000 Mand, der bleve sendte Kong Wilhelm til Hielp under Hertugens af Würtembergs Commando, have indlagt sig udødelig Ære, og samme Held have de, der ere sendte til Flandern.

Derpaa stege vi op paa Loftet over Arsenalet, hvor Skyde- og Sidegeværerne for Tropperne bleve forvarede.

varede. Almindeligen hænger der her Geværer til 20,000 Mand; men nu var en Deel deraf tagen ud til den nye Militie. Dette Gallerie er 200 Skridt lang og 22 Skridt bred. Rundt om paa Væggene hængte der Sidegeværer til mere end 16,000 Mand, samt Kyrasser til 600 Mand.

Af de mange Penge, fierde Friderich aarligen satte paa sin Flaade og sin Armee, lige som og af det Tilsyn, han dagligen værdigede samme, kan man slutte, at Arsenalerne ikke forfaldt; ja lige indtil vore Dage ere de holdte i saa fortræffelig en Stand, at Armeen og Flaaden, forsynede med gode Anførere, ikke behøvede at frygte nogen Fiende, der ei i Indsigter og Mængde var dem alt for overlegen.

Ved i Bilagene at giennemlæse Rosencreutzes Beretning om den Norske Armees og de Norske Fæstningers Tilstand og Betaling, vil man letteligen giøre sig et Begreb om, hvorledes Armeen blev fierde Friderich overleveret. Men endnu under fierde Friderich læses der lignende Klager ved Armeen i Skaane 1709; dog dette skal paa sit Sted behørigen blive anmærket. Vi drage allene heraf den Slutning, at ansvarsløse Livrandeurer, egenraadige Commissariater, formaae at giøre de bedste Arsenaler, de modigste Tropper ganske ubrugelige, ja endog til Spot for en langt svagere Fiende. Lad end være, at Tøihusene vare vel forsynede ved Friderichs Regierings Tiltrædelse, saa lærer dog Historien os, at fierde Friderich strax efter 1700 maatte anvende store Summer paa at forsyne Flaaden og Landetaten med Krud, og Magazinerne i Fæstningerne med Proviant.

Fride-

Friderichs Forordninger, Landetaten angaaende, lære os blot, hvorledes han vidste ved sin nye oprettede Landmilitie at erstatte det Antal Soldater, han udsendte i fremmed Tieneste.

Fra den militaire Side betragtet kan vel ingen Indretning tænkes bedre, end den der blev giort i Henseende til Landværn og Landmilitiens Enroullering, saalænge den Danske og Norske Armee skulde ene tiene til det, Naturen havde bestemt dem til, saalænge de kun skulde tiene til at forsvare deres Fædreneland hiemme under Danske Officierers Anførsel. Man tænke sig disse, opdragne i Krigsvidenskaber, øvede i Krigen under Franske Generaler, at rykke frem i Armeen efter deres Fortieneſter, at have deres Konges og deres Generalers Bifald, at æres og elskes af Venner og Paarørende, hvis Vel og Lykke de værnede om: skulde da ikke saadanne Officierer kunne besiele Danske Soldater med Mod? Havde ikke ogsaa de Fædre og Venner at stride for? Jo tilvisse! en saadan hiemme æret og elsket Armee kunde ikke tabe Modet i Farer, kunde ikke plyndre og bedrøve sine egne ved Seiervindinger. Fælles Sprog, fælles Fordeel forenede de Adlydende med de Befalende: fælles Sprog og fælles Fordeel forenede begge med dem, der skulde ernære og vedligeholde dem. De Folk, Agerdyrkningen maatte miste i Feides Tid, vare jo ikke tabte: de gavnede jo Landet ved at skaffe de Overblevne Roelighed til at drive deres Jordbrug. Sandelig! en Landmilities Indretning kan, fra denne Synspunkt betragtet, giendrive enhver Indvending. Vi have talet om den, som indført uden mindste Hensigt til Persons Anseelse, efter samme Regel som den er virkeliggiort i det frie Schweitz, hvor enhver Vaabenfør er Soldat uden Hensigt til Herregaarde eller

Præste-

Præstegaarde; hvor ikke nedrigt Asskum af alle Slags Folkeslag hverves og stikkes ind for at besmitte den; hvor ikke sultne, fremmede Underofficierer, ukyndige i Landets Sprog og Sæder, have Ret til at mishandle de Indfødte; hvor endnu mindre ukyndige, umenneskelige fremmede Officierer med en blind Subordination hævde al Slags Mishandling imod den Gemene. I Forordninger var den Danske Landmilitie ypperlig, men i Virkelighed var den trykkende for Landet, var den en Skiendsel for Menneskeligheden. Vi skulle bevise hvad vi sige.

Hvorfor blev Herregaardenes og Præstegaardenes Hartkorn ikke ligeledes inddeelt i Lægder? Blev ikke herved over 8000 Lægders Mandskab frietaget for at levere Karle?

Hvorfor skulde de gode Danske Karle, allene for at spare Hvervingspenge, blandes mellem Rapset af fremmede Hielpetropper i Italien og Flandern? Hvorfor skulde Fremmede oplære, anføre og mishandle den indfødte Danske? Ligger ikke heri Aarsagen til alt det Had, disse nære til Soldaterstanden? Bondekarlen holdt sig for god til at mishandles af de troelose, pralende, pengegierrige, forløbne og kiøbte Tydskere. Franske reformeerte Officierer, ja selv de gode Franske Soldater vare ikke agtede i Dannemark. Artillerie- og Ingenieur-Videnskaberne maatte efter disses Mening ikke drives i den Danske Armee til den Høide, de vare dreyne til i den Franske og Svenske. Den Danske blev ogsaa et Offer for denne Forsømmelse. Jordsmonnet, ikke personlig Tapperhed, kan bringe det fiendtlige Artillerie til at tie. Knebelsbarter, Hasselstokke og Storpralerie var alt det, man kunde vente sig af kiøbte Tydske Underofficierer og hvervede Lieutenanter. Tydskens Herredømme ved Armeen

meen var næsten urokkeligt, fordi de Tydske Tropper stedse vare de talrigste, de Tydske Adelige stedse de mægtigste ved Hoffet og ved Generalstaben.

Intet var der i den Danske Armee fra 1700 til 1709, som kunde rokke det Tydske Partie. General Reventlow besad Enevælden i samme. Hans Gemalinde elskede intet uden allene det, der var Tydsk: Livet lod hun for det Holsteenske Adelslegemes Velstand, en heel Dansk Armees Ødelæggelse var intet i hendes Øine, maar dette vandt derved. Det Holsteenske Adelslegeme havde ingen anden Føde end dets Bønders Slaverie og Usselhed, Frietagelse for Skatter, privilegerede Rettigheder fremfor alle andre Stænder, og endelig Dannemarks Svækkelse: Uenigheden imellem Hertugen af Holsteen og Kongen af Dannemark var en trivelig Føde for dette Legeme. Svensken ansaae ikke Holstenerne for sine Fiender; thi disse kunde jo tvinge Dannemark. Men herom mere, naar vi komme til den Svenske 10 Aars Krig.

Lenthe, Oversecretairen for Krigscancelliet, forrettede blot det Mechaniske ved Armeens Bestyrelse. Reventlow, Eichsted og Commissariatet besørgede efter Kongens extraordinaire Ordres det vigtigere. Intet af alt, hvad Lenthe i Januarii Maaned havde fordret, for Ex. manglende Krud, Magazinkorn og Penge i Krigscasserne til alle Slags Feldtequipager, var der endnu anskaffet i September Maaned 1709, og dog skulde man i October Maaned marchere imod Fienden. Fandt Lenthe, at man havde forurettet ældre gode Officierer, ved at lade dem staae til Side for Fremmede, blev det jo som det var: som Oversecretair havde han blot Tilladelse at sige sin Mening; og det herskende Hofpartie

havde som oftest Kongen paa sin Side. Man vidste at unddrage Lenthe Kongens Fortroelighed, ved at overtale Regenten til at troe, at han var Geheimeraad Plessganske hengiven: Plessen taaltes af Friderich, blot fordi han var nødt til at taale ham for Prinds Jørgens og Dronning Anna's dermed følgende Godheds Skyld.

Oversecretairen, selv Geheimeraad med 4000 Rdlr. Gage, refererede i Statsraadet alle Krigscancelliets og Krigscommissariatets Sager. Forretningerne af samme Natur for Søevæsenet bleve forrettede af Søetatens Oversecretair, hvilken og maatte være Excellence, for at kunne foredrage Kongen Sandheden og give ham de bedste Raad. Endeel af Krigscommissariatets Forretninger gik ind under de Financedeputeredes Referat. Alle Officiererne maatte henvende sig til Generalitetet, for derigiennem at faae Kongens Befaling og Stadfæstelse. Ligesaa stod ogsaa Krigscommissariatet under Generalitetet; under Commissariatet sorterede igien General-Krigs- og Landcommissarierne, samt Land- og Krigscommissarierne. Af de første var der tvende i Norge, een i Dannemark og een i Holsteen; af de sidste een i Sielland, een i Fyen, tvende i Jylland, een i Holsteen og tvende i Norge. Land- og Krigscommissarierne havde meest at forrette med Landmilitien; General-Krigscommissarierne derimod havde Armeernes Krigscasser under Hænderne. Af Krigscasser var der een for den Nordenfieldske og Søndenfieldske Armee og een for den Danske og Holsteenske Armee; Fremdeles stode alle Proviant-, Magazin- og Arsenal-Forvaltere i Fæstningerne under General-Krigs-Commissarierne, til dem maatte

maatte de giøre Forslag til Anskaffelse af hvad, der fattedes, og General-Krigscommissarierne henvendte sig igien om Prisen og Pengene til Financecollegiet. Mange Casser og mange Kroge at eftersee! Hvad enten nu Commissariatet fattedes Penge, eller Uordenen i Armeen var meget stor, saa er det nok, at der altid, naar Armeen skulde i Feldten, hørtes Klager over, at den fattedes Krud, Mondur, Victualier, Stykheste, Telte og Feldtredskaber. Vi slutte heraf, at der ved Armeen ikke var andet i Stand, end det, der ved en Mynstring kunde falde Kongen i Øinene. Ved at være paa Feldtfod maatte alle de forniserede Mangler, der over Hals og Hoved skulde afhielpes, blive kiendelige: da kunde de ikke længere skiules, men ogsaa kostede de tidobbelt at afhielpe, uden endda paa meget nær at kunne hæves tilstrækkeligen. Det var let at beslutte en Krig, men ikke saa let var det at iværksætte Beslutningen.

God Mondur forskaffede Kongen sin Landmilitie ved den Skat, der 1704 blev henlagt til sammes Fornyelse hvert syvende Aar. Først bedre hen var det, at Guldhuset kom ret i Drivt. Endnu maatte Regimentscheferne overlade til Compagniecheferne at vaage over de Gemenes Mondering, at paasee, at den blev holdt i forsvarlig Stand, at sørge for, den ikke for ofte blev omgiort fra en større Karl til en mindre. Meget hialp Kapperne til, at de Danske Soldater aldrig kunde komme til at see usle ud. Monderingsordonancen af 1701 fastsætter, at en geverben Soldat skulde i trende Aar have følgende Monderingssorter:

Overmondering.

Til en Kiole:

4 Al. Klæde, Siellandsk Maal, 2 Al. bredt inden Listen, a 3 mk. 12 ß. Al.	2Rd.	3mk.	ß.
$3\frac{1}{4}$ Al. Bai, $2\frac{1}{2}$ Al. bredt, a 2 mk. Al.	1.		8.
Kiersei eller andet Tøi til Opslagene		2.	
3 Dosin Knapper, a Dosin 8 ß.		1.	8.
Arbeidsløn med Tilbehør		2.	
	4Rd.	3mk.	ß.

Til en Kappe:

5 Alen Klæde, a 3 mk. 12 ß. Al.	3 Rd.		12ß.
$3\frac{3}{4}$ Alen Bai, a 2 mk. Al.	1.	1.	8.
2 Dosin Knapper			8.
Arbeidsløn og Tilbehør		1.	8.
	4Rd.	4mk.	4 ß.
2 Hatte, a $3\frac{1}{2}$ mk. Stk.	1.	1.	
1 Gehæng		2.	
Patrontaſken og Remmen at vedligeholde i 3 Aar		2.	
Summa Summarum	11Rd.	mk.	4ß.

Undermondering, som hvert halvandet Aar skal gives, nemlig:

$1\frac{1}{4}$ Alen Klæde, a 3 mk. 12 ß. Al.	Rd.	4mk.	11ß.
2 Al. Lærred til Underfoer, a 8 ß. Al.		1.	
Arbeidsløn		1.	
	1Rd.		11ß.
1 Par Strømper		2.	12.
1 Skiorte		4.	
1 Halsklud		1.	8.
1 Par Skoe		5.	8.
	3Rd.	2mk.	7 ß.

Rosen-

Rosencreutz har beregnet Monderingsomkostningerne, foruden Cavalleriets Ridetøi, til 201,600 Rdlr. aarlig, og den gemene Mands Lønning til 720,000 Rdlr., naar 30,000 Mand vare i fuld Nummer. Resten af Landetatens Fond, 655,720 Rdlr., forslog neppe til Hvervingsomkostninger, Arsenalers, Magaziners, samt Officierers Underholdning og Lønning; ikke at tale om Fæstningernes Forbedringer, Udvidelse og Vedligeholdelse. Havde, som Lenthe og Rosencreutz anmærke, Land- og Søetatens Fonds blot været urokkeligen bestemte, og ikke været udsatte for Mangel og Opsættelser, kunde der stedse været noget i Behold i Casserne. Nu var det Flikkeværk, af Haanden i Munden. Først efter Aaret 1720 kommer dette med hele Rigets Bestyrelse paa en stadigere Fod.

Kongens extraordinaire Udgivts-Ordres forvirrede al Orden i Udgivternes ordentlige Gang. — Utallige ere de dumdristige Misbruge, Kongen ved Forordningen af 1701. den 14. Junii stræber at udrydde af Armeen. Imod umenneskelige Prygl ivrer han i Særdeleshed, ligesaa og imod den Skik, at Capitainerne ikke vilde give deres Gevorbne Afsked: dog tør han ei heller selv gaae videre end at befale blot 4 ved hvert Compagnie at maatte afskediges aarligen. Iligemaade forbyder han alvorligen, at blinde Nummere efter den Tid maatte have Sted, og at de Gemene paa deres Lønning og Undermondering o. s. v. maatte bedrages. Men desværre! Misbruge, der ved Forordninger skulle hæves, blive som oftest netop ved disse hævdede og forevigede. Hvilken en Styrke er det ikke for dem, at Lovgiverne vide, at de ere til; blot hvert andet eller tredie

Aar

Aar igientage deres Forbud derimod, og i øvrigt lade det blive ganske ved det gamle! At straffe uden Persons Anseelse, hvor der findes Overtrædelser, det har endnu ingensteds fundet Sted. Generalinder giorde man til Livrandeurer, Armeen lod man lide Nød, og alt var det vel giort. De onde Engle havde visseligen aldrig kunnet synde, dersom de havde været saa kloge at forsyne sig med 16 Ahner.

Da den Danske Armee 1709 skulde rykke i Feldten imod Svenken, var den Mynstringsrulle, der blev overleveret Kong Friderich, saaledes:

Cavallerie.

1)	Livgarden, Brigadier Berent Joachim Morner . .	496	Mand
2)	Det Siellandske Regiment, Oberst Hans Løvenhielm .	897	
3)	Ditto Regiment under Brigadier Simon Henrik Donep	897	
4)	Det Fyenske Regiment under Oberst Grev Ferdinand Anton v. Danneskiold . .	897	
5)	Ditto under Brigadier Christian Juul	897	
6)	Det Jydske Cuirassier-Regiment under Oberst Hans Eiffler	897	
7)	Ditto Dragon- nu Cuirassier-Regiment, Brigadier Christian Fuursmann . .	1,018	
8)	Et fra Ungarn kommet og nu completteret Regiment, Brigadier Ulrich Otto von Dervitz	912	
9)	Det Siellandske Dragon-, nu Cui-		

Ere alle cuirasserede

rassier-

		Mand	
	rassier-Regiment, Oberst Magnus Ernst von Preen .	1,004	Cuirassierede.
10)	Et nyt gevorbent completteret Regiment, Oberst Henrik Brockdorff	897	
	Dragoner.		
11)	Livregimentet, Brigadier Reimer Hans von Bülow	1,018.	
16)	Et fra Ungarn kommet Regiment, Oberst Gotschalk Ernst v. Bülow	1,018.	
	Summa Cavallerie	10,848	Mand
	Infanterie.		
1)	Garden, Oberst Schack de Wittenau	1456	Mand
2)	Grenadiercorps, Brigadier Adam Abraham von Gaffrom	1456	—
3)	Dronningens Livregiment, Oberst Grev Georg Wilhelm von Sponeck	1419	—
4)	Prinds Christians Regiment, Oberst Rudolph Reinhart von Biege	1388	—
5)	Prinds v. Hessens forrige, nu Oberst Daniel Ernst von Zeplins	1388	—
6)	Marie Regiment, Oberst Abraham	1490	—
7)	Det Fyhnske Regiment, Brigadier Albrecht von Eyn . .	1388	—
8)	Det Jydske Regiment	1388	—
9)	Et fra Ungarn kommet Regiment, Oberst Joh. Sigismund v. Birchholtz . .	1388	—
	I Holsteen.		
10)	Oberst Mogens Kraghs Regiment	1388	—

11) Oberst Jesper Frtises .	1388	Mand
12) Oberst Hans Jacob von Arnolds	1388	—
De nye geworbne Regimenter.		
13) Oberst Jacob Hansens Regiment	1456	—
14) Oberst Johan Christopher Bartwigs Regiment . .	1456	—
Summa Infanterie	19,837	Mand
Tillagt Cavallerie	10,848	—
Summa geworbne Tropper	30,685	Mand.

Landmilitien.

1) Aarhusiske Regiment, Brigadier Christian Georg von Mœsting	1606	Mand
2) Riberhusiske Regiment, Oberst Ditlev Reusch . .	1606	—
3) Aalborgske Reg., Brigadier Henrik von Rosenauer .	1606	—
4) Viborgske Regiment, Brigadier Erik Juul . .	1606	—
5) Øster-Siellandske Regiment .	1606	—
6) Vester-Siellandske Reg., Oberst Johan Henrik von Bippen .	1606	—
7) Fyenske Regiment, Oberst Ditlev Holst . . .	1709	—
8) Oldenborgske Regiment, Oberst Hans Jørgen Samsøe, som forbliver i Landet . .	1403	—
9) Herforuden geworbne Frie-Compagnier	718	—
10) Artillerie, Oberst Wilstś .	500	—
Summa	13,966	Mand.

I hvor

I hvor glimrende end denne Liste er, maa der dog anmærkes, at der i Feldten, efter nøiagtige Mynstringslister, kun fattedes af Cavallerie 3,000 og af Infanterie over 4,000 Mand.

Den Norske Armee.

1)	Brigadier Sehesteds Regiment Dragoner, 5 Compagnier med deres Reserve . .	550 Mand
2)	Oberst Folchersens Regiment Dragoner, 3 Compagnier uden Heste	550 —
3)	Nordenfieldske Dragoncorps, 5 Compagnier . . .	550 —

Infanterie.

1)	Aggershusiske Regiment, 3 Bataillons, 9 Compagnier med deres Reserve . . .	1350 —
2)	Smaalehnske Regiment, 2 Bataillons, 11 Compagnier med deres Reserve	1350 —
3)	Oplandske Regiment, 3 Bataillons med deres Reserve .	1350 —
4)	Vestlandske Regiment, 3 Bataillons med deres Reserve .	1350 —
5)	Trondhiemske Regiment, 3 Bataillons med deres Reserve .	1350 —
6)	Bergenhusiske Regiment, 3 Bataillons med deres Reserve .	1350 —
	Summa	9,750 Mand
	Reserver	9,750 —

I Henseende til den Norske Armees Mondering var der ved Forordning af 1705 befalet: At hver 2 Lægder

Lægder eller 4re Gaarde aarligen skulde give 6 Slettedaler, hvilket i 10 Aar beløber sig til 40 Rdlr.; heraf bleve 3 Mand hvert 10de Aar forsynede med en Overkiole og hvert 5te Aar med en Undermondering: naar Armeen hvert 10de Aar blev forsynet med nye Kioler, kunde Folkene af deres gamle gjøres gode Vesler. I 9 Aar skulde de i Norge være enroullerede og tiene som Nationale.

Den Norske Armee kostede i Fredstid det ene Aar i det andet regnet 266,430 Rdlr.

Vi skulle da, efter vor lagte Plan, betragte denne fra militair Oplysning blottede Armees Foretagender imod Fædrenelandets Fiender, thi naar de Danske som leiede Tropper strede for fremmede Magter, have vi intet med dem at gjøre.

Landmagten i Krig.

Høiers Ord om Krigen til Lands i Sielland og Holsteen ere følgende: „Bedækket af sin egen og den Engelske Flaade gjorde Kong Carl den Tolvte Landgang den 4de Augusti i Begyndelsen imellem Kragerup og Humlebeck med lidet Infanterie, neppe 5000 Mand i alt. Dagen derpaa reiste der sig en stærk Storm fra Vesten. Dersom der nu havde været en resolveret General med Landværnets Folk og et Par tusinde gevorbne Mand, forsynede med Canoner, paa rede Hænder, for at modtage Carl den Tolvte, vilde dette dristige Foretagende have bekommet ham saare ilde, og for sildig vilde han da have fortrydt at have iværksat det; men i Dannemark mang-

lede

lede man den fornødne Commando. Commandanten i Kiøbenhavn, General-Lieutenant Schack, vilde eiengang, paa Borgernes Forlangende, laane dem det Artillerie, de fordrede til et Batterie paa Dragse, for at jage den fiendtlige Flaade derfra. Enkedronning Charlotta Amalia maatte jo tvinge ham dertil. Herafreiste den alvorlige Forbittrelse sig, Borgerskabet viste imod denne General for hans overdrevne Forsigtighed; thi han turde ikke foretage sig det allermindste, uden han havde Kongens udtrykkelige Ordre dertil. Forbittrelsen paa hines Side steg til saa høi en Grad, at Kong Friderich endeligen maatte sende Groskanzler Reventlow (Schacks Svigerfader) fra Holsteen til Kiøbenhavn med de fornødne Ordres, for at forekomme de onde Følger, denne Uenighed kunde drage efter sig. Ogsaa maatte Schack, da Freden blev sluttet, nedlægge sit Commandantskab, derimod blev Stadshauptmand Meller, for hans Iver for Residencens og Flaadens Forsvar, stedse, saalænge han levede, æret og agtet, ligesom Kong Friderich eiheller efterlod at belønne ham derfor. Endelig vendte Vinden sig saameget efter Ønske for de Svenske, at de den 6. Augusti kom i Land med 12,000 Mand under Anførsel af Generalerne Strømfeldt, Rheinschild og Steenbock, men udøvede aldeles ingen Fiendtlighed. Imidlertid mishagede dog denne Landing meget Generalstaterne, thi den var tvertimod Aftale, og kan ikke ansees for andet end en blot Flyvelyst hos den unge Carl den Tolvte, der i alt tragtede efter at ligne sin Bestefader Carl Gustav."

Et Øienvidne har efterladt sig en kort og sandfærdig Beretning om, hvad der ved Landværnet tildrog sig med de Svenske, da de ved Engellændernes og Hollændernes

dernes Hielp den 4. Auguſti 1700 en Miilsvei fra Kronborg giorde Landgang paa Tekerups Mark. „Hele Sommeren igiennem, hedder det, blev der ſtittigen holdt Vagt og patrouilleret langs med Stranden; ſærdeles ſtode i de ſidſte 14 Dage og Nætter alle, baade Gamle og Unge, Herrer og Tienere, færdige med deres Geværer imellem Kiøbenhavn og Kronborg, ligeſom de og uafladeligen marcherede fra et Sted til det andet, hvor der kunde ventes noget at forefalde. Den 3. Auguſti om Morgenen tidlig lod der ſig ved Gyldenlund, Skovshoved, Taarnbek og Humlebeck ſee endeel Fregatter og en ſtor Mængde ſmaa Fartøier, komne fra Landskrone, der giorde Mine til at ſætte ſine Folk i Land ved Rungſted, Webeck og de omliggende Kyſter. Hele Dagen igiennem gik baade Fartøierne og Fregatterne frem og tilbage, beſtandigen fulgte af de Danſke til Lands. Den 4. Auguſti om Morgenen lode de ſig ligeledes ſee, og giorde atter Mine til at gaae i Land ved Webeck eller Rungſted, men forandrede dog deres Tanker, og gik bedre ned imod Kronborg, hvorhen Rytteriet, Kronborgamts og nogle faa af Friderikſborgs- og Kiøbenhavnsamts Bondemandſkab fulgte dem. Ved Meckelborg ſkiøde de fra Skiærbaadene ind paa Landfolket, men bleve fra diſſe igien beſvarede af 6 ſmaa Canoner. Ved Kl. 12 Slet lagde de ſig ſtille uden for Nivaae; Rytteriet, 500 Mand, ligeſom og Landfolket, var og her tilſtede. Fem til ſex temmelig ſtore Skibe forlod nu de øvrige, gik tilbage og lagde ſig til Ankers for Humlebeck. Jens Roſtgaard, Amtsforvalter over Kronborgamt, og Kay von Ahlefeldt, Amtsforvalter til Friderichsborg, forlod ogſaa paa ſamme Tid de øvrige, for at følge Svenſken, men

kunde

kunde dog ikke naae Humlebeck, førend Fiendens smaa og store Skibe der havde begyndt stærkt at canonere. Imidlertid havde dog det ved Humlebeck inden for Kragerups Steendiger efterladte Mandskab ikke forsømt at fyre, ligesom det og allerede havde ihielskudt nogle af Mandskabet paa Baadene. Nu begyndte Svenskeu alt heftigere og heftigere at canonere: til de Danske ankom der 3 smaa Stykker, hvormed man flittigen skiød paa de smaa Fartøier, der laae oven for Humlebeck. Siden ankom endnu 3 Friderichsborg-Stykker, der ligesaa, fælles med de nysnævnte, skiøde i to hele Timer paa de fiendtlige Fartøier; Fienden paa sin Side skiød ogsaa flittigen og uden Ophør fra alle sine Skibe. Kort, i Humlebeck, i Skovene, paa Markene og i alle de omliggende Egne fandtes der en stor Mængde Kugler af forskiellig Størrelse, og disse havde Rytteriet maattet passere imellem Stranden og Kragerups Steendiger, neppe 300 Skridt borte fra Fiendens langs med Strandkanten liggende og bestandig fyrende Skibe. Rytteriet blev befalet at opstille sig paa Strandbakken paa Tekerups Mark; ligesaa fordeelte man og de faa Landfolk af Kronborgamt, man havde, tildeels inden for Kragerups Steendiger, hvor Fienderne ikke ankom, tildeels paa Tekerups Mark ved Rytteriet. Da man, uvis om Fienden vilde lande ved dette Sted, eller ei, havde foranstaltet alt dette, saae man endeligen fra Commandeurens Skib et rødt Flag, og sluttede sig deraf til, at det maatte blive Alvor. Nu giorde disse faa Ryttere og Landfolk sig endvidere beredte til at imodtage Fienderne. De smaa Fartøier bleve lagde til Strandbredden, Infanterie blev sendt i Land og opstillet i Orden og fuld

Fronte,

Fronte, og de Danske fyrede imidlertid paa dem af de trende smaa Stykker, der nyeligen bleve omtalede og som nu vare henflyttede til Tekerups Mark. Saasnart Fienderne vare komne høiere op paa Landet, bleve de imodtagne af Rytteriet og det tilstædeværende Landfolk, det bedste skee kunde. Nogle af Bønderne holdte sig saare vel, nogle maadeligen, og nogle var der, som havde en anden Post, og fik intet at gjøre. Rytteriet, saamange der vare, holdt sig meget tappert: nogle Gange var det i Kast med Fienden; endeel af dem, ligesom og endeel af Bønderne, tilligemed nogle af Hestene, bleve dræbte og saarede; ligesaa bleve og de trende smaa Stykker tagne, efterat de vare fornaglede og Folkene derved ihielskudte og qvæstede. Derimod bleve de andre tre Canoner reddede, efterdi Fienden, paa det Sted de stode, ikke kunde komme til at sætte sig i Besiddelse deraf. Fienden avancerede derefter i den begyndte Ordre de Bataille op paa Bakkerne; paa Dansk Side giorde man Modstand, saa meget man kunde, men Rytteriet og Fodfolket vare for faa til at drive dem tilbage, og vare altsaa nødsagede til selv at vige. Stiftamtmanden, Otto Krabbe, var fra først til sidst nærværende ved denne Træfning, og giorde alt, hvad der stod i hans Magt og kunde fordres af en retskaffen Mand: ligesaa aflagde og de tvende Oberster Rabe og von See, Oberstlieutenant Leegel og overhovedet alle Officiererne, samt Amtmændene og Amtsforvalterne, saa megen Prøve paa deres Troeskab og Tapperhed, som Omstændighederne tillode. Iblandt andet saae man Jens Rostgaard, Amtsforvalteren over Kronborgamt, mere end 3 til 4 Gange at

vove

vove sig lige forbi Fiendernes Canonader, for at anvise det paa Stedet ubekiendte Rytterie den fordeelagtigste Plads, det kunde besætte. Ogsaa vare Fienderne fire Gange stærkere i Mængde end deres Modstandere, og dette satte dem i Stand til at indtage den Plads til Leir imellem Svinebecks Broe og Kragerups Steendiger, hvorpaa Træfningen forefaldt, og hvilken de strax havde forskandset med Grave, Pæle og Spanskeryttere. Den lille Tekerups Mølle havde de Svenske nedbrudt, og Kragerup var af de Engelske Matroser plyndret og aldeles ødelagt. Kongen af Sverrig var selv nærværende, og flere Folk ventedes der dagligen. Faa Danske til at tage imod Fienden var der kun tilstede, thi deels ventede man ikke, at Svenskeu skulde have landet paa dette Sted, deels var og en stor Deel af Kronborgamts Bønder i Reiser med Fachiner og andet deslige til Kronborgs Fæstning henhørende; og desforuden havde samme Amt leveret 300 af sit dygtigste unge Mandskab med deres bedste Geværer til samme Fæstning. Men hvorom alting er, saa vilde det dog været umueligt for Bønderne, hvor mange der end af dem havde været imellem Kiøbenhavn og dette Sted, at komme saa hastig frem til Fods, som Skibene og Baadene; thi disse gik lige til, de andre derimod maatte tage Veien saaledes som Landets Krumhed tillod det." Denne Efterretning var meddeelt fra Helsingør den 10. Augusti 1700, og efter denne Tid forefaldt der i Sielland intet af Betydenhed. Efterat Carl den Tolvte havde faaet alle sine Tropper fra Landskrone og Ystad, og havde sat sig ret fast i sin forskandsede Leir ved Humlebeck, troede han med sine 12,000 Mand

Trop-

Tropper mageligen at kunne begynde paa at true Kiøbenhavn med Beleiring *).

Ende-

*) Naar man seer alle de Svenske Medailler, der ere slagne til Ære for Carl den Tolvtes Tapperhed, naar man seer ham med 12 Orlogsskibe, 15000 Mand, 600 Canoner at tvinge 150 Ryttere, 300 Bønder og 6 etpundige Canoner til at lade ham i Fred giøre Landgang, ved i høi Sommertid med sine Folk at gaae i Vandet op til Knæerne, saa maa man næsten lee over og tillige begræde unge Kongers Skiebne. Helte skulle de være, medens de ere Dverge, moere sig med Krig skulle de, ligesom om det var den allerunskyldigste Tidsfordriv. Utilfreds vare Hollænderne med Kong Carls Landgang, men tilfreds dermed var Kong Wilhelm af Engelland, thi denne Konge ønskede fierde Friderich ydmyget. Fremdeles giøres der saameget Væsen hos Nordberg af Carl den Tolvtes Mildhed imod de Siellandske Bønder, imod Helsingøers og Friderichsborgs Borgere; ligesaa roses han for at have betalt alt, hvad hans Armee fortærede, at have forbudet sine Soldater at øve mindste Vold. Sandelig! denne Forsigtighed var en tvungen Sag; thi for det første havde Sverrigs Konge ingen Krig med Dannemark; blot som Fredsmægler havde han jo ingen Ret til at gaae fiendtlig til Værks, forend det var afgiort, at Dannemark ingen Fred vilde slutte med Hertugen af Holsteen: mindre endnu saalænge Fredsunderhandlingerne vedvarede i Travendal. For det andet var han vel og nødsagt til med det Gode at lokke Bønderne til sig i Leiren, for at faae Levnetsmidler, da han intet Magazin bragte med sig, og dog behøvede over 200 Tønder Korn dagligen, foruden Fourage til sit Cavallerie. Carl den Tolvte maatte anstille sig saa fredelskende, som han vilde, saa vidste dog enhver oplyst Mand, at det var ham, der af alle Kræfter havde drevet den combinerede Flaade til at bom-

Endeligen kom den 22. Augusti. Kongen af Sverrig havde endnu ikke faaet nogen Efterretning om Fredsunderhandlingernes Udfald ved Travendal. Han trak altsaa op med sine 5000 Mand Rytterie og 10,000 Mand Infanterie, gik til Kiøbenhavn og leirede sig 2 Mile fra Staden ved Rungsted, i det faste Forsæt, naar hans grove Artillerie ankom, at beleire den. Men samme Dag lod Regieringen i Kiøbenhavn ham ved en Lieutenant Lund og 10, af de Danske optagne, Svenske Soldater og en Fændrik bekiendtgiøre, at man i Kiøbenhavn meget talede om, at Freden skulde være sluttet. Ligesaa ankom der og siden til Kong Carl en Adjutant fra Hertugen i Holsteen med den Efterretning, at Freden den 18. var sluttet i Travendal. Endvidere blev Generalmajor Reventlow faa Timer efter ligesaa affendt til Carl den Tolvte, for fra fierde Friderich at anmode ham om, ikke at rykke dybere ind i Landet, men at ophøre med al

bombardere Kiøbenhavn for Alvor. Umuelig kunde Kong Carl være uvidende om Fredsunderhandlingerne i Holsteen: og dog giorde han Landgang, marcherede op til Kiøbenhavn, og havde neppe ladet den Ungdoms Daarskab fare, at beleire Staden med sin usle Klat Folk, blottet fra al sandt Artillerie, dersom ikke den combinerede Flaade havde truet ham med at forene sig med den Danske, og tvinge ham til at vige. Kort: denne Plan, at vise sig saa fiendtlig imod Dannemark, var vel for det meste allene udklækket i de tvende opbrusende Hoveder, Carl den Tolvte og Hertug Friderich af Holsteen, begge Mænd, der aldrig talede om eller ponsede paa andet, end ved Krig at ødelægge Dannemark, for siden at gaae fra Rige til Rige og vise deres indbildte Tapperhed.

al videre Fiendtlighed, da Hertugen af Holsteen ved den sluttede Fred ganske var tilfredsstillet. Kong Carl den Tolvte lod det altsaa forblive ved den begyndte March, og indskibede den 4. September alle de Svenske Tropper, for dermed igien at gaae over til Skaane. Den 3die September forlod den allierede Flaade Kiøbenhavns Rhede, og strax derpaa lagde den Danske Flaade ind ad Bommen, og blev aftaklet. Eiheller i Holsteen blev Krigen ført med nogen Hidsighed fra nogen af Siderne."

Høier fortæller den Holsteenske Krig paa følgende Maade. „Da Kong August i Polen 1700 i Februarii Maaned var falden ind med et Corps i Lifland, kunde Dannemark som hans Allierede ikke længer forblive uvirksom. Hertugen af Würtemberg maatte derfor, saasnart Kulden tillod det, nemlig den 11. Martii, rykke i Felten. Husumer-, Sorcker- og Holmer-Skandserne bleve strax sløifede af ham. Samme Skiebne havde ogsaa Friderichsstads, Ramsteds og Schwabsteds Skandser; ligesom og, istedet for et Manifest, alle de Hertugelige Amter bleve satte under Contribution. Da nu dette var skeet, blev Spørgsmaalet, om man skulde gaae videre. Nogle af de Kongelige Geheimeraader vare af den Mening, at det var nok, at man havde sløifet de Skandser, ved hvis Opkastning Kongen var bleven fornærmet, og at man altsaa med Ære kunde begynde paa nye Underhandlinger. Ogsaa syntes dette grundet, thi vist var det, at ingen havde villet røre sig ud af Stedet for Hertugen af Holsteen, dersom man havde ladet det blive derved. Men derimod vare Groscantsler Grev Reventlow og Geheimeraad Thott af den Mening, at man skulde erobre Tønningen, og dette lovede Generalerne at skulle

skulle være skeet inden 3 Uger. Tilforn havde Geheimeraad Pless stedse været imod denne Krig, nu derimod drev han heftig paa Tønningens Erobring, holdende for, at man aldrig maatte begaae en Daarlighed halv. Fierde Friderich vilde absolut holde sit Kong August givne Løvte, og lært havde han ikke endnu at være mistænkelig imod Ministre, lært havde han ikke, at disse, hvor store de end ere, dog ikke bør følges uden efter modent Overlæg. Tønningen blev beleiret og bombarderet, men og efter faa Ugers Forløb igien forladt, deels og fornemmeligen fordi det Kongelige Artillerie-Laboratorium ved Uforsigtighed fløi i Luften, deels fordi Voldene omkring Tønningen vare opkastede af et vist Slags Blaaleer, der seitorredes, blev blødt i Regnveir, slugede Kanonkuglerne, og gjorde det umueligt at skyde Breche. Hovedstormen udsatte man desformedelst fra en Tid til den anden, indtil den Hertugelige allierede Armee var kommen over Elben. Ligesaa laae og den Svenske General Banier med en god Garnison i Tønningen, og forsvarede tappert denne Fæstning. Raadeligt var det ikke under slige Omstændigheder at vove en Storm; derimod lod Kongen Armeen bræk op og marchere ind i Holsteen, for, forenet med det andet Corps, at kunne byde den ankommende fiendtlige Armee Spidsen.

Aarsagen til Beleiringens ulykkelige Udfald bestod deels i Artilleristernes Uerfarenhed, deels i Armeens slette Skydegevær. Bomberne gjorde f. Ex. næsten ingen Virkning, ogsaa maatte det, til at bedække Bredstedt og Flensborg, posterede Danske Cavallerie jo, for Geværernes Ubrugelighed Skyld, trække sig tilbage for Grev von Dernaths Dragoner.

Aldrig saasnart var Lonningens Beleiring begyndt, førend jo og den Svenske General-Gouverneur i Bremen, Grev Niels Güldenstierne, strax gik over Elben til Altona med de 4000 Mand, han havde hos sig. Hertugen af Celle, Georg Wilhelm, kom ogsaa der med et lige Antal; Churførsten af Hannover ligesaa og med disse forenede 4000 Hollændere sig. 16000 Mand var nu denne forenede Armee stærk, og for den blev Hertug Carl Rudolph af Würtemberg nødsaget til med sin ulige mindre Armee at trække sig tilbage; dog vovede han forud en Canonade imod Hertugen af Celles Tropper, men alt for svag var han til at forbyde denne allierede Magt at rykke frem til Pinneberg, Støren og Traven, at forbyde den allevegne, hvor den kom, at inddrive Brandskat. Fra Dansk Side opfordrede man de med Dannemark forenede Førsters Hielp: Hertugen af Wolfenbüttel var den første dette blev krævet af; men de forenede Førster forbleve roelige. Würzburg var den eneste Stat, der lod et Regiment marchere ud for at hielpe de lovede 8000 Mand Sachsiske Hielpetropper igiennem det Lüneborgske og paa en lille Dansk Eskadre over Elben til Glückstad. Stadtholder Grev Friderich Ahlefeldt blev af fierde Friderich sendt til Sachsen, for at drive paa Succursen, men Tiden forløb her lige indtil henimod St. Hansdag, førend Regimenterne kunde blive samlede. Og nu, da de endeligen vare blevne skrabede sammen, nu var det noget nogent uexerceret Raps, som ikke forstod andet end at plyndre og desertere, og som ogsaa den 18. Julii af den Lüneborgske Landmilitie og nogle faa gevorbne Tropper blev adspredt og dreven hiem igien. Brandenborg var, i Kraft af den sidste Alliance, forbunden at hielpe

Fri-

Friderich, naar Svenſken giorde noget Indfald i Sielland, men dette Huus foranſtaltede alle ſine Tilruſtninger meget nølevurren, ſkiønt det, dog allene for et Syns Skyld, trak en Leir ſammen ved Lentzen. Og de Sachſiſke Vaaben i Liſland allene vare langt fra ikke mægtige nok, til at holde Svenſken ude af Holſteen.

I øvrigt var det langt fra, at de Svenſke og deres Allierede holdte i Holſteen ſaa god en Krigstugt, ſom deres Konge i Sielland; thi iblandt andre Voldſomheder ſtak de Præſidentens, Etatsraad Jeſſens Saugmølle i Altona i Brand, maaſkee fordi de paa denne Maade vilde hevne ſig paa hans Broder Geheimeraad Jeſſen, der, efter deres Mening, var den førſte, der havde raadet Kong Friderich til Krig. Ligeſaa tilſtoppede og Lüneborgerne Saltkilderne ved Oldesloe, for at giøre dem for evig ubrugbare, og derved tryggiøre Affætningen paa deres eget Salt. Af den lille Danſke Eſkadre paa Elben kom en Jagt med 12 Canoner, Hummeren kaldet, paa Grund: ogſaa den blev opbrændt af de Svenſke og Lüneborgerne. For Reſten blev der ingen videre Fiendtlighed udøvet, uden allene den, at de Ditmarſke Bønder i en Bagerovn levende opbrændte en Førſtelig Officier, ſom indkrev Brandſkat.

Undtager man dette, ſaae begge de fiendtlige Armeer roeligen paa hinanden, uden at foretage det mindſte, ſom kunde kaldes alvorligt. Hertugen af Würtemberg havde henved 16,000 Mand under ſin Commando, og med diſſe kunde han vel have udrettet noget, derſom hans Infanterie ikke var bleven udmattet ved Tønningen, og derſom dens Geværer havde været brugelige. Nu blev han førſt ſtaaende ved Pinneberg, for, over Glückſtad,

stad, at trække Grev Ahlefeldt til sig med Sachserne. Men ogsaa dette slog feil, og altsaa posterede han sig ved Segeberg, for at hindre Fienden fra at gaae over Traven. Hertugen af Holsteen brændte af Begierlighed efter at komme i Træfning med de Danske, men til hans Grændmelse blev det forhindret af den gamle og kloge Hertug Georg Wilhelm af Celle, deels fordi denne skyede al Leilighed til at opirre Kong Friderich den Fierde, deels og, hvilket var vel det vigtigste, fordi han ved denne Leilighed ogsaa var betænkt paa at hielpe paa sine egne Sager. Heraf flød, at der imellem begge Armeerne næsten bestandigen, saa at sige, blev holdet Stilstand, og at begge Armeers Officierer talede dagligen med hinanden, lige indtil Tractaterne vare sluttede. Dog faldt Oberste Crassau med 1000 Svenske i Begyndelsen af Augusti ind i det Oldenborgske og inddrev Brandskat, men ogsaa den blev efter Fredsslutningen for det meste tilbagegivet igien." Saavidt Hoier.

Intet vilde der være vundet ved at læse den Holsteenske Commandants: Zacharias Wolfs, den Svenske Generals Baniers, samt Güldenstiernes Beretninger over de Danskes og de Allieredes Troppers March og Brandskattes Inddrivelse i Holsteen fra den 11. Martii 1700 til den Travendalske Fred den 18. Augusti samme Aar blev sluttet. Man vilde deraf blot allene lære, hvor lidet Krigsvidenskaber ledsagede Anførerne, hvorledes begge Armeerne, blottede fra Artillerie og Kundskab om Jordsmonnet, rykkede blindt frem, krævede Brandskatte, pralede *), og deserterede; hvorledes de præssede Folk til at

*) Hvor foragtelige end Nordberg stræber at forestille de Danske Troppers Foretagender i Holsteen, maa dog enhver upar-

at tage Tieneste; hvorledes de skiøde blot for at skyde; hvorledes de fattedes Geværer og Fourage, Magaziner og oplyste Forposter. Snart kommer et Corps for sildig, fordi det tager Feil af Veien; snart fordi Broerne imod Forventning vare borttagne; snart fordi Fienden havde sat det Terrain under Vand, de troede at være sikkert Land. Snart stikker Uforsigtighed hele Magaziner i Brand. Snart maae hele Corps retirere, fordi deres Geværer ikke ere brugelige, deres Krud ikke vil brænde. Endelig beleires der, men Bomberne ere for svage til at gaae den bestemte Bue; slukkede falde de ned i Byen uden at crepere; ogsaa de store Canoners Kugler komme rullende, skyde ingen Fart. I Tønningen opsamlede man Kugler og Bomber uden Frygt for deres Komme; thi man vidste, at de vare matte, naar de kom til Byen. Endelig er det og klart, at Krigen ikke skulde føres for Alvor: dog dette ville vi see Aarsagen til i næste Capitel. Her bede vi kun om Tilladelse at giøre nogle

upartisk Læser tilstaae, at de gik frem som regulerede Tropper, og at de langt fra ikke udøvede den mindste udisciplineret Uskik, da derimod de Allierte streifede om som Cosakker og levede af Rov. Latterlige ere de Barnagtigheder, Nordberg paabyrder den Danske General, Hertugen af Würtemberg, f. Ex. at han lod synge Te Deum for Indtagelsen af Husumer-Skandsen, uagtet Banier havde listet al Besætningen ud af samme og de Danske indtoge en tom Skandse; ligesaa og at han lod holde en Taksigelses-Prædiken over den Text: Giører Portene vide og Dørrene høie; thi Seierens Konge holder sin Triumph. Dette behøvedes ikke ved Pultava og Bender for Kong Carl den Tolvte: her var han vel tient med at man intet giorde til Ære for ham.

nogle Anmærkninger over det Fortalte. For det første finde vi, at der blandt de Commanderende baade i Sielland og Holsteen ikke fandtes en eneste General, der kiendte Landets Svaghed og Styrke. Alle Operationerne beroede ene paa den vilde Slump. Uagtet den Danske Armee skulde bestaae af 30,000 Mand, og den virkelige Styrke i Holsteen kun bestod af 16,000 Mand, blev der dog kun saa lille et Tal regulaire Tropper tilbage i Sielland, at Bønderkarlene maatte trækkes ind til Kronborg og Kiøbenhavn, for at forstærke disse Fæstningers Garnisoner. Ja — da Fienden var for Døren, skulde Fæstningsværkerne først gisres i Stand; og hvor er den Mand, der kunde forsvare Sielland, ja Hovedstaden? Arsenalerne vare fyldte med Canoner, men ingen var der til at føre dem imod Fienden. Oplag af Krud fandtes der aldeles ikke. Hvad kunde vel været lettere, end fra Maji til Julii Maaneds Begyndelse at have anlagt de fornødne Batterier ved Dragøe, Saltholmen, paa Amager og langs med Kysterne ned til Kronborg, vel forsynede med 24 og 48pundige Canoner? Over 6000 Heste var der at faae i Kiøbenhavn hos Borgerne, ogsaa de Kongelige Stutterier havde Heste: derved kunde de lette Tropper være blevne formerede; disse kunde, ved at føre Canoner med sig, let forbudet Carl den Tolvte hans barnagtige Landgang; thi at vade i Uorden nogle hundrede Skridt i Vand imod fiendtlige velforsynede Batterier, imod velforsynet fiendtligt Rytterie, det kunde aldrig blevet klog Mands Gierning. Nu derimod, da Dorskhed og Adelsstolthed holdt den Danske Nation under Aaget, nu vare alle vaabenføre Borgere, alle Heste og alle Arsenalers Canoner ganske unyttige,

tige, nu kunde Fienden med 12,000 Mand udlee over 30,000 Danske. Havde dog Dannemark været Eier af flere saadanne Danske Mænd, som Stadshauptmand Meller, flere saadanne Mænd, der, som han, havde havt Tilbøielighed til at stride for Fædrenelandet: følt skulde da Carl den Tolvte, at det var en yderlig Ubesindighed, paa den Maade, at vove en Landgang i Sielland. Kunde nogen af det Passeerte falde paa at troe, at Kiøbenhavns Castel og Volde ikke ere til for at forsvare Landet, men for at hindre Borgerne fra at blive frie; at dets Voldes Canoner kun skyde efter at bringe patriotisk Friemodighed i Slavelænker? Vor anden Anmærkning bestaaer i Oberstlieutenant Wilsters Svar 1701 paa de ham af Kong Friderich den Fierde forelagte tvende Spørsmaale. „Deres Majestæt, siger Wilster, har allernaadigst befalet mig at omreise Siellands, Fyens samt Hernes Søekyster, for at kunne opgive for Allerhøistsammede sikkreste Midler til at bedække disse imod fiendtlig Landgang, samt angive Aarsagerne til Svenskens lykkelige Landgang Aar 1700. Ganske kortelig vil jeg besvare disse Spørgsmaale, forbeholdende mig, efter nyere Befaling, at indkomme med omstændeligere Forslag til at virkeliggiøre disse her yttrede Tanker. Det, fierde Christian, saa noie kiendt med Landets Svaghed og Styrke, har giort for at forsvare Hernes Indløb, kan let sætte mig i Stand til at besvare det første Spørgsmaal. Ved alle Indløbene har denne store Konge efterladt os Skandser, dem vi nu skulde forbedre og indrette efter vort nu brugelige Artillerie. Batterier eller Stykpramme, forsynede med 48 og 24 pundige Canoner for at skyde lige med Vandets Overflade, vare da nødvendige ved

Skand-

Skandserne; ligesom disse Skandser selv ogsaa maatte have Canoner, stillede efter forskiellige Høider. Hvor Dybderne gik for langt fra Landet, kunde Communicationen med Skandsen vedligeholdes ved Stykpramme. I Fredstider kunde disse Stykpramme indrettes til Mudderpramme, og saaledes ved Opmundring giøre Kiøbstædernes Havne og Ladestæder betydelige Tieneſter. Tolv Hovedindløb regner jeg omkring Øerne: imellem Saltholm og Skaane, imellem Saltholm og Amager, dernæst ved Ulfs Sand, imellem Sielland og Møen, ved Grønsund imellem Møen og Falſter, Indløbet fra Giedser til Guldborg imellem Falſter og Lolland, ved Albuen imellem Lolland og Langeland, dernæst ved Nyborg, og endelig ved Arrøesund og Middelfart eller begge Belterne. Hvis nu alle disse Indløbs-Skandser hver var forsynet med 20 Canoner samt de dertil passende Krudtaarne og Tøihuse: saa kunde alt, endog med de fornødne faste Artilleriſter, ikke medtage meget betydelige aarlige Omkoſtninger, naar der stedse til Skandsernes Vedligeholdelse blev henlagt en vis Deel af Færgestædernes, Opmuddringens samt Loos- og Biergeløns Indtægterne. Mueligen vilde 30,000 Rdlrs. Capital være tilstrækkelig til at opbygge de for Skandserne fornødne Huse, og siden til de faste Artilleriſters Lønning aarligen medgaae omtrent 5000 Rdlr. Betænker man Fordelen af den Tryghed i Krigstid at have Kyſterne bedækkede, og frie Raadighed til at bruge den største Deel af Flaaden, hvor man vil, kan det vel ikke nægtes, at disse Summer vare vel anvendte. Nyborgs, Korsøers og Fridericias Fæſtninger fortiene tilvisse al den Forbedring, de kunne imodtage.

Hvad

Hvad det andet Spørgsmaal, hvorledes Svenſken den 6. Auguſti 1700 saa let kunde giøre Landgang ved Humlebeck, er angaaende: da beſvare Omſtændighederne, saaledes som de den Gang vare, dette Spørgsmaal meget let. Deres Majeſtæts uforbederlige Forordning af 8. Maji 1700 om Landværnsvæſenet var neppe ret bleven bekiendt og begrebet; den kunde altsaa ikke udføres mod Fienden med den Nytte, den burde været udført. Overalt var der Mangel paa Canoner, Krud og Artilleriſter. Commandanten i Kiøbenhavn vidſte jo ikke, om han, uden udtrykkelig Kongelig Ordre, til Brug imod Fienden turde lade Arſenalerne afgive den fornødne Ammunition. Flaaden havde neppe saa mange Stykpramme, som den ſelv behøvede, og desværre havde man ogsaa forglemt fierde Chriſtians hele Forſvars-Væſen omkring Kiøbenhavn. Hans Blokhuſe ved Saltholmen vare ikke mere til: hvor megen Hindring kunde ikke diſſe lagt Fienden i Veien! Nu derimod maatte man tvungen ſee paa, hvorledes Fienden gik Skib efter Skib ind ad Flinterenden. Hvor let kunde ikke Stykpramme, underſtøttede af Batterier paa Saltholmen, have hindret dette i saa Fald ubetænkſomme Foretagende! For ſildig tænkte man i Kiøbenhavn paa Indløbenes Forſvar. Intet var der at haabe i det Øieblik, Kuglerne ſuſede os om Ørene, og Mistillid, Frygt og Tvivlraadighed omkringſpendte alle Hierter. Forſildig lærte en bedrøvelig Erfarenhed, at den Danſke Flaade ikke kan have Stykpramme nok, at Dannemark ikke uden Orlogsſkibes Hielp kan være Herre af Indløbet mellem Skaane og Saltholmen. Fra Kiøbenhavn lige ned til Kronborg var der jo ingen Batterier anlagte paa de Steder, hvor Landværnet, formedelſt Veienes Bortliggen-

liggenhed fra Søen, ikke kan følge Søekysterne. Men jeg tør ikke længere opholde Deres Majestæt med Erindringen om den Usselhed, hvormed man denne Gang imodtog Fienden.

Til Slutning erindrer jeg allerunderdanigst, at det ikke kunde koste Deres Majestæt saare meget, om der paa hvert 1000 Mand Landværn blev fordeelt 10 gode faste Artillerister, til at undervise disse i at omgaaes med smaa og store Canoner. Thi intet er der giort til Landets Forsvar, saalænge der, først ved Krigens Begyndelse, fra Kiøbenhavns Arsenal skal udleveres alt, hvad der behøves ved Forsvarsskandserne. Hvor herligt var det ikke, naar visse Konge- eller Kirke-Tiender vare henlagte til saadanne Skandse-Officierers og Bedækkings-Underholdning! Levebrød kunde dette blive for gamle fortiente Officierer, og Landværnet kunde af disse blive øvet i med Canoner at skyde efter Vrag. Men dette henhører til den vidløftigere Plan." — Saavidt Oberst Lieutenant Wilster.

Unødent og uoverlagt maa alt dette nødvendigen have været, efterdi intet deraf endnu til denne Time er iværksat, efterdi alt, selv indtil Tanken derom, er udrøddet med Roden af den Danske Krigsmagt.

Til granskende Krigshistorieskrivere ville vi overlade at udvikle Aarsagerne til det uforsagte Mod, de Danske Hielpetropper beviste i Feldtslagene ved Hochstädt, Ramilles, Luzaro, hvor Marlborough og Eugenius commanderede Træfningerne; den Modløshed, den Uværdighed til det een Gang erhvervede Navn for Heltemod, de Danske Tropper senere giorde sig skyldig i ved Calcinato under en Grev Reventlow, ved Gadebusch og flere

flere Stæder under Danske Generaler. Alle de allierede Magter vare særdeles vel tilfreds med de dem sendte 20000 Mand Danske Hielpetropper; men burde de ikke ogsaa være det? De $\frac{7}{8}$ Dele af disse Danske Folk havde jo den Artighed at lade sig slagte for fremmede Potentater; neppe en 8 Deel havde den Lykke at see deres Fædreneland igien. De Tiders Smag var det, at Fædrenelandet var vel fornøiet med at see Medailler til Erindring om den uhyre Mængde Dansk Blod, der var udøst for at berige Kongens Skatkammer og forstyrre de af fiortende Ludvigs ufornøielige Herskesyge lagte Erobringsplaner.

De til Militair-Etatens Indretning og Forsørgelse udgivne Forordninger tilbyde os intet mere end det, vi til vort Øiemeed allerede have uddraget af samme. Vi slutte dette Capitel med en Fortælling, der i lige høi Grad viser Følgerne af Redrighed imod Soldaterne, og det Spil, Fortuna betiener sig af, naar hun med sine Sæbebobler lokker Seierherrerne til, med deres hele Armee, at løbe, hvorhen hun selv finder for godt. Med Glæde erfoer det Franske Hof, at de allierede Magters Armee i Braband end ikke i Maji Maaned 1706 var i fuld Stand til at møde den Franske fuldberedte Armee i Marken. Aarsagen til denne Forhaling paa de Allieredes Side var den, at de Danske Tropper, der stode i Hollandsk Tieneste, havde vægret sig for at marchere, førend de havde faaet udbetalt, hvad de havde tilgode paa deres Gage fra forrige Feldttog. Hertugen af Marlborough erfoer dette; misfornøiet over denne Standsning i Tingenes Gang, bad han inderligen de Danskes General, Hertugen af Würtemberg, ikke at forlade den fælles gode Sag,

og

og erklærede sig villig, paa Dronningen af Engellands Vegne, at betale de Danske Tropper, dersom Hollænderne udebleve længere. Men de Danskes General vilde ikke lade sig afspise med saa usikkre Løfter. Mylord Hertugen blev spurgt, om han selv vilde paatage sig denne Gield. Mylord svarede Ja, gav sin parole d'honneur derpaa, og de Danske forenede sig nu med de Alliieredes Armee. Men for at spille de Franske et Puds, bleve begge Hertugerne enige om, at de Danske fremdeles skulde anstille sig, som det var deres Forsæt at frafalde de Allieredes Partie og ikke indfinde sig, førend de fik nærmere Ordre til at forene sig med hine. Denne Plan lykkedes; de Franske troede nu, at de Allieredes Magt, berøvet denne Hielp, maatte være meget svagere end deres: Bataillen ved Ramilles begyndte, midt i samme kom de Danske uformodentligen de Allierede til Hielp, ene disse bidroge til de Franskes Nederlag. Ikke kunde det Franske Hof andet end falde paa, at dette masquerede Spil maatte være aftalt med den Danske Minister, Meyrkrone, i Paris; for at hævne sig, begik det den Nedrighed, at lade hans Suite en halv Miil fra Aachen anholde af omstreifende lette Franske Tropper.

Efterdi Kong Friderich fra 1701 til 1709 trak $4\frac{1}{2}$ Million ind i sin Casse, og aarligen sparede at betale de 20,000 Mand Gevorbne, som vare i fremmet Tieneste, havde man vel Grund til at formode, at Flaaden, Armeen og Skatkammeret af disse 12 Millioner maatte være sat i Stand til at møde en Krig uden Mangel.

Femte Hovedstykke.

Fra 25. Augusti 1699 til 2. November 1708.

Udenlandske Sager.

Naar den evige Viisdom, for at lade een paa Jordkloden ukiendt moralsk Fuldkommenhed forædle den ny fremtrædende Slægt, byder Troner og Stater at falde sammen; naar denne Viisdommens Magt, ved de givne Advarsler og Exempler, lærer den ny fødte Slægt at tilstoppe de Daarligheds-Kilder, der undergrove de Nysforgaaedes Grundvold; naar denne Magt, om over Menneskeslægtens Elendighed, besieler undertrykte Folkeslag med Frieheds Aand, giver dem Mod og Kraft til at sætte et uigiennemtrængeligt Dige for Lasterne og Misgierningerne, et Værn for Folkeslagenes medfødte Friehed og bestemte Lyksalighed; naar, med eet Ord, den under Slave-Lænker sukkende Mand sønderriver sine Baand og indtræder i Besiddelsen af sine naturlige Rettigheder: da tilbeder Granskeren i alt dette Algodheden som Menneskelighedens huldе Ven, som det usynlige Væsen, der uforandret, saavel i det Moralske som i det Physiske, lader sin Orden gaae frem, som af Vinterens grumme Skiød stedse lader det blide Foraar frembryde paa nye. Naar derimod Vanetro og væbnet Dyriskhed med despotisk Daad og dorsk Underdanighed giøre hele Folkeslægter døve for Viisdommens Raad; naar disse Forstenede, forglemmende deres naturlige Friehed, foragtende al Oplysning, lade sig malke, plages og drives fra Land

til

til Land, som Ovæg: da sukker Granskeren dybt over Menneskehedens Kaar! — Dette er den vise Menneskevens forskiellige Følelser ved Begyndelsen og ved Enden af det attende Aarhundrede: saa ulige ere disse tvende Tidspuncter hinanden.

Imodtog end Efterverdenen af Evighedens Herre Ret til at oplukke Fortidens Cabinetters infernalske Vraaer, Ret til der, ligesom i Vesuvius's Skiød, at overskue Næringen for onde Lidenskabers, Ulykkers og Ødelæggelsers sammenpakkede Ild: saa formaaede den dog ikke, med alle de der samlede Erfaringer, saameget over den største Deel af sine Regenter, at de lode sig overtale til godvilligen at omskabe deres Cabinetter og hemmelige Raadsteder til Fredens Pauluner, til Retfærdighedens og Viisdommens Templer.

Nei! de fleste af det attende Aarhundredes kronede Hoveder vilde i et og alt ligne fiortende Ludvig; med ham vilde de saaledes, paa Rædslernes hule Klippe, grundfæste deres Troner, at de roeligen og efter eget Tykke, med deres Egensindigheds Jern-Scepter, kunde giennemstøde Klippen, og skaffe de Flammer frit Udbrud, som, udgydende Ildstrømme, Armeer, Skattebud og Uretfærdigheder, ødelæggende oversvømme Riger og Lande med en Lava, Dorskhed og et Slaverie, der nødvendigen for evig maae skiule de Lande, Strømmene fare over.

Fortiene vel fiortende Ludvig, tolvte Carl, Peter Czar, vor uskrømtede Høiagtelse, fordi de i vor nærværende Tids Periode med deres Sceptere giennembrød Ulykkernes Klippe og glad fulgte med Ødelæggelsernes Strøm, ligesom om det havde været den velgiørende Nil, de sendte deres Riger?

Vi

Vi ville lade Virkelighederne tale selv. Styrede ikke Jesuitiske Ränker Frankrige eller dets Konge; styrede ikke Yndlings-Slænget Engellands kronede Bestikker og med ham hans bestukne Parlament; og sad ikke smigret Egensindighed paa Sverrigs og Ruslands Troner? Var ikke Sachsen i Frillers Hænder, Preussen i Daarers Arme, Österrige i bestukne Ministres Vold? Mon ikke Franske og Engelske Penge kappedes om at styre hele Tydskland, mon ikke disse deelte Europa i tvende krigførende Magter?

Lad os endnu nøiere betragte de Viisdoms Raad, Regenterne i disse Tider adlode og fulgte.

Fiortende Ludvigs Lüner sagtnedes og opbrusede ganske efter hans hemmelige Kones, Maintenons, og hans Jesuitiske Skriftefædres Ønsker. Naar var Engellands Konge, Wilhelm, gladest? Det var han naar han paa idelig Jagt, Reiser, Armeers Anførelse kunde dræbe Tiden og blive befriet fra Regierings-Byrden. Den, der imodsagde eller fraraadede ham dette Liv, den hadede han som en Majestætsforbryder. Just fordi han vilde regiere ene, just derfor regierede han aldrig. Mon Dronning Anna fulgte Viisdommens Bud, naar fiortende Ludvig med 2500 Flasker rare Vine og sex prægtige Klædninger kunde formaae hende til at slutte en overilet Fred? Var Viisdommen tolvte Carls Veileder, naar han snart reed op ad en Stabel løse Bræder, snart reed over Teltenes Linier, brak Arme og Been, netop kunde skrive sit Navn, vilde at alt, hvad han befalede, i Minutten skulde udføres; naar han aldrig lod sig overtyde om, at meget af det han befalede, ikke strax var giørligt for hans Armeer, at Örknernes Sand ikke kun-

de blive til Meel, fordi han ønskede det; at Jsen ikke til alle Tider kunde være hans Broer; at Moradserne ikke kunde bære hans Cavallerie; at Generalerne ikke besadde Almagt nok til at skaffe Geværer, Canoner og Krud, naar han faldt paa at æske det til sine nye oprettede Regimenter; at hans Ordres ikke vare i Stand til, i samme Øieblik de bleve givne, at træde i Krudmøllers, Gevær- og Canon-Støberiers Sted; naar denne Helt lod sig styre af en Grev Piper, der imodtog Bestikkelser snart i Engelske og snart i Franske Penge; naar han aldrig adlød det meget kloge Regierings Raad i Stokholm? Den meget oplyste og belevne Kong August i Polen udmærker sig vist iblandt Europa's Regentere som en selvtænkende Mand. Stedse vugget i Adspredelsers og Frillers Arme, skyede han alvorligt Arbeide som sine Fornøielsers Grav: ydmyget af velfortient Modgang kunde han endda ikke helbredes for sin Higen efter Forlystelser. For ham vedbleve Undersaatternes Marv og Taarer at være passende Legetøi for Friller og Yndlinger.

Dog hvo kan andet end beundre Ruslands Skaber, Peter den Store, denne Monarch, der, blottet fra al Opdragelse, omgiven af fordomsfulde indfødte Russer, af et Folk, der hadede alt Nyt, henfalden til stærke Drikke, ikke desmindre, efter at have forsikret sig Tronen, i sit 30te Aar fattede det Forsæt, at see Holland og Engelland; der, for at mætte sin medfødte Lyst til Søevæsenet, ikke trættedes ved at være ligefrem Skibstømmermand, Matros og Styrmand; der siden ilede hiem og skaffede sig, hiulpen af faa fremmede Ingenieurs, Fæstninger og en disciplineret Guarde; og med denne

denne satte sine Befalinger i Kraft baade hos Geistlige og Verdslige; der modigen lagde Planen til at brække Geistlighedens Magt og forskaffe sig Havne og Orlogsflaade ved det sorte Hav og i Østersøen. Peter den Store maatte omskabe sin Nation, opbygge Stæder, anlægge Søeværfter, giøre Matroser og Søeofficierer. Allerede 1699 havde han i det sorte Hav en Flaade af 32 Seilere fra 60 til 10 Canoner med 8000 Mands Besætning, og 1702 tvang han med sin Flaade Svensken til at forlade Øerne i Nevaflodens Munding, byggede derpaa Petersborg og Cronslot, og havde i mindre Tid end 12 Aar omskabt et Fiskerleie til en Stad, der allerede 1716 havde 60,000 Huse. Peter Czar vandt saare meget ved dette store Foretagende, han vandt, at hans Magt blev trukken nærmere hen til Østersøen, han vandt, at han med sine altid marchfærdige 10,000 Mand Guarde kunde forsvare sine Erobringer imod Svensken, og tvinge de handlende Europæiske Nationer, der trængte til Ruslands Vare, at betale ham den paalagte Told. Nok! denne ubegribelige Peter den Store var den besynderligste Blanding af Menneske, der nogentid kunde tænkes: han var paa en og samme Dag ædel og nedrig, afholden og vellystig, troeløs og troefast, oprigtig og forstilt; men stedse var han arbeidsom, stedse en uforanderlig streng Opsynsmand; og dog, det sige vi med Sandhed, dog er aldrig nogen bleven mere bedragen end han. Peter var frygtet og beundret af alle, elsket af ingen, han beherskede uindskrænket alt, hvad der stod under hans Scepter, men desuagtet var han sin Frilles, sin Yndlings og Drukkenskabens Slave. Stivsindet var han lige indtil det umenneskelige: havde han

engang lagt en Plan, maatte den gaae igiennem, maatte den udføres, om end hundredetusinde ja fleres Liv bleve et Offer for dens Umuelighed *).

Men hvor fornuftig viser ikke Preussens første Konge sig! — Denne Monarch kiendte ingen anden Glands end Kongeværdigheden, og denne bestod for ham i forgyldte Værelser, i Porcelains Monumenter, i Yndlinger, i at slaae Riddere, oprette Ærepforte for sig selv, og helligholde sin og sin Families Fødselsdage med at

*) Da Peter Czar 1704 havde besluttet, at Petersborg skulde bygges, lod han over 300,000 Russer did beordre som Arbeidere, og da de ankom der, fandtes der hverken Fødevare, Telte, Hytter, eller mindste Redskaber for dem: bare Jord og Stene i deres Klædeskiød, grave Fylden op med deres Fingre maatte de, og i en foie Tid hendøde hele denne uhyre Mængde Arbeidere af Nød og Sult. Ligesaa befalede han et vist Antal Herremænd, Borgere og Haandværksmænd at flytte deres Træehuse til Petersborg og der at forblive boende i nogen Tid. Kort! igiennem utroelige Opofrelser naaede han det Øiemeed, at see en Slags Bye i faa Aar opbygt, som han gav Navn efter sig selv. Ikke allene maatte han skaffe sine Russer Europæiske Byer, men han maatte ogsaa befale, hvorledes de skulde klæde sig paa Europæisk Viis, hvorledes de skulde opføre sig i Selskaber, hvilken Reenlighed de skulde iagttage i deres Huse ꝛc. Aldrig har nogen enkelt Mand udrettet saa meget i 20 Aar som Peter Czar, men han var ogsaa en Hyæne, der hver Secund han levede, næsten fortærede en Undersaats Liv, der stadfæstede den store Sandhed, at intet kan mætte den graadige kronede Egensindighed og Herskesyge, og at disse stedse odelægge langt større Strækninger, end de formaae at bebygge.

at klæde sit Hof og sine Soldater prægtigen, med at pryde sine Heste og sit Tafsel kongeligen. Lande og Soldater maatte han sælge for at vedligeholde denne Pragt. Reent tabe sin Ære som en ordholden Konge maatte han, thi han havde ikke Kræfter til at holde eller forsvare noget med andre Magter indgaaet Alliance.

At det Østerrigske Huus tænkte med tomme Trudsler, med tomme Titler at ville underkue det Tydske Rige, svække Frankrige, forsikre sig Tronfølgen i Spanien, kort, bane sig Veien til et almindeligt Monarchie, dette syntes ikke Granskeren at være meget viselig handlet, særdeles da dets Kræfter vare svage, dets Ministre vante til Bestikkelser, og Keiseren selv for uoplært til at styre Riget, til at giennembrække Formaliteternes Dige, og dræbe den Tydske Rets polybdannede Kroglove og Adelsvælden. Ungarn lærte ved sin Opstand det Østerrigske Huus, hvor afmægtig dets Jernscepter var, naar det skulde bruges.

Da vi nu have seet, hvor sieldent et Klenodie Viisdommen var i det øvrige Europa, mon man da ikke skulde søge og finde den hos Spanien og Portugal? Her værnede jo Inqvisitions-Retterne, allevegne i fuld Drift, om de sande luttrede Christne. Her vare jo Kietterne opslugede. Her øvedes jo christelige Dyder overalt. Her var jo Geistligheden Lysets Engle; og hvilken Velsignelse for denne Rettroenhed og hellige Iver hentedes der ikke i Guld, Sølv og Ædelstene fra Indien. Men alligevel overleveres Spanien til Frankrige som et arvet Stervboe, alligevel lader hele Landet sig efter et falsk Testamente som livløst bortgive til nysnævnte Stat. I beslukne, forræderske Cardinaler

ærede

ærede hele Nationen Guds Mænd, dem ansaae den for Mænd, der vare udkaarede til at bekiendtgiøre de Adlydende Himmelens bydende Befalinger, eller, med andre Ord: det Franske Cabinets Ænker som Almagtens Beslutninger.

Men Dannemarks fierde Friderich staaer ingenlunde iblant disse vise Konger paa sit rette Sted. Ikke som fiortende Ludvig havde han uhyre Skatte til at skaffe sig alle Cabinetternes Hemmeligheder for. Ikke som Kong Wilhelm havde han med saa riig en Nation at giøre, at en Jøde, en enkelt Mand, kunde laane ham 1 heel Million, sigende: „Bliver Du Konge i Engelland, faaer jeg dem igien; lykkes det ikke, kan jeg taale at miste dem." Ikke tillod hans svage Helbred ham, som tolvte Carl, med dyrisk Haardførhed at trodse Modighed, Veirets Raserie og Sygdomme. Friderich var for mildt oplært af sin Moder til, at han kunde have søgt at tilfredsstille den Tiger-Glæde, at udpine 4 Millioner i Brandskat af Polen, for at paatvinge det en nye Konge.

Friderich havde ikke det ringe Begreb om Menneskets Værd, som Peter Czar, han ansaae ikke sine Undersaatter for Fluer, hvis Liv stod i Regentens Luners Magt, hvis Skiebne beroede paa, om han med egen Haand vilde knuse een eller tusinde af dem; han vilde regiere over Christne, der havde Ret til at vaage over, at den Regiering, de havde underkastet sig, viste sig mild og christelig imod dem.

Var da fierde Friderich ikke agtværdig iblandt sin Samtids Regentere, eller var han maaskee ubemærket iblandt dem, fordi han ikke, igiennem sit Cabinet, styrtede Konger, bestak Ministre og Friller, sluttede troelos

Fred,

Fred, truede Uskyldige men Svage med fiendtlig Overfald, fordi han derimod var frevelskende og ordholden, fordi han ene lod Fornuftgrunde og den nøgne Ret tale sin Sag hos fremmede Magter? — Saaledes undgik han, ved fornuftige og mandige Beslutninger, alle de Snarer, Carl 12. og med ham det Gottorfske Huus, i Hensigt at opægge ham til Krig, lagde for ham. Med Fornuft vidste han, sin Ære uskadt, at forholde sig ordholden neutral imod Frankrige, at undgaae al Fornærmelse imod denne Magt, uanseet, at hans Tropper tiente i Fiendernes Armee, samt at beskytte sig selv for Fornærmelser. Maatte ikke den Franske Admiral bede fierde Friderich om Forladelse, fordi han havde begaaet den Forseelse, at borttage fiendtlige Skibe i Nærheden af de Norske Fæstninger? Ogsaa maatte den Franske Ambassadeur i Haag undskylde sin Overilelse for den Danske Minister sammesteds, da han havde sagt, at Holland og Engelland vare Nordens Skolemestere. Ærligen, uden at bane sig Veien til Keiserens Bifald igiennem hans Ministres Bestikkelser, vidste dog Friderich i Keiseren at forskaffe sig en Dommer, der aldrig partisk imodsatte sig hans billige Fordringer. Uden at forstyrre sit Lands Roelighed og paadrage det hidsige Fiender, hialp han Kong Auguſt, saavidt han vilde sit eget Bedste, med Raad, langt kraftigere end Czaren hialp ham med Bestikkelser og Armeer.

De Zeelandske Søe-Røvere, der endog kun lidet adlød deres egen Øvrighed hiemme, tvang han dog med Fornuftgrunde og kraftige Trusler til at ære hans Flag og hans Neutralitet. De Danske Skibe seilede efter denne Tid trygt til fiendtlige Havne midt imellem de

fiendt-

fiendtlige Flaader, og alle Nationers Tillid til Friderichs Ærlighed beskyttede hans Handel, og sparede ham for at udruste kostbare Escadres. Vi kunde med intet bedre Beviis betrygge vor Paastand, end med det Vidnesbyrd, Generalstaterne i den Zeelandske Sag giver ham, om Ærlighed, Veltænkenhed og Ordholdenhed. Ja, det Stokholmske Regierings-Raad forsikrer ofte nok deres Konge, Carl 12., om, at fierde Friderich var en vennehuld Naboe, at han aldrig gav mindste Leilighed til Misfornøielse eller Mistroe, og at han aabenhiertigen stræbte at bilægge og i Fødselen at qvæle alle opkomne Uenigheder imellem Sverrig og Dannemark. Saa fredelskende var Friderich i den nærværende Periode af hans Regiering. Aarsagerne, der i næste Periode bestemte ham til Krig, ville siden blive os indlysende og vise sig mere fornærmende for hans Indsigter end for hans Hierte.

Men førend vi med Høiers egne Ord fortælle de udenlandske Sagers Tilstand under fierde Friderich, er det nødvendigt, at vi giøre et Udtog af de Depecher, Marqvis Harcourt, som Fransk Ambassadeur i Madrid, fra 1697 til 1701, sendte sit Hof; disse ere trykte efter Høiers Dage, og disse allene ere i Stand til at fordrive det Mørke, der hersker i Europa's Cabinetters Foretagender med Deelings-Tractaterne og Underhandlingerne i Successions-Krigen om det udeelte Spanske Monarchie. At kiende disse Ting saa nøie, som denne fortræffelige Ambassadeur har kiendt dem, er alt, hvad vi kunne ønske os, og dette ville vi og selv tilstaae, naar vi bedre hen af Rouilles og Torrigs Papirer lære at kiende den Utrechtske Fred.

„Deres

„ Deres Majestæt, siger Harcourt, veed meget vel, at Kongen i Spanien, som en sygelig, tungsindig, tilsindet og yderst svag Regent, skranten fra sin Ungdom af, stedse har skyet alle alvorlige Forretninger. Af denne Aarsag har og hans Moder Enkedronningen, Søster til Keiser Leopold, som Spaniens Regentinde, snildeligen, under det Paaskud at skaane hans svage Helbred, vidst saaledes at værne om sin Myndighed, at hun, næsten som Konge, har udøvet den ganske uindskrænket. Heraf fulgte, at hendes Søn blev holdt i den tykkeste Uvidenhed om alt, hvad der angik Regieringen. At han var Konge i Spanien, det vidste han, men han kiendte saa lidet til de øvrige Lande, der stode under hans Scepter, at han engang endog beklagede Kong Wilhelm, fordi han havde mistet en Bye, som tilhørte Spanien. Alle Ministrene regierede Kong Carl 2: for at faae Fred, opofrede han alt; og disse Ønsker vidste Frankrige klogeligen at tilfredsstille, ved at slutte den for Spanien intet mindre end ærefulde Nimvegske Fred. Endelig ægtede Spaniens Konge Hertugen af Orleans Datter, Prindsesse Marie Lovise: denne Prindsesse var aldeles ikke herskesyg, men misfornøiet blev hun dog, da hun i Aaret 1685 blev underrettet om, at Keiseren havde fordret af Spanien for sin Datter, Erkehertuginden, Souverainiteten over de Spanske Nederlande, kort efter at hun var bleven givt med Churførsten af Baiern. Allerede den Gang lod Kongen af Frankrige Spaniens Monarch forestille, at Frankrige, hvis Keiserens Fordring blev opfyldt, ikke kunde anse det for andet end et Indgreb i den i Regensborg sluttede 20 Aars Stilstand; og denne krigsvangre Trusel forfærdede saaledes Kong

Carl

Carl 2., at han lod Ludvig 14. forsikkre, at det var ganske ugrundet, man havde fortalt om Keiserens Fordring, ligesom og at Spanien vel skulde vogte sig for at foretage noget, der kunde mishage Ludvig. Saa fredelig tænkte derimod ikke det Wienske Hof. Dette lod endog Aar 1687 Kongen af Spanien foreslaae, at det Madridske Hof skulde imodtage Keiserens næstældste Søn, Erkehertugen, og opdrage ham som Arving til den Spanske Trone. Frankrige, svanger med samme Successions-Plan som Østerrige og ved sin Ambassadeur, hiulpen af Dronningen, underrettet om alt, lod Kongen af Spanien strax tilstille en Erklæring, indeholdende, at Kong Ludvig var til Sinds at føie de alvorligste Anstalter til at forsvare Dauphins ældre Arveret, dersom denne Østerrigske Prinds nogensinde foretog sig noget, der kunde hindre den lovlige Arvefølge til den Spanske Trone. Kongen af Spanien, atter forbauset, lod den Franske Ambassadeur igiennem Dronningen sige, at han aldrig vilde bestemme sin Efterfølger førend paa sit Yderste, og at Ludvig derfor aldrig skulde fæste Troe til noget Rygte, Tronfølgen angaaende.

1689 vilde Rygtet, at Spaniens Dronning skulde være død pludseligen *), til Lykke for de Keiserlige Fordringer, da hun stedse holdt Spanien fængslet til Frankrige. Krigsflammerne omspendte hele Europa fra 1688 til 1697, efterdi Frankrige ikke kunde taale, at Hol-

*) Rygterne sagde, at det Wienske Hof igiennem sin Ambassadeur Mansfeld havde bestukket den Spanske Statsminister Oropeza, og at denne havde været Skyld i Dronningens hastige Død.

Hollands Statholder, Prinds Wilhelm af Nassau, blev Engellands Konge. I denne Tid ægtede Kongen af Spanien, Keiserindens Søster, en Datter af Hertugen af Neuburg, siden Churfyrste af Pfaltz. Denne Tydske Prindsesse var mere givt med det Wienske Hofs Fordringer paa Tronfølgen i Spanien, end med Spaniens Konge. Hun regierede ganske sin Mand, foragtede og mishandlede den Spanske Nation, og valgte sig til Yndling og Statsminister, dog uden at lade ham bære Navn deraf, Grev Melgar Amirante i Castilien. Desuagtet havde denne Dronning et hemmeligt Statsraad, bestaaende af hendes Tydske Kammerherre, Berleps, og hendes Tydske Skriftefader, en Capuciner.

Ryswicks Fred endte 1697 for endeel Kong Carls Kummer, da han for den Tid dagligen ikke hørte andet end Beretninger om Tab. Spanien trængte i Besynderlighed til denne Fred; thi det havde hverken Armee, Flaade eller Penge, og de Store, ja alle Stænder, sukkede efter Befrielse fra det Tydske Aag. Dette Riges Vigtighed giorde det til en Gienstand for andre Magters Ønsker; enhver troede at have Ret til at klippe det, efterdi det var for svagt til at forsvare sig selv.

Frankriges Dauphin syntes at have en ældre Ret til Spaniens Trone end det Østerrigske Huus. Hans Moder, Maria Theresia, var den ældste Datter af Kongen i Spanien, Philipp 4.: succedere burde hun, naar hendes Fader ikke efterlod sig nogen Sønne-Arving. Derimod syntes denne Arveret svækket derved, at Maria Theresia i sin Ægteskabs-Contract havde fraskrevet sig Successions-Retten til Spanien; paa Grund af denne Contract havde Philipp 4. efterladt sig et Testamente, der ind-

indsætter hans yngste Datter Margarethes Børn til Arvinger af Spanien; givt var denne Prindsesse med Keiser Leopold; født var der i dette Ægteskab en eneste Prindsesse, givt med Churførsten af Baiern. Saalænge altsaa Kong Philipp 4des Testamente var gieldende, kunde Arvefølgen til det Spanske Monarchie ikke afvises Østerrige. Ogsaa holdt Keiseren selv sig ikke til sin Datters, Churførstindens, Ret. Han tragtede efter at forene Spanien med Østerrige, og at mage det saaledes, at hans anden Søn, Erkehertugen, kunde blive Spaniens Konge: Dette var Aarsagen, hvorfor han og allerede havde yttret det Ønske, at lade Prindsen opdrages i Madrid. Keiserindens Søster kunde, med al sin Magt over sin Gemal, ikke formaae ham til, saalænge Enkedronningen af Spanien levede, at ophæve Kong Philipps Testamente. Endelig døer Enkedronningen 1696. Men eiheller nu kunde Keiseren formaae Kong Carl til mere, end blot at cassere et Testamente, som han havde oprettet til Fordeel for Prindsen af Baiern; at overtale ham til at udnævne den Efterfølger, man ønskede, var umueligt. Intet efterlod man for at føie Keiseren: Kong Carl tillod, imedens Krigen varede, at Erkehertugen med 10,000 Mand Østerrigske Tropper maatte komme til Catalonien for at dække samme. Men dette Vilkaar kunde Østerrige ei engang opfylde, dets Financer og Folkemængde vare alt for svage; Spaniens Financer vare i en endnu ynkværdigere Tilstand. Underhandlinger forhalede dette for Østerrige vigtige Skridts Udførelse. Nu blev Freden sluttet til Ryswick, og de allierede Skibe vare ikke mere til Østerriges Tieneste. Keiseren maatte altsaa være fornøiet med, at der blev tilstaaet Erkehertugen

tugen stedsevarende Regiering over Mailand, og at Keiseren lidet efter lidet kunde sende Forstærkninger til de af hans Tropper i Catalonien, der endog vare blevne der efter Freden. Der var saaledes strax efter Ryswicks Fred trende Beilere til den Spanske Krone: Dauphin i Frankrige, Erkehertugen af Østerrige og Churførsten af Baiern. Denne sidste betroede sig til Frankrige og bad Kong Ludvig, at sørge for hans Rets Haandhævelse, naar Kong Carl døde.

Ludvig 14. sendte 1697 i December Maaned sin Ambassadeur, Marqvis Harcourt, til Madrid, forsynet med Millioner til Bestikkelser. Cardinal Portocarrero blev vunden uden synderlig Møie, og altsaa kunde der nu intet foretages i Madrid, uden at Versailles jo strax vidste det. Ludvig lagde ikke an paa andet, end at hindre Kong Carl fra at giøre noget Testamente, der udelukkede Frankrige fra Arveret til Spanien; og det Testamente, Kong Ludvig havde approberet og Kong Carl skulde underskrive, ventede blot paa denne sidstmeldte Herres Dødstime, for at blive gieldende. Ludvig arbeidede da uafladeligen paa at giøre den Franske Regiering elsket i Spanien, den Østerrigske og Baierske ganske forhadt og afskyet, ligesom og ved Bestikkelser at vinde de bedste og vigtigste Spanske adelige Familier, og at have sine Spanien nærmestliggende Fæstninger saa vel forsynede med stærk Guarnison og Krigsfornødenheder, at han, saasnart Kong Carl døde, med en Armee kunde giøre sine Fordringer paa Arvefølgen gieldende. Men al denne Forsigtighed havde langt fra ikke været tilstrækkelig til at naae Maalet, dersom Versailles Cabinet ikke havde vidst at holde sine Forstaaelser i Spanien saa hemmelige, at

ingen

ingen fremmed Magt kunde falde paa, at Frankrige forsikkrede sig det Spanske Monarchie udeelt til Arv for een af sine Prindser. Dronningen i Spanien stod ikke til at vinde: sin Gemal fik hun til at underskrive et Testamente til Fordeel for Erkehertugen. Nu var der altsaa intet andet at giøre for Frankrige, end at stole paa Kong Carls sidste Underskrivt paa hans Dødseng, og imidlertid svække de Foranstaltninger, det Østerrigske Huus giorde, for at bane sig Veien til den Spanske Arvefølge. Snildelig formaaer Kong Ludvig Engelland og Holland til den 11. October 1698 med sig at underskrive det Spanske Monarchies Deling. I Kraft af den Alliance, disse trende Magter forsvarede, skulde Dauphin, naar Kong Carl døde, have Kongeriget Neapolis og Sicilien, de Stæder som hørte Spanien til paa Grændserne af Toscana, Marquisatet Final og Provindsen Guipuscoa. Churførsten af Baierens Søn blev bestemt til at regiere Spanien og Indierne, samt de Spanske Nederlande. Keiserens anden Søn, Erkehertugen, fik Mailand. Døde Churprindsen af Baieren for sin Fader, skulde Churførsten træde i sin Søns Sted.

Kongen af Frankrige og hans Allierede forpligtede sig indbyrdes at holde denne Alliance hemmelig, indtil Kongen af Spanien var død. Men hvorledes var dette vel mueligt? Keiseren burde ikke allene vide dens Indhold, men man maatte ogsaa lade ham føle, at hans Paastand, at trække Spanien udeelt ind under Østerrige, var umuelig for ham at virkeliggiøre. Keiseren erfoer aldrig saasnart denne Deelings-Alliance, førend han strax ikke allene ovirrede Spanien derimod, men ogsaa vægrede sig ved selv at underskrive den. Churprind-

prindsen af Baiern døde den 8. Februarii 1699. Den første Deelings-Tractat var nu saaledes sat ud af Kraft; de samme allierede Magter sluttede altsaa den 13. Maji 1700 en ny Deelings-Act i Henseende til det Spanske Monarchie. Eiheller denne vilde Keiseren underskrive, efterdi det Spanske Monarchie ikke tilfaldt hans Huus udeelt, men en stor Deel deraf blev forsikkret Frankriges Kronprinds. Imedens at det Østerrigske Huus med sine Udflugter haabede at vinde Tid til at faae Testamentet færdigt i Madrid, forsikkrede Frankrige sig ved sine Bestikkelser alle de Personer, der omgave den døende Kong Carl, og disse formaaede ham og virkeligen til, den 2. October 1700 at underskrive et Testamente, hvori han fornyede sin Søsters, Infantinde, Frankriges Dronning, Maria Theresia's Rettigheder, og indsatte hendes Søn Dauphin, efter Spaniens Grundlove, som eneste Arving til det udeelte Monarchie, dog udnævnte man, for ikke at sætte Europa i al for stor Uroelighed, tillige Dauphins anden Søn, Hertugen af Anjou, til Spaniens Monarch. Indtil Prindsens Ankomst til Madrid, og indtil han var bleven myndig, forordnede man et Regierings-Raad i Madrid og satte Enkedronningen til Hoved for samme. Alt blev da sendt til Paris, og ifald Kong Ludvig ikke vilde imodtage Successionen, skulde den med samme Coureer have været tilbuden Erkehertugen. Den 1. November 1700 døer Spaniens Konge Carl 2. Strax imodtager Frankrige Successionen, og viser derved sine Allierede tydeligen, at alle Deelings-Tractaterne kun vare at anse som en listig Dunst, Frankrige havde betient sig af, for at skiule sit hemmelige Spil og forsikkre sig den udeelte Succession.

sion. Omhyggeligen havde man arbeidet paa at trække alle Magter ind med i Deelings-Actens Guarantie. Engellands, Hollands og Frankriges Ministre tilbøde sig i Julii Maaned 1700 at overtale fierde Friderich til, just da Engelland og Holland med deres Orlogsflaade viste sig saa partisk for det Gottorfske Huus, at tiltræde den store Alliance. Men midt i sine Trængsler svarede fierde Friderich mandigen de Engelske, Hollandske og Franske Ministre, at han gierne havde giort fælles Sag med dem, naar man i den Holsteenske Sag havde behandlet ham mere upartisk, og vist mere Agtelse for hans Ære og Rettigheder.

Ulykkeligviis for Dannemark indtraf dets Splid med Gottorf og Sverrig just paa en Tid, da Engelland, Holland og Frankrige, samt Keiseren, trængte til Roelighed i Europa, for at samle Kræfter til at giøre deres gienstridige Fordringer gieldende igiennem Vaabnes Lykke. Engelland og Holland maatte forene sig med den af Arvingerne til det udeelte Spanske Monarchie, der maatte tilfægte sig det med Magt, og Churfyrsten af Baieren, der som Konge i Spanien vilde være alt for afmægtig, blev uden Møie vunden af Frankrige. De mægtigere Magter vilde have Fred, og Dannemark maatte vige for Overmagten.

Det var langt fra, at Europa's yrste Magter formaaede at dæmpe Carl 12tes Lyst til Krig, eller Peter Czars store Erobrings-Aand: disse Regenteres Stater vare for langt fraliggende, og at sende Magt imod den var kun at svække sig i Nederlandene, ved Rhinen, i Spanien, i Middelhavet og i Italien, hvor Krigens Skueplads dog stedse vilde blive. Polens, Sverrigs

og

og Ruslands Krige gik deres egen Gang uden synderlig kraftig Medvirkning af Europa's mægtigste Magter. Disses Bestræbelser for at svække hinanden og fortære Menneskeligheden ved Millionviis at slagte Borgere paa Herskesygens og Cabinets-Nedrighedens Altere, er det, at Tiden, opviklet for os, skal vise.

1701 den 7. September slutter Keiser Leopold og Kong Wilhelm i Engelland samt Holland en Alliance imod Frankrige og Spanien, hvori Tidens Tildragelser paa følgende Maade blive fortalte.

Efter Kongen af Spaniens Død, uden at efterlade sig Børn, siger denne Alliance, tilhørte med Rette Spaniens Monarchie udeelt det Østerrigske Huus efter den Arveret, der endnu var usvækket. Kongen af Frankrige, der vilde tiltrække sig Tronfølgen for sin Sønnesøn Hertugen af Anjou, anfører til Grund for sin Paastand et Testamente af Kong Carl den Anden i Spanien, udstædt kort førend hans Død. Med væbnet Magt har Frankrige sat sig i Besiddelse af de Spanske Nederlande og Hertugdømmet Mailand, ligesom det og i Cadix holder en Flaade færdig til at løbe ud. Afsendt har det adskillige Skibe til de Spanske Provindser i Indien, og vidst har det at forene sig saa nøie med Spanien, at disse Kongeriger synes at være smeltede sammen til eet Rige. Af denne store samlede Magt kunde da let flyde, at det Østerrigske Huus ingen Erstatning turde vente for sine af Magten svækkede Paastande; at det Tydske Rige vilde tabe alle sine Rettigheder til Lehnene i Italien og de Spanske Nederlande; at Engelænderne og Hollænderne vilde blive berøvet deres Handelsfriehed og Seilads i det Middellandske Hav, til Indierne og andensteds; at Hollænderne i Særdeles-

hed vilde blive skilte ved den saa kaldte Barriere af de Spanske Nederlande, der hidtil havde været imellem dem og Frankrige; at endelig Frankrige og Spanien, saa nøie forenede, omsider maatte blive saa mægtige, at de kunde twinge det hele Europa til at adlyde sig. Disse Frankriges Foretagender have twunget Hans Keiserlige Majestæt til at sende en Armee til Italien, for der at forsvare sine Rettigheder samt det Tydske Riges Lehn. Fremdeles har Engelland fundet fornøden at sende Holland Hielpetropper, efterdi det imellem denne Republik og Frankrige næsten er kommet til aabenbar Krig. Disse forenede Magters Krigs-Manifester udkom imod Frankrige den 2. Maji 1702; Frankriges Manifest imod disse udkom derimod først den 3. Julii s. A.

Manifester vare unødvendige Formaliteter i denne Krig, thi allerede i Februarii Maaned 1702 var den Keiserlige Armee trængt ind i Hertugdømmet Mirandola, og allerede den første Februarii havde Prinds Eugenius med sine Keiserlige Tropper, men forgieves, forsøgt at overrumple Franzoserne i Cremona. Først i September Maaned d. A. begyndte Krigen i Nederlandene. Engellænderne og Hollænderne bleve standsede i deres Krigs-Udrustninger ved Kong Wilhelms Død den 23. Martii 1702. Dog, vi kunde let gientage Ord til andet, hvad Høier fortæller; vi ville da foredrage Dannemarks Stilling til Europa fra 1699 til 1709, med Høiers egne Ord og efter Høiers egen Orden, med den Forbeholdenhed, at vi af og til tilføie, hvad senere os bekiendte trykte Efterretninger have forandret i hans Fortælling. I øvrigt fortæller Høier intet andet om udenlandske Sager, end det, Lambertys Memoire du XVIII Siecle samt

samt Europäiſche Fama indeholde. Han var meget for uadelig til at faae Adgang til Archiverne, for uadelig til at blive kiendt med Sagerne af Depecher, Inſtructioner og Breve. Hans Skiebne troſter fuldkommen Høiers Udgiver.

1699.

Ceremoniel. Kong Friderich ſatte Ceremoniellet med de fremmede Miniſtre og Reſidenter paa en meget værdigere, men tillige beſværligere Fod. Mange Hoffer imodſatte ſig ſamme. Sverrig vilde aldeles ikke rette ſig derefter, dets Miniſter Leuenklo giorde beſtandig Vanſkeligheder og Ophævelſer. Dog var vel omſider dette Ceremoniel af alle Magter blevet antaget, dersom Kong Friderich ikke i den paafølgende haarde Krig havde erfaret, at det vilde været uviſelig handlet, at lægge Vanſkeligheder i Veien for vigtige Foretagenders Tilendebringelſe, blot for Ceremoniers Skyld, og altſaa var han ikke paaſtaaende i at følge dette nye Ceremoniel.

Udenlandſke Sagers Tilſtand. I de udenlandſke Sager fulgte Kong Friderich de ſamme Grundſætninger, ſom hans Fader havde fulgt: han fornyede de af ham ſluttede Alliancer og ſatte ſig i Stand til at imodſtaae Sverrigs og det Gottorfſke Huſes Magt, hvis deres Paaſtande i Mindelighed kunde ſlettes og afgiøres. For at kiende Dannemarks Stilling til fremmede Magter, maae vi korteligen fra Begyndelſen af fortælle Stridighederne: 1) med Gottorf, 2) med Sverrig og 3) med det Lüneborgſke Huus.

Gottorf. Efter den i Aaret 1689 over Hals og Hoved sluttede Altonaiske Fred, var Kong Christian meget opbragt imod Gottorf. Ja han yttrede for sine fortroelige Venner: at han vel nu maatte give Hertugdømmet Schleswig tilbage, men at han dog haabede, at faae baade dette og Hertugen igien i sine Hænder. Den gamle Hertug Christian Albrecht fattede den ønskelige Slutning, at erhverve sig Kong Christians Venskab, og begyndte nu den bekiendte Reichenbachske Underhandling, hvorved Enigheden imellem begge nogle Aar blev vedligeholdt. Men efter den gamle Hertugs Død vandrede den unge Hertug Friderich andre Veie. Han forenede sig nøie med Sverrig og Lüneborg, og begge disse havde ene Dannemarks Svækkelse for Øine. Hertugen af Holsteen haabede, ved Hielp af de Magter, der havde garanteret den Altonaiske Fred, at fælles Regiering i det Holsteenske ikke allene skulde blive ophævet imellem Holsteen og Dannemark, og han komme i roelig Besiddelse og Udøvelse af den ved Tractaterne Hertugerne tilstaaede Feideret (jus armandi), men at han og, om det kom til Krig, skulde faae Amtet Segeberg og Grevskabet Pinneberg til Skadesløsholdelse for Krigs-Omkostningerne. I denne Hensigt imodtog han en Svensk Bataillon fra Wismar, uden at bede om Tilladelse til sammes March over Kongelig Grund, ligesom han og Aar 1695 byggede Holmer- og Husumer-Skandserne, dem Kong Christian 1697 lod sløife paa Grund af, at de, uden at han, som medregierende Herre, havde samtykt deri, vare opbyggede. Da dette skede, meente Hertugen, at de garanterende Magter strax med Feide skulde have staaet ham bi; men de lode det forblive ved de i Hamborg

borg og Pinneberg begyndte mindelige Underhandlinger, bekiendte under Navn af de Pinnebergske Tractater. Den unge Hertug harmedes derover, men nødsaget var han at give sig tilfreds for det første. I Aaret 1698 bliver han, ved at gifte sig med den Svenske Arveprindsesse Hedevig Sophie, besvogret med den unge Kong Carl den Tolvte. I Tankemaade stemmede begge disse unge Herrer temmelig overeens; ja Hertugen fik saamegen Magt over Kongen, at det ganske stod til ham at formaae ham til at foretage de allerforvovneste Handlinger, at lokke ham til Barnestræger, hvorved endog hans Liv stod i Fare, for Exempel at ride op ad en Stabel løse Bræder, at sætte sig paa en levende Hiort o. s. v. Vel mumledes der om i Sverrig, at han gierne havde seet, at Kongen hastigen var kommen af Dage. Men saaledes som Sagerne stode havde han jo Sverrig til Hielp i alt, hvad han ønskede. Fremdeles fornyede Hertugen Alliancen med Zelle og Hannover; og da Kong Christian paa denne Tid hver Dag blev svageligere, troede Gottorf nu, at det var den beleilige Tid, ved at opbygge Skandserne, enten at tiltrodse sig Ret dertil fra den døende Konge, eller og at ægge den unge Konge til Krig. Thi ved Krig haabede han at vinde noget stort, hvilket han og selv tilstod for sin Ingenieur, den forhenværende Commandant i Tønningen, Zacharias Wolff, da denne fraraadede ham Skandsernes Bygning for deres Kostbarheds og ringe Nyttes Skyld. Han byggede dem, sagde han til Wolff, blot fordi de Danske endnu engang skulde komme og rive dem ned. I dette her anførte bestaaer Hemmeligheden med de Holsteenske Stridigheder, alt andet, hvad man ellers har anført som Klagepuncter, var

blot

blot Forevendinger, og til disse kan man regne: 1) Tvivl om den rette Forstand af den Altonaiske Fred; 2) om Feideret fornemmeligen samt om andre Rettigheder, som ikke tydeligen kunde udledes af den fælles Regiering; 3) om Successionen og Coadjutor-Valget til Stiftet Lübeck; 4) angaaende at Kongen af Dannemark havde fordret, at det Hertugelige Testamente skulde meddeles ham; 5) at Hertugen havde imodtaget Svenske Krigsfolk.

Sverrig. Sverrigs Ministre vare ikke Dannemark imod, men Kongen selv og Bestemoderen vare det, han som Ven af Krig og af Hertug Friderich, og hun fordi hendes Sønnedatter ikke blev givt med fierde Friderich. Fra Dannemarks Side vogtede man sig for at give Sverrig Leilighed til Misfornøielse, det ubetydelige undtagen, som den Svenske Minister støiede med i Anledning af det nye Ceremoniel. Derimod kunde Dannemark have Aarsag nok til at beklage sig over Sverrig, først fordi Svensken hialp alle Smuglerne til Tryghed i Sundet, dernæst fordi Regieringen næsten havde giort det til en Umuelighed for enhver Dansk Undersaat at faae Ret i Sverrig, hvor det for Øvrighedens Sportlers Skyld kom let til Sag, men ikke til Afgiørelse. Men den værste Kilde til Misfornøielse var den, at Sverrig i alt hialp Hertugen af Holsteen til at fremme sine farlige Hensigter med Dannemark, og var glad ved igiennem Holsteen at have en aaben Vei til Hiertet i de Danske Stater. Paa denne Maade haabede man at have Kong Friderich saaledes i Klemme, at han ikke kunde røre sig uden med Kong Carls Tilladelse. Dette var hele Kilden til det Nag, Sverrig bar til Dannemark, men som dog ved Forsynets

Hielp

Hielp standsedes, og derimod blev til en medvirkende Aarsag til alle de Ulykker, Kong Carl førte over sig selv.

Lüneborg. Det Lüneborgske Huus indlemmede sig den Gang meget villigen i alle de Gottorfske og Svenske Planer imod Dannemark, dog ikke saa meget for at hevne sig over den samme aftvungne Ratzeborger Slesvigning, men fornemmeligen for at hindre Kong Friderich fra, med Magt at forene sig med de Tydske Fyrster, der imodsatte sig Churværdigheden, overdraget det Brunsvig-Lüneborgske Hannoverske Huus, samt Husenes, Lüneborgs og Zelles, Forening med det Hannoverske. Keiseren havde allerede 1692 tilstaaet Hertug Georg Wilhelm af Lüneborg samt hans Broder, Ernst August, Hertug af Brunsvig-Hannover, Churværdigheden. Men Hertugerne af Gotha, Wolfenbüttel, Landgreven af Hessen-Cassel, Bispene af Würtzburg og Münster havde indgaaet en Forening imod denne nye Churværdighed, da de paastode, at Keiseren ikke kunde meddele den uden alle Førsternes Samtykke. Ved sin Minister Baron Piper von Leuencron havde sterbe Friderich til Gozlar i Februarii 1700 tiltraadt denne Forening, og var der ved den vedtaget, at der ingen videre Rigs-Deliberation derom skulde have Sted, førend man havde faaet Satisfaction for, at der ikke var agtet paa de Indvendinger, man havde giort imod Churværdighedens Meddelelse til det Hannoverske Huus. Hertil kom, at Prindsen af Hannover, Maximilian, underhaanden havde henvendt sig til Friderich, for at formaae ham til at være ham behielpelig i at omstøde hans Faders Testamente, oprettet tvertimod det Lüneborgske Huses Grundlov, og derimod stadfæste Arvefølgen i de

Zel-

Zelliske og Collenbergske Førstendømmer. Efter denne Plan var da hele Churførstendømmet blevet skilt ad. Man seer ellers her let, hvorfor Hertugen af Celle, Georg Wilhelm, der til sit Huses Udeelelighed stred for Churværdigheden, strøbte at bruge de Gottorfske Stridigheder som et Middel til at holde Kong Friderich fra at tage nogen virksom Deel i Førsteforeningen imod Churværdigheden. Herom kan læses Keiser Josephi Liv og Levnet 1712. i 8vo i Leipzig hos Moritz Weidemann.

Kong Wilhelm. Kong Wilhelm den Tredie i Engelland havde fattet et besynderligt Venskab for Georg Wilhelm, Hertugen af Zelle: han kaldte ham stedse sin Fader. Hertugen giorde og en Reise til Kongen i Loo og trak ham ganske ind i det Gottorfske Partie. Dette var Hertugen af Zelle een saameget des lettere Sag, som Kong Wilhelm havde fattet Mistanke til Prinds Georg af Dannemark, og han, af ubekiendte Aarsager, eiheller var Ven af Kong Friderich og hans Familie. Hertil kom endnu og fornemmeligen, at Wilhelm, som havde al sin Opmærksomhed henvendt paa den Spanske Tronfølge, og saae Kongen af Spaniens Død dagligen at blive ventet, aldeles ikke vilde have nogen Feide i de Tydske nordlige Egne. I disse Omstændigheder kostede det ikke de Svenske og Lüneborgske Hoffer megen Umage, at bevæge Kong Wilhelm og de andre paa Frankrige opmærksomme Magter til at troe, at Frankrige maatte være skiult under Førsteforbundet, og at Dannemark ved sine Tilrusninger maatte støtte sig paa Frankrige, da de ellers ikke vidste nogen anden, Kong Friderich med sine Udsigter kunde forlade sig paa.

Hol-

Holland. Holland fulgte, som bekiendt, blindt hen Kong Wilhelms Forslag, og altsaa var det let begribeligt, til hvilket Partie Holland slog sig.

Gottorfske Allierede. De Engelske, Svenske og Hollandske Ministre forsamlede sig hos Hertugen af Zelle, i Forening med Churfursten af Hannover. Den første Beslutning, der blev tagen i denne Forsamling, var den, at der blev fastsat en vis Tid, inden hvilken Kong Friderich igien skulde begynde de Pinnebergske Underhandlinger, og at man, naar denne Tid var forløben, eller der skede noget Anfald paa de Hertugelige Skandser, strax indbyrdes paa nye skulde aftale den bedste Maade at forsvare Garantien og den Altonaer-Fred paa.

Keiseren og Brandenborg Keiseren var een af de Garanterende for den Altonaer-Fred, men ønske gjorde han dog, at det kunde gaaet af i Mindelighed og uden Trusler. Churbrandenborg derimod bar Kappen paa begge Skuldre; det havde paataget sig Mægler-Embedet, men viste sig desuagtet stedse partisk for det Gottorfske Huus, uanseet, at det Hannoverske Huses tiltagende Magt var det en Torn i Øinene. Dog blev det let for General Grev Ditlev Reventlow paa Dansk Side d. 6. April 1700 at fornye med Brandenborg de Defensiv Alliancer, der 1692 vare sluttede; at formaae Churfursten til at forblive neutral i Stridighederne med Gottorf og Sverrig, og indgaae den Forening med Dannemark, at de gienſidigen skulde komme hinanden til Hielp, om de i deres egne Lande bleve angrebne af nogen Fiende. Denne Alliance stedte med

Hensyn

Hensyn paa det Lüneborgske Huus og den nye Churværdighed, og hemmeligen fastsat var det deri, at det skulde staae i Churførstens frie Villie, paa billige Vilkaar at sætte sig imod Sverrig. Dog har Kong Friderich kun høstet liden eller ingen Nytte af denne Tractat.

Fierde Friderichs Messurer.

Alle disse forviklede Conjuncturer vare ikke Kong Friderich ubekiendte, men han troede temmeligen at have væbnet sig imod dem, deels ved de bekiendte Alliancer med de Tydske Førster, deels og ved en hemmelig Forbindelse imod Sverrig med Kong August i Polen og den Russiske Czar.

Corresponderende Førster.

Den første Alliance, sluttet af den Danske Envoje, Piper von Leuencron, til Regensburg med Gotha, Wolfenbüttel, Münster og Würtzburg, bestemte, at disse Førster med forenede Kræfter skulle holde Førstestandens Værdighed i Veiret, imodsætte sig den 9de nye Churværdighed, ikke bivaane nogen Rigsdeliberation, eiheller give deres Samtykke til nogen Rigskrig, førend de havde faaet Satisfaction af Keiseren, men i al Fald heller paastaae den Franske Garantie af den Westphalske Fred, end taale, at den nye Hannoverske Churværdighed blev Førstestanden til Fornærmelse den paatvungen. Fremdeles lovede de at staae hinanden bi med en anseelig Magt, dersom nogen af dem, i Følge denne Tractat, skulde blive anfalden.

Alle disse Førster vare saa nær omkring de Lüneborgske Lande, at Geheimeraad Jessen aldeles ikke tvivlede paa, de jo kunde holde Zelle og Hannover i Lydighed, særdeles da Kong Friderich med Churførsten af

Sach-

Sachsen stod i Forsvars-Forbund, hvorefter Sachsen skulde sende Dannemark 6000 Mand Hielp, saasnart det af Fienden blev overfaldet. Men Udfaldet lærte Kong Friderich det, han selv tilstod forhen at have været uvidende om, nemligen: at de Tydske Førster ingen Penge have, at de skielve for Keiseren og at de stelden have deres Soldater i tienstdygtig Stand.

Frankrige. Havde Frankrige villet tage sig af Kong Friderich, saa havde alle Manglerne været afhiulpne og den nye Churværdighed hindret, men denne Gang var Frankrige for gierrigt, det vilde ikke rykke frem med Subsidier uden med største Nød. Eiheller var det vel endnu saa sikker om det saa lykkelig istandbragte Kongelige Spanske Testamentes Opfyldelse, og tog altsaa sine Messures blot efter den med-Holland og Engelland sluttede Deelings-Tractat, i Følge hvilken ingen betydelig Krig havde været at formode, uden allene med Keiseren. Foruden denne Hindring kom endnu følgende til, at den Franske Ambassadeur i Kiøbenhavn, Chamilly, havde opført sig saa daarlig og grov imod Kong Friderich, at han ikke kunde have mindste Fortroelighed til Frankrige, endnu mindre indgaae nogen nøie Forbindelse med samme Krone, særdeles da Frankrige ikke vilde nedlade sig til at give Kongen af Dannemark Titul af Majestæt, og det uden at anføre den mindste vigtige Grund derfor. I øvrigt har Frankrige siden mere end een Gang harmet sig over denne Statsfeil, thi med sit blotte Navn og høit med 200,000 Rdlr. til de Tydske Førster, havde det kunnet skrække Hollænderne og Lüneborg, og skaffet sig et Partie i Tydskland saa overveiende, at det ganske kunde qvalt i Fødselen

selen den 9de Churværdighed og befriet sig for de, ved den siden mod samme udbrudte Rigskrig, lidte Vederlag og Ydelæggelser, efter hvilke den Franske Nation endnu ikke er kommen sig igien, og der endnu længe ville gisre det nødvendigt for Riget at samle paa Kræfter, for at forvinde sit store Tab, baade af Folk og Penge.

Polen og Czaren.

Fierde Friderichs vigtigste Alliance var den, hans Fader allerede 1698 imod Sverrig, med Kong August i Polen og Czaren, havde sluttet saa hemmeligen, at ingen, hverken den Gang eller nogle Aar efter, derom var noget egentlig bekiendt. Grundvolden dertil havde Johan Reinhold von Patkul lagt, der, som bekiendt, var forfulgt af Sverrig og som en Rebel blev dømt og henrettet in effigie. Patkul opholdt sig nogen Tid hemmeligen i Kisbenhavn hos Grev Reventlow, hvilken, som en fornuftig og modig Mand, vidste at jevne Vanskelighederne. I denne Hemmelighed blev og den Polske Senator Galitzky for endeel optagen, men ikke ganske vidende om al Hemmeligheden, lovede han dog Polens Bistand, dersom noget Anfald fra Sverrigs Side var at befrygte, særdeles da Polen derved kunde gisre sine Fordringer gieldende paa Liftland. Denne Defensiv-Alliance blev da sluttet, som sagt, i Aaret 1698 den 24. Martii, og forbandt man sig derved at assistere hinanden med 8000 Mand. 1699 den 25. September blev den forandret til en Offensiv- og Defensiv-Alliance imod Sverrig, tiltraadt den 11. November 1699 af Czaren. Al denne Underhandling hentede sin største Værd fra Taushed, og Grev Reventlow viste virkeligen sit Mesterstykke ved sin Negotiation med Grev Patkul og Flemming.

Patkul

Patkul indbildte den Svenske Minister, Baron Welling, at Dannemark var jaloux over hans Negociation, og søgte kun at blive indlemmet i den af Welling begyndte Defensiv-Alliance. Snart aldrig var Reventlow og Flemming om Dagen fra Wellings Side, om Natten derimod drive de deres egen Underhandling, og herved lykkedes det dem at føre denne ellers saa listige Ræv bag Lyset, just som han, ved en med Sachsen sluttet blot paa de Tydske Provindser sigtende Defensiv-Alliance, troede at have trukket Sachsen fra Dannemark. Hovedpuncterne i den sluttede Triple-Alliance, imellem Kong Friderich, Kong August og Czaren, bestode i følgende: 1) at de alle tre strax og paa eengang skulde brække med Sverrig; 2) at de alle som een Mand skulde paastaae Tilbagegivelse af de tabte Lande; 3) at de fælles skulde hielpe Czaren til en Havn ved Østersøen; 4) at de ved Leilighed skulde trække Churbrandenborg ind med i denne Alliance. De tvende sidste Puncter havde Kong August i Besynderlighed paataget sig at bringe i Stand.

Aarsagerne til Krigen imod Sverrig.

Iblandt disse tre Allierede var Kong Friderich vist den, der havde de vigtigste Aarsager til at brække med Sverrig. Hans Riges Sikkerhed fordrede, at den Klemme maatte tilintetgiøres, han befandt sig i. Thi naar Sverrig var forenet med Gottorf, var det jo Herre af Tønningen, kunde det jo bestandigen have en Armee liggende midt inde i Dannemark, og med denne, hvilket Øieblik det fandt for godt, angribe Dannemark i Hiertet. Derimod vare Czarens og i Særdeleshed Kong August's Aarsager til Krig ikke saa vigtige. August vilde

vilde erobre Liſland ene i det Hiemeed, derpaa at grunde ſine Efterkommere Succeſſions-Ret til den Polſke Trone.

Vanſkelighederne ved at udføre Forbundet imod Sverrig.

Hvor fortræffeligt dette Forbund end ſyntes udtænkt, viſte der ſig dog følgende Vanſkeligheder ved ſamme: Czaren havde betinget ſig, ikke at være forbunden til at bræffe løs imod Sverrig, førend han havde Fred med Tyrken; ogſaa var han langt fra ikke i Stand til at føre Krigen imellem tvende ſaa mægtige Fiender paa eengang. Forlade ſig paa den tre Aars Stilſtand, Tyrken den 25. December 1698 havde ſluttet med ham til Carlowitz, turde han ikke, og overtale Tyrken til en beſtandig Fred var en Umuelighed. Det var altſaa nødvendigt for Czaren at tøve med Krigsdeclaration mod Sverrig til den 30. Auguſt 1700, og dette var førſt 12 Dage efter at den Travendalſke Fred var ſluttet.

Kong Auguſt derimod kunde ikke med nogen rimelig Grund, tvertimod Republiqvens Villie, lade ſin Armee længere forblive i Polſk-Preuſſen, og Polakkerne paaſtode dagligen deres Reducering. Skiønt nu vel mange Polſke Magnater ſyntes at raade til Krig mod Sverrig, vovede man dog ikke meget længe forud at betroe dem denne Hemmelighed, og herover vare de Sachſiſke Tropper under Grev Flemmings Commando, ſaa at ſige, tvungne til, i Februarii Maaned paa Iſen at prøve paa at indtage Riga. Med dette brak Krigen løs, og Hemmeligheden blev derved for en Deel bekiendt. Fierde Friderich kunde ikke fordrage, at de Førſtelige Skandſer bleve ſatte i fuld Stand, og derfor kunde han eiheller indlade ſig paa nogen Tractat. Han maatte

altſaa,

altsaa, i Følge de af ham saa ofte giorte Erklæringer om disse Skandsers Sløifning, virkeligen skride til Alvorligheder. Hertugen vilde paa sin Side, at det skulde gaae til det yderste, Kong Friderich maatte da iværksætte Trusslerne og sløife Skandserne.

Kong Wilhelm vil bilægge Stridigheder.

Imidlertid beslutter Kong Wilhelm, at de Gottorfske og Lüneborgske Stridigheder med Dannemark skulde bilægges jo før jo heller, paa det de kunde være endte, førend Kongen af Spanien døde, og den deraf flydende Successionskrig begyndte.

De med Dannemark allierede Tydske Førster vare ikke i Stand til at begynde nogen Feide, ei heller vidste de, hvorledes de skulde sætte sig i Positur og betragte de Conjuncturer, der saa hastigen vare indtrufne og der ei engang gav et halv Aars Frist, førend der skulde handles. Hele Forbundet blev kraftesløst: de fleste vilde tilbage, den mindste Deel fremad.

1700.

Fierde Friderichs Armee i Holsteen sløifer de Førstelige Skandser og beleirer Tønningen. De forenede Tydske Førsters særdeles Wolfenbüttels Hielp bliver fordret af Dannemark, men ingen af dem er der hiemme, uden allene Würtzburg, som havde et Regiment marchfærdigt, for at støde til den Sachsiske Succurs af 8000 Mand. Ogsaa Brandenborg blev hiemme, uagtet det var pligtig at hielpe Dannemark, saasnart Svenskeu faldt ind i Sielland. Kun for et Syns Skyld var den

Bran-

Brandenborgske Leir ved Lentz. Søe- og Land-Krigen imod Dannemark kiende vi af det Forbigangne. Fierde Friderich, der siden Maji Maaned havde opholdt sig i Holsteen, besluttede nu, efter de Trængsler han ene var om at rede sig ud af, at hielpe sig ved Tractater. Ind i sit Raad trak han i Julii Maaned den 70 Aars gamle Cantsler i Glückstad, Geheimeraad Andreas Paul von Lilienkrone, formedelst hans Kundskab om det Tydske Riges og hans Bekiendskab med de Holsteenske Sager. Geheimeraaderne Lenthe og Christoph Blohme vare Befuldmægtigede ved Fredens Underhandlinger. Hertugen af Gottorf fordrede, om Stridighederne skulde slettes i Mindelighed, megen stor Satisfaction, og hertil hørte det Pinnebergske, hvoraf Hertugen da vilde solgt Altona og Ottense til Hamborg. Næsten havde fierde Friderich besluttet at overlade Hertugen Amtet Segeberg for med eet at blive frie for Fienderne i Holsteen, Sielland og Oldenborg. Men Lenthe og Lilienkrone raadede sindigen, at man ikke skulde overile sig, men heller underhaanden slutte Fred med Lüneborg, hvorved de Holsteenske Sager snart vilde komme i Orden. Denne Lüneborgske Tractat kom ogsaa hemmelig i Stand, ved Hielp af den gamle Hertug af Ploen, og det paa følgende Vilkaar: 1) at Kong Friderich skulde erkiende den niende Churværdighed; 2) at han ikke skulde sætte sig imod Primogeniturs- og Majorats-Retten i det Hannoverske Huus; 3) at han aldrig paa nogen Maade skulde blande sig i Stridighederne angaaende Hertugdommet Sachsen-Lauenburg eller det Zelliske Huses Forening med det Hannoverske. Hvorimod Hertugen af Zelle og Hannover paatoge sig at bilægge de Holsteenske Stri-

Fred med Lüneborg.

Stridigheder jo før jo heller paa en billig Maade uden Kongens Skade.

Travendals Fred med Gottorf.

Snart blev nu den Travendalske Fred sluttet; dens Indhold er saa ofte trykt, at det ikke behøves her at igientages. Hovedsagen 1) at Unionen, andre Forbunde ligesom og Communionen i Hertugdømmene og over alt i Landets Matricul iblandt Prælaterne og Ridderskabet skulde vedblive; 2) at Hertugen ligesaavel som Kongen skulde have Jus armandi, dog maatte det hverken være Kongen eller Hertugen tilladt at opkaste nye Skandser i kortere Fraskand end to Mile fra nogen af de regierende Herrers Fæstninger, een Miil fra begges Amter og Grund og een Miil fra den almindelige Landevei; 3) at ingen af Parterne skulde i Holsteen have større Magt paa Benene end 6000 Mand halv hvervede Folk; 4) at Hertugen skulde tilstaaes, istedet for alle hans Paastande om Skadesløsholdelse, 260,000 Rdlr. med Bredstædts Amt til Pant derfor; 5) at der, hvad Sverrig angik, skulde iagttages en evig Forglemmelse af alt, hvad der var passeret, og at Kong Friderich aldrig skulde tænke paa at hævne sig.

Med Sverrig.

De Hollandske, Engelske og Zelliske Ministre gave de Svenske den skrivtlige Forsikring, at Kongen af Dannemark i denne Krig ikke skulde hielpe Kong August imod Sverrig, men dette blev aldrig lovet eller stadfæstet af Kong Friderich selv.

Herpaa blev Tractaten underskrevet den 17de Augusti af de Luneborgske Ministre, og den 18. Augusti af den Holsteenske Minister stadfæstet i Travendal, un-

der Concurrence af Franske, Engelske, Brandenborgske og Hollandske Ministre. Altsaa bortfaldt den Franske Envoie Cressets Paastand om Hitlerskandsens Sløifning, ligesom og den fra Holsteensk Side forlangte Sløifning af Christianspriser-Skandsen tilligemed adskillige andre Artikler, som ikke kom eller kunde komme i Betragtning.

Sverrig og Holsteen var fornøiet med Freden.

Hertug Friderich var meget misfornøiet med denne Fred, og gierne havde han seet, at Kongen af Sverrig havde imodsat sig den Lyst, til at drive denne Sag yderligere, dersom det havde kunnet lade sig giøre, havde Carl ogsaa: i det mindste begyndte han at præsse Øresunds Told af de Skibe, der eengang havde betalt den, ligesom han og i mange Dage tilbageholdt Ordren til sine 4000 Mand i Holsteen, hvor de skulde marchere hen. Men da de Engelske og Hollandske Flaader fik Befaling at seile hiem og de Hollandske og Lüneborgske Krigsfolk marcherede ud af Holsteen: saa var det ikke raadeligt for ham at forblive allene tilbage i Sielland og Holsteen, hvor Kong Friderich let kunde have giort ham Sagen broget nok. Dog maatte Hertugen af Holsteen uden hans Samtykke føre de Svenske Hielpetropper ud af Holsteen tilbage til Meklenborg, og Kong Carl altsaa selv og forlade Sielland. Paa denne Maade endtes disse 7 Maaneders Feide uden megen Blodsudgydelse paa nogen af Siderne.

Anmærkninger over Travendals Fred.

For desbedre at kunne kiende disse indvortes Stridigheder, vil følgende endnu være nødvendigt at mærke ved den Travendal-

vendalske Fred. For det første giorde den Travendalske Fred den Forandring i den Lübeckske Pact af Aaret 1627, stadfæstet ved den Glückstadske Reces i 1667, at den Artikel i begge sidstnævnte, der med klare Ord fastsætter, at 6 Personer efter hinanden af det Holsteenske Huus skulde vælges til Bisper i Lybeck, nu blev forandret derhen, at ikke 6 Personer men 6 Generationer af det Holsteenske Huus skulde beklæde Bispeværdigheden, paa det Stiftet deslængere kunde forblive i een Familie; for det andet blev i den Artikel, der handlede om den fælles Regiering, den tilkommende Deling og Skatternes Beregning, den gamle Landmatricul lagt til Grund, saavel i Henseende til Contributioner som Jurisdiction, men heraf flød siden mangfoldige Stridigheder. Dog var denne Ulempe aldeles ikke at undgaae; thi det var den Zelliske Minister, Geheimeraad Bernstorff, der, ganske ubekiendt med de Holsteenske Sager, giorde Udkast til denne Artikel, uden at fierde Friderichs Ministre, som de burde, strax indsaae Følgerne, den vilde drage efter sig; og endeligen for det tredie brugte Hertug Friderich ved Fredens Stadfæstelse sit lille Segl, hvori der rundt om Vaabenet stod følgende Titul: „Supremus dux Schlesvici & Holsatiæ &c. det er: Holsteens og Schleswigs øverste Hertug." Brugen af denne Titul for de Holsteenske Hertuger havde allerede Christian den Femte imodsat sig, hvorfor ogsaa Hertug Friderich maatte bequemme sig til, ved en skrivtlig Deklaration, at erklære, at han intet andet Signet end dette havde hos sig, men at han efter den Tid i alle sine Handlinger med Dannemarks Konger vilde betiene sig af det sædvanlige store Cancellie-Segl.

Garantie for Travendals Fred.

Fra Holsteensk Side lod man det være sig magtpaaliggende at sørge for Garantie for denne Travendalske Fred; de Garanterende bleve: Keiseren, Engelland, Sverrig, Holland, Churbrandenborg, Hannover, Zelle og Wolfenbüttel; Kong August i Polen og Frankrige derimod vilde ikke garantere en Fred, der for dem var høist ubehagelig, og hvis Kuldkastelse de jo før jo heller ønskede.

Dannemark med Sachsen.

Nu truede Hertugen af Holsteen, at han ved Hielp af sine egne og de Svenske Hielpetropper, han havde hos sig, vilde giøre et Indfald i Sachsen, for at hevne Sachsernes Indfald i Liefland, men Kong Carl undslog sig for at sætte sine Folk i Vove ved dette Foretagende. Dog opvakte denne Trussel saa stor en Frygt hos det Dresdener Hof, at Kong August anvendte sine yderste Kræfter, for at overtale Dannemark til en nye Krig imod Sverrig. Men denne Umage var spildt: thi fierde Friderich vilde helligen holde sit givne Ord, ubrydeligen holde sine Tractater; dog affendte han nogle Regimenter under Hertug Carl Rudolf af Würtembergs Commando for at bedække Sachsen, og dette bestemte saa aldeles Svenskен, at Trusslerne faldt bort paa alle Sider. Sachsen, befriet fra sin store Frygt, ansaae nu ikke disse Hielpetropper mere som en Understøttelse men som en Byrde; gierne havde det villet skille sig ved dem ved at give dem store Taksigelser til Belønning; men Dannemark vilde ikke lade sig afspise med Tydsk Høflighed, det vilde have sine Omkostninger erstattede, og deraf reiste der sig imellem Dannemark og Sachsen endeel Tvistigheder, der Aar 1700 og

1702

1702 end mere bleve forsøgede ved den Danske Land- og Krigs-Commissair Fuch's utidige, blinde og overdrevne Regninger. Hertil kom endnu, at fierde Friderich, til Kong Augusts Misfornøielse, ikke vilde fordrage de Capere i Østersøen, der under Polsk Flag, ved at udøve lige Voldsomheder baade mod Venner og Fiender, krænkede det Herredømme og forstyrrede den Sikkerhed, Friderichs Forfædre stedse havde hævdet i Østersøen.

Polske Capere.

Den eventuale Delings-Tractat af samtlige det Spanske Monarchies Lande, sluttet imellem Frankrige, Engelland og Holland, giorde Aaret 1700 høist mærkværdigt for Europa. Thi Keiseren og Spanien imodsatte sig samme, og hele Europa blev derover indbudet til sammes Garantie. Men førend fierde Friderichs Garantie ankom, var allerede Kong Carl i Spanien den 1ste November død uden Arving, og efter dette Dødsfald viste Frugten og den eneste Hensigt af denne Delings-Tractat sig tydelig nok; thi af Kong Carls Testamente saae man nu, at hans Søsters anden Sønnesøn, Hertugen af Anjou, under Navn af Philipp 5., var indsat til Konge over det udelelige Spanske Monarchie. Det var sammensmeddet af Cardinal Portocarero og nogle andre Spanske Adelige, for at forhindre det Spanske Monarchies Deling. Bekiendt er det, at denne Deling var de Store overmaade meget imod, men ogsaa bekiendt er det, at den langvarige og blodige Spanske Successions-Krig søgte sin Oprindelse i dette Testamente.

Den Liflandske Krig er allerede omtalet; her ville vi allene anmærke, at Czaren

Russen i Liland.

ren den 30. Augusti, altsaa 12 Dage efter den Travendalske Freds Slutning, brak Freden med Sverrig, og afsendte en stor men udisciplineret Armee af 62,000 Stridsmænd, Trodset uberegnet, for at beleire Narva. Men Russen fattedes ganske og aldeles exercerede Soldater og gode Officierer, men allermeest en dygtig General. Begribeligt er det altsaa, hvorledes Kong Carl med 9000 Mand ovede Svenske Cavalleriister og nogle 1000 Liflændere torde overfalde denne Sværm; ja begribeligt er det endog, hvorledes Czaren selv kunde blive saa forfærdet, at han ufortovet forlod sin Armee. Kong Carl var af een fra Russen overløben Artilleriist, navnlig Johan Grummer, bleven underrettet om, hvor det Russiske Retranchement var svagt og slettest besat. Let kom altsaa Russerne i deres egen Leir i Uorden, men tappert fægtede de dog den hele Nat igiennem, lige indtil de saae sig nødsagede til, efter Accord med Kong Carl, at nedlægge deres Vaaben. Geværerne bleve saaledes, som sagt, nedlagde, og frie Afmarch tilstod Seierherren ikkun de gemene Russer. Alle Generalerne og Officiererne, men i Særdeleshed alle de Fremmede, som frievilligen og ikke som Fanger tiente Russerne, blev Afmarchen nægtet, uanseet at Russerne paastode, det var et Brud af det givne Kongelige Løvte. Havde Kong Carl denne Gang sluttet Fred med Czaren: saa skulde Rusland neppe blevet saa krigersk, og Sverrig selv ikke deraf have havt saa bedrøvelige Følger, som det siden havde. Men ogsaa heri viste Forsynet sin almægtige Haand: Kong Carls Hevngierrighed skulde, efter Guds vise Raad, ikke allene paaføre ham selv den fortiente Straf, men ogsaa skulde den ved de Uheld, han paaførte sig selv

og

og det hele Norden, overbevise selv det inderste af Tartariet om den retfærdige Guds Tilværelse.

Titulatur-Sag. Dette Aars udenlandske Sager sluttes billigen med Kongens Titulaturs Skiebne. Først i dette Aar var det, at det Danske og Portugisiske Hof begyndte at betitle hinanden med Kongelig Majestæt, istedet for det fordum brugte Regia serenitas. I de Savoyiske og Florentinske Titulaturer skede der følgende Forandring: Kong Friderich tillagde, efter Fransk Exempel, disse Magter Titul af Broder og Kongelig Høihed. Derimod gave disse Førster Kong Friderich Titul af Potentissimus, en Titul, med hvilken Savoyen ellers ikke beærede nogen anden Magt, end Spanien og Frankrige. Saaledes endte det 17de Aarhundrede sig.

1701.

Preussisk nye Kongeværdighed. I Begyndelsen af Aaret 1701 lod Churførsten af Brandenborg sig i Konigsberg krone til Konge af Preussen, efter at han forud havde forsikkret sig de fleste og nærmeste Hoffers Bifald dertil.

Hvilke Magter bifaldt hvilke bifaldt ikke den Preussiske Kongeværdighed. Fierde Friderich lod det efter sin Faders Exempel ikke allene forblive ved den om denne nye Kongeværdighed trufne Aftale, men han havde og ved sine Tilskyndelser bidraget til, at de forenede Tydske Førster allerede Aaret forud havde lovet, uden Imodsigelse, at erkiende samme. Ingen var der, som protesterede imod denne

denne nye Kongeværdighed, uden allene Paven, Republiken Venedig og den Tydske Ridder-Orden. Frankrige, Sverrig, Churførsten af Cøln og Baiern holdt deres Bifald tilbage. I Besynderlighed var Kong Carl 12. saa ilde tilfreds med denne imellem Keiseren, Dannemark og Preussen aftalde Sag, at han ved sine Ministre i Paris og Regensburg lod declarere: At man ikke saa lige frem kunde tilstaae Keiseren den Myndighed, at tage og giøre til Konger, hvem han vilde; men skulle Preussen endeligen af alle souveraine Konger i Europa erkiendes for Kongerige, saa vilde Kongen af Sverrig ogsaa have sin Svoger, Hertugen af Holsteen, declareret for Konge af Schlesvig, da han, ligesaa vel som Preussen, eiede det Halve af Schlesvig med Souverains Ret. Ministrene ansaae denne Yttring i Begyndelsen ikkun for Skrømt, men igientagen blev den endeligen saa ofte, at Kongen af Dannemark og Keiseren tilsidst selv maatte blive ganske alvorlige og opmærksomme over samme.

Sverrigs Paastand, at Hertugen af Holsteen ogsaa skulde giøres til Konge i Schlesvig.

Ceremonierne ved den Preussiske Kroning.

Ceremonierne, som forefaldt ved den Preussiske Kroning, have ikke Sted her.

Philip 5., Konge i Spanien, lykønskes af fierde Friderich.

Det omtalte Testamente, om den Spanske Trones Bestigelse af Hertugen af Anjou, havde nær indviklet hele Europa i Krig. Fierde Friderich kunde ikke betænke sig paa at lykønske Philip den Femte som Konge i Spanien, da saavel Kong Wilhelm i Engelland, som Republiken Holland, havde gratuleret ham. Men Hovedsagen

vedsagen bestod ikke her i Complimenter: det gialdt om, til hvilket Partie fierde Friderich vilde slaae sig. Frankrige sparede intet for, ved at vinde de allerede omtalte forenede samt visse andre anseelige Tydske Førster, at forekomme, at det Tydske Rige ingen Deel skulde tage i den Spanske Successions-Krig, men at Keiseren ganske allene skulle være den krigførende. Hertugen af Wolfenbüttel, samt Churførsterne af Cøln og Baiern vare og underhaanden blevne enige med Frankrige.

Den Churſachsiske Minister Jordan i Paris paatog sig at trække Kong August ind i den Ligue, der, sluttet mellem Wolfenbüttel, Gotha, Cassel og Münster samt endeel andre med disse enige Rigsstænder, havde til Hiemeed, ved et Neutralitets-Corps af 4000 Mand, at nægte alle krigende Magter Marchen over det Tydske Riges Grund, og saaledes værne om det Tydske Riges Sikkerhed og Førsternes Rettigheder. Af disse Tropper lovede Frankrige at betale det halve, og i fornøden Tilfælde at staae dem bi med al sin Magt.

Friderich holder sig neutral, men sender Tropper til Keiserens, Engellands og Hollands Tieneste.

Dette omtalde Project blev fra Hertug Anton Ulrich af Wolfenbüttel, ved hans Secretair, Alexandri, meddeelt fierde Friderich; ligesaa tilbød og den Franske Ambassadeur ham paa samme Tid, i fortende Ludvigs Navn, ikke allene en Defensiv-Alliance med Frankrige, men og at denne Stat skulde betale de i Sachsen staaende 6000 Mand Danske Tropper, give fierde Friderich Titul af Majestat, overdrage ham en Assignation paa det Schwerinske Hof af 200,000 Rdlr. og ellers tilstaae ham 300,000 Rdlr. Subsidier aarligen, samt sin Garantie contra quoscunqve, saafremt Dannemark til

Franſk

Fransk Tieneste vilde holde 24000 Mand Landtropper færdige, forstørre sin Flaade saameget som mueligt, og saaledes beslutte sig til en bevæbnet Neutralitet.

Havde nu fierde Friderich imodtaget disse Tilbud, eller rettere, havde de Franske Subsidier overveiet de Omkostninger og Farligheder, denne Rustning kunde havt i Følge med sig: saa var ikke allene den Keiserlige Myndighed, men og den 9de Churværdighed bleven tilintetgiort, Dannemark trukken med til det Tydske Riges Førsters Ret og dets Tractater, og den Spanske Successions-Krig hindret; saa havde Europa faaet en ganske anden Skikkelse end den det nu har. Men Kong Friderich havde ligesaa mange Aarsager til, ikke at imodtage det mavre Franske Tilbud, som til at forkaste den af Keiseren tilbudte Offensiv-Allianee. Han indskrænkede sig altsaa allene til defensive at forene sig med Keiseren og Søemagterne, og overlode disse nogle Soldater; thi disse Magter vare ham baade nærmere og nyttigere, og meget vel indsaae han og, at Frankrige, naar det i Rolighed kunde opsluge Spanien, vilde blive alt for mægtigt for Europa.

Rangstrid i Wien.

I Følge disse Slutninger fik Geheimeraad Jessen Befaling i Wien at bringe Alliancen med Keiseren i Rigtighed, men førend det kunde komme dertil, mødte der en fortrædelig Vanskelighed, i Henseende til Ceremonierne, som nær pludseligen havde bragt alting i Staae. De Keiserlige Statsministre, Rigsvicecantsler Kaunitz og Grev Harras, undsloge sig for at give Geheimeraad Jessen Gienvisite ligesom og Titul af Excellence, da saadanne Fortrin, som man

man paastod, ikkun tilkom dem, der, som Ambassadeurs, vare accrediterede til det Wienske Hof. Jessen anførte til Exempel den Franske Marqvis de Willars, hvilken blot som Envoje havde nydt lige Ære med den, han paastod. Det Wienske Ministerium undskyldte sig med, at det for Følgernes Skyld ikke kunde giøre nogen Forandring i den sædvanlige Etiqvette; Jessen paa sin Side vilde eiheller give Slip paa noget af den Ret, ham, som Dansk Geheimeraad og Plenipotentiaire, tilkom: altsaa fandt man paa den Udvei, ved alle de Besøg, der bleve giorte, at kalde hinanden slet og ret Monsieur, og saaledes at sætte Ceremonierne ganske tilside for Nyttens Skyld. Alliancen blev derefter sluttet den 26. Maji 1701 af Rigshofraad Præsident Grev Wolf von Oettingen, og Rigsvicecantsler Grev Dominico Andrea von Kaunitz paa Keiserens og af Geheimeraad Thomas Balthasar von Jessen paa Dansk Side.

Alliance med Keiseren.

I Følge denne paa 10 Aar sluttede Defensiv-Alliance, lovede 1) begge de høie Herrer Forbundsluttende, at de indbyrdes vilde hielpe hinanden til at forsvare de Lande og Rettigheder, de nu vare i Besiddelse af. Kong Friderich overlod Keiseren de 6000 Mand, der stode i Sachsen og til disse skulde der føies, om det blev forlangt, endnu 2000 Mand; derimod forpligtede Keiseren paa sin Side sig til, inden 6 Aars Forløb, at betale Dannemark den endnu hos det Tydske Rige resterende Godtgiørelse fra den Svenske Krig 1679. 2) Skulde Keiseren, for at forsikkre Dannemark denne Betaling, ikke allene selv give sit Minde til, at en temporair Told paa Elven, saaledes som den blev foreslaaet 1677,

blev

blev hævet af Dannemark, men og stræbe, at Churførsten af Hannover bevilgede samme den. 3) Skulde Keiseren, saafremt det Spanske Monarchie enten for en Deel eller ganske tilfaldt Østerrig, i Proportion med de Lande, der tilfaldt Keiseren, betale Kongen af Dannemark de 1200,000 Stück von Achten, samme havde at fordre af Spanien. 4) Skulde de Tydske Førster forsikkres deres Rettigheder ubeskaarne, inden den 9de Churværdighed formelig af Kongen blev erkiendt; dernæst, at de Churſachsiske Lande skulde dækkes og Bremer Byer imediater garanteres efter Tractaten af 1679.

Defensiv-Alliance med Engelland og Holland.

Ligeledes blev der den 20. Junii 1701 imellem Dannemark, Engelland og Holland sluttet en 10 Aars Defensiv-Alliance, efter hvilken fierde Friderich overlod disse Stater 12,000 Mand af sin Armee, og ellers forpligtede sig til af yderste Formue at haandthæve Roeligheden og imodsætte sig et tredie Parties Oprettelse, baade i det Tydske Rige, hvorunder Sachsen blev forstaaet, og i Norden selv; ligesom og ikke at imodsætte sig den 9de Churværdighed, naar Keiseren for Fremtiden havde betrygget Førsternes Rettigheders Helligholdelse.

Derimod skulde Søemagterne for disse 12,000 Mand betale fierde Friderich 540,000 Rdlr. Hverver-Penge, godtgiøre ham de fra den Franske Krig i Subsidier resterende 450,000 Rdlr., og desuden aarligen erlægge ham i Subsidier 300,000 Rdlr. Hertil kom endnu Løvte, om at betale til Staden Amsterdam de fra Friderich den Tredies Tider paa Dannemark heftende Fordringer, og ganske at liquidere de endnu fra den Irlandske

ske Krig 1689 til Dannemark skyldige Summer. Fremdeles lovede fierde Friderich, at hverken Capere eller armerede Skibe af ham skulde blive taalte i hans Havne eller Strømme, med mindre de tiente til Convoi for i det mindste 40 Skibe (herfra bleve dog ved en hemmelig Artikel de Engelske Skibe undtagne, thi Engelland sendte paa den Tid ikke saa mange Skibe paa eengang ind i Østersøen). For Resten blev der ved en særskilt Artikel tilstaaet de Danske Undersaatter fri Fart til alle de Spanske og Franske Havne.

Hvad i øvrigt de fælles Magters Capere angik, da blev besluttet, at man skulde holde sig Conventionen af Aaret 1691 efterrettelig, indtil den kunde blive forandret. Søemagterne forpligtede sig i en hemmelig Artikel, at ville anvende deres bedste Indflydelse til, at den Catholske Konge og det Spanske Monarchies Tronfølger ved en tilkommende Fred skulde vaage over, at Dannemarks Fordringer paa Spanien i visse Termin-er kunde blive betalte; (men alt dette blev ved den Uetrechtske Fred forglemt) være Dannemark behielpelig i at formaae Keiseren til at forskaffe det den Million, det Tydske Rige var samme skyldig, enten i Penge eller og Erstatning i Elv-Tolden, og endelig som garant for den Travendalske Fred, sørge for, at Hertugen af Holsteen skulde blive tilholdet at holde sig denne Fred bogstavelig efterrettelig.

Man seer af disse Tractater, at det var Keiseren og Søemagterne meget om at gisre, at trække Dannemark fra den nye Ligue imod den 9de Churværdighed, ikke allene for paa denne Maade at forvisses om en fuldkommen Roelighed i det Tydske Rige, men og fordi disse

Trac-

Tractater virkeligen vare Grundvolden, hvorpaa alle deres øvrige Tractater og Negociationer bleve byggede; thi efterat Tractaten var sluttet imellem fierde Friderich og Keiseren, kom og Tractaten snart i Rigtighed imellem Dannemark og Søemagterne. Trende Maaneder derefter, nemlig den 7. September, blev ogsaa den store Alliance sluttet imellem Keiseren, Engelland og Holland imod det Bourbonske Huus, og siden sluttede man en Alliance med Churpfaltz og Kongen af Preussen, sigtende til at føre Krigen i Roe mod Frankrige.

Vanskeligen vare alle disse Alliancer bleyne sluttede, dersom den Danske ikke først var kommen i Rigtighed. Fordelene, Kong Friderich høstede af disse Alliancer, bestode for det meste deri, at hans Undersaatter nød en sikker Fred, at han i disse 10 Aar trak 4½ Million rede Penge ind i Landet, at han kunde underholde 20,000 Mand Tropper paa Fremmedes Bekostning, at hans Generaler og Officierer i Italien under Prinds Eugenio og i Nederlandene under Hertug Marlborough alvorligen, ikke paa Skrømt, bleve øvede i de sande og rigtige Krigsvidenskaber; kort, at hans Undersaatter virkeligen havde Aarsag til at prise Aarene fra 1701 til 1709 som et gyldent Seculum, i hvilket deres Handel og Seilads udenlands kunde voxe, og indenlands lade Pengene florere. Saa lykkelig en Tidspunct havde Dannemark intet Haab havt om saa hastigen at opnaae. Man betænke først de mange Subsidier i rede Penge, Landet modtog, dernæst den velgiørende Fred, medens alle Naboerne i Øster og Vester vare indviklede i Krig. Vel var den med Engelland og Holland sluttede Commerce-Tractat just ikke saa fordeelagtig for Dannemark, som den,

den, Geheimeraad Jens Juul 1692 i Amsterdam aftalde med Generalstaterne, men som ikke blev ratificeret, fordi den Deputerede Hoppen blev beskyldt for mere at have tænkt paa sin Brud end paa sin Instruction. Dog blev alligevel de fordeelagtigste Puncter tilbage i den ogsaa efter den seneste Forandring: de Danske Defensions-Skibes Toldfriehed var det eneste, der blev udelukket. I øvrigt er denne paa 20 Aar sluttede Tractat trykt til hver Mands Kundskab og Efterretning. Endnu anmærkes, at den fierde Post i Defensiv-Alliancen tilholder, at alle Puncterne Øresunds Told angaaende skulde stadfæstes paa 100 Aar.

Holsteenske Uroeligheder.

De til Sachsen sendte 6000 Mand Danske Hielpetropper forbleve der til October dette Aar, for at dække Sachsen mod det af Svensken truede Indfald. Hertugen af Holsteen var meest ivrig for at bringe dette til Virkelighed; en Leir til 12000 Mand var der i dette Øiemeed afstukken i Nærheden af Stettin, og derfra havde man i Sinde at falde ind i Lausnitz. Han havde, som Svensk Generalissimus, uden det Svenske Regierings-Raads Vidende, ladet tvende Regimenter Cavallerie fra Skaane bringe over til Pommern, ligesaa havde han og stærkt ladet hverve for de af Frankrige, efter en hemmelig Tractat, til Holsteen, underhaanden betalte 15000 Rdlr. maanedlige Subsidier.

Under disse Omstændigheder var det, at fierde Friderich erklærede, at han, saafremt der skede noget Angreb paa Sachsen, vilde staae dette Land bi med al sin Magt. Ogsaa giorde Senatet i Stockholm store

Øine

Øine over denne Hertugens Opførsel, samt overtydede Kongen af Sverrig om de farlige Følger, Hertugens Opførsel vilde drage efter sig, og Følgen deraf blev, at Kongen indskrænkede Hertugens Myndighed, kaldte ham til sig i Polen, og lod ham forblive der, indtil han to Aar derefter tabte Livet i et Feldtslag. Som troe Allieret af Sachsen havde fierde Friderich sørget for sammes Sikkerhed endog ved en egen Artikel i den med Keiseren sluttede Alliance; ogsaa havde han formaaet Keiseren til den 14. Maji at lade udgaae en Trussel imod enhver, der vovede at giøre noget Indfald i Sachsen. Endvidere havde ogsaa Kongen af Preussen lovet at bedække Sachsen, og det samme havde ogsaa Søemagterne forpligtet sig til i den med Dannemark sluttede Defensiv-Alliance.

Danske Sachsiske Hielpetropper trukne til Italien.

Efterat disse Foranstaltninger vare giorte, trak fierde Friderich sine Tropper ud af Sachsen, hvor de vare blevne holdte meget slet; 6000 Mand af disse Tropper maatte derpaa under General Güldenløwes Commando, tilligemed nogle Keiserlige Commissarier, i October Maaned marchere igiennem den Frankiske og Baierske Kreds til Italien, for at forene sig med Prinds Eugenius's Armee; i November Maaned var dette Corps ankommet til Brescia. Marchen blev foranstaltet med megen Klogskab; 16000 Mand Franske Tropper havde Ordre at forhindre den; men desuagtet kom hele Corpset i fire Dage igiennem en næsten impassabel Vei over Alperne. De øvrige 2000 Mand Danske Tropper gik til Holsteen, for at støde til det Corps, der fra Glückstad til Vands til Holland skul-

de

de sendes Søemagterne, medens Cavalleriet under Over-Commando af Carl Rudolph af Würtenberg gik derhen til Lands.

Holsteen imodtager Lehn af Dannemark.

Førend Defensiv-Alliancen blev sluttet med Keiseren imodtog Geheimeraad Jessen, i fierde Friderichs Navn, Hertugdømmet Holsteen til Lehn af den Keiserlige Trone. Herved er følgende Omstændighed at mærke. Fierde Friderich lod nemligen, foruden det generale Lehns-Patent paa hele Holsteen og dets incorporerede Lande, det Ditmarske Submissions-Revers af 1559, efter Friderich den Tredies Exempel, confirmere, endskiønt dette ikke under femte Christian havde været anseet nødvendigt.

Ceremonier i Wien ved Forlehningen.

Hvad Ceremonierne angik i Wien, da gav man Jessen de samme Æresbevisninger som en Churførste; ja Keiseren gav endog fierde Friderich, efter Aftale med sine Ministre, i sine Lehns-Talemaader Tittel af Allerdurchlauchtigste og Majestæt. Desuden blev og denne Forlehnings Glands meget derved forøget, at Forlehningen blev udfærdiget paa en Galladag tvertimod den Skik, at ingen Fremmed nogentid fik Audience paa saadanne Dage ved det Wienske Hof.

Angaaende Oldenburgs Forlehning.

Vel havde man ved samme Leilighed tillige ønsket Oldenburg forlehnet: stadfæstet blev det, men Ceremonierne bleve ikke foretagne, efterdi Sverrig, Bremen og Zelle imod Dannemark havde indgivet en meget truende Memorial, for-

nemmeligen imod Elsfleter-Told, og altsaa aftalede Keiseren, der i disse vanskelige Omstændigheder ikke vilde indlade sig i Strid med nogen, med Dannemark, at denne Forlehning skulde udsættes til beleiligere Tider.

Lüneborgsk Alliance og Duplicitet.

Efter Hollandsk og Engelsk Tilskyndelse havde det Hannoverske Huus i det foregaaende Aar sendt en Minister til fierde Friderich, ved Navn Georg Ernst v. Werpupp, for ved Leilighed af den mellem ham og Søemagterne sluttede Defensiv-Alliance at udvirke hans Stadfæstelse af den 9de Churværdighed. Paa samme Tid var Geheimeraad Pleff kommen fra Engelland; ivrigen drev denne Minister, efter Kong Wilhelms Anmodning, paa denne Sags Tilendebringelse. Nær var det og blevet ratificeret. Dog lagde nogle Bipuncter, som Werpupp bragte i Overveielse, f. Ex. Grevskaberne Oldenburgs og Delmenhorsts Omtuskning for Hertugdømmet Sachsen-Lauenburg ꝛc., Hindring derfor. I øvrigt gik det Vigtigste af denne Alliance ud paa, at Kongen paa Rigsdagen til Regensborg ikke allene skulde erkiende men og understøtte den 9de Churværdighed, tilligemed den dermed forenede Jus primogenituræ. Det Lüneborgske Huus lovede derimod paa sin Side, at det skulde understøtte Dannemark imod enhver Fiende, ja at det endog, naar der opkom nogen Gottorfsk Stridighed, skulde ansee saadant blot som Huus-Stridigheder imellem Dannemark og Holsteen. I Følge heraf blev der i den 7de Artikel fastsat, at de Lüneborgske Soldater aldrig skulde marchere over Beltet, selv eiengang om de Danske Øer bleve angrebne.

ne. Derpaa fulgte der en Alliance med Keiseren og Søemagterne. Men nu, da alt skulde være bragt i Rigtighed, nu udebley den Lüneborgske Ratification, og den eneste Sikkerhed, fierde Friderich havde, var den, at Geheimeraad Pless forsikkrede ham, at han ligesaa roelig kunne forlade sig paa Werpupps og hans Svigerfaders, den Zelliske Geheimeraad Bernstorffs Ord, som paa Førstens Haand og Segl. Saaledes beroeliget tog fierde Friderich nu aldeles ikke i Betænkning, at sende sin Kammerjunker Weiberg til Hertugen af Zelle, og befale sin Minister i Regensborg, Leuenkron, at han, bekiendt for ved sin Duelighed at have standset Rigsdagens Fremgang og forsvaret Førsternes Myndighed ved det omtalde Førsteforbund, allene for at føie Lüneborg strax skulde forlade Regensborg. Men aldrig saasnart vare de Danske Tropper marcherede til Italien og Holland, og aldrig saasnart havde Hannover og Zelle opnaaet det Hiemed, at formaae fierde Friderich til, i November Maaned at samtykke den 9de Churværdighed, førend de strax fragik at have givet Werpupp Ordre til paa deres Vegne at tilstaae, at de vilde ansee de Gottorfske Stridigheder for huuslige Uenigheder, i Følge den 7de Artikel i den med det Zelliske Huus af Werpupp sluttede provisionelle Alliance. Werpupp blev saa harmfuld over denne uventede Declaration i det Zelliske Conseil, at han ikke kunde holde sig fra at fælde Taarer, og forevise, til sin Retfærdiggiørelse, sin egen Svigerfaders, Bernstorfs, originale Ordres og Approbation desangaaende.

Fierde Friderich erfoer nu, ved saaledes at see sig ført bag Lyset, men for sildig, hvorvidt et listigt Hofs Tvesindighed kan gaae, samt hvorlidet man i

Statssager kan forlade sig paa endog de ærligste Ministre. Klogskab lærer da, at man ikke for hastigen bør skride til Execution, men først lade Alliancerne fra begge Sider være ratificerede. Nu vandt dog Hannover ved denne af Bernstorff spillede Streg, at hele Første-Forbundet løste sig op, at Münster og Würtzburg, efter Kong Friderich, ogsaa slog sig derfra og forsonede sig med Hannover, og at den fornærmede Hannoverske Prinds, Maximilian, forligede sig med sin regierende Broder; herover gik den hele Franske Alliance ligesom og Frankfurter-Forbundet overstyr, og ingen Hindring blev der nu mere i Veien for den 9de Churværdighed.

Nye Stridighed med Hertugen af Holsteen.

Snart var det og kommet til Brud i dette Aar imellem Kong Friderich og Gottorf. Kongen havde givet Hertugen sin Obligation for 260,000 Rdlr. Satisfactions-Penge med Eiendoms-Ret, indtil Betaling skedte, til Amtet Bredsted. Men nu, Obligationen skulde indløses, nu paastod fierde Friderich, at der først skulde skee en Liqvidation med gamle Obligationer. Hertugen vilde ikke indlade sig paa dette, men satte sig strax paa en fornærmende Maade i Besiddelse af Amtet Bredsted, og bemægtigede sig Godset Gottesgabe paa Ærøe med Magt. Iligemaade paastod han og Contributionerne af de paa Ærøe liggende Plønske, Glücksborske og Sønderborgske adelige Godser. Ja den Førstelige Gottorfske Geheimeraad Wedderkop var saa kort for Hovedet, at han ofte ikke allene truede med at afbryde de med den Danske Minister Hugo Lenthe desangaaende begyndte Underhandlinger, foregivende, at Hertugen havde i Restancer over 100,000 Rigsdaler,

og

og i aarlige Skatter mere end 15000 Rdlr. tilgode, men og virkelig afbrød dem mod Lenthes Villie. Derpaa committerede Hertugen Baronerne Banniers og Königstein i hans Sted, og disse bragte da omsider med Dannemark den Hamborgske Tractat i Stand, i Kraft af hvilken det adelige Gods Gottesgabe blev restitueret Hertugen Christian Carl af Norburg, og tilligemed Ærøe erklæret for en separat Kongelig Domaine og Forlehning med Undtagelse af de nye tilkisbte adelige Godser, hvilke bleve indførte i Matriculen, alle andre Disputer udsatte til nærmere Aftale, og endelig de 260,000 Rdlr. Hertugen udbetalte imod Afdrag af den Brandskat, de Hertugelige Allierede i Aaret 1700 havde inddrevet i Oldenborg; derimod blev Bredstedter-Amt strax afstaaet, og med dette hele denne Tvist lykkeligen endt. Meget til denne for fierde Friderich fordeelagtige Tractats Slutning bidrog den Omstændighed, at Hertugen behøvede 200,000 Rdlr. rede Penge, for at kunne hverve de Frankrige lovede Tropper. Siden indrettede Hertugen, for desbedre at kunne sikkre Tractatens Opfyldelse, en Landmilitie, begyndende i det Eiderstedske, og over denne blev Nicolai Graae ansat til Oberst. Men dette fordærvelige Project, der ganske vilde blottet Landet fra dets stærkeste og bedste Undersaatter, og forledet dem til i Mængde at forlade et Land, som de saa let kunde løbe fra, blev dog lykkeligen hindret ved Hertugens Bortreise og siden paafulgte Død.

Strid om Lübecks Coadjutor-Valg.

I dette Aar begyndte den bekiendte Tvist imellem fierde Friderichs Broder, Prinds Carl, og den Gottorfske Prinds, Chri-

Christian August, om Lübecks Stifts Coadjutorie. Grunden hertil maa hentes fra 1647, da det Lybekske Domcapitel, ved det berømte Pactums Slutning med det Gottorpske Huus, havde lovet, at der af denne Linie 6 Gange efter hinanden skulde vælges Lybekske Bisper; ogsaa syntes den Travendalske Fred tillige at stadfæste denne Forening: Hertugen var altsaa saa sikker i sin Sag, at han end ikke tog i Betænkning, at vise sin gamle Morbroder, Bispen i Lübeck, Fornærmelser.

Men da dette Pactum var ganske imod det Tydske Riges Love, ja endog til Skade for Capitlet, saa havde Keiseren allerede for længe siden casseret det, og dertil med saa megen mere Grund, som der af den Gottorpske Linie ikkun var en eneste levende Prinds tilbage, og altsaa intet canonisk Valg mere kunde have Sted imellem de Holsteenske Prindser. Omsider bleve da Øinene aabne paa Capitulares, man henvendte sig til fierde Friderichs Broder, Prinds Carl, der allerede 1699 underhaanden havde faaet veniam ætatis af Keiseren, tilligemed et Canonicat, hvorved da dette for ham var vundet, at han kunde vælges efter de fleste Stemmer, uden, til foregaaende Postulation, at behøve de $\frac{3}{4}$ af Stemmerne til sin Fordeel.

Lybekst Coadjutorie.

Forspillet aabnedes 1700 med en Tvist om Domprovstiet imellem Dom-Dechanten Rantzau og den Holsteenskkøestelige Geheimeraad Pincier v. Königstein, hvor da de fleste Stemmer tilligemed Bispen vare for Rantzau. Men det Keiserlige Hofs Rigs-Raad confirmerede Königstein, efterdi Rantzau havde forglemt med 1000 Rdlr. at vinde den Keiserlige Referent.

Nu

Nu var det Skade, at Dannemark ikke havde ødet nogle 1000 Rd. paa det Wienske Hof, for at faae Rantzau confirmeret som Stiftsprovst, og forsikkre Prinds Carl Rigsraadets tilkommende Confirmation til Coadjutor-Valget, i saa Fald at denne Sag kunde faae det ønskede Udfald. Men ikke herved blev det endnu. Den Gottorfske Kammerjunker Baron v. Görtz var saa lykkelig, ved Svensk og Lyneborgsk Understøttelse, i Fraværelse af Rigs-Hofraad Præsidenten Grev v. Oettingen fra Rigs-Hofraadet, uden foregaaende offentlig Forhandling, at udvirke et Keiserligt Rescript til Dom-Capitlet i Lübeck, i Følge hvilket samme efter General-Capitulationen af 1676 og 1689 uopholdelig skulde skride til at vælge en Gottorfsk Prinds til Coadjutor. Endvidere udstædte Keiseren et Cassatorium Cassatorii og ophævede derved den Cassation, han havde belagt det ulovlige Forbund af Aaret 1647 med. Men disse tvende Foranstaltninger bleve holdte tilbage, saalænge Decanus Rantzau levede, deels fordi han selv, deels og fordi Bispen af Lübeck vare det Kongelige Huus mere hengivne end det Gottorfske. Imidlertid fandt man dog siden i Gottorf Leilighed til at vinde den gamle Bisp, ved at overlade ham Den Femmern, og i dette Mellemrum døde Decanus Rantzau. Saaledes blev da Capitulet indbyrdes uenigt, i Henseende til hvem det skulde vælge til Domdechant. Det Gottorfske Partie valgte Geheimeraad Witzendorff, og de andre Capitulares tillukkede Convent-Stuen og indsendte deres Appellation imod dette Valg til Keiseren selv.

Nu meente det Gottorfske Partie, at det var Tid at skride til en Coadjutors Valg, og i dette Forsæt lod

det

det Capitulet, i Følge det Keiserlige Decret, sammenkalde ved den endnu omtvistede Domdechant Witzendorff. De upartiske Capituls-Lemmer protesterede imod denne Fremgangsmaade, men desuagtet vedbleve de 6 Capituls-Lemmer, der, saa at sige, af Gottorf vare tagne i Eed, foruden trende andre, der ganske vare folgte til Gottorf, at fortsætte Valget, og den 12. Maji at udvælge Prindsen af Holsteen Gottorf, Christian August, til Coadjutor. Dagen derpaa forsamlede de andre 13 stemmende Lemmer sig i den næstældste Capitularis, Hr. Herings Huus, og gave der eensstemmigen Prinds Carl af Dannemark deres Stemme. Ustridigen havde Prinds Carl de fleste og upartiskeste Mænd paa sin Side. Nu bleve begge Parters Klagemaal indsendte til Keiseren, og Svaret, han for det første i den Anledning afgav, indeholdt en Befaling til begge at forblive siddende i Roelighed, indtil hans Decision i Sagen var fældet.

Coadjutor-Valget.

Gottorf og Sverrig giorde alt, hvad der stod i deres Magt, for at trække denne Sag bort fra Keiserens Domstoel og skyde den hen under den Travendalske Freds Garantie; men hverken Prinds Carl eller Capitulet toge den mindste Deel i disse Underhandlinger. Endelig sendte Gottorf Baron Görtz til Wien, for der at drive paa det Keiserlige Decrets (af 28. Julii 1700) Haandhævelse. Derimod havde og af de, der havde valgt Prinds Carl, Canonicus Johan von Wickenden, ligeledes henvendt sig til det Keiserlige Hof, for at udvirke de Capitularers Restitution, som af Bispen i Lübeck vare suspenderede, men dette agtede man kun lidet paa i Lübeck og Gottorf.

Til

Til Dechant-Valget udvirkede Görtz Confirmationen for Witzendorff; ja han vovede endog ved sit Hof at rose sig af, at han havde vidst at stemme Rigshofraaderne saa meget efter sine Ønsker, at han ikkun havde behovet at kiøbe een Stemme, for at have Overvægten. Derefter lod han, efter Rigshofraads Referendarius Andlers Tilskyndelse, Sagerne om Coadjutor-Valget, optage til Decision, og, efter Udsigterne hidtil, maatte Udfaldet nødvendigen blive det Gottorfske Huus til Fordeel, da Andler af samme var vundet med 6000 Rdlr. Dog udnævnte Rigshofraadets Præsident, Grev Ottingen, denne uredelige Referendarius en Medreferendarius, nemlig: en vis Baron Schlenthal, og herved tog Rigshofraadet en anden Vending, thi Prinds Carls Valg stadfæstedes ved 11 Stemmer, og det saa meget berygtede Pactum af 1617 blev, som ugyldigt erklæret, tilsidesat.

Keiseren var efter den 41 Artikel i hans saa dyrt beedigede Capitulation forpligtet til, ikke at afvige fra nogen Rigshofraads-Dom: det var altsaa en Følge, at den Gottorfske Prinds maatte miste Stiftet, særdeles da hverken Lüneborg eller Sverrig havde garanteret Gottorf samme. Ikke desmindre begyndte Gottorf og Lüneborg alvorligen at skrige, og Sverrig at tage sin Tilflugt til Trusler. Sidstnævnte Riges Indvendinger grundede sig paa den Paastand, at Sagen om Coadjutor-Valget ikke var nogen Justits-Sag, men at den henhørte ganske til de offentlige og ved Tractater bestemte Statssager. Ikke havde Keiseren paa denne Tid frie Hænder nok til at forsvare sin Myndighed: den Franske Krig satte ham i Betryk i Italien, og Kong Carl den Tolvtes Armee i Polen giorde ham fra en anden Side

ikke

ikke mindre forsigtig; men værst for Dannemark i denne Sag var egentlig det, at den gamle Rigs-Vicecantsler, Grev Caunitz, var saa aldeles overvunden og fængslet af Hannoverske Velgierninger, samt ved de, trende Aar forud, af Gottorf oppebaarne 40,000 Rdlr., at han, for at føie disse for ham gavnlige Venner, ikke kunde andet end gribe til Udflugter, hvoriblandt disse vare de fornemste, at han, istedet for at udfærdige Rigshofraadets Votum som det var, forvandlede det til en blot Relation, at han overtalede den gamle Keiser til at lade Sagen henligge til en beleiligere Tid, og endeligen at han den 3. Julii udfærdigede til Baron Görtz en hemmelig Keiserlig Resolution, i Følge hvilken Keiseren vilde afgiøre den Lybekske Valgsag efter Reskriptet af 28. Julii 1700 og efter den Travendalske Fred, samt lade Sagen til en beleiligere Tid foretage i Rigshofraadet.

Vel havde Baron Görtz Ordre for det første at holde denne sidstnævnte Resolution skiult, men desuagtet kom Hemmeligheden dog for Dagens Lys, og opbragt lod nu fierde Friderich sin Minister i Wien declarere for Keiseren, at han ikke skulde undlade for Rigsforsamlingen i Regensborg, at foredrage hans uretfærdige Fremgangsmaade ved ganske at tilsidesætte Dom-Capitlets Valg, samt at han vel ved tilstrækkelige Alliancer skulde finde paa Midler til at beskytte det Lybekske Dom-Capitel og hævde sin Broders Rettigheder.

Denne alvorlige Forestilling aabnede Øinene paa Keiseren. Han fortrød nu sin forrige Ubesindighed, og lovede høitidelig, at han ikke skulde lade sit Decret til Gottorf komme for Rigshofraadet, førend Valgsagen til begge Valg-Prætendenternes Fornøielse var bleven afgiort

giort i Mindelighed. Meget til denne Beslutning bidrog og Engelland og Holland, ja disse Stater forsikkrede endog Kong Friderich, at de i Nødsfald vilde paatage dem at sørge for Sagens Udfald til Prinds Carls Fornøielse. Ogsaa kom det 1703 til Endelighed, og Prinds Carl modtog nu den Coadjutor-Titul, Prinds Christian August af Gottorf allerede 1701 havde tilegnet sig.

1702.

Carl 12. Krigsbegivenheder i Moscau og Polen.

Den Svenske Krig imod Kong August og Czaren blev uafladeligen fortsat; thi Kong Carl vilde ikke høre det mindste om Fredsforslag. Paa Patkuls Foranstaltning blev der holdet en Forsamling imellem Kong August og Czaren, til Brixen i Lithauen, og i denne blev Forbundet imod Sverrig fornyet igien. Rusland lovede Kong August anseelig Hielp, baade af Folk og Penge, og intet sparede man, skiønt det var forgieves, for at formaae Republiken Polen til Krig imod Sverrig. Tilsidst blev Kong August's Ministerium saa misundelig over Patkul, at det magede det saaledes, at Kongen uforsigtigen handlede tvertimod de sluttede Alliancer, og at Subsidiepengene ikke bleve anvendte paa Armeen, men snarere paa hans Forlystelser og hans Yndlinger. Man morede sig med Forslag til Fredstractater, og den Sachsiske General Steinau fik Befaling blot at gaae defensive til Værks. Vel giorde denne gode Krigsmand uafladeligen Erindringer om at blive forstærket ved de gamle i Sachsen staaende Regimenter, men disse vare alle spildte. De 20,000 Mand Russer, han havde at befale over, vare meget

meget misfornøiede med det Sachsiske Generalitet, og af denne slette Forfatning hos dem, der skulde stride imod den samlede Svenske Magt, kunde der ikke flyde andet, end at det blev let for Kong Carl, med sin Armee, at sætte over Dunafloden, og tvinge Sachserne til at vige. Det er kun af bitter Misfornøielse hos denne General, at Aarsagen kan forklares, hvorfor han lod de Sachsiske Tropper uden Orden streife omkring som Faar, hvorfor han endog lod Magasinerne og Krigscancelliet blive tilbage i Mietau, og hvorfor han ikke bragte det store Sachsiske Artillerie til bedre Sikkerhed, end i Memel, hvorfra Sverrig fordrede det udleveret, medens at Russerne paa deres Side, uden at tabe een Mand, roeligen retirerede sig til deres egne Grændser.

Kong Carl erobrede nu Churland og lod sig hylde i samme. Derpaa bragte han den 30. Augusti ved et Brev til Cardinal Primas i Polen, Kong August's Afsættelse paa Bane. Om dette Grev Pipers Brev dømte nogle Polske Magnater, at det var fuld af Peber, men at det ganske og aldeles manglede Salt. Carl den 12. traadte i sin Farfaders, Carl Gustavs, Fodspor; han vilde med den Retfærdighed, Vaabnene uddele, sætte af og paa Troner, hvem han lystede, men Forsynet satte snart Grændser for hans Villie.

Kong Carls Opførsel imod Dannemark.

Megen Uvillie viste Carl 12. imod fierde Friderich. Saaledes vilde han, for Exempel, ikke give den Danske Envoye Rosencrantz Audience uden efter det gamle Ceremoniel; og da Rosencrantz, efter fierde Friderichs Befaling, ogsaa begvemmede sig dertil: var det endda Kong Carl

Carl saa ubeleiligt, at Rosencrantz maatte bisse om fra Riga til Reval, og dog tage hiem uden at have havt Audience hos ham. Denne fære Opførsel af Kong Carl mishagede alle fornuftige Svenske, ja Kong Friderich selv blev saa fortrydelig derover, at han besluttede ikke at holde nogen Minister mere ved det Svenske Hof: et Tilfælde var det kun, at Geheimeraad Jessen, som i Aaret 1707 var accrediteret til Kong August, tillige meldte sig hos Kong Carl. De Svenske Ministres Forhold imod Dannemark, særdeles de, der laae i Wien og Haag, var ogsaa ved mindste Leilighed blandet med Bitterhed og Uvillie imod Dannemark.

Dette Nag paa Kong Carls Side til Dannemark havde nær brudt ud i aabenbar Krig, da han, ved at erobre det Sachsiske Cancellie i Mietau, fik den 1699 med Kong August sluttede Offensiv-Alliance i Hænde. Ofte nok truede han, at han, saasnart han var bleven færdig med Czaren og Kong August, strax skulde foretage sig at tugte Dannemark, og til Fredsbrud vilde da de Holsteenske Stridigheder givet ham den bedste Leilighed. Eiheller lod Kong August og Czaren det fattes paa Opmuntringer, blandt andet sendte Czaren den ved hans Hof værende Danske Minister, Poul Heinsen, til fierde Friderich. Dog alt var forgieves. Thi for det første forekom det med Hertugen af Holsteen sluttede Hamborger Forlig al Tvist fra denne Kant, og for det andet var der mellem Engelland og Holland indgaaet den Aftale, at disse Stater med al Magt skulde afværge, at Sverrig og Dannemark ved Krig kunde aftviste hinanden, om det endog kun var en Fodsbred Land, men at deres Stater skulde forblive, saaledes som de vare. Disse

Hin-

Hindringer uagtet vedblev Kong Carl dog uafladeligen at yttre sit Nag til Dannemark. Blandt andet viste dette sig tydelig ved Behandlings-Maaden med den Danske Assessor Simonsen, der ved sin Nærværelse i Stockholm havde paataget sig at indkræve adskillige Danske Fordringer til et i Skaane oprettet Allunværk, ligesom og adskillige af den Danske Adels Fordringer paa Kronen, for indtrukne Reductions-Godser i Skaane. Simonsen klagede, men blev ikke hørt. Tiden hvori, han unyttig maatte opholde sig i Stockholm, bragte ham ind i nogen Gield, og Aar 1700 satte man ham i Fængsel derfor. Misfornøiet over dette Uheld, foretog han sig at anklage adskillige Svenske Øvrigheds-Personer for begaaede Uretfærdigheder, overbeviste dem og adskillige Falskerier med Caper- og Skibs-Passe, men blev alligevel dømt fra Livet for Beskyldningerne. Fierde Friderich indgav selv en skriftlig Forbøn for ham til Raadet i Stockholm, men et heelt Aar forløb der, inden Kong Carl vilde beqvemme sig til at føie Kong Friderich.

Hertug Friderich af Holsteen hos Kong Carl.

Imidlertid var Hertug Friderich af Holsteen ankommen til sin Svoger, Kong Carl 12., hvilken endnu opholdt sig i Polen ved sin Armee. Var han ikke før forbittret nok paa Dannemark: saa blev han det virkeligen nu; thi Hertugen giorde sig yderste Umage for at giøre Dannemark forhadt og Frankrige yndet hos Carl. Endeligen kom man efter Hertugens hemmelige Forbindelse med Frankrige, og til samme Tid fik han og hemmeligen en Fransk Advarsel uden Navn, hvilken den Engelske Minister Cresset fik Skyld for, skiønt det rimeligere er at formode,

at

at hans egen Geheimeraad Königstein var Forfatter deraf. Denne curieuse Piece er indrykket i Supplement zur Nachricht vom Nordischen Kriege, trykt 1728 i 8vo i Ratzeburg efter Königsteins Foranstaltning. I sit eget Land foretog Hertugen en betydelig Forandring, han vilde være befriet fra Amtmænd, og bortforpagtede derfor sine Lande til Generalmajor Bergholtz, hvilken dog ikke formaae at paatage sig det Hele. Kong Carl paa sin Side vedblev at fortsætte sin Plan imod Kong August. Det Churlandske Archiv, Bibliothek og Garderobe lod han føre til Stockholm, men Archivet forulykkedes paa Søen.

Hertugen af Holsteen falder i Slaget ved Clissow.

Modstand syntes Kong Carl ikke at forefinde synderlig i Polen. Slottet ved Warschau lod han kalde, efter sig, Carlsburg. I Slaget ved Clissow slog han baade Kong August's og Polens Armee, men Hertug Friderich af Holsteen blev i Slagets Begyndelse skudt af en Canonkugle. Hertugens Moder, Friderica Amalia, var over dette Dødsfald ligesaa meget bedrøvet som forbittret paa Geheimeraaderne Wedderkop og Königstein, hvilke, ved at have tilraadet de unyttige Skandsers Opkastelse, havde været Skyld i Hertugens uroelige Planer og Hidsighed i at følge Carl 12.

Sverrig taber Slaget ved Stagnitz.

Efter Slaget ved Clissow spillede Kong Carl ganske Mester i Polen; derimod blev hans Grændse-Armee slagen af Russerne ved Stagnitz i Liefland, og Fæstningen Noteburg,

burg, der var Nøglen til Carelen og Finland, af Czaren borttagen, befæstet og kaldet Schlüsselburg.

Russerne som øvede Tropper.

Denne Seir var saa meget des smerteligere for Sverrig, som det derved ikke allene erfoer, at Russerne strede og lode sig anføre af deres Tydske og Franske Officierer som øvede Tropper, men det ogsaa fattedes Penge og Folk, havde tabt Esiland og Lifland, og nu kun med Møie kunde bedække sine Finlandske Grændser. Raadet i Stockholm lod det ikke mangle paa Tilskyndelser til Kong Carl om Fred, men alt var forgieves. Denne Egensindighed bevægede Adelen i Sverrig til mere og mere at tænke paa Souverainitetens Indskrænkning, hvilket Forsæt syntes at kunne være ret gisrligt, da Rygtet udbredte Kong Carls Død, men ikke blev det, da man erfoer, at det kun var et Beenbrud, som han selv ved den drengeagtige Forvovenhed, at ride i fuld Spring over Teltenes udspilede Snore, havde paadraget sig.

Indretningerne i Holsteen ved Hertugens Død bortfaldne.

I Hertugdømmet Holsteen blev der intet af Landenes Bortforpagtning til Bergholtz, eiheller kom den nye Landmilitie i Stand. Derimod giorde Hertugens kun tre Aar gamle Søn, Prinds Carl Friderich, det nødvendigt at tænke paa Formynderskab. Faderen havde intet Testamente efterladt sig, og den Afdødes Broder, Christian August, var saaledes hildet i Frillers og Yndlingers Snarer, at han næsten kunde ansees for vanvittig, og der ikke kunde ventes nogen mandig Adfærd af ham.

Upaa-

Formynderskabet. Upaatalet lod han og i Begyndelsen sin Ret til at være ene Formynder, og Enkehertuginden, Hedvig Sophia, Kong Carls Søster, fulgte ganske det hende af Baron Görtz givne Raad, at lade sig hylde som Regentinde for sin Søn, og overlod Landenes Regiering til Kong Carl 12., som igien overdrog den til Cancelliet i Stockholm. Men da fierde Friderich i samme Begivenhed havde sine Forfædres Exempler for sig, kunde han ikke tie til disse Indretninger. Friderich 2. og Christian 4. havde fra Aaret 1587 til 1616., begge som Hovederne for Familien, været medregierende Herrer efter de afdøde Hertuger, og altsaa kunde fierde Friderich have paastaaet at erkiendes som Med-Regent. Men han indsaae alt for vel Følgerne af dette Formynderskab, og vilde derfor ikke være paastaaende paa at overdrages samme; derimod erklærede han, at han ikke vilde taale nogen fremmed Magt som Formynder, ligesom og at Enkehertuginden ikke maatte tage Deel i de fælles Land-Regierings-Sager, men meget gierne beholde Formynderskabet, for saavidt det angik den umyndige Prindses Opdragelse.

Der blev altsaa fastsat, at Enke-Hertuginden, tilligemed Prinds Christian August, skulde udgiøre Formynderskabet, og i alle private Sager føre fælles Titul af Formyndere, men i alle med Kong Friderich fælles Landsager skulde Expeditionerne skee ene i Kongens og Hertug Carl Friderichs Navn, uden at nogen fremmed Magt maatte taales i denne Deel af Formynderskabet. Efter denne Indretning var giort, kom Baron Görtz og Hertugindens Overhofmester, Baron og General Banier, ind i Gottorfs Geheime-Conseil.

Titulatur-strid med Holsteen.

Hertugen af Holsteens Dødsfald gav endnu en Anledning til Stridigheder over Titulaturen. Kong Friderich havde i sin Condolence-Skrivelse til Enkehertuginden blot kaldet hende: Durchlauchtige, og ikke Durchlauchtigste. Forgieves beraabte han sig paa Cancelliets Brug i Kiøbenhavn for at undskylde, at han ikke havde givet hende nogen høiere Titul. Følgen blev, at Brevvexlingen næsten ophørte imellem hende og hendes Broder, formedelst de derover fra Svensk Side opvakte Chicaner.

1703.

Kong Carl 12.

Kong Carl 12. vedbliver i dette Aar at arbeide med mere og mere Iver paa Kong August's Nedstyrtelse fra den Polske Trone, han overfalder uformodentlig den gamle Sachsiske Feldtmarchal Steinau ved Byen Puttowsk, han tvinger hans Cavallerie til at flygte til Litthauen, og med Tab af Bagagen maa det hele Infanterie kaste sig i Thorn, hvor det bliver indsperret af de Svenske, og efter 5 Maaneders Beleiring maa overgive sig til Krigsfanger. Ved samme Tid blev der og i Haag sluttet en Defensiv-Alliance imellem Sverrig og Preussen af begges Ministre samme Stæd, Lillienroth og Schmettov, og ved denne blev ikke allene Sverrig betrygget imod Fiendtligheder fra Preussisk Side, men begge Magter paatoge sig og at garantere de Gottorfske Sager; derimod fordrede Preussen, at Sverrig skulde erkiende den nye Kongeværdighed.

Kong

Polske Sager.

Kong August holdt en Rigsdag i Polen, paa hvilken alle Stænderne tilligemed Cardinal Primas under Eed forpligtede sig til at afskye og forfølge dem, der foretoge det mindste af hvad, der kunde sigte til Detronisation, at holde Kong August paa Tronen, og at befordre Freden med Sverrig. Kong August fik da herved Fuldmagt til, i Polens Navn, at slutte Forbund med de andre Magter. Storpolen fik ingen Deel i denne Rigsdag og de ved samme uddeelte Ducater, thi dens Landdag havde skilt sig fra hinanden i Uenighed. Derimod oprettede den siden en Confoederation, der baade kunde være for og imod Kong August. August's Feil var den, at han, ved at have forsømt at uddele visse Pengesummer i Storpolen, havde givet Fienderne Leilighed til at vinde denne Confoederation, thi netop den var det, der siden lagde Grundvolden til den virkelige Detronisation, hvortil Forspillet viste sig i den første Polske Protestation af 8. Julii imod den Lublinske Rigsbeslutning.

Kong Friderich vil ikke blande sig i Krig for Polen.

I Følge denne Beslutning var det, at Flemming i December 1703 fra Kong August blev affendt, for at slutte en Offensiv- og Defensiv-Alliance med Dannemark og Preussen. Forslagene, Kong August og Czaren lode Dannnemark og Preussen gjøre, for at indflette dem i Krig med Sverrig, vare utallige; men Friderich havde aldeles ingen Lyst til Krig, og fandt saa liden Sikkerhed ved al den lovede Bistand, at Flemming allene indrettede, at Geheimeraad Jessen fra Wien blev beor-

dret at træffe den nødvendige Forening med Kong August og Polen.

Kong August forandrer Ministre.

Før den Lublinske Rigsdag havde Kong August ladet sin Groscantsler Beuchling, tilligemed hans tvende Brødre, kaste i Fængsel, og af denne Aarsag sendt Kong Friderich 4. sin Dannebrog-Orden tilbage. Groscantsleren var bleven sendt hen til Königsteins Fæstning, hvor han i adskillige Aar maatte hensidde. August overdrog Flemming og Pflugen at forrette Cantsler-Sagerne, og disse forstode bedre at føre Krigen. Begge vare de Fiender af Patkul, og begge arbeidede de paa at overtale Kong August til at slutte en Particulair-Fred med Sverrig, og underhaanden love Kong Carl Patkuls Udlevering. Kong Carl afslog dette, han vilde ikke allene hevne sig paa Kong August, han vilde ogsaa ganske tilintetgiøre ham.

Czarske Progresser.

Russerne spillede Mester ved den Livlandske og Finske Side, de indtoge Jama- og Nyen-Skandserne, slog General Cronhiort ved Pixterbeck i Finland og streifede lige til Wiborg. I dette Aar var det, at Czaren begyndte at sætte sig fast ved Østersøen. Han lod Nyen-Skandse sloife, byggede 2 Mile derfra den berømte Fæstning Petersborg og opførte paa Øen Retusan et Castel, som nu kaldes Cronstadt. Derpaa lod han i største Hast paa Søen Cadoga bygge nogle Fregatter, Galeier og smaae Fartøier, og med disse angreb han den Svenske Viceadmiral Nummers i den Finske Bugt, og fratog ham tvende smaae Galioter paa 10 og 6 Canoner. Dette var den mægtige Russiske Flaades Begyndelse.

I det-

I dette Aar forbød Czaren sin Armee at udøve Gruesomheder og begyndte ogsaa at føre Krig som andre sædelige Folkeslag. Han stræbte efter at holde sine erobrede Lande bebyggede, og for alting at holde Krigstugt i sin Armee. Af dette tog det Svenske Senat Anledning til at forestille sin Konge Følgerne af Russernes daglig tilvoxende Overmagt, og paa det indstændigste at bede ham at tænke paa sit Lands varige Sikkerhed ved at slutte Fred. Men hos Carl 12. var det en Skam, at følge andres fornuftige Raad; thi at lade sig sige var for ham et Beviis paa Overmagt, og denne vilde han i intet erkiende.

Nogle Tydske Hoffer satte deres Undersaatter til Auction; Frankrige blev Høistbydende og Keiseren giorde Efterbud. Gottorf, Cøln, Baiern og Wolfenbüttel holdte Auctionen, og 16000 Stykker bleve solgte. Disse væbnede Slaver forurolige meget de Keiserlige Allierede, i Besynderlighed Hannover og Zelle; thi man vidste, at der imellem ovennævnte Førster og Frankrige var sluttet en nøie Alliance, og man saae daglig, at det Gottorfske Huus var i Frankriges Vold. Endeligen tog man den Beslutning, at tvinge disse Førster til at lade Slaverne vende tilbage til Ploven; og imod Wolfenbüttel, som havde de fleste Bevæbnede, traf Uveiret stærkest op. — Dannemarks og Preussens Konger ønskede i deres Hierter, at Wolfenbüttel kunde blive frie for Overfald, og i Kraft af dette Ønske anvendte de i December 1701 og Januarii 1702 alt, hvad der stod i deres Magt, for at overtale dette Huus til at overlade Keiseren sine Tropper som Hielpetropper; Keiseren lovede Fordele nok, men Wolfenbüttel lod sig ikke overtale: det forsøgede sin Armee til

16000

16000 Mand. Nu greb Keiseren til andre Midler. Han lod Hertugen i Wolfenbüttel, Rudolph August, en yderst eenfoldig Mand, true med at ville sætte ham i Keisers-Act, og dette overdrog han Hertugens egen Svigerson, Hertugen af Plsen, at fuldføre som Keiserlig Commissarius. Den yngre Broder, Anthon Ulrich, en sindig og klog Herre, der hidtil havde drevet det hele Værk, blev udsat fra Regieringen. Hertugen af Plsen fik Keiserlig Ordre til at anlægge Sag imod ham, tillige fik den Plsenske Hertug Befaling til Hannover og Zelle, at disse med al deres Magt skulde staae Hertug Rudolph August bi, naar han maatte fordre Hielp imod Anthon Ulrich. Men al denne Papirkrig hialp Keiseren intet, thi Rudolph vilde ikke forlade sin Broder. Nu brugte Lüneborg Magten, faldt den 29. Martii 1702 ind i Hertugdømmet Wolfenbüttel, indtog den frie Rigsstad Goslar og Hildesheims Fæstning Plina, og haabede sikkert at kunne overrumple de Wolfenbüttelske Tropper. Men Wolfenbütlerne vare Lüneborgerne for mandstærke, de undkom mageligen; dog var Rudolph August saa frygtsom til at tage nogen fast Beslutning, at Anthon Ulrich, harmfuld over, at denne gode Leilighed til at hevne sig var forspildt, den 19de April 1702 trak sig ud af alle Sagerne, og begav sig i Roelighed til Arnstadt. Heraf fulgte, at den barnagtig-handlende Rudolph en Maaned derefter af sin Svigerson og af sin Fætter i Lüneborg, i sin egen Residence, blev beleiret og næsten behandlet som deres Fange. Letteligen tvang disse nu Rudolph til at underskrive det Brunsvigske Forlig, efter hvilket han overlod sine for Franske Penge hvervede 4000 Mand til Hannover og Zelle.

Bro-

Broderen, Anthon Ulrich, som denne Behandling forekom alt for uretfærdig, vendte strax tilbage igien til Rudolph. Men paa ingen Maade kunde han forhindre, at hans Broder jo den 2. April 1703 ved nogle nye fordærvelige Tractater med Zelle og Hannover til Burgdorf overdrog Lüneborg sin Andeel af Hertugdømmet Lauenburg, med næsten alle dets Jura Senii, for det slette Amt Campen, ja endog tillod Zellisk Garnison at maatte indlægges i Brunsvig, hvis Anthon Ulrich skulde vægre sig for at underskrive dette Forbund. Men da Brunsvig fik Dansk og Preussisk Løvte om Beskyttelse imod al Uret og Vold fra Lüneborgs Side, indsaae omsider Rudolph August, hvorledes han var bleven trukken ved Næsen, og at han gjorde vel i, selv at brække Burgdorfer-Tractaten.

Dette var Udfaldet paa Hertugen af Plœns Ränker mod sin Svigerfader: han vandt derved blot allene en Keiserlig Compliment, men tabte de 3000 Rdlr. aarlig, han tilkom som Appanage fra Wolfenbüttel. Dog afskrækkede dette slette Udfald ham endnu ikke fra at giøre et lignende Forslag til Keiseren for, ved Hielp af Danske og Lyneborgske Tropper, at tvinge Gottorf til at lade sine Tropper blive ubevæbnede; men Lyneborg vilde intet have med dette Forehavende at giøre, dets Venskab med Gottorf var endnu for fast, og ingen vilde opirre eller fortørne Kongen af Sverrig.

Strax efter disse Stridigheder døer Hertugen af Gottorf i Polen. Engelland og Holland tager 2 Regimenter Dragoner og 1 Regiment Infanterie af Hertugens Tropper i deres Sold, fornyer den 15. Martii 1702. Garantien af den Altonaiske og Travendalske Fred,

og

og tilsøier den Betingelse, at Gottorf skulde sendes disse Tropper tilbage, saafremt enten Hertugens Lande, eller de Svenske Tydske Provindser, uden at Kong Carl selv dertil havde givet Anledning, skulde blive angrebne.

Svemagterne betoge Kong Friderich ganske Frygten for at have disse Holsteenske Tropper bevæbnede ved sit Land, især da de havde aflagt deres Eed til Enkehertuginden. Striden imellem Gottorf og Dannemark fornyedes mere i Anledning af Eedens Formalitet og Coadjutor-Sagen over Stiftet Lybek, end over Holsteens faa bevæbnede Regimenter. Gottorf viste sig stedse tilbøielig til Strid med Dannemark. Saasnart Kong Friderich fordrede de Restancer, der af Kongelige Skatter vare blevne staaende paa de Godser, der tilhørte den gamle Biskop af Lybek eller de Capitulares, der havde været Kongens Broder imod, lod Gottorf strax vise samme Haardhed imod Hertugerne af Ploen, Glücksborg og Norborg. Men ikke herved allene lod Gottorf det forblive: det vægrede sig ogsaa ved med Kong Friderich at underskrive Land-Rets-Patentet, førend Hertug Carl Friderichs Navn i samme var blevet aftrykt med ligesaa store Bogstaver som Kongens. Denne Strid om Lighed i Fractur var vel den barnagtigste, der nogentid lader sig tænke, særdeles imellem de for Viisdom salvede Hoveder. I Dannemark havde man for den Tid overladt Bogstavernes aftagende Størrelse til Bogtrykkernes Begreber om smuk Tryk, og altsaa kunde denne Strid efter ingen Grundsætninger afgjøres, især da der fandtes Patenter fra ældre Tider, hvor Kongens og Hertugens Navne vare aftrykte med lige store Bogstaver. Kong Friderich lod denne Strid fare og lod

Gottorf

Gottorf handle heri som det vilde; men dermed var det endnu ikke nok: Kongen skulde anse denne Bogstavlighed som en nødvendig Følge af den Travendalske Fred, der havde fastsat en fuldkommen Egalitet imellem Gottorf og Dannemark, Holsteen angaaende. Aarsagen til dette og al videre Tummel, Gottorf ved alle Hoffer opvakte imod Dannemark, var fornemmeligen den, at det intet ønskede saa gierne, som, om mueligt, at ophidse Kong Carl imod Friderich; ja Gottorf lod endog for denne ringe Bogtrykkerfeils Skyld hele 6 Aar henløbe, uden at en eneste fælles Land-Ret blev holden i Hertugdømmerne. Men endelig blev denne Fracturstrid ganske neddysset, da Gottorf efter 1709 mærkede, at Dannemark ikke frygtede for det Svenske Rige.

Engelland. I Engelland blev Successionen til Tronen, efter Kong Wilhelms Død 1701, ved en Parlaments-Act, forsikkret Dronning Anna, og efter hende Enkehertuginde Sophia i Hannover og hendes Afkom.

Kong Wilhelm 3. døde 1702 den 19. Martii, og hans Gemalindes Søster, Prindsesse Anna, blev strax udraabt til Dronning. Hendes Mand, Prinds Jørgen, blev Engellands General-Admiral, og mueligen var han bleven Statholder i Holland, dersom de Store i Engelland, især Hertugen af Marlborough, ikke havde afværget det, thi Marlborough frygtede for, hvis det havde skeet, at miste sin Commando i Nederlandene. Statholder valgte man altsaa ikke, men Krigen imod Frankrige fortsatte man af alle Kræfter; og her giorde de Danske Hielpetropper vigtig Tieneste under Marlboroughs Anførsel.

I Ita-

Italien. I Italien udmærkede de Danske Tropper sig ved Blokaden af Mantua: mindre i Antal tilbagedrevne de Grev Thesse, der med 3000 Mand giorde et Udfald af Staden. Iligemaade hialp de den 15. Maji Prinds Eugenius ved Luzzara, med en Armee af 21000 Mand, at angribe og udjage den dobbelt saa stærke Armee, under Kong Philipp 5. af Spanien og Hertugen af Vendome, fra deres egen Leir. Ludvig 14. tilstod selv offentligen, at de Danske havde bidraget det meste til denne Seir, men de Danske tabte ogsaa 60 Døde og Saarede allene af Over-Officierer.

De Keiserlige Financers usle Tilstand var Skyld i, at disse tappre Danske bleve saa slet betalte, klædte og recruterede. Kong Friderich fik eiheller den ham tilsagde Million Rigsdaler. Men desuagtet hævede han ikke den ham af Keiseren tilstaaede Elvtold, desuagtet sendte han endnu Keiseren 1703 ædelmodigen 2000 Mand af de Danske fra Italien tilbagekomne Hielpetropper, desuagtet dækkede han Østerrigs Grændser henimod Baiern. For at faae sine 2000 Mand fuldtallige, tilhandlede han sig et Regiment Dragoner af Meklenborg, overdrog den Oldenborgske Overlanddrost, Georg von Holstein, at imodtage det, og sluttede tillige med Hertugen en Defensions-Tractat paa fem Aar, hvori Friderich lovede at være ham behielpelig, saavel i at formaae Svensken til at ophæve den for Rostock fordærvelige Warnemünde Told, som og i at befæste Rostock selv.

Keiseren. I hvor ædelmodig Kongen end havde vist sig imod Keiseren, blev dog det Wienske Hof meget fornærmet over, at han ikke vilde erkiende Erkehertug

tug Carl for Konge i Spanien, da Faderen, Keiser Leopold, 1703 havde ladet ham udraabe dertil. Kong Friderich havde Aaret forhen, nemlig 1702, allerede erkiendt Philipp 5. for Spaniens Konge, ja han havde endog ved sin Gesandt i Madrid, Etatsraad Hansen v. Ehrenkron, ladet ham gratulere: det stod ikke i Friderichs Magt at føie Wien, om han end havde villet; endnu mindre kunde det falde ham ind for Keiserens Skyld at forlade den Neutralitet, han i den hele Spanske Successions-Krig saa nøie havde iagttaget. Ogsaa drev Keiseren ivrigen paa, at Friderich skulde betale sin Holsteen-Glückstadske Rigskreds-Contingent, men Friderich paastod, at der først skulde skee en lovformelig Repartition over hele Kredsen, men dertil vilde Kreds-Directores ikke skride, de opsatte det Dag fra Dag.

Den Franske Ambassadeur havde i Kiøbenhavn Aar 1701, paa Dronning Lovisa's Fødselsdag, der blev celebreret paa Fredensborg, en besynderlig Rangstrid med den Russiske Ambassadeur Ismaillof, hvilken Strid kun blev Chamilly til liden Ære. Begge Ambassadeurerne vare tilligemed deres Fruer indbudne til Hofset. Til Taffels førte Ismaillof Ambassadrisen Chamilly og kom paa den høire Side af de Kongelige Herskaber. Chamilly førte den Russiske Ambassadrise ved sin venstre Haand og troede saaledes at have havt Rangen over Russen, især da hans Gemalinde sad ved Herskabets høire Haand og oven for den Russiske. Man søgte at overtyde Chamilly, at hans Mening om Forsædet var ugrundet, og dette bevægede ham til at tænke paa, ved Kongens Fødselsdag, at hevne sig igien. Da denne indtraf, lod han til med Magt at ville tiltvinge sig Indbydel-

bydelsen til Kongens Taffel, ihvorvel ingen udenlandsk Minister nød denne Ære. Men man lod ham med Gemalinde blive staaende i Gemakket, imedens Herskaberne gik til Taffels. Han maatte da gaae bort, og nu prøvede han, efter alle disse mislykkede Planer, paa at formaae Kong Friderich til, formelig at forbyde den Russiske Ambassadeur nogentid at maatte tage Forsæde for ham. Men ved alle disse Ophævelser gjorde han sig selv til Latter; thi Ismaillof havde aldeles ikke yttret sig med Paastand om nogen Rang frem for Chamilly; og Kong Friderich kunde det eiheller lettelig falde ind, at udsætte sin Ære for Krænkelse, ved at afsige Dom imellem kronede Høveders Rang.

1702 fandt Chamilly paa et andet Middel til at vise sit hadske Sindelaug. Kong Friderich havde med en Kongelig Oberst, Grev von Schlieben, sluttet Accord om at hverve et Regiment; en Deel af Hververpengene havde han givet ham paa Haanden. Obersten forødte dem, og nu blev han da lovligen dømt ved en Krigs-Ret. Dette var et Tyverie, der var Kong Friderich saameget mere føleligt, som han havde forbundet sig til at aflevere 2000 Mand nye Hielpetropper, til hvilket Antal Schliebens Regiment ogsaa var regnet. Men da Dommen paa Obersten skulde fuldføres, echaperede han ud af Fængslet og retirerede ind til Chamilly; og denne besluttede nu, i Følge sin Qvarteers-Friehed som Ambassadeur, at beskytte ham. Kong Friderich lod Chamilly forestille, at Ambassadeurernes Qvarteers-Friehed ingensteds gik saavidt, at de kunde forsvare dømte Misdædere imod Lovenes Straf og Souverainens Villie,

Villie, og at Kongen kunde, om han vilde, krænke Quarteer-Rettigheden, men dog alligevel i Mindelighed vilde udbede sig Oberstен udleveret. Dog, Chamilly brød sig aldeles intet om disse Forestillinger. Kong Friderich lod derpaa alle de, som gik ud og ind hos Ambassadeuren, nøie udspeide; og derved blev det umueligt for Schlieben at undkomme. Commandanten havde anviist en Livgarder Plads paa en Bænk uden for Ambassadeurens Palais hos de tvende Skildvagter, som der havde Post; og denne Livgarder tilligemed Skildvagterne havde Ordre at give Agt paa alle Ind- og Udgaaende, men især være opmærksomme paa deres høire Haand, thi den havde Obersten mistet. Ambassadeuren lod disse Poster kalde ind, holdt et eedelig Forhør over dem, sendte det til Over-Secretair Sehested, paastod dem afstraffede, ja truede endog med at ville lade skyde paa enhver Kongelig Garder, der, endog i lang Frastand, vovede at følge hans Vogn. Men Commandanten, Generallieutenant Cormaillon, forsikkrede tilbage igien, at Garderne i saa Tilfælde havde Ret og Tilladelse til at bruge Magten. Denne Dumdristighed og dette Indgreb i Kongens Jurisdiction ophidsede Kong Friderich saa alvorligen, at han af det Franske Hof fordrede Ambassadeurens Rappel som en ubesindig og galdefuld Mand, der blot stiftede Uenighed og ikke Venskab imellem Hofferne. Chamilly tog bort uden Afskeds-Audience, og Fratrædelses-Skrivelse kunde Friderich eiheller faae af ham, da det Franske Hof endnu ikke havde bestemt den Titel, det vilde give Kongen af Dannemark. Men Chamilly bragte dog, alle disse Foranstaltninger uagtede, Schlieben bort fra Kiøbenhavn, og Dannemark maatte lade

sig

sig nøie med at fuldføre hans Straf paa hans Billede. *)

1704.

*) Denne i sig selv ubetydelige Hændelse fortiener neppe, at der anvendes Umage paa at udvikle den. Den fortælles ikke af Høier saaledes som p. 420 til 438 af Vernons Secretair, der ikke allene, sysselsat dermed, dagligen giorde Relation derom, men beviser og alt med Chamillys og Over-Secretair Sehesteds Breve. Vernons Secretair er altsaa langt troeværdigere end Høier, der ikkun løseligen berører den. For at vise Fierde Friderichs Mod og Mandighed, ville vi anføre følgende Breve.

Grev Chamillys Brev til Sehested i Kiøbenhavn den 20. Junii 1702.

„ Da min Herre, Groseantsleren, som jeg formoder, endnu ikke har naaet Kongen paa sine Reiser: saa troede jeg igiennem Dem at burde sende hans Majestæt Beretning om følgende uden for min Port afvigte Søndag skedte Tildragelse. Et Menneske i blaa Klæder opholdt sig henved fire Timer imellem Vagterne uden for mit Palais. Mine Folk troede, at det var en Spion, der vilde bespeide mit Huus. Herom underrettet, lod jeg denne Ubekiendte kalde ind ved min Staldmester. Han sagde strax, at han var en Kongelig Livgarde, og at han efter hans Officiers Ordre var posteret der. Da han hverken havde Mondur eller Post som Livgarde, troede jeg at burde udfritte ham nøiere, og aldeles ingen Tillid sætte til hans Udsigende, førend jeg havde ladet mig forespørge hos hans Superieurs; men efterat Mr. Cormaillon havde tilstaaet, at han var en Livgarde, lod jeg ham strax gaae (Ambassadeuren taler ikke om det formelige Forhør, der blev holdet over Garderen, samt at man fratog ham Kaarden. See Voyage en Dannem. p. 420.) Men, min Herre! det lader som Kongens Befalin-

1704.

Med Sverrig, Gottorf og Dannemark blev det stedse paa en vaklende Fod. De tvende første fornyede deres

falinger blive slet udførte i hans Fraværelse, da en Bænk paa mit Fortoug imellem tvende Skildvagter kan blive en Post for en forklædt Livgarde. Thi jeg er vis paa, det ikke er hans Majestæts Villie, at det Inderste af mit Huus skal være udsat for en Bespeidning, der strider saa meget imod Folkeretten, og som Deres Herrers Ministrer vist, om den vederfores dem ved andre Hoffer, vilde finde høist fornærmende. Jeg paastaaer ingen Quarteers-Friehed. Men mit Fortoug kan ikke adskilles fra eller formenes mit Huus. Jeg beder Dem derfor, at De vil forestille Hans Majestæt, at de Officierer, der have givet Livgarderen denne Ordre, maa blive exemplarisk straffede, eller og at Garderen selv maa blive straffet paa det allerskarpeste, samt efter udstanden Straf anseet uværdig til at tiene i et saa hæderligt Corps som Garden, dersom han paa egen Haand har foretaget sig at være Speider, og har vovet urigtigen at beskylde sine Officierer. Jeg sender Dem herved, min Herre! et Udsigende af tvende af de Danske Skildvagter, der vare uden for min Port, og som jeg har ladet afhøre Tilfældet angaaende."

Seheffeds Brev til Grev Chamilly,
Holstebroe d. 24. Junii 1702.

„Jeg har meddeelt Hans Majestæt Brevet, De bevrede mig med, af 20de i denne Maaned, og Hans Majestæt fandt, at De havde Uret i at holde et Slags Rettergang over een af hans Gardere og over de tvende Skildvagter, der sættes for Deres Port, Dem til Ære. De har jo juridisk under Eeds Aflæggelse ladet dem forhøre, et Foretagende, man endnu aldrig har hørt Lige

til-

deres Forbund med Zelle og Hannover, og garanterede deri indbyrdes hinanden deres Lande, ligesom og Gottorf

til, og som ingen anden har Ret til at foretage, uden Kongen selv eller de han dertil befuldmægtiger. Naar nu dette passerede føies til den Beskyttelse, det har behaget Dem at vise Grev Schlieben, en Mand, som Kongen har ladet fængsle og som er undveget af sit Fængsel: saa kan alt dette ikke andet end forøge og ganske bestyrke den Mening, andre af Dem Tid efter anden stiftede Uenigheder har opvakt hos Hans Majestæt, at Deres Excellence kun søger efter Leiligheder til at opbringe begge Hofferne imod hinanden. Hvornæst Hans Majestæt ikke nokſom kan forundre sig over, at De anseer Deres Beskyttelse, værdiget en Statsmisdæder, for en Handling, passelig for den Plads, De bekleder, og overeensstemmende med de retskafne Grundsætninger, man tiltroer Kongen, Deres Herre. Til Slutningen befaler Hans Majestæt at sige Dem, at han ingenlunde vil taale at nogen, hos ham Uberettiget til at øve Rettens Pleie, øver den egenmægtigen eller krænker nogen af de Rettigheder, ham tilkommer som Konge. Til denne Tid har hans Majestæt taugt, for at vise hele Verden, hvilken Agtelse han bærer for Kongen, Deres Herre, og han lader derhos mig forsikkre Dem, at det er ene denne, der har holdt ham fra at hindre slige Uordener. Jeg er i øvrigt med al optænkelig Ærbødighed ꝛc.

Grev Chamillys opskruede og persifflerende Svar herpaa fortiener ikke at staae ved Siden af dette Brev, som Kong Friderich saa hastig, fyndig og mandig expederede. Tænker ikke den Konge selv, der saaledes dicterer? Er ikke den Konge flittig, der strax den 24. Junii, efter at have imodtaget et Brev den 23de, besvarer det? Dog indeholder Chamillys Brev nogle Træk til Friderichs Caracteer, hvilke virkeligen fortiene Sted her, særdeles

torf til Overflod blev garanteret først den Travendalske Fred, og dernæst dets Følgeret til Stiftet Lübeck, og endeligen dets Ret til de i den Nedersachsiske Kreds liggende frie Rigsstæder. Disse Magter syntes at forglemme, at Lübecks dobbelte Coadjutor-Valg svævede endnu under Keiserlig Decision, og at den Landsherlige Ret over Hamborg ikke kunne fastsættes i en Traetat, der var saa eensidig.

Imidlertid var dog Følgen af denne Alliance ubehagelig for Dannemark. Den bestelede Gottorf med et Overmod, der viste sig i sin fulde Styrke, Begyndelsen var, at Kong Friderich blev udeladt af Kirkebønnerne i alle de Hertugelige Kirker, dernæst at man af intetbetydende Grunde vovede at unddrage Godserne Breitenborg og Bramstedt den Kongelige Pinnebergske Jurisdiction, og endeligen, at Gottorf endog understod sig paa en despotisk Maade at standse det Kongelige Glückstadtske Cancellies Foretagender, selv i det Aar de bleve styrede i Kongens Navn, deels ved at forbyde Glückstadts Landnotar ius i Kongens Navn at giøre Indførsel for de lovlige Arvinger i Godset Salzau, og deels ved at formene de Grevelige Rantzauske Creditorer Indførsel

deles da Chamilly ikke var nogen Smigrer, men snarere en Fiende. Ambassadeuren maler Kong Friderich som en retskaffen Herre, meget venlig og tiltrækkende i Omgang, naar man kiender ham; dernæst at han, i hvor megen Umage man ved den Russiske Bestikkelses Cabale igien, nem Viereck og Patkul end giorde sig, for at svække Frankrige hos ham, dog vedblev at handle uden Forbittrelse og med Værdighed, uden nogentid at have fornærmet Frankrige eller ham.

førsel i Godset Lindewit; ja Gottorf gik endog saa vidt, at det tilskrev Glückstadts Cancellie i meget haanende og aldrig før brugelige Udtrykke. Saaledes opirrede Gottorf Kong Friderich. Men alligevel gik det i intet saa raskt frem, som i det, det i Forening med Sverrig foretog sig i den Lybekske Coadjutor-Sag. Baade Gottorf og Sverrig vedbleve at kalde det et Brud af den Travendalske Fred, at fierde Friderichs Broder, Prinds Carl, beilede til Coadjutor-Værdigheden; og i dette Øiemeed maatte Gottorfs og de Svenske Ministre allevegne indskierpe de Garanterende, at hævde denne Freds Garantie. Ja Carl 12. truede endog med, at han om kort eller lang Tid selv skulde forsvare denne Fred. Enhver maatte jo dog tilstaae, at hverken Prinds Carl eller det Lybekske Stift havde med hiin Fred noget at giøre, men mindst kunde den forbyde Prinds Carl at lade sig vælge til Coadjutor. Man læse herom en Ministers Brev over det Spørgsmaal, om Kong Friderich den Fierdes Bestræbelser for sin Broder, Prinds Carl, i den Lybekske Coadjutor-Sag kunne ansees som stridende imod den Travendalske Fred?

Wedderkop skrev imod dette et Latinsk Skrift, der blev giennemseet i Stockholm, oversat paa Fransk, og omsendt til alle Hoffer; men i dette kunde ingen finde den mindste vigtige Grund, der var i Stand til at binde Hænderne paa Prinds Carl eller Lybeks Stift. Til Uheld var den Danske ministerielle Forfatter saa ukyndig i at ordne diplomatiske Beviser, at han endog havde nægtet Pactum af 1647 at være til; hvorimod der fra Gottorfs Side blev aftrykt tvende authentiske Originaler, hvilke virkede saa meget, at man ved fremmede Hoffer

virke-

virkeligen tvivlede om Dannemarks Ret i denne Sag. Minister-Ukyndighed seer man kan altsaa og skade et Land.

Kong Friderich paastod i denne Coadjutor-Sag intet andet end en Keiserlig Dom at handle efter, og denne maatte nødvendigen rette sig efter Rigshofraadernes Stemme i Aaret 1702, altsaa og være til Fordeel for Prinds Carl. Man foreslog fra Dansk Side Stiftets eventuale Sequestration, indtil Keiseren havde endt Sagen; men heri vilde det Gottorfske Partie ikke være enig, det fremkom endog atter med det af Baron Görtz 1702 tillistede Decret fra Wien, og paastod, at dette burde ansees for en Keiserlig Decision. Dog dette vilde kun lidet have forandret denne Sag, dersom ikke de Hannoverske Ministre havde sendt det Lübekske Stifts Valgsag i Korthed til alle Hoffer, og derved viist, at denne Sag saameget angik alle Magter, at Gottorf enten maatte forsvares, eller og en Krig i Norden være unndgaaelig, efterdi Carl 12. uforanderlig havde besluttet Krig, og Lyneborg, i Kraft af sin Alliance med Gottorf, havde forbundet sig til at forsvare dets Ret til Lybeks Stift. Disse Forestillinger giorde megen Indtryk paa Søemagterne og Keiseren. I Særdeleshed besluttede Engelland, af alle Kræfter at hindre en Krig i Norden, ved at tilfredsstille Prinds Carl med et Æquivalent, og det saa meget snarere, som Preussen 1702 havde sluttet en Alliance med Sverrig, og deri forbundet sig til, ogsaa at arbeide til Bedste for Gottorf, og i det mindste intet at lægge i Veien for Garandeurerne af den Travendalske Fred, de maatte søge paa hvilken Maade, de end vilde, at tilvende det Gottorfske Huus det Lybekske Stift. Hertil kom endvidermere, at Enkehertuginden af Gottorf fra Stokholm

havde affendt Befaling til Gottorf at overſende hende en Plan, hvorledes en Feide kunde begyndes imod Dannemark med de Svenſke Tropper, ſom i Tydſkland vare forenede med de Lyneborgſke. Men midt i diſſe alvorlige Udſigter forandredes Tankerne paa alle Sider, og den Gottorfſke Regiering behandlede Kong Friderich meget høfligere og anderledes, end forhen i den Saltzauiſke og Lindewitſke Sag.

Den 30. October 1704 afgik Friderica Amalia, Enkehertuginden af Gottorf, Kong Friderichs Tante, ved Døden i Kiel. Ved Sørgepatentet, der i denne Anledning ſkulde udfærdiges, viſtes der atter fra Gottorfs Side megen Lyſt til Strid. Gottorf fornyede den gamle Paaſtand, at Kongens og Hertugens Navne i ſamme ſkulde ſkrives og trykkes med lige ſtore Bogſtaver, og paa intet andet Vilkaar vilde den fælles Glückſtadtſke Regiering ſætte ſit Segl derfor. Dette foraarſagede da, at det Gottorfſke Cancellie ene maatte udfærdige Sørgepatentet, og Kong Friderich maatte befale, at ingen fælles Kongelig og Hertugelig Underſaat ſkulde imodtage noget af een af de regierende Herrer allene underſkrevet Patent.

Pohlen. For Kong Auguſt i Pohlen havde Kong Friderich al den Omhue, Omſtændighederne tillode ham. Auguſt ønſkede gierne, at Kong Friderich ved den begyndte Detroniſation ſtrax havde villet anfalde Kong Carl 12., og han havde i dette Øiemeed overdraget ſin Miniſter i Kiøbenhavn, Grev Flemming, at anvende al ſin Overtalelſes Kraft hos Kong Friderich. Men Dannemark kunde ikke for Følgernes Skyld udſætte ſig for

for slig en overilet Krig, hvor ikke allene Sverrig men og de allierede Søemagter tilligemed Keiseren snart vilde tvinge Dannemark til Roelighed. Dog gjorde Kong Friderich for Kong August alt det, han kunde: han sendte Geheimeraad Jessen som Plenipotentiair til Polen, for, om mueligt, at stemme Polakkerne til at forliges med deres retmæssige Konge, og hindre den af Sverrig foreslagne Konge-Affættelse. Iligemaade lod han sin Minister Ahlfeldt i Berlin prøve paa at overtale Kongen af Preussen til, i Forening med ham, at være Mediateur imellem Kong August og Republiken Polen. Men Preussen torde ikke indlade sig paa dette Forslag; deels frygtede det for Sverrig, deels var det bange for, ved at dæmpe Uroelighederne, at miste det Haab, det havde om at fiske,*) saalænge de vedvarede i Polen.

Desaarsag vedblev Preussen paa een og samme Tid at underhandle baade med Kong August, Czaren og Carl 12., ligesom og samme Krone, for at være paa rede Hænder, om noget paa een af Siderne skulde være at vinde, havde indladt sig i Underhandlinger med Baiern og

*) Hoier gietter Sandheden uden at vide det. I Januarii 1704 var Ahlfeldt i Berlin til sin første Audience, og 13. April samme Aar skriver Patkul i sin Depeche til Czaren: „Kongen af Preussen var ubillig til at itage Partie imod Sverrig uden paa det Vilkaar, at Czaren, tilligemed Kongerne af Dannemark, Polen og Prussen, skulde forenes om at ødelægge Svenskeu i Polen, og siden dele Lifland, Pommern og Holsteen imellem sig." Ved at høre dette Forslag blev Kongen af Preussen af Glæde næsten rørt til Taarer, og udfærdigede og strax et Patent til at hverve 12000 Mand.

og Frankrige, uagtet den virkeligen var bunden til Keiseren. Ogsaa var Engelland og Holland besynderlig eftergivende imod Sverrig, saalænge Frankriges Magt havde nogen betydelig Styrke i Tydskland og indtil den ved det Hochstedtske Feldtslag havde faaet sit Knæk.

Danzig blev et sørgeligt Offer for, at der ingen Dæmning var bleven sat imod Svenskens overskyllende Magt, thi General Steenbuk tvang ikke allene denne Bye paa den haanligste Maade til at tiltræde den Polsk-svenske Confoederation imod Kong August, men han afvang den endydermere 60,000 Rdlrs. Brandskat, ja var endog nær ved at skride til den Yderlighed at indtage Byen selv, hvis ikke Dannemark, Engelland, Holland og Preussen havde sat sig derimod. Danzig blev vel herved reddet for Øieblikket, men fuldkommen betrygget blev dog ikke dens Sikkerhed, efterdi Foreningen i Haag til dens Beskyttelse imellem de ovennævnte Magter ikke kom i Stand formedelst Søemagternes Ulyst til alt for mærkeligen at være Sverrig imod.

I Polen fandt Geheimeraad Jessen Kong August's Parti saa særdeles svækket, at næsten ingen uden Czaren mere understøttede det; derimod havde Storpolens Confoedereerte i Warschau erklæret den Polske Trone for vacant. Til dette Skridt havde mange Bevæggrunde overtalet de Confoedereerte: for det første havde adskillige med August misfornøiede Hoffers Bestikkelser virket stærkt paa Adelen, for det andet havde og de Svenske Løvter og Trusler, tilligemed Pavens Gesandts Forestillinger, undtaget Gemytterne imod Kong August, og endeligen for det tredie havde Kong August ved sin Vægelsindighed, og det Forslag til en for Polen ufordeelagtig Fred, han selv

selv havde giort Carl 12., og hvilket originale Forslag, tilligemed det derved fulgte af August egenhændig skrevne Brev, Kong Carl Aar 1702, ligesom han modtog det, meddeelte de Polske Stænder, paadraget sig selv Nationens Had. Man seer her, hvor farligt det er at fortroe sig skriftlig til sine Fiender.

Jacob Sobiesky, som Carl havde bestemt til Polens Konge, tilligemed hans Broder, Constantin, havde Kong August strax ladet tage til Fange paa Schlesiens Grændser, og ude med August's Parti i Polen havde det nu været, dersom Carl 12. havde fulgt det af Cardinal Primas giorte Forslag, at vælge Storkronfeldtherren, Lubomirsky, til Konge. Men nu faldt han paa Woiwoden i Posen, Stanislaus Leczinsky, og tvang saaledes de Confoedereerte til at skynde sig at vælge en Mand, der aldrig havde været i nogen synderlig Anseelse hos Polakkerne. Stanislaus blev Konge, og Czaren lod ligesaa, for at haane Carl 12., sin vittigste Harlequin og Dverg krone til Konge i Sverrig.

Misfornøiet med denne Polske Konge var enhver. Paven truede alle de Geistlige der havde ladet sig bruge til hans Kroning med Bandsættelse: misfornøiet forlod hans Legat, Cardinalen, Polen, og Lubomirsky tilligemed de betydeligste Polske Magnater forenede sig paa nye med August, og truede den imod ham før sluttede Sendomirske Confoederation.

Ved denne Sendomirske Forsamling var det, at Jessen, efterat han med alle de en Ambassadeur tilkommende Æresbevisninger under aaben Himmel i Forsamlings-Leiren blev imodtagen ved sin Tale syntes at have tilveiebragt en saadan Forstaaelse imellem Dannemark,

Polen

Polen og Confoederationen, at Sagerne kunde taget en meget lykkelig Vending for August, dersom han til Raadgivere havde valgt sig Mænd, saa fornuftige og retsindige, at man kunde forladt sig paa dem. Men han deelte sine hemmeligste Anslag med troeløse og ubesindige Mennesker, og hvor oplyst han end var, kunde dog hverken Jessen eller Patkul foretage sig noget af Vigtighed med og for denne Konge.

Stedse var han omgiven af usle Yndlinger; efter deres Flitter løb han; veloverlagte og vidtudseende Planer formaaede han ikke at følge til deres modne Udvikling; ingen kunde forene sig med ham; Troe og Love vare ikke at finde hos ham. Heraf forklares letteligen, hvorfor Kong Friderich eengang vilde eller kunde slutte en Defensiv-Alliance med ham, og overlade ham nogle tusinde Mand Hielpetropper, uagtet August alvorligen anholdt derom, og foreviste fra Czaren saa godt som Charte Blanche paa 200,000 Rubler til Subsidiepenge.

Tilfulde indsaae Kong Friderich, at han, ved at skaffe Polen Fred, aldeles ikke giorde de Keiserlige Allierede nogen Tieneste, men at de tvertimod gierne saae, at Krigsluerne vedbleve i Polen, for at give Svensken, Czaren og Polakkerne noget at bestille.

Krigen i Polen vedblev at rase. Ved Sendomir stod Kong August med egne, Polske og Russiske Tropper. Med en nye Sachsisk Armee af 12000 Mand var Schulenborg trængt ind i Polen. Men havde Schulenborg, som han burde, over Cracau trukket sig til Hoved-Armeen: saa var denne voxet til 50,000 Mand, og da kunde Svensken upaatvivleligen være bleven buden Spidsen. Nu retirerede Kong August til Lemberg;

Sven-

Svenſken, under General Steenbuck, fulgte ham i Hælene, indtog Lemberg, og giorde der den gamle Senator Galitzſky til Fange: Galitzſky blev i ſit Fangenſkab af Steenbuck belønnet med Dreſigen for den Troeſkab, han havde bevitſt Republiken.

Imidlertid overrumplede Kong Auguſt Warſchau og giorde de trende Svenſke Befuldmægtigede, Grev Horn, Wrede og Wachtſlæger, adſkillige andre fornemme Confoedereerte, tilligemed Biſkoppen af Poſen (der havde udkaaret Stanislaus til Konge i Polen) til Fange. Derſom Kong Auguſt havde giort ſig Umage for, at forſvare ſin Stilling, medens Patkul havde beleiret Poſen, ſaa havde Udfaldet uden Tvivl blevet godt for ham. Men Auguſt ſkyndte ſig med ſit Cavallerie, uden at nogen kunde giette Aarſagen, til Cracau, ſaaſnart Svenſken nærmede ſig, Patkul viſte ſig ſom en flet General, og Følgen af alt blev den, at det Ruſſiſke og Sachſiſke Infanterie i den fugtigſte Efterhøſt blev overladt til ſig ſelv, blottet fra Heſte og Magaſiner; at de Ruſſiſke Soldater adſplittedes rundt om, og at Svenſken, hvor han ſtødte paa dem, nedſablede dem, og opbrændte Lader, hvor de i hundrede Tal indſluttede ſig for at ſøge Lye. General Schulenborg paa ſin Side vidſte derimod ſom en ferm General igiennem utallige Farer, lig den anden Xenophon, at føre ſine Sachſer i Sikkerhed til Lausnitz. Vel blev han paa denne Retirade af Kong Carl 12. med 14 Regimenter Cavallerie paa en Slette anfaldet; men Schulenborg vidſte ved ſine Evolutioner ſaaledes at forøge ſit lille Corpſes Styrke, at det fem Gange ſlog Svenſken tilbage. Det ſiette Forſøg vovede Carl 12. ikke, han havde ſpildt Folk nok paa de fem;

uſor-

uforstyrrede fik Sachserne nu Tilladelse at marchere, uagtet de endog manglede Heste til deres Artillerie, og desaarsag maatte lade deres Canoner blive tilbage i Moradserne.

Forteligen at fortælle Kong August's Skiebne: der var intet, der vilde lykkes for ham. Hans Vægelsindighed og intet mindre end mandige Opførsel skilte ham ved alle de andre Magters Fortroelighed, særdeles da han sdte Penge paa alt, uden allene paa at være ordholden. Vigtigere var det ham at tilfredsstille en Frilles Ønske, end at redde 5000 Sachser fra Hunger og Kulde. Næsten et heelt Aar igiennem stod Kongen af Preussen med en betydelig Armee marchfærdig, for at trænge ind i Preussisk-Polen og beholde enten dette eller Stiftet Ermeland for sin Umage. Dog vilde han endnu oppebie den Franske og Baierske Krigsmagts Skiebne i Tydskland. Disse bleve nu i Feldtslaget ved Schellenberg og ved Hochstedt saa aldeles svækkede, at Baiern, saa at sige, reent var tabt, og Franzosen maatte trække sig tilbage over Rhinen.

Preussen, nu modigere, havde ikke været bange for at bruge sine Tropper til Polens Tieneste. Men da Republiken forhalede den beleilige Tid med overdrevne Fordringer, og Kong August slagen ved Prunitz maatte retirere: saa blev Preussen atter tvivlraadig, særdeles da Hertug Marlborough den 29. November kom til Berlin, og næsten truende tvang Kongen til at lade al Tanke om at blande sig i den Polske Krig fare for det første; hvorimod han paa de allierede Magters Vegne tog 12000 Preusser i Sold, og Søemagterne forpligtede sig til at beskytte Danzig og Churfachsen imod alle Svenske og

Polske

Polske fiendtlige Indfald. Imidlertid bleve dog disse paatagne tvende Forbindtligheder to Aar senere kun slet opfyldte.

De Danske Troppers gode Opførsel ved Hochstedt imod Franzosen, og i Keiserlig Tieneste endog i at forsvare Wien imod de lige til denne Byes Porte streifende Rebellere, ere Begivenheder, der intet have med Dannemarks egen Historie at giøre og derfore her forbigaaes.

De 6000 Mand Danske Hielpetropper havde hos Keiseren opført sig saa roesværdigen, at fierde Friderich, alle Svenske og Lyneborgske Imodsigelser uagtede, under Keiser Joseph 1. af egen Indflydelse blev forlenet med Weser-Tolden.

De Engelske og Hollandske, hvoriblandt meest de Zeelandske, Capere forurolígede saa groveligen de neutrale Magters Skibe, at disse maatte gribe til alvorligen at klage derover. De Zeelandske Capere allene havde frataget de Danske Undersaatter over 20 Skibe, og disse vare enten strax blevne folgte, eller uden mindste Grund dømte til at ansees for gode Priser. Det værste med disse Zeelandske Capere var det, at de eiengang adlødde deres egen Øvrighed, men paastode, at deres Admiralitets-Souverainitet var særskilt fra Generalstaternes, ja Holland selv havde endog gierne seet, at man havde kunnet tvinge dem til at adlyde Caper-Reglementet. Intet var der da, som hindrede Kong Friderich fra at lade et Zeelandsk Ostindisk Retourskib anholde i Bergen. Dette giorde Caperne taalelige: de gave adskillige af de optagne Danske Skibe tilbage. For Commisfarere i Engelland og Holland blev der fastsat et Reglement, i Følge hvilket alle de af de neutrale Magters Skibe, der

vare

vare forsynede med de vedtagne Certificater, kunde seile, hvor de lystede, uden at nogen Caper maatte understaae sig at anfalde dem. Men desuagtet ophørte dog ikke de Zeelandske Capere at vise sig selvraadige.

Czaren vedblev at erobre Lande omkring ved de Finske og Botniske Havbugter. I hans Hænder vare Havnene Narva og Ivanogrod, og Svensken kunde ikke gjøre andet, end forbyde alle Nationer at handle i disse Russiske Havne. Heraf reiste der sig megen Uenighed imellem Dannemark og Holland.

Grev Christian Daniel Rantzau forvoldte fierde Friderich megen Ubehagelighed. Denne gierrige Herre undslog sig for at betale sin Faders Gield, og allerede 1702 indstevnede han til denne Ende for den Keiserlige Hofret een over ham af den Schleswigske Landret afsagt Dom for en Fordring, som en Hamborgs Kiøbmand havde paa ham. Dette Skridt burde været behandlet som Crimen læsæ Majestatis. Men Kongen saae igiennem Fingre dermed, efterdi Stævningen i Wien blev viist tilbage igien. Imidlertid indstævnede Rantzau atter Aar 1704 til samme Keiser-Ret en anden over ham fældet Holsteensk Landretsdom, i Følge hvilken Residenten Texira efter en lovlig Pante-Obligation var tilladt at gjøre Indførsel i sit Pant, Godserne Dray og Rantzau. Til Dommens Underkiendelse anførte Greven det ubillige Privilegium, at intet Gods paa 10 Mile nær Grevskabet Rantzau maatte pantsættes. Men da Greven hverken havde noget adeligt Privilegium, eiheller af Holsteens Beherskere nogen Frietagelse for at staae under Land-Regieringen: saa lod Gottorf og Dannemark forenede ved Landcantsleren i Wien nedlægge et Forbud imod

Gre-

Grevens Stævning. Derpaa dømte Kong Friderich Greven i 20,000 Rdlrs. Mulet, og seqvestrerede det Greven tilhørende Grevskab Leuenholm, indtil dets Indkomster havde betalt denne Summa.

Fierde Friderichs Resident i Hamborg, Hagedorn, blev ved sin Hidsighed Aarsag i, at hans Herre ikke fik den aarlige Skyts-Tribut af Hamborg, som denne Bye gierne havde tilstaaet ham, hvis man sindigen havde understøttet dens Magistrat imod dens oprørske Pøbel, da samme vilde beholde deres elskede Præst, Johan Friderich Mayer, hvilken, kaldet til Svenskpommersk General-Superintendent, fortrød Byttet og underhaanden havde faaet sin Menighed til St. Jacobs-Kirken i Hamborg til at fordre, at han skulde vedblive sit Embede hos den. Kied af dette uroelige Hoved paastod Magistraten, at der med ham skulde foretages en nye Vocation, og at han skulde have yngst Sæde blandt sine Colleger. Pøbelen blev heftig opbragt herover; fem Borgerbeslutninger bleve affattede imod Magistraten; Magistraten undslog sig for at adlyde dem; Kongen af Sverrig fordrede sin Vocation tilbage: men intet var der, som kunde stille Oprøret, da Folket endog indsperrede Magistraten paa Raadhuset, tvang samme til at indgaae alt, hvad det fordrede, og nedlagde derved Sæden til det Oprør, som 3 Aar derefter brød ud, og paadrog Hamborg den kostbare Keiserlige Commission.

1705.

Som Rommersk Konge imodtog Joseph 1. Keiserværdigheden efter sin Fader Leopold. Herved tabte Dannemark

nemark intet, thi den unge Keiser var velsindet imod sierde Friderich, og den Danske Minister i Wien, Weyberg, stod i megen Naade hos ham. At denne Herre aldeles ikke yndede Geistligheden, derpaa aflagte han ved sin Regierings Tiltrædelse et talende Beviis. Hofpræsten Wiedeman, en Jesuit, havde holdt en Liigtale over den afdøde Keiser. Denne blev forbudet at sælges, Præsten selv blev affat fra sine Embeder og forviist Hoffet, og Aarsagen dertil var den, at han alt for ubesindigen havde roest den afdøde Keisers Haardhed imod Kiettere, og forsikkret ham Guds Løn derfor. Iblandt Beviserne paa Leopolds Nidkierhed var dette et, at han havde ladet en ucatholsk Envoyes Præst, hvilken uden for sin Herres Huus havde beredet en Syg til Døden, tage fast paa Gaden, og føre bort til Grændserne, med Forbud ikke mere at komme til Wien. Dette Tilfælde var hændet den Danske Minister Lilliencrones Legations-Præst, men bestandigen nægtet af Hoffet i Wien som noget samme ganske uafvidende. For at forekomme, at den Danske Minister ikke skulde klage, blev Præsten straffet for sin utidig udviste Glæde saaledes som anført.

Kort for Keiser Leopold døde ogsaa den gamle Rigs-Cantsler Kaunitz: det Lyneborgske Huses vigtigste Støtte faldt med denne Mand; thi af Erkiendtlighed imod samme, havde han hidindtil fremmet alt, hvad det ønskede.

Beundre maa man virkeligen den Indsigt hos Zelle og Hannover, i Kaunitz, som en fattig Adelsmand, at kunne forud opdage de store Siele-Evner, der, understøttede af dem, maatte føre ham til saa stor en Post. Vel kostede det dem over 50,000 Rigsdaler skridtviis at

hielpe

hielpe ham frem til Cantslerværdigheden, men Forskudet fik de rigeligen betalt, da Kaunitz ikke allene skaffede dem Churværdigheden, men og Besiddelsen af det Sachsen-Lauenburgske med flere andre store Fordele. Grev Schønborn blev Kaunitz's Efterfølger. Denne Mand havde paa Alderens Erfarenhed nær i intet at vige sin Formand; i Kundskaber, og som en Mand i sin bedste Alder, overgik han ham meget i Munterhed og Arbeids-Iver: tvende Egenskaber, der reent vare forsvundne fra de Wienske Sagers Gang.

De Danske Hielpetroppers udmærkede Tapperhed i Keiserlig Tieneste forskaffede dem saadant et Fortrin, at de, Keiserens forfaldne Finantser uagtet, dog bleve behandlede og betalte bedre end de Keiserlige Regimenter; ja Keiseren lod endog Friderich igiennem Weiberg forsikkre om et uryggeligt Venskab og en hastig Forlehning af Wesertolden.

Ogsaa formaaede Keiseren den Danske Minister til over Dresden og Berlin at giøre en Postreise til fierde Friderich, for i Fortroelighed at underrette ham om Churførsterne af Baierns og Colns Act-Erklæring og Kronen Bøhmens og den Hannoverske Churs Indførelse i Churførste Collegiet; overtale ham til, intet at have imod Hannover, og være tilfreds med den Keiserlige Forsikkring, forvandlet til en Sanctio pragmatica, at slig Chur-Ophøielse aldrig skulde skee uden med alle Tydske Førsters og Stænders Vidende og Villie; og endeligen formaae ham til ikke allene at vægre sig for at tiltræde de af nogle Churførster indgaaede Forbund imod Keiseren, men endog aldrig at gribe til Vaaben imod det Tydske Rige eller deeltage i Planer, Keiseren til Skade. Men

Kong

Kong Friderich lovede ikkun at opfylde af dette, hvad hans Eed og Rettigheder som Rigsforste tillode ham, men dog bidrog han virkeligen i Gierningen meget til, at de ellers over den nye Churværdighed opbragte Forster gik sagtmodigen til Værks.

Med Sverrig var Keiser Joseph aldeles ikke fornøiet; og intet var der altsaa, som hindrede ham fra at fælde en retfærdig Dom i Prinds Carls Strid om det Lybekke Coadjutorie, uden allene den af hans Fader een Gang givne og Baron Gortz den 3. Junii 1702 efter Kaunitz's Foranstaltning meddeelte Beslutning. Forsøgt blev alt for at rydde denne Hindring af Veien: det Wienske Hof gav Weiberg selv det Raad at forlange Revisio actorum i den Lybekske Sag; men da denne Begiering var giort: satte Gottorf, Sverrig og Hannover sig paa nye til Modstand; ja de tvende sidste Hoffer forsikkrede endog reent ud, at de ingen flere Domme vilde vide af at sige i den Lybekske Sag, og at de derimod vilde sætte Administratoren af Holsteen, Prinds Christian August, i Besiddelse af Stiftet, det maatte koste, hvad det koste vilde.

Disse Magter skrede nu og virkeligen til at garantere Capitulares deres Valg af Prinds Christian, ligemaade tilstode de Capitulares 12000 Rdlr. for tvende Aars Regierings Vacance, hvorimod Capitulares tillode Bispen at givte sig, og erklærede sig tilfreds med den dem givne Betryggelse imod alle Danske, Keiserlige eller Rigs-Fordringer og Assignationer paa Stiftet.

Fierde Friderich vedblev troelig det Forsæt ikke at berove sine Undersaatter en Fred, hvoraf de høstede tusindfold Frugter. Ofte nok fristede Venskab for Kong

August

August ham til at vove alt for ham; men desuagtet bød Forsigtigheden ham dog at være døv for alle Ruslands og Polens blendende Løfter, saafremt han enten vilde brække med Sverrig eller sende hine Magter Hielpe-Tropper.

Nokfom mærkede Friderich, at Holland og Engelland anspendte alle deres Kræfter for at holde Sverrig varm i Polen. Søemagterne havde ved Alliancer lovet Sverrig at betrygge det for Overfald af nogen nye Fiende, men ogsaa havde de forsikkret Dannemark og Preussen, at ingen af dem af Sverrig skulde blive forurolliget.

Langt foretrak fierde Friderich denne visse Roelighed for den uvisse Uroe, hvori Patkul fra Russisk Side og Flemming fra Polsk-sachsisk Side med deres Planer saa let kunde have styrtet ham. Hvad enten nu Polens Deling skulde foretages imellem Sverrig, Preussen, Rusland, Sachsen og Dannemark, eller og en bevæbnet Mediation skulde fundet Sted, saa er imidlertid saa meget vist: Søemagterne vilde aldeles ikke billige disse Planer, og endnu mindre bifaldt Sverrig dem. Men alligevel havde disse Hindringer ikke tilintetgiort Polens Deling, dersom Preussen og Dannemark kunde forladt sig paa Kong August; men nødvendigen maatte de slette Ydlinger, han valgde sig, de Friller han tumlede imellem, og endeligen den Letsindighed og den hele Riger opædende Ødselhed, som flød deraf, gjøre ham til en ligesaa farlig som byrdefuld Allieret, og ofte sætte ham i den Fristelse at opofre Troe og Love, ja endog Venskab, om det udkrævedes, for at redde sig selv. Alt dette vovede omsider Patkul den 8. Maji 1705, da han var

hos Kong August som Russisk Ambassadeur og Geheimeraad, at foreholde ham. Men denne Frimodighed giorde August saa fiendsk paa ham, at han ikke tog i Betænkning at udlevere ham til Sverrig, hvor han blev radbrækket: et Exempel paa, hvor troeløse kronede Venner ikke ofte ere.

Kong August syntes med alle sine Foranstaltninger til Sverrigs Skade ikke at virke andet end sin egen Undergang. Ved ubesindigen at blotte sit Infanterie fra Cavallerie gav han den Svenske General Rheinschild Leilighed til med 13 Regimenter saaledes at indslutte det i Sachsen, at det der var saa godt som fængslet, og til ingen Nytte opaad Landet og fortærede sig selv. Da Armeen nu saaledes var afskaaren fra Czarens Hielp, tabte selv de bedstsindede Polakker al Tillid til August's Dueligbed baade i Feldten og Cabinettet. Carl 12. gik uden Hindringer til Warschau, lod der sit Creatur, Stanislaus, krone til Polens Konge af Erkebispen i Lemberg, ja lavede endog alting til at giøre et Indfald i Sachsen selv, for ogsaa der ganske at svække August. Alle de giorte Foranstaltninger faldt slet ud for August; thi vel havde Czaren belavet sig paa fra den ene Side med sin Armee under General Feldtmarchal Ogilvy og Prinds Menzicof, fra den anden Side ved Cosak-Hetman Mazeppa, og fra den tredie Side ved det Polsksachsiske Cavallerie under General Poykul, at anfalde Svensken ved Warschau, hindre Kroningen, og twinge Kong Carl til, ved at trække Rheinschild bort fra de Sachsiske Grændser, at skaffe August's indsluttede Infanterie Luft igien; men i ingen Maade blev Planen udført. Der var nemligen mellem Menzicof og Ogilvy opkommen saa uforsonligt et

Had,

Had, at Menzicof, for at betage sin Medanfører al Leilighed til at vise sig, magede, at den Russiske Armee kom til at fattes Proviant, og derved blev opholdt i tvende Maaneder. Cosakkerne vilde ingen anden Ordre adlyde end deres egen Plyndrelyst; de streifede rundt om uden mindste Nytte for Hovedplanen. Poykul var den eneste, der stræbte at udføre den; næsten havde han og i Nærheden af Warschau indsluttet trende Svenske Regimenter under Oberst Nieroths Commando, men just som han skulde angribe dem, paakom der Sachserne efter Sædvane en saadan panisk Skræk, at de endog før Polakkerne, inden Svensken giorde mindste Modstand, saa skiendigen toge Flugten, at deres General, ene tilbageblivende, af Svensken blev fangen og haardeligen af Kong Carl 12. henrettet, paa Grund af at han var en Liflænder, og altsaa havde tient imod sit Fædreneland, uden at det blev betragtet, at han med sine Forældre som et spædt Barn havde forladt Landet. Kong Carl var saa haardhiertet, at han hverken lod sig bevæge af den hele Stokholmske Kongefamilie eller af Poykuls Tilbud, efter udvist Prøve, at giøre Landet 2 Millioner Guld aarligen.

Danzig. Med Svenskens Seirvindinger fulgte Danzigs haarde Behandling. Staden blev opfordret til at udlevere alle dem af Kong August troe blevne Polske Magnater, der havde søgt Tilflugt der. Vel forestillede den, at denne Fordrings Opfyldelse stred baade imod Folkeretten og Byens Rettigheder; men Svensken satte den desuagtet i en Pengestraf af 100,000 Rd. for denne Vægring. Fierde Friderich var ligesaa lidet uvillig

som Kong August selv til med nogle Bataillioner at hielpe Danzig, men de allierede Søemagter vare af en anden Mening, og den Engelske Minister i Kiøbenhavn, Robinson, selv geistlig oplært, siden Bisp, vidste saa snedigen med aandelige Grunde at fange fierde Friderichs Fortroelighed, at ogsaa han lod sig overtale til i ingen Maade at lægge Carl 12. nogen Hindring i Veien.

Coadjutor-Striden.

Med stærke Skridt nærmede nu den gamle Eutinske Bisp, August Friderich, sig sit Endeligt, hvorfor og Administrator i Gottorf lod Capitain Rumsen med et Grenadeer-Compagnie indqvartere sig i Neustadt ved Eutin, for strax, i samme Øieblik Bispen døde, at kunne tage Eutin Slot i Besiddelse; ligesaa fik og den Eutinske Geheimeraad Reitsch tilligemed Hofraad Fortken Ordre til, i Hertug Christian August's Navn, at modtage Stiftets civile Besiddelse og for alting at hindre enhver Dansk Betient eller Soldat fra at tilegne sig den mindste Medbesiddelse af Stiftet. Fierde Friderich lod paa sin Side General Major Løwendal med 2 Regimenter lægge sig ind i Amtet Segeberg, for, efter Befaling saasnart Bispen døde, i Prinds Carls Navn at bemægtige sig Medbesiddelse af Stiftet.

Naturligviis var Administrator ikke vel tilfreds med disse Foranstaltninger, og intet blev ønsket høiere, end at denne Sag i Mindelighed kunde afgiøres med Kong Friderich. Ved Oberst du Cros, der forhen havde været i Dansk, og nu var i Wolfenbyttelsk og Gottorfsk Tieneste, blev der giort Friderich allehaande Forslag om mindelig Forening. Mueligen havde Friderich og handlet vel i at ende denne Sag, inden Bispen var

død,

død, efterdi Administrator, virkeligen inderlig kied af det Svenske overmodige Formynderskab, ved Du Cros havde ladet forsikkre, at der i al fælles Regiering i Holsteen skulde pleies Raad med Dannemark, og at Coadjutoriet, saa vidt det stod til ham, efter hans Død sikkert skulde komme i Friderichs Hænder, naar Stiftet Lybeck blot saalænge han levede, som hans Alderdoms eneste Tilflugt, maatte forblive i hans Vold; ligesom og det Hannoverske-Lyneborgske Huus, for at undgaae at faae en Dansk Prinds saa nær ved det Sachsen-Lauenburgske, selv begyndte at faae Lyst til at sætte en Prinds til Coadjutor. Men da Du Cros i Dannemark var bekiendt for en tvesindet, rænkefuld Mand, troede Friderich, der nødvendigen i dette smigrende Forslag maatte ligge een eller anden hemmelig Hensigt skiult, og altsaa hørte han det blot, men vovede ikke at indlade sig deri.

Bispen i Lybeck døer.

Imedens disse Underhandlinger stode paa, døde Bispen i Lybeck, August Friderich, den 2. October 1705, saa pludseligen, at hans Betiente om Morgenen uformodentligen fandt ham død i Sengen. Let var det nu for de Gottorfske Befuldmægtigede, førend nogen erfoer det allermindste om dette Dødsfald ved den Førstelige Capitain Rumsen at tage Bispesædet, Eutin Slot, i Besiddelse, og altsaa blev det nu for det første umueligt for Prinds Carl at komme til Medbesiddelsen. Capitulet ansaae denne Handling af Gottorf som en Fornærmelse imod sine Rettigheder og protesterede derfor ved Dechant Witzendorf alvorligen derimod. Men unyttig var denne Protestation, da Administrator i Lybeck fandt Leilighed til at overtale Canonici

nici til ikke at tænke paa at sammenkalde noget General-Capitul, hvori, forud vidst, de fleste Stemmer vilde blive paa Prinds Carls Side, men blot at støtte sig ved den af Keiseren forhen i denne Sag afgivne Betænkning.

Prinds Carl, som paa sin Side erklærede alt hvad der var foretaget for ulovligt, og paastod, at Sagen skulde afgjøres for den Keiserlige Kammerret, truede nu med væbnet Magt at ville tilbagedrive al den Gottorfske Vold, der i Eutin var udøvet, saafremt Administrator enten undslog sig for inden en Maaneds Forløb at forlade den med Vold tiltvungne Besiddelse af Eutin, eller vægrede sig for at tillade ham Medbesiddelsen. Vel blev denne Maaneds Frist ved Søemagternes Mægling forlænget til 2 Maaneders Frist, men da man, endog efterat denne Tid var forløben, lod Sagerne forblive, som de vare, skred Kong Friderich til Alvor og lod General-Major Passow den 30. December nærme sig Eutins Slot. Capitain Numsen modsatte sig ikke alene, men lod endog skyde paa Prinds Carls Folk. Passow saae sig altsaa nødt til at bruge Magten; men uagtet han selv, ved at trænge frem, blev dødelig saaret i Knæet, undslog dog de Gottorfske Tropper sig for at lyde Ordre, og forlode deres Post. Nu tog Etatsraad Hanneken i Prinds Carls Navn, efter de sædvanlige Formaliteter, Eutin tilligemed hele Bispedømmet i Besiddelse.

1706.

Coadjutor-Sagen sones at affode Krig.

Da nu disse voldsomme Skridt baade fra Gottorfsk og Dansk Side vare giorte, troede man almindeligen, at en Krig i Norden

den maatte være unndgaaelig. Thi Prinds Carl vilde ikke forlade Bispedømmet, med mindre en lovlig Keiserlig Dom frakiendte ham det; og alt for mange Voldsomheder og Uretfærdigheder, hvilke og allerede af de Prinds Carl hengivne Capitularer vare indberettede til Keiseren, havde Gottorf, siden Bispens Død, begaaet, til at være villig til at indskyde sin Sag under denne Domstoel. Gottorf vedblev derfor heller at foragte Retten, forlade sig paa Magten, true som før med Sverrig og Hannover, ja endog at søge at trække denne Sag ind under den Travendalske Freds Garantie, og til denne Ende at kalde sine 3 Regimenter tilbage fra den Engelske og Hollandske Tieneste. Hannover talede i samme Tone. Det erklærede, at det, hvis det skulde komme til Krig i Norden, strax vilde trække sine Tropper fra de Allierede, og disse belob sig, efter de Lyneborgske Ministres Foregivende, til 17,000 Mand. Sverrigs Trusler vare ogsaa farlige. Det truede at sende alle de i de Tydske Provindser liggende Svenske Tropper, forøgede med Rheinschilds Corps fra Polen mod Holsteen. Men alt dette kunde ikke skrække Kong Friderich. Ret godt vidste han, at hverken Sverrig eller Hannover formaaede at sende 6000 Mand imod ham, særdeles da det var bekiendt, at Kong Carl var meget trængende til den Gave af 100,000 Pund Krud, Dronning Anna sendte ham; at hans General Güldenstierne ikke kunde sætte sit Svenske Corps i Stade i marchfærdig Stand, førend Administrator i Gottorf gav ham et Forskud af 50,000 Rdlr., og at disse tvende hoittalende Gottorfske Allierede vare inderlig glade over den Maaneds Frist, Søemagterne havde forlangt, for at dæmpe Krigsluen i Asken.

Ingen

Ingen Frygt for nogen Overmagt var i Stand til at bevæge Kong Friderich til at afstaae fra den Beslutning at forsvare Prinds Carl imod Vold, og ene lade Sagen komme an paa en retfærdig Keiserlig Dom; og for at vise, hvorlidet han frygtede for de truende Magter, lod han ikke allene 3 Bataillioner i September 1705 transportere fra Kiøbenhavn til Holsteen, men befalede endog alle sine Regimenter i Danmark at være i marchfærdig Stand, ja lod end ydermere Holland og Engelland vide, at han, saafremt de trak Coadjutor-Striden ind under den Travendalske Garantie, eller tillod nogen Gottorfsk eller Lyneborgsk Militie at forlade deres Armee, strax vilde kræve sine 20,000 Mand tilbage af de Allierede. Trusselen virkede.

Efter den Ærbødighed man havde for Kong Friderichs Bestandighed baade i Tilsagn og Løfter, besluttede Keiseren, Engeland, Preussen og Holland eensstemmigen at forsikkre, at Coadjutor-Striden intet skulde have med den Travendalske Fred at giøre; at Collisionen imellem det Lybske Stifts Capitulares skulde forblive en Sag imellem dem selv indbyrdes og fremmede Magter ganske uvedkommende, og at de paa ingen Maade vilde trække den ind under den Travendalske Freds Garantie. Kongen af Preussen havde reent bortgivet sin fri Villie, ved at giøre Dannemark og Sverrig det samme Løfte: han var derfor nød til at være neutral. Sverrig og Hannover vare altsaa de eneste Magter, Kong Friderich behøvede at frygte for eller rettere holde noget vaaget Øie med.

Sverrigs Deel i Coadjutorstriden.

Den Svenske Nation ønskede af Nødvendighed, at Krigen maatte bryde

løs

løs imellem Dannemark og Sverrig, thi da havde Kong Carl 12. været nødt til at ende den Polske Krig, slutte Fred med de Allierede, og trække sig til Holsteen; og da havde han efter indgaaet Fred med Dannemark allene havt Moskau til Fiende. Daglig erfoer Sverrig, at Czaren var det en langt farligere Fiende end alle de andre, Kong Carl skabte sig selv, eller rettere hans Yndling, Grev Piper, snart efter Engelske snart efter Franske Pengetilskyndelser, fik ham til at stride imod. Den Troeskab viste Pipper de krigende Magter, at han holdt Kong Carl fast i Pohlen. Men hvor fornedrende var det ikke for den Kongelige Magt, at Carl af kronet Egensindighed og Ufornuft, men meest for ikke at stoppe Tilløbet til Pippers Guldgrube, intet Øre vilde laane til den store Oxenstiernes ypperlige Tanker om den Polske Krigs Unødvendighed!

Ingen glædede sig mere over dette Fredsbrud i Norden end Czaren og Kong August i Polen; thi disse ventede nu, at Sverrig skulde svække sin Magt i Polen saaledes, at de der kunde faae frie Hænder igien. I dette Øiemeed maatte den Russiske Ambassadeur Patkul, og den Sachsiske Envoye, Grev Flemming, efter deres Herrers Befaling, med den Kongelige Danske Plenipotentiarius, Jessen, i Lausnitz holde en Conference, ved hvilken der blev giort et Udkast til en Alliance af følgende Indhold:

1) Skulde Czaren og Kong August imod alle og enhver forsvare Prinds Carl som Lybecks Bisp, indtil Keiserens endelige Dom var fældet.
2) Vilde Czaren, naar det kom til Fredsbrud med Sverrig, sende Kong Friderich de 6000 Russer til

til Hielp, som i Lausnitz bleve commanderede af Patkul.

3) Vilde Czaren give Subsidier i Penge til Flaadens Udrustning; og

4) Skulde ingen af disse trende Allierede slutte Fred med Sverrig uden paa det Vilkaar, at Sverrig vilde erstatte Dannemark de for 130 Aar siden dette Rige fralistede Lande, og sætte Regieringen over Hertugdømmet Slesvig-Holsteen paa samme Fod, som den havde været under Kong Christian 4de.

Patkul ilede fra denne Conference til Berlin, for ligeledes med Preussen at negotiere en Tractat imod Sverrig. Men hastigen stødte nu tvende uventede Tilfælde begge disse Tractater over Ende. Det første Tilfælde var det, at Patkul, tilligemed sine Folk og Papirer, den 19. Februarii 1705 af det Sachsiske Ministerium blev tagen i Forvaring og meget slet behandlet.

Forundret blev enhver over det Indgreb, man ved denne Mishandling imod en Russisk Ambassadeur, giorde i Folkeretten; forovrigt ansaae man det for, at antaste en Mand, der beklædte en Værdighed som var uantastelig. Alle Staters Envoyer indkom med Ansøgninger for Patkul; de Danske og Keiserlige talede især med Eftertryk imod denne Arrest. Men forgieves var alt; thi Patkuls Aabenhiertighed i at sige Kong August hans Feil havde saaledes forbittret denne usle Monarch, en Mand, der ikke kiendte større Misgierning end Friemodighed imod kronede Hoveder, at det var blevet ham et urokkeligt Forsæt at rødde denne imod sin Herre, Czaren, ærlige Tiener af Veien, særdeles da han derved tillige opnaaede,

at

at Patkuls Død skrekede ham for, Czaren ikke mere blev fraraadet at befatte sig med den tvesindede og svage August. Patkul var altsaa for evig dømt og kunde saa meget mindre frikiendes, i hvor uskyldig han end var, som han havde de sorte Sachsiske Ministre til Banemænd, fordi han ofte havde lagt deres Egennytte, Falskhed, Ukyndighed og nedrige Ränker for Dagens Lys. I sit haarde Fængsel maatte han forblive, og i hvor meget end Czaren truede og ivrede, udrettede han dog aldeles intet, særdeles da man i Dresden var alt for vel overbeviist om, at han paa ingen Grund lod sig bevæge til midt i Krigen imod Sverrig at forlade Kong August.

En Følge var det, at ovenanførte Tractat imod Sverrig ikke kunde komme til Virkelighed, da Patkul, som Sielen i samme, var berøvet sin Virksomhed; men hertil kom endnu en anden Hindring, nemlig den, at den Sachsiske Armee ved Frauenstadt, commanderet af den store General Schulenborg, den 13. Februarii 1706, ganske blev slagen af den Svenske General Rheinschild, og at 6000 Russer næsten alle bleve dræbte paa Stedet.

Denne Bataille var den vigtigste i den hele Polske Krig; thi Svensken var denne Gang, ligesom 1656, indsluttet paa alle Kanter. I Litthauen holdt Czaren Kong Carl varm. Fra Weichselen af kom Kong August med nogle 1000 Mand imod Rheinschild: fra Cracau kom det Polsk-Sachsiske Cavallerie imod ham; og Schulenborg rykkede med en udvalgt Armee lige imod Rheinschilds Centrum. Schulenborg kunde ikke fortolke sit Nederlag anderledes end som en umiddelbar Guds Straf. Thi aldrig saasnart marcherede Fienden imod hans meget vel exercerede og forsynede Armee, førend den blev over-

overfalden af en saadan panisk Skræk, at hele Regimenter af samme toge Flugten uden at give en Salve, og det Russiske Infanterie strakte Gevær og paa deres Knæe bade Svenfken om Naade, men bleve alle i denne Stilling ubarmhiertigen af Svenfken nedsablede og slagtede. Denne uhørte Gruesomhed undskyldte Reinschild med sin Konges udtrykkelige Ordre til ikke at maatte belæsse sig med nogen Russisk Fange. Men Følgen af denne Gruesomhed var og den, at Rheinschild fra dette Øieblik af stedse blev forfulgt af Ulykken. Vel trak han rolig ind i det udtærede Sachsen, men der sammendyngedes Ulykker paa Ulykker, Uretfærdigheder paa Uretfærdigheder, og Guds Straf forfulgte uasladeligen Svenfken.

Den Lybekfke Strid endes.

Efter dette Sachsens Nederlag blev denne Magt anseet for død i Europa. Kong Friderich mærkede nu nok, at han ingen havde at forlade sig paa uden sig selv: han raadede derfor sin Broder, Prinds Carl til at imodtage det af Søemagterne tilbudne Equivalent for Stiftet Lybeck. Prindsen fulgte dette Raad, og Sagen blev da den 8. Martii med den Engelske Minister Vernon saaledes afgiort i Kiøbenhavn, at Prinds Carl skulde erklære sig tilfreds med, at Keiseren tildømte Holsteens Administrator Stiftet Eutin, imod at han for Stiftets Afstrædelse skulde aarligen udbetales af Engelland 4000 Pund Sterling og af Holland 4000 Rdlr. Banco.. Men med denne Ende paa den Eutinske Sag var Baron Görtz ikke fornøiet: han paastod, at Gottorf ikke skulde imodtage Eutin af andres Hænder end dets Garandeurers, nemlig Sverrigs og Hannovers. Søemagterne bleve høiligen forundrede

over

over denne nye Vanskelighed, og Enkehertuginden selv, Hedvig Sophia, samt det Hannoverske Ministerium forekastede Görtz med Vrede Folgerne af disse i sig selv blot for Chicanens Skyld opdyngede Vanskeligheder. Men omsider gav Gottorf efter, og den Engelske Resident i den Nedersachsiske Kreds, Wich, imodtog den 19. April af Prinds Carls paa Eutin Slot værende Secretair, Bauman, Nøglen til Eutin, hvilken derpaa af Wich og den Hollandske Minister blev overleveret Administrator, tilligemed et Brev fra Dronning Anna, omhandlende, at denne provisionelle Overdragelse af Stiftet Eutin til ham aldeles ikke maatte formindske noget i Prinds Carls Ret til samme, og at det med denne Sag skulde forblive in statu quo, indtil den endelige Dom i samme engang i Tiden kunde blive afsagt.

Carl 12s. Indbrud i Sachsen.

I September Maaned trængte Kong Carl med sin hele Armee, tillige med Kong Stanislaus og dennes Polske Tilhængere, igiennem Schlesien ind i Sachsen, hvilket foraarsagede ikke liden Opsigt i det hele Europa. Dronningen af Polen begav sig til Nyrnberg, Enke-Churførstinden tilligemed Churprindsen, den Gang 10 Aar gammel, forføiede sig til Holsteen og blev i Altona og Rendsborg med al passelig Værdighed imodtaget og defraieret. Ikke lidet bestyrtet blev Keiseren over dette Indbrud, da Svensken hverken havde underrettet ham derom, eller af ham udbedet sig Tilladelse til at marchere igiennem hans Land Schlesien. Desuden var Keiseren tilligemed det Tydske Rige ligesom og Søemagterne og Preussen, i Kraft af den af Hertug Marlborough i Berlin med disse

Magter

Magter oprettede Alliance, forbunden til at betrygge Sachsen for sligt et Overfald; og altsaa syntes Sachsen meget sikker under saadan Beskyttelse. Men til Uheld havde alle disse Magter selv Hænderne for fulde til at kunne staae Sachsen bi med andet end venskabelige Begieringer og Bønner, og disse frugtede aldeles intet hos Carl 12. Frankrige derimod haabede at høste store Fordele af dette Overfald, thi det lod nu som Baiern paa nye kom i Oprør imod Keiseren, og var tilsinds at indsætte sin fortrængte Churfyrste igien: dersom Sverrig altsaa havde giort fælles Sag med Baiern, havde Dannemark været nødsaget til at forene sig med Keiseren.

Saasnart Svensken nærmede sig Sachsen, besluttede Kong August at opofre Polens Krone for at redde sine Arvelande. Ved at sende en Fransk Officier til Stanislaus's Gemalinde overlod han sin Vederpart Kronen paa Vilkaar, at Sachsens Invasion derved skulde hemmes.

Altranstadts Fred.

Den 16. Augusti sendte August sine to Geheimeraader, Imhoff og Phingsten, til Kong Carl 12. med Ordre at slutte Fred, i hvad den end skulde koste, og den 24. September blev den og med Pipper i den Svenske Leir hemmeligen sluttet og skrevet paa det Charte-Blanche, de Sachsiske Ministre medbragte. Allerførst blev denne til Altranstadt sluttede Fred bekientgiort ved en 10 Ugers Vaabenstilstand. For Kong August's Skyld blev Freden holdt hemmelig, thi ikke saa hovedkulds kunde han trække sig ud fra Russerne, og selv efter Fredens Slutning maatte han den 29 October i Forening med Først Menzicof slaae den Svenske General

ral Mardefeldt ved Colitsch, og tage en stor Mængde Svenske til fange. Vel blev Carl 12. yderst opbragt da han erfoer dette Nederlag; med at brække Freden og skiende og brænde i Sachsen truede han; men endeligen lykkedes det dog Kong August at retfærdiggiøre sig for denne Bataille. Svensken publicerede selv den Altranstadtske Fred, og dermed blev det hele Negociations-System i Sachsen forstyrret og tilintetgiort. Befatte sig med Kong August kunde altsaa ingen, og virkeligen havde ogsaa Kong Carl ikke allene selv, efter det sidste Nederlag, tabt al Lyst til for det første at brække med Keiseren, men umueligt var det ham og, om han end havde villet, da hans Overherre, Grev Pipper, af de Engelske Guineer var bleven overtydet om de Allieredes, følgeligen ogsaa Keiserens retfærdige Sag.

Patkul udleveret.

Af den Altranstadtske Fred, der er trykt og i hver Mands Haand, vil man see, at een af dens Puncter betinger Patkuls Udlevering til Svensken. Carl 12s. og Pipers vilde Hevngierrighed kunde ikke mætte sig, uden at den store Patkul, den Statsmand der først lærte Rusland at blande sig i og faae Magt over Europa's Cabinetter, paa Polsk Grund, den 18. October 1707, blev levende radbrækket.

Hvo kunde andet end hade de Sachsiske Ministre, der ene af personligt Had skyndede paa Patkuls Ulykke! Freden var sluttet med Svensken, og ingen fra Svensk Side var der, som talede om Patkul: de Sachsiske fredsluttende Ministre erindrede Kong Carl 12. selv derom. Men disse Ministres velfortiente Løn fulgte deres Ondskab i Hælene: de bleve selv den 11. Maii 1707 haardt fængs-

lede/

lede, Imhoff døde som Fange, og den ham overlevende Phingsten kunde ikke forsvare sig imod de Beskyldninger af Kong August, at han og den Døde i at slutte Freden havde overtraadt deres Fuldmagt. Virkeligen havde de eiheller holdt nogen saadan Protocol, at Kong August dermed kunde bevise Svensken det Løvte, at han vilde forlade Sachsen, saasnart Freden var sluttet, ja eengang kunde der bevises, at Pipper skulde have lovet Kong August Formildelse i visse haarde Puncter, naar han personlig indfandt sig hos Kong Carl. Intet blev nogentid opfyldt fra Svensk Side, intet skriftligt Beviis, hvoraf Carls Troeløshed kunde godtgiøres, formaaede man at føre imod ham; og altsaa blev Svensken staaende i Sachsen. August arbeidede vel af alle Kræfter paa at overtale Søemagterne tilligemed Dannemark og Preussen til at fordre en Forklarings-Tractat over den Altranstadtske Fred. Men Søemagterne havde Hænderne for fulde, til at blande sig deri; Kong Carl hadede alt for meget alt, hvad der lignede Tractater, til at være villig dertil, og Kong August selv var ikke meget begierlig efter at see denne Fred evig vedligeholdt, da den fra hans Side blot var udkastet som en Lokkemad til at forplante Krigen fra Sachsisk til Russisk Grund. Han var derfor ene betænkt paa, saasnart han havde faaet Luft, at formaae de ham endnu hengivne Polske Magnater (hvoraf de fornemste vare Primas Regni Szembeck og Storkronfeldtherren Sintovsky) til at skulle reclamere deres Kong August igien under det Paaskud, at ingen Polsk Konge maatte afstaae Kronen uden med Republikens Tilladelse. Svensken selv rettede sig næsten i ingen Punct efter den Altranstadtske Freds Forskrivter, og alle de andre Magter,

ſier, endog de der havde erkiendt Stanislaus for Konge, raadede nu Kong August til at bryde denne Fred.

Fierde Friderich fredelig-ſindet imod Sverrig.

Fierde Friderich havde aldrig erkiendt Stanislaus for Konge: han havde befalet ſin Legations-Secretair Jeſſen ene at henvende ſig til Primas-Regni Szembeck, ſom den der var at anſee for Statens overſte Lem næſt Kongen ſelv; et Forhold, hvorved Kong August's Sager virkeligen vandt ſaameget, ſom deres forvirrede Tilſtand tillod. Tydeligen nok lagde Kong Friderich for Dagen, hvor liden Lyſt han havde til Krig, da han paa ingen Maade var at formaae til at indgaae nogen Forbindelſe, der kunde ſiges at ſigte til Sverrigs aabenbare Skade. Men ſaa omt blev fierde Friderich ikke behandlet af Carl 12., thi ofte nok blev Dannemark haardt truet med Overfald for den Eutinſke Sags Skyld fra Svenſk Side; ja Kong Carl lod endog Friderich vide, at han, ſaaſnart han var færdig med Sachſen, Polen og Czaren, ikke ſkulde forſomme, ufortsvet at hevne ſig paa Dannemark.

Saaledes vedblev man ſtedſe at viſe ſig fiendtligſindet imod Kong Friderich. Aar 1706 den 25. Maii lod Kong Carl ved ſin Miniſter i Haag, i Forening med de Gottorfſke Reſidentere, Kong Friderich fremſtille ſom den, der vilde bræk̃e Freden i Norden, ſkiønt det var ham ſelv, der truede med Overfald fra den Holſteenſke Side, derſom Friderich ikke gav efter i den Eutinſke Sag. Men alle diſſe Paafund vare unyttige: Friderich var ikke at forlede til at afvige fra den Neutralitets-Plan, han havde lagt; og Senatet i Stokholm ſelv kunde ikke andet i deres Relation til Kong Carl end lade

ham vederfares den Ret, at han var en retfærdig, billig og roelig Naboe, en Roes han virkelig fortiente af Sverrig for sin Menneskekierlighed, hvilken endog gik saa vidt, at han, uden at indlade sig i nogen Strid, udleverede Sverrig de paa Bornholm strandede 250 Russiske Fanger. Mægtig nok til at røre hans gode Hierte var den eneste Bevæggrund, at det var bedre at være eftergivende end ved Uvillighed give den gruesomme Kong Carl Leilighed til, hellere at lade sine Fanger nedsable, end sætte sig i Fare for at miste dem, om de skulde have det Uheld at komme paa neutralsk Grund.

Meirkrone, Dansk Ambassadeur, bliver kudt efter i sin Vogn.

Engelland, Holland og Keiseren, maatte nødvendigen være fierde Friderichs Venner. Hans Tropper viste uskrømtet Tapperhed i disses Sold, uagtet de hverken bleve betalte eller forstærkede, saaledes som de havde Ret til at fordre. Slaget ved Ramelie blev allene afgiørende Tab for de Franske ved de Danskes Hielp, thi disse kom just til, da Feldtslaget var begyndt, og Oberst Bonartz Oldenborgske Dragoner havde den Ære ene næsten at have sprengt den Franske Garde til Hest. De Danske Generaler, Hertugen af Würtemberg og General Scholten, tilskrev man for en Deel Æren af Flanderns og Brabandts Overgivelse til de Allierede. Men det Franske Hof var nedrigt nok til at hevne sig over de Danske Troppers Heltemod, ikke allene ved at befale den agtværdige vaabenløse Olding Meirkrone, Dansk Ambassadeur i Paris, inden 8 Dage at forlade Frankrige, men og ved paa Reisen at lade skyde ind i hans Karet, hvor Skuddet da traf en ung Herr v. Rumsen, der sad

i Vog-

i Vognen hos Ambassadricen. Imidlertid var dog denne Dame saa resolveret, at hun, for at redde sin Mand, sprang ud af Vognen og raabte til Partigiengerne: „O, min Mand faldt død for Skuddet!" Morderen forlod ved denne Efterretning Vognen, og til Vished blev nu Formodningen derved, at de Franske Partigiengere ikke gik videre, end til at ende det Liv, de havde Befaling til. Ikke nok kan Frue Meirkrones Gielsnærværelse prises, men eiheller nok kan de Franske Ministres nedrige Hevn foragtes og afskyes af de Danske.

Fierde Friderich nær ved at blive Mediateur.

Ikke let skulde det kunne udfindes, af hvad Aarsag de allierede Søemagter ikke med Glæde valgte fierde Friderich til Fredsmægler, da man dog fra Fransk Side allerede begyndte hemmeligen at arbeide derpaa, da Prinds Georg grundfæstede i Engelland Friderichs Roes for den i Krigen udviste Upartiskhed og Fredsommelighed, da den brave Danske Envoye, Johan Heinrich von Stocken, havde sat Kong Friderich i megen Agtelse i Holland, da Keiseren ganske var bleven Friderichs Ven, fordi han, ved at stadfæste den 9de nye Churværdighed i det Hannoverske Huus, ikke som alle de andre Tydske Førster havde betinget sig nogen Fordeel, og endeligen da den Ryswichske Fred havde lært de Allierede og den Svenske Minister Lilienroth havde givet dem saa mange Prøver paa, at Sverig var saa ganske i Frankriges Vold, at det aldrig afveg fra dette Riges Fordeel og Villie.

For at stadfæste, hvad vi have sagt, ville vi allene beraabe os først paa Strasborgs Overgivelse til Frankrige og dernæst paa den Skiebne, den Protestan-

tiske Religion havde, da den ovenmeldte Freds-Tractats femte Artikel bestemmer, at Religionerne skulde forblive paa samme Fod, som de vare for den Ryswichske Fred, det er: at den Protestantiske skulde forfølges og undertrykkes i de Catholske Lande. Pfaltz aflagde efter Freden sørgelige Beviser nok paa denne Sætnings Rigtighed.

Men al den Tilbøielighed uagtet, der viste sig i Frankrige til at have fierde Friderich til Fredsmægler, forlod denne Stat sig dog alt for meget paa Sverrig til at kunne overtale sig til at vælge ham. Imidlertid viste det sig dog bedre hen, at Frankrige, ikke fornøiet med Sverrig, fortrød, at det ikke havde valgt Dannemark; men da var det for seent, da havde Hoffets Plan taget en anden Vending: Dannemark skulde selv paa den Tid være en krigførende Magt.

Ved det Wienske Hof mødte der Friderich intet andet end Høflighed, men denne fortiente han og virkeligen for den Oprigtighed og Standhaftighed, han havde viist, ved at lade sine Tropper stride imod Oprørerne i Ungarn, hvor usselt de end bleve lønnede af Keiseren. Den Danske Minister Weiberg imodtog af Keiseren Belehning paa Holsteen og Oldenborg, dog med det Vilkaar, at den sidste Belehning ikke skulde bekiendtgiøres for Weser-Toldens Skyld, førend Svenſken var rykket ud af Tydskland.

Gottorfske Stridigheder fra 1706 til den Svenske Kriags Begyndelse.

Det Gottorfske Huus var saa indviklet med Sverrig, at det aldrig aflod at fornærme fierde Friderich. En Hoved-Aarsag dertil var den, at dets Ministre ikke vidste at skaffe sig Værd, uden allene ved at smigre Kong Carl

12., den Mand, der aldrig var glad, uden naar Dannemark blev krænket, eller ham selv kunde forskaffes nogen god Leilighed til, med Krig og til beleilig Tid, at anfalde Friderich og vise Dannemark, hvor yderlig han foragtede og hadede det. Nogle af det Gottorfske Huses Uforskammenheder imod Kong Friderich ville vi her anføre med Høiers egne Ord.

Rantzauske Sag.

Christian Detlev, Greve til Rantzau, havde ved sin utidige Haardhed og Gierrighed bragt sine Undersaatter til en saadan Grad af Fortvivlelse, at de brugte al muelig Magt og Modværge imod ham. De tvang ham til først at udlevere dem nogle fængslede Bønder, og dernæst at flygte, dersom han ikke vilde staae Fare for at miste Livet. For omsider at skaffe sig Roelighed, imodtog han et Compagnie Hertugelige Dragoner: dette skulde tæmme hans Bønder. Men tvertimod Formodning strede disse Dragoner imod ham selv. Dette var gaaet til paa følgende Maade.

Den Gottorfske Minister, Baron Görtz, havde, ved Hielp af Kammerfiscal Schneider og den Grevelig-Rantzauske Raad Stricker, hemmeligen aftalet med Rantzau's Undersaatter, at de skulde gaae ind med en Memorial til det Gottorfske Hof og udbede sig Beskyttelse af samme imod deres Tyran, foregivende, at de, paa Grund af at de forhen havde udgiort et Hertugelig Amt, ansaae Hertugen for at være deres rette Landsherre. Denne Ansøgning blev vel optagen af Gottorf, og den Hertugelige Lieutenant, som laae i Grevskabet med Escadronen, fik ufortøvet Ordre at forsvare Undersaatterne imod Greven.

I Aaret 1706 i Januarii Maaned paastod det Gottorfske Huus, i Følge Reductions-Retten, at ville tilkiøbe sig Grevskabet Rantzau. Grunden til denne Paastand maa hentes længere tilbage i Tiden, nemlig fra Aaret 1640, i hvilket Allodial-Grevskabet Holsteen eller Pinneberg tilhørte de Schauenborgske Arvinger, men efter den sidste Arving, Grev Otto's Død, af hans Enke blev solgt og afhændet til Kong Christian den 4de og Hertugen af Holsteen. Begge disse Herrer toge Deel i disse Lande i Forhold af det, enhver af dem havde forstrakt derpaa og betalt derfor. Hertug Friderich fik nemligen for sin Førstelige Andeel Amtet Bramstedt, hvilket han strax derpaa igien solgte til den Kongelige Danske Statholder Christian Rantzau, og mod 201,000 Rdlr. Species Erlæggelse overgav ham Skiøde baade paa Amtet og paa alle dets Herligheder og Rettigheder. I dette Kiøb havde alle de Schleswig-Holsteenske appanagerede Prindser samtykket, ligesom og Kong Friderich den Tredie strax gav det sin Garantie. Af Keiser Ferdinand den Tredie blev dette Amt ophøiet til et Allodial-Grevskab og tilstaaet flere Herligheder end de sædvanlige, for Exempel den: at Greven endog skulde nyde Rigsførste-Rang og Votum paa den Westphalske Rigsbænk. Aar 1669 indsatte Grev Detlev Rantzau Dannemark til Arvefølgen efter sig i Grevskabet Rantzau, saasnart Arvingerne af Mandkiønnet uddøde. Denne Eventual-Dispostion blev den 6. Julii 1671 confirmeret af Keiseren, men ubekiendt var den det Gottorfske Huus, indtil nu da den Grevelige Raad Strych aabenbarede denne Dispostion for Baron Gørtz, og denne foretog sig at berøve Kongen af Dannemark denne Fordeel. Baronen

blev

blev gaaen til Haande heri af adskillige Jurister, iblandt andre af Etatsraad Eyben, hvilken forsikkrede, at Bramstedt Amts Alienation var af Hertug Johan Adolph Aar 1608 foretaget tvertimod den første Fødsels-Ret, og var altsaa ganske ulovlig. Ved Du Cros's Arbeide hos den Westphalske Kredses Directorer: Sverrig, Bremen og Wolfenbyttel, bragte Gørtz det saa vidt, at de i Grevskabet Rantzau indrykkede Gottorfske Dragoner bleve ansete for Kreds-Tropper, indlagte for at beskytte Undersaatterne imod al Vold og Mishandling. Strax derpaa bleve disse Dragoner igien omskabte til Gottorfske Tropper, og nu tog det Gottorfske Huus Grevskabet Rantzau med Magt, afsatte Greven, og lod Undersaatterne sværge Gottorf Hyldings- og Troeskabs-Eed. Greven klagede til Keiseren over Vold, blev understøttet af fierde Friderich som Medarving til Grevskabet, ja end ikke Sverrig selv eller nogen anden vovede at bifalde de Gottorfske Voldsomheder imod Greven. Keiseren befalede Gottorf at give Grevskabet tilbage uden mindste Vegring eller Forbeholdenhed, og paalagde tillige Grevskabets Undersaatter, under en Mark Guldz Straf, at underkaste sig Greven igien. Men nogle Dage førend denne Keiserlige Befaling kunde blive bekiendtgiort, havde den Svenske Minister Lisserheim og den Wolfenbyttelske Du Cros foretaget sig, tvertimod de Forsikkringer, de havde givet den Danske Resident Hagedorn, uden deres Hoffers Ordres at declarere Grevskabet at være i Kredsens Sequestre, følgeligen blev nu de Gottorfske Dragoner atter erklærede for Kreds-Tropper. Denne partiske Behandling kunde hverken Sverrig eller Wolfenbyttel bifalde; men da de paa en vis Maade fra Begyndel-

gyndelsen af havde bifaldet denne Sag: saa understøttede de endnu samme hemmeligen, lode 60 Mand Wolfenbyttelske Tropper uformærkt snige sig over Elben og Kongens Territorium ind i Bramstedts Amt, og toge i den Nedersachsiske Kredses Navn Grevskabet i Besiddelse, efterat Baron Gørtz havde løst Undersaatterne fra den Eed, de havde svoret Gottorf. De Gottorfske Dragoner trak bort, og en meenederisk Grevelig Betient, Samuel Prætorius, blev udnævnt til Interim-Kredsforvalter over Grevskabet. Keiseren befalede derpaa Kredsdirecteurerne at ophæve denne imod Rigslovene stridende Kreds-Sequestration.

Fierde Friderich lod 1706 den 4. August udgaae et Patent imod Gottorfs uretfærdige Behandling i denne Sag. Største Grund havde han til dette Patents Bekiendtgiørelse, thi det var uden at have indhentet alle Kredsførsternes og Stændernes Stemme, at de Nedersachsiske Kredsdirecteurer ulovligen havde taget dette Land i Sequestro. Men denne aabenbare Forurettelse uagtet, maatte Kong Friderich dog endnu give efter for Omstændighederne. Keiseren var nødt til at holde Mine med Svenfken, som nu var faldet ind i Sachsen, og Grev Rantzau var for sin Gierrighed og Gruesomhed i lige høi Grad foragtet baade af Fiende og Ven. Følgelig giorde Baron Gørtz sig meget Haab om at forskaffe sig en Keiserlig Dom til sin Fordeel, særdeles da der paa den ene Side ingen var, som med Klem vilde tale for Grev Rantzau, og der paa den anden ikke af Baronen blev sparet paa Penge, for at kiøbe en saadan Dom.

Oven-

Gottorf vil afskaffe fælles Regiering i Holsteen.

Ovenanførte fornærmelige Omgang imod Kong Friderich var ikke det eneste Bevis paa, hvorledes Gottorf ved Sverrigs Overmagt prøvede paa at tvinge Dannemark til at afstaae sine virkelige Rettigheder. Ogsaa vilde Gottorf ophæve den imellem Dannemark og samme vedvarende fælles Regiering i Holsteen. Gørtz, som stod i den Troe, at man maatte fiske i rørte Vande, efterlod ikke at benytte sig af den Angest, han vidste, Carl 12, som stod med en seierrig Armee i Sachsen, og let til Fordeel for Frankrige kunde vende sine Vaaben imod Keiseren, havde sat denne og det Tydske Rige i. Men Lykke var det for disse, at Grev Pipper elskede høiere de Engelske Guineer end de Franske Louisd'orer. Planen til den fælles Regierings Afskaffelse i Holsteen lagde Baron Gørtz paa følgende Maade. Han affordrede de Førstelige Landraader deres Betænkning, om det ikke var raadeligt at ophæve den fælles Hertugelige og Kongelige Regiering, særdeles da deraf reiste sig saa megen Uenighed, hvorpaa nu Grev Rantzaus Sag var et saa talende Bevis. Disse gode Jorddrotter, som hverken vilde tiltrække sig deres Efterkommeres Forbandelse, eller strax udsætte sig for det Gottorfske Hofs Unaade, svarede herpaa, at dette var indflettet i saa mange offentlige Tractater og omgiærdet med saa mange Mægtiges Garantie, at de ansaae sig meget for svage til at tilraade noget, som afveg fra det engang Garanterede, men at de gierne saae, at man gik frem efter Lovene imod de ulydige Landstænder, ligesom in Specie imod Grev Rantzau. Cantsler Præsident Friderich Rantzau til Knoph var den eneste, der reent ud skrev, at den fælles Regiering i Hertugdømmerne

merne var i alle væsentlige Dele den gamle Regierings-form, og at afskaffe denne var at vende op og ned paa Hertugdømmernes indvortes Forfatning, en Ting, hvortil nærværende Gottorfske Formynderskab hverken var tvunget eller berettiget, ja at endog Følgerne kunde blive meget farlige baade for Undersaatterne selv og for Formynderskabet, da Fredsbrud med Dannemark vilde blive undeblivelig, Krigen formedelst Alliancerne i den nedersachsiske Kreds gribe om sig, og Gottorf, som Kilden til al denne Ulykke, kun have liden Tak at vente sig baade af Ven og Fiende.

Denne patriotiske Friemodighed mishagede Gørtz saa meget, at Rantzau fik sin Afsked. Men dog mislykkedes Planen, og Gottorf maatte endog paalægge Adelen evig Tavshed for at skiule dette Feiltrin.

Gottorfs skrømtefulde Forslag til Forlig.

Uophørlig vedblev Gottorf efter Evne at harme Kong Friderich. Den Gottorfske Secretair Sandhagen i Kiøbenhavn blev beordret fra sit Hof ivrigen at arbeide paa at jevne de Kiæremaal, der vare Gottorf og fierde Friderich imellem. Men dette var ikkun Blendeværk. Thi da fierde Friderich paa gammel Viis vilde anstille Conference over Tvivlsmaalene i een af sine egne Byer uden mindste Tilstød af Fremmedes Hielp: viste Gottorf strax, at dets Forligelsemaal ikke var oprigtig. Det fordrede ikke allene, at Sammenkomsten skulde holdes i Hamborg, men det forlangte endog Tilstød af sine Garants, og bevistе sin Paastands Gyldighed med en Artikel: nemlig den 11te i den Travendalske Fred, som var opfyldt og sat ud af Kraft ved Forliget af 1701 i Hamborg imellem

lem Gottorf og Dannemark. Ja Sandhagen paaskjød ganske kiek, at Gottorf aldrig vilde holde nogen Conference med Dannemark uden allene i Hamborg. Kong Friderich forlangte under Paaskud af den sildige Aarsens Tid Conferencerne udsatte; ogsaa var det en nødvendig Forsigtighed at see, hvorvidt Følgerne af Kong Carls Indfald i Sachsen vilde gaae. Herover blev Baron Gørtz saa opbragt, at han den 26. November 1706 i det Gottorfske Statsraad overleverede en Statsbetænkning, der for sin Mærkværdigheds Skyld, og fordi den, troeligen fulgt paa Gottorfs Side, indeholder Kilden til alt det Onde, Gottorf har tilføiet Dannemark, virkeligen fortiener at indrykkes her.

Gørtz's Raad imod Dannemark.

Gørtz begynder med at udvikle Kong Carl 12. velmenende Sindelaug imod Gottorf, og at vise, at han nu, som Seierherre over Kong August og en Skræk for alle andre Magter, med et eneste Ord kan udvirke for Gottorf alt, hvad han vil. Denne Leilighed skulde Gottorf benytte sig af imod Dannemark, et Rige, der meget vel bekiendt med det ublide, det har at stride imod, ikke veed nogen anden Tilflugt, end den ved Opsættelser at forhale Tiden. Men skiønt det ikke var denne Krone beleiligt at slette Uenighederne nu, saa vilde det dog være let at tvinge den til at begynde paa Underhandlinger, naar Kong Carl for Exempel bestemte Januarii Maaned 1707 til Termin for deres Begyndelse, og da vilde det være let at faae Gottorfs Garants til i Hamborg at paatage sig, efter hvad de fandt billigt og godt for Gottorf, at være Dommere imellem Hertugen og Kongen af Dannemark. Hvad den Lybeckske Sag angik, da vedkom den meget den

Her-

Hertugelige Familie, og denne maatte Carl 12. ombedes efter Ønske at tilendebringe, førend han forlod Sachsen: men det allerfikkreste var, i dette gunstige Øieblik, at drive den Plan igiennem, at Kong Carl skulde forskaffe Hertugen Exercitium Juris armorum, og sætte Hertugen i Stand til, med en tilstrækkelig Magt til alle Tider i Holsteen, at kunne byde Dannemark Spidsen; hvorved da Hertugen kunde tvinge Dannemark ikke alene til at indgaae, hvad Hertugen fordrede, men og at blive Aggressor, og derved trække sig den Travendalske Freds Garants paa Halsen. Hertil synes den Artikel i den Travendalske Fred, som fastsætter, at hverken Hertugen eller Kongen maa holde mere end 6000 Mand Bevæbnede i Holsteen, at give god Anledning, thi med dette Antal Tropper og med den eneste Fæstning Tønningen, maatte Hertugen, da Dannemark havde saa mange Fæstninger at besætte, stedse beholde Overmagten, da Hertugen derimod nu uformaaende endog til at underholde 1500 Mand, ingen Fordeel kunde høste af denne herlige Plan. Det vilde være let at formaae Kong Carl til at overlade Hertugen og selv underholde 3000 Svenske Soldater; og de øvrige 3000 Mand kunde Hertugen gierne selv betale ved en fornuftig Oeconomie. Der var Grunde nok, der kunde overtale Kong Carl 12. til, som sagt, at holde 3000 Mand i Hertugdømmerne: 1) at Hertugen derved blev sat i Stand til at forsvare sig selv, 2) at Hertugen kunde være Svensken behielpelig i alle hans Anslag imod Dannemark, ja endog give ham Leilighed til, naar han ønskede, at trænge ind i Hiertet af dette Rige og undsætte de Svensktydske Provindser, 3) at det ikke vilde koste Sverrig megen Umage at forsvare Hertugen, da

Gottorf

Gottorf med saadan Magt næsten vilde kunne forsvare sig selv, og indgaae langt fordeelagtigere Alliancer end nu, da det var en ubevæbnet Allieret, og endeligen 4) at Dannemark aldrig vilde vove at anfalde Sverrig, da det ikke kunde taale i Ryggen en Fæstning, som Tønningen, med 6000 Mand, en Fæstning, der vanskeligen kunde borttages uden af et tredobbelt saa stort Antal Tropper. Denne sidste vigtige Tieneste maatte nødvendigen hos Kong Carl veie langt mere end en heel Armee; thi en Armee kunde umuelig blive saa vigtig for Sverrig som de 6000 Mand Gottorfske Tropper, der allene for Tønningens Beliggenheds Skyld til alle Tider kunde angribe Dannemarks Hierte.

Her have vi det Gørtziske Votum, som Gottorf i de følgende Aar for det meste fulgte.

Endelig haabede Gørtz endnu at give Dannemark et Stød med Øresunds Told, ved at indrette Eckernførde til en Stappelstad og lette Transporten fra Østersøen til Vesterhavet. Men de handlende Nationers Kiøbmænd vilde ingen Lid fæste til Gottorf, og altsaa blev der intet af denne Plan.

Fra 1707 til den Svenske Krig.

Kong Carl vil ikke i alt følge Gørtz's Plan.

I Foraaret 1707 reiste Gottorfs Administrator tilligemed Baron Gørtz til Kong Carl 12. i Altranstadt, og sparede der ingen Umage for at overtale Sverrigs Regent til at udføre den ovenmeldte Gørtziske Plan. Carl 12. var mere end villig nok til at paatage sig alle Gottorfske Sager som sine egne, ja endog hos Keiseren at drive den uret-

uretfærdige Rantzauske Sag igiennem. Men hvad de 3000 Mand Svenske Troppers Underholdning angik, da imodsatte Grev Pipper sig dette af alle Kræfter; thi han begreb meget let, at denne Sag nødvendigen paa det heftigste maatte opirre Kongen af Dannemark og alle hans Allierede, og at Sverrig derved vilde udsætte sig for en mægtig Fiende, der ikkun higede efter et lykkeligt Øieblik, til at bræk̃e løs. Dog ikke allene dette fraraadede Grev Pipper Kong Carl; han arbeidede ogsaa ivrigen paa at formaae ham til aldrig at paastaae den fælles Regierings Afskaffelse i Hertugdømmerne. Paa denne Maade blev Gørtzs Plan bevaret sine Hovedgrundstene, og havde saaledes ingen farlige Følger for Dannemark. Thi en Ubetydelighed var det, at Carl 12. med Trusler vilde tvinge Dannemark til at give efter i den Lybeckske Coadjutor-Sag, i Reductions Retten til Grevskabet Rantzau, samt Stædet hvor Conferencerne over Stridighederne imellem Dannemark og Gottorf skulde holdes.

For at vise sig følelig imod Carl 12. havde Hertugen af Marlborough og de Hannoverske Ministres med ham i April 1707 undertegnet en Forening, der skulde formaae Keiseren til, saasnart muelig, at afgiøre den Lybeckske Sag til Administratorens Fornøielse, og der fra Engellands og Hannovers Side lovede, at alle de Klager, som deraf maatte opkomme, skulde blive jevnede saa mindeligen, at Sverrig ikke skulde behøve at bevæbne en eneste Mand, for at forskaffe Administratoren Stiftet, saaledes som han ønskede det. Vel blev denne Forening holdt hemmelig baade for Holland og Dannemark, men dog blev den til ingen Nytte for Gottorf, da Holland og med det Engelland maatte forsikre Kong Friderich,

at

at de ved den Conference over Klagemaalene imellem Gottorf og ham, som skulde holdes i Hamborg, aldeles intet andet vilde understøtte end det, den Travendalske Tractat med tydelige Ord gav Anledning til.

Gottorfs Administrators 9 Uger gamle Søn skal være Coadjutor.

Gottorfs Administrator søgte nu, for ogsaa til sit eget Huses Anseelse at betiene sig af Sverrigs Magt, at overtale Kong Carl til at være ham behielpelig i at forskre hans 9 Uger gamle Søn Coadjutorskabet. Høist underlig var denne Begiering; thi endnu var han ikke selv af alle Capitulares valgt til Coadjutor, endnu havde de fleste af dem opsat deres Valg, indtil en Keiserlig Decision i Sagen var falden. Dog ogsaa dette vidste Administrator at hæve: han suspenderede alle de Capitulare,s som vare ham imod, og lod sin Søn allene vælges af de Schlesvigske Capitulares, saavel uden at sammenkalde det hele Capitul, som og uden at bekymre sig om andre Formaliteter. Vel kunde Keiseren ikke andet end cassere dette Valg, efterdi det var imod alle Love, særdeles imod Pactum af 1647, at vælge et Barn i Vuggen til Successor i Bispedømmet, saalænge Bispen selv endnu var i sin bedste Alder. Men i Dannemark satte man sig aldeles ikke derimod, man forundrede sig meget mere over, at det Gottorfske Huus vilde forspilde sit sidste Valg, nemlig den Siette af sit Huus, paa et 9 Ugers gammelt Barns uvisse Liv.

Prinds Carl i Dannemark udstædte 1707 en formelig Renunciation paa Stiftet Lybeck, og overleverede den til de Hollandske og Engelske Ministre; derpaa stadfæstede Keiseren Gottorfs Administrator, Prinds Chri-

stian

stian August, til Biſp i Lybeck, confirmerede Pactum af 1647, og overleverede 1709 Biſpen Lehnet, dog med Befaling fuldkommen at reſtituere de Kongelige Canonici. Saaledes endtes da denne Lybeckſke Biſpeſtrid. For Dannemark var det at beklage, at dets Miniſtre havde begaaet den Uforſigtighed ikke at lade den Forſikkrings-Act, der tilſagde Prinds Carl 4000 Pund Sterling aarlig Godtgiørelſe for Stiftets Afſtaaelſe, ſtadfæſte ved en Parlaments Bil, men ladet ſig beroelige med en Forſkrivning fra Dronning Anna paa hendes Levetid, blot fordi der var paatrykt Grosbrittanniens ſtore Segl. Af denne Overilelſes-Feil reiſte der ſig mange ubehagelige Diſputer med Georg 1., hvilken ikke troede ſig forbunden til at betale denne Penſion.

Conferencens Begyndelſe og Ende.

Omſider viſte Kong Friderich ſig ogſaa villig til at vedtage, at Conferencerne til at bilægge de Stridigheder, hvorover det Gottorfſke Hof havde giort ſaa megen Skrig og Larm, maatte efter Begiering holdes i Hamborg. Til Befuldmægtigede for at møde den 7. Maji ved diſſe Conferencer udnævnte Kongen Vice-Statholder Ahlfeldt, Geheimeraad Breitenau og Vice-Cantsleren i Glückſtad, Schrøder: i den ſidſtes Sted kom ſiden Etatsraad og Reſident Hagedorn. Men da Gottorf endnu haabede, at Sverrig vilde være det behielpelig i at paaſtaae den fælles Regiering ophævet, og Kong Friderich eiheller vilde tillade Travendals Freds Garants, at være nærværende ſom Mediateurs ved denne Conference: ſaa indfandt der ſig ingen fra Gottorfs Side uden allene den gamle Geheimeraad og Præſident Wedderkop, hvilken oven i

Kisbet

Kiøbet ingen Fuldmagt havde at forevise; dog fik han omsider ogsaa en Etatsraad til Medhielp. Men nu blev Spørgsmaalet, hvorledes deres Fuldmagter skulde være indrettede. Med den umyndige Første kunde der ikke handles, altsaa maatte hans Formyndere træde i hans Sted. Men atter nu mødte der nye Vanskeligheder. Kong Friderich vilde hverken erkiende Enkehertuginden som deeltagende i Regieringen, eiheller ansee Administrator endnu for Bisp i Lybeck, da han først 1709 blev Keiserlig confirmeret: altsaa maatte man gribe til den Udvei, at udsætte Striden om Fuldmagternes Gyldighed til Tractatens Slutning. Men inden dette skede, forløb der et Aar: Enkehertuginden afgik ved Døden i dette Mellemrum, og Kong Friderich erkiendte nu Administrator for Bisp i Lybeck.

Wedderkop viste ingen Gienstridighed i Conferencen. I Besynderlighed afveg han fra Gørtz deri, at han aldeles ikke vilde, at den fælles Regiering skulde afskaffes. Han indgik villigen med de Kongelige Commissarier alt, hvad der var billigt, bilagde ganske den af Baron Gørtz begyndte Fractur-Strid, og gav Kongen det Fortrin, han tilkom for Hertugen, i alle Patenternes Udfærdigelse. Derimod tilstod Kongen Hertugen Condominium over de i Landmatriculen indførte Marschgodser. Da nu de vigtigste Puncter, de Puncter, der havde opvakt saa megen Tummel, paa denne Maade vare afgiorte: saa havde de øvrige mindre Stridigheder let kunnet været bilagte, dersom ikke Baron Gørtz havde fundet sin Ære krænket ved at see Stridigheder, som han i adskillige Aar havde sat Hofferne i Bevægelse med, nu at skulle saa hastigen og saa letteligen afgiøres. Han kom der-

for selv til Hamborg, igienkaldte alt, hvad der ved Conferencen var forhandlet, trak sin Hertugs garanterende Magter ind med i Forhandlingen, og lod sig, paa det det ikke skulde hede, at de foregivne Gravamina som ubetydelige Ting allerede vare hævede, ved Beyer give nye Besværinger, angaaende Med-Regieringen over de Lybeckske Patriciers Gods, samt over den fælles Indqvartering hos Klosternes Undersaatter, og endnu andre saadanne smaa Ting, der aldeles intet havde med Travendaler-Tractaten at giøre, og altsaa ikke angik den Conference, der i Hamborg blev holden allene i Henseende til denne Tractats Opfyldelse. Men Gottorf opnaaede herved intet andet, end at Conferencen blev trukken i Langdrag, og først sluttet Aar 1711.

1708.

Rantzau's fiscalske Sag. Den imod Grev Rantzau anlagte Generalfiscalske Action, fordi Greven ikke vilde erkiende Hertugen for Eneherre over de Wellenske Godser, brak nu ud i fuld Flamme. Kong Friderich satte Greven i 10,000 Rdlrs. Mulct, dersom han afveg fra Landrets-Ordenen og skiød sig ind under Gottorfs Cancellie; Gottorf paa sin Side satte ham ligeledes ikke allene i en Mulct af 16,000 Rdlr., men sequestrerede endog hans i Hasted-Marsch liggende Godser. Greven klagede til Keiseren og fik strax et Keiserlig Cassations-Decret samt Appellations-Ret. Men Gottorf brød sig kun lidet om Keiseren, og da Kong Friderich klagede over denne Uret i Hamborgs Conference, blev der paa sidste Sted opkastet det Spørgsmaal: Om den Holsteensk-Schles-

Schleswigske Landrets-Orden ligesaavel forbandt de regierende Herrer som Undersaatterne i Justitssager? Gortz vidste ingen anden Maade at drive sin Sag igiennem paa end den, at foreslaae en nye Landrets-Orden, og formaae den Stockholmske Regiering til at befale Etatsraad Eyben at forfærdige den; men da Enkehertuginden imidlertid døde, standsedes dette Project i Fødselen, ligesom og Kong Friderich eiheller paa nogen Maade var at overtale til at afskaffe den fælles Regiering, der nu havde vedvaret i fulde 134 Aar i Rad.

De Holsteenske Adelige sendte Deputerede til Stockholm, Gottorf og Kiøbenhavn for at udbede sig, at den fælles Regiering maatte vedblive uforandret, at deres dermed forbundne Privilegier maatte blive dem stadfæstede, og at Landretten igien maatte blive holden, da den nu i fem Aar formedelst Fracturstriden var bleven opholdt tillige med Arvehyldingen. I Stockholm fandt denne Adelens Begiering Vanskeligheder; i Kiøbenhavn derimod faldt der den 4. Februarii 1708 en Kongelig Resolution saa ganske overeensstemmende med Adelens Villie, at dens med Rette erhvervede Privilegia ikke allene bleve stadfæstede, men at den endog blev lovet en Landret, saasnart Gottorf ophørte at lægge flere Hindringer i Veien derfor; men i Gottorf fik Adelen ingen anden Trøst end den, at der blev lovet, at man, i hvilken Forandring der end blev foretaget med den fælles Regiering, ikke skulde tabe Landets Vel af Sigte. Man haabede med dette Svar endnu ikke at have berøvet sig al Mueligbed til ved de Gottorfske Garanterendes Hielp at faae den fælles Regiering ophævet. Men i hvorvel der ved denne Conference i Hamborg indfandt sig Engelske, Hollandske

og Hannoverske Ministre under Navn af intervenerende Magter: saa kunde de dog aldeles ikke hielpe Gørtz, da deres Fuldmagt forbød dem strængeligen at indlade sig i nogen stridig Puncts Afgiørelse, men blot tillod dem at mægle. Saaledes sprang denne Gørtziske Mine og blev til ingen Nytte for Gottorf.

Gottorf vil cassere det Hamborgske Forlig af 1701.

Ved Beiers Hielp faldt Gørtz snart paa noget nyt. Man beviste nemligen, at de Gottorfske Ministre, Bannier og Konigstein, i Aaret 1701 ved det Hamborgske Forliig havde opofret deres Herres Fordeel, og at altsaa denne Tractat maatte ansees for ugyldig. Dog vovede Gørtz ikke formelig at fremkomme ved Conferencen med denne Paastand; thi han mærkede snart, at de intervenerende Ministre ikke kunde andet end holde sig til den for 7 Aar siden confirmerede Tractat, af hvilken allerede mange Puncter vare opfyldte, ja tilsidst besluttede man sig endog i Gottorf til at holde denne Tractat i Ære, naar ikkun Kong Friderich vilde give Afkald paa de ham efter samme tilkommende Fordele, og allene følge den gamle ad interim 1663, sluttede Peræquations-Reces, hvorefter Kongen skulde give Gottorf noget anseeligt forud af Landskatterne, et Forslag, der af den Svenske Minister Lillienstadt blev recommanderet til den Engelske Minister Robinson, af denne igien i al Alvorlighed foredraget de Kongelige Commissarier i Hamborg, men af samme afviist med den Erklæring, at deslige Paastande ikke vare Svar værdige. Derpaa lod Kong Friderich erklære, at han, klagende over denne Partiskhed til Søemagterne, vilde formaae dem til at holde sig deres

Ga-

Garantie efterrettelig, da den 5. Articul i Hamborger-Tractaten bød Hertugen at efterleve den Travendalske Tractat, og de intervenerende Ministre ikke havde Tilladelse til at gaae uden for dennes Forskrivter. Ved denne Erklæring ophørte paa eengang alle de Gottorfske Intriguer ved Conferencen, ja Conferencen selv blev fra denne Tid af næsten ikke holdt mere, men trukken ganske i Langdrag.

Grev Rantzau maatte nu see paa, at hans Grevskab blev sat under Kreds-Directoriums Sequestration, og at denne Sequestration ikke blev ophævet forend Aar 1709, da Sverrig ikke længere vilde drive denne Sag som sin egen, og Keiseren paa ingen Maade var at formaae til at stadfæste Gottorfs Fordring om Primogenitur-Ret til samme.

Svenskens Forhold i Sachsen, og hans Eniahed med Frankrige.

Kong Carl 12. stod endnu ved Enden af Aaret 1707 i Sachsen, og udpresse af dette Førstedsmme Summer, der, efter Sachsiske Beregninger, natural Leverancer undtagne, belsbe sig til 23 Millioner Dalere. Af alt, hvad han havde lovet Kong August, blev intet holdt eller opfyldt. Kong August derimod efterkom alt, hvad der stod i hans Magt at efterkomme, og overlod den Polske Krone til Stanislaus. Svenskeu anførte til Retfærdiggiorelse for sin haarde Medfart med Sachsen, at han havde opsnappet Ordres i Polen fra Kong August, som alle havde til Hiemeed at sætte ham igien paa den Polske Trone. Efter Svenskens Forskrivt maatte Kong August tilbagekalde alt.

Imid-

Imidlertid fik Svenſken, nu den troede at have bragt de Polſke Sager i Orden, nok at beſtille ved det Keiſerlige Hof med de Gottorfſke Anliggender og Religions-Stridigheder i Schleſien. Hertil kom endnu Duellen mellem den Svenſke Miniſter og den Keiſerlige Kammerherre Zabo, ſom maatte udleveres til Svenſken. Desuden vilde Kong Carl ogſaa begynde Krig med Sachſen, fordi der fra dens Armee var bortflygtet 1200 Ruſſiſke Fanger. Egentligen var det Kong Carls Plan paa denne Maade at ſkaffe ſig Leilighed til at antage ſig Frankriges Sag, og ſaaledes i det Tydſke Rige at ſtifte det tredie Partie. Overeensſtemmende med denne Hensigt fornyede han paa fem Aar en Defenſiv-Alliance med Wolfenbüttel og Gottorf.

Kong Carl havde igiennem den Franſke Miniſter Beſſeval faaet et Charte Blanche i Hænde fra Czaren, hvorefter denne vilde ſlutte Fred med ham, ſaaſnart han ønſkede det. Endvidere ſluttede Kong Carl en Defenſiv-Alliance med Kongen af Preuſſen og Kong Stanislaus, ligeſom og de øvrige Tydſke forenede Førſter intet ønſkede heller end at indgaae en Forening med Sverrig.

Endnu flere Fordele var der, ſom forſikkrede Kong Carls Partie, imod Frankriges Fiender, Styrke. Bairerne grebe ſkarevis til Vaaben for Frankrige imod Keiſeren; Oprør var let at ſtifte i Schleſien, liig det Ungerſke imod Wien; ja Marchal Villars trængte med den Franſke Armee ind i Schwaben for at forene ſig med Carl 12. Intet fattedes der for at giøre Frankriges Vaaben frygtelige for Keiſeren, uden allene det, at Sverrig ikke ganſke kunde forlade ſig paa Dannemark, og ikke vidſte,

vidste, hvorvidt Østersøen kunde staae aaben for det. Vel troede Frankrige at lette denne Bekymring hos Kong Carl, ved at tilsige ham en Flaade af 20 Skibe i Østersøen; men denne, forenet med den slet forsynede Svenske Flaade, kunde ingenlunde beroelige Carl 12., der meget vel indsaae, at den Danske, Engelske og Hollandske Flaade stedse vilde blive Herrer i Østersøen. Altsaa prøvede nu Carl paa ved en Alliance at bringe fierde Friderich paa sin Side og i Uvirksomhed. Men Kong Friderich, der nu ene havde Europas Skiebne i sin Haand og nu ene bød Ligevægten imellem Magterne at være, hvor han heldede hen, denne Konge lod ogsaa nu sit oprigtige og fredelskende Sindelag, erklærende, at han aldeles ikke vilde forlade sine Allierede, Holland, Engelland og Keiseren, og som en Følge deraf ingen Alliance kunde indgaae med Sverrig. Han holdt fast ved den Erfarings-Sætning, at Dannemark aldrig kunde have nogen Fordeel af at forlade sine naturlige Venner, det er: dem, der have Styrke tilfælles med det, nemlig Søemagterne, og at Dannemark stedse er svageſt til Lands og intet kan vinde ved at gisre fælles Sag med Landmagter, da denne Forening er unaturlig, hiin naturlig. Men foruden Dannemarks Utilbøielighed til at forlade Søemagterne, var der endnu en Aarsag, der daglig virkede paa Kong Carl og hindrede de Franskes og Svenskes Vaabens Forening. Denne Aarsag var Grev Pipper, Kong Carls anden Siel. Pipper var nemligen saa vel forsynet med Marlboroughs Guineer, at Helten, Carl, var nødsaget til at vende al sin Styrke imod Czaren, da denne Krig af Pipper var afmalet for ham, som en Sag, hvorved han, formedelst hans Over-

legen-

legenhed i Krigskonsten, vilde vinde betydeligt, og da Carl selv virkeligen stod i den Troe, at han med liden Moie skulde kunne støde Czaren fra Tronen og dele det Russiske Rige i mange mindre Riger. Men Forsynet havde denne Gang besluttet, at Overvinderen skulde skielve for den Overvundne, at Overvinderen, efter at han havde lært den Overvundne at blive uovervindelig baade til Lands og Vands, selv skulde være nødt til at bede ham om Naade. Keiseren viste megen Klogskab i disse for ham trængselfulde Omstændigheder; han forekom saa omhyggeligen Kong Carls Ønsker, følede ham saa villigen i alt, hvad han faldt paa, at Kong Carl ingen Leilighed kunde faae til at brække med ham, og bruge sin 40,000 Mand stærke Armee til hans Skade.

Kong Carl traf da imod Czaren. Ligesaavel paa sin March fra Sachsen til Polens Grændser, som paa sit Coureertog tilbage til Dresden igien, for endnu engang at aflægge et uformodentligt Besøg hos Kong August og dennes Frue Moder, blev han ledsaget af den Gottorfske Administrator og trende fornemme Svenske Herrer. Det var ved dette Besøg, at Grev Flemming raadede Kong August at fængsle Carl 12., hvilket Raad August dog klogeligen ikke betiente sig af. Efterverdenen har intet beholdt til Erindring om dette Kong Carls Coureertog, uden allene den Fløiels Stoel, hvorpaa Kong Carl i Enkehertugindens Nærværelse lagde sine skidne med Coureerstøvler forsynede Been, og som endnu til denne Tid forevises i Dresden. Ligesom Heltedaaden saaledes Trophæerne.

Aldrig saasnart var Svensken vel ude af Sachsen, førend og alle Keiserens Allierede af alle Kræfter arbei-

dede

dede paa at fordybe Kong Carl saaledes i Krigen med Czaren, at han ikke mere skulde faae Hænderne frie. Fierde Friderich arbeidede underhaanden paa at forene Czaren med Kong August, for i Tiden atter at kunne forskaffe ham den Polske Krone, og en formelig Alliance var næsten aftalet imellem Czaren og Keiseren. Men alt dette tilbagedrev Hertug Marlboroug og Prinds Menzicof; thi alt for meget vilde ikke disse tvende Herrer have Svenskeu svækket, og den sidste, nemlig Czarens Yndling, forekom endog, at den Danske General Scholten ikke, som General-Feldmarchal, kom i Russisk Tieneste, endskiønt Pensionairen i Holland havde drevet denne Sag og Generalen allerede havde faaet Afsked fra Kong Friderich. Den forhen værende Danske, men da værende Russiske Minister i Wien, Urbig, blev saa opbragt over disse tilintetgiorte Planer mod Sverrig, at han kaldte Marlboroug og Menzicof, disse Folk, der med Ligegyldighed kunde see alle øvrige Stater at falde sammen, naar de allene bleve enegieldende Yndlinger ved deres egne Hoffer, det menneskelige Kiøns Fiender.

Gottorfs Alliance med Sverrig og Wolfenbyttel

Gottorf forsømte intet Øieblik at benytte sig af Sverrigs store Anseelse; og med Hensyn derpaa havde det med Sverrig og Wolfenbyttel indgaaet en Alliance, hvori der fandtes mange chicaneuse Artikler for Dannemark. For det første havde disse trende Forster garanteret hinanden Besiddelsen af deres Tydske Lande, hvoriblandt og det Schlesvigske var blevet regnet, den Travendalske Tractats Garantie bleven fornyet, Administratoren forsikret Stiftet Lybecks Haandhævelse imod alle Kongelige Danske

ske gamle eller nye Paastande og Fordringer, og for det andet havde man i denne Alliance fastsat at forsvare Friheden for Rigsstæderne Lybeck, Mühlhausen, Nordhausen og Goslar, men udeladt Bremen, og derimod til den øverste Holsteenske Lands Høiheds Fornærmelse optaget Hamborg under samme Garantie.

Hamborgs Stridigheder. I Hamborg var der, ved Svensk og Hannoverst Megling, bleven oprettet en Keiserlig Commission, hvorved ikke allene den Hertugelige og Kongelige Landherlige Ret over denne Stad blev fornærmet, men som og kostede Byen nogle Tønder Guld. Disse Ulykker kunde Hamborg ene tilskrive Præsterne Mayers og Krumholzes oprørske Prækener, hvilke dog ere upassende at udvikle videre her. Men anmærke maae vi, at Kong Friderichs Conseil viste sig i Handelen med Hamborg saa værdig til Patkuls Daddel, at han forsikrer, at de blandt de Danske Statsministre, der ere af Holsteensk Adel, kunde letteligen af Corpus nobilium Holsatiæ lade sig forlede til at være vel svenskfindede eller rettere være aarvaagne over, at Kongen af Dannemark ikke skulde blive saa enemægtig i Holsteen, at han kunde foretage nogen Forandring med deres Privilegier, den Guddom, de, næst Gud i Himmelen, sværger ubrydelig Troeskabs Eed.

Imidlertid kan man, for at vedblive Fortællingen med Høiers Ord, ikke andet end for det første laste Geheimeraad Christopher Blohme, fordi han ikke af alle Kræfter satte sig imod en Keiserlig Commission over en Bye, der ganske tilhørte Holsteen, og var samme arve-

under-

underdanig, det der dog under femte Christian var blevet iagttaget, og for det andet erklære det Danske Statsraad for at have forseet sig, da det efterlod for Kong Friderich, som Meddirecteur i den Sachsiske Kreds, at paastaae, at han og Holsteen skulde indlægge et lige Antal Tropper i Hamborg med Svensken, Hannover og Wolfenbyttel, særdeles da Statsraadet, fordi Hamborgs Borgerskab virkelig havde Længsel efter Dansk Hielp, heri havde havt et stort Fortrin for de andre Magter. Men denne Hielp udeblev, og nu svækkedes Borgerskabets Tilbøielighed saa ganske til det Danske Partie, at Borgemester Borstel, ja endog hele Hamborgs Magistrat, fandt Leilighed til, ubehindret med deres Bestikkelser at kunne overtale den Keiserlige Commissarius, Schønborn, og alle de andre Magters Ministre til at betage Borgerskabet deres Magt, og oprette en nye Reces til Fordeel for Magistraten. Følgen af alle disse Ränker blev den, at Dannemark ikke mere saa let faaer noget Partie igien i Hamborg, med mindre det maatte skee ved et nyt Oprør.

Hamborgs Magistrat, benyttende sig af Dannemarks Koldsindighed i at forsvare sine Rettigheder, vovede endog nu at begynde paa at aftvinde det dets Rettigheder over den Schauenburgske Hæfe og Königs Hæfe; men imidlertid opkom der for det første en Uenighed imellem de Keiserlige Commissarier og de Svenske, Hannoverske og Wolfenbyttelske Ministre, saavel i Henseende til Commissionens Beskaffenhed, som Bestemmelsen af Guarnisonen i Byen, hvad enten den skulde ansees for Kreds-Directoriums eller for Keiserlig Commissions Tropper,

lige-

ligesom og i Henseende til hvad Ret den Wolfenbyttelske Minister havde til at indlemmes i Commissionen; og for det andet hindrede den udbrudte Nordiske Krig Hamborger Magistrat fra den Gang ganske at kunne giøre Ende paa Kongens Rettigheder over Hamborg. *)

Allerede 1709 indsaae fierde Friderich, hvorledes Hamborg fornærmede ham, og desformedelst fordrede han Kreds-Seqvestren ophævet over Grevskabet Ranzau; men først 1711 trak Kreds-Garnisonen bort fra Hamborg. Den Keiserlige Commission blev ophævet, og endskiønt den saa kaldede Schønborgske for Kongen, saavelsom for Hamborgs Borgerskab, fornærmelige nye Reces blev publiceret, blev den dog aldrig af Borgerskabet stadfæstet. Høiligen var det at ønske, at Borgerskabet engang kunde komme til Nydelse af sine gamle Frieheder, saaledes som Byens gamle Statuta foreskriver dem, og hvorpaa den Windisch-Grätzske Reces ene grunder sig.

Keiseren, Ven af Dannemark.

Ingenlunde kunde det tilregnes Keiser Josephs personlige Uvillie til fierde Friderich, at den Keiserlige Commission paa en saa fornærmende Maade tog Hamborgs Magistrats Partie imod Dannemark; dette kan ene tilskrives den Borstelske Faction,

*) Forliget af 27. Maji 1768, imellem Rusland, Dannemark og Hamborg, har nu for evig befriet Hamborg fra slige Ænker, thi den blev her godvilligen giort til en frie Rigsstad, ganske uafhængig fra Dannemark og Holsteen, og fik endda af Dannemark endeel beleilige Landstykker og Øer i Elven til Eiendom. Hvad Ministre giøre er hele Nationens Villie.

tion, som ingen Summer sparede, for at holde den Keiserlige Commissarius, Grev Schønborn, i sit Garn, og som giorde fælles Sag med Sverrig og Hannover til Dannemarks Skade. Keiseren kunde eiengang forekomme, at hans eget Ministerium ofte handlede efter den uimodsigelige Sandhed, at Species Dalere veie tungere end Redelighed. Han giorte Kong Friderich til Tieneste alt, hvad der stod i hans Magt. Han forlenede f. Ex. Kongen Oldenborg, og gav ham ved samme Leilighed Confirmation paa den Elsfleter Weser Told, for hvilken man, under Keiser Leopolds Regiering, havde fordret 100,000 Rigsdlr., et Foretagende, der giorde Sverrig og Hannover meget opbragte, og bevægede Carl 12. til, ved heftige skrivtlige Trusler, at fordre Tolden strax igien afskaffet. Men Carl 12. var nu, omstreifende midt inde i det Russiske Rige, ikke farlig mere, mindst da han ved Pultava 1709 neppe fra alle sine Seiervindinger beholdt en Partiegiengers Ære og Magt tilovers. Eiengang bleve hans Trusler under disse Omstændigheder giennemlæste.

Frankrige, ikke Fiende af Dannemark.

De fra Archangel kommende Hollandske Moscovie-Farer bleve 1707 for største Delen optagne af den Franske Admiral Fourbin, i Nærheden af Wardøehuus, oppe ved Nordcap. Tabet belsb sig til over 100,000 Rdlr. Da de Franske havde giort dette Bytte paa Norske Strømme: saa fordrede Kong Friderich billigen Erstatning for den Overlast, der var tilføiet hans Territorial- og Stroms-Ret. Admiral Fourbin undskyldte sig med, at det havde været ham ubevidst, at Wardøehuus var nogen Kongelig Fæstning, for-

forsynet med Garnison, i hvilket Fald han vist skulde baaret al tilbørlig Respect for Fæstningen. Fierde Friderich besluttede sig til at antage Undskyldningen og ikke drive denne Sag videre, da hans Undersaatters Handel nødvendig maatte tabe, om han af Frankrige skulde skaffet sig Erstatning ved at bruge Repressalier.

I øvrigt faldt Hoffet i Versailles, som nu saae, at der kun var liden Hielp for Frankrige at vente fra Sverrig, ogsaa paa, om mueligt, med Løfter om store Subsidier at formaae fierde Friderich til at indgaae en Alliance med samme og trække sine Hielpetropper bort fra Søemagterne og Keiseren. Men da det Franske Hof mærkede, at fierde Friderich paa ingen Maade kunde bringes til at forlade sine indgaaede Alliancer: begyndte det at søge paa en anden Maade at vinde ham. Man tilbød ham nemlig Aar 1709 en Defensiv-Alliance, samt Titul af Majestæt, og yttrede derhos, at man ønskede ham til Fredsmægler, naar Søemagterne intet havde derimod, men formelig vilde antage ham til Mægler. Dog, besynderligt var det, hverken Kong Friderich eller hans Ministre ansaae Fredsmægler-Embedet for saa vigtigt, at de intet burde forsømme for at forskaffe Dannemark Mediations-Værdigheden. Tvertimod, de Danske Ministre benyttede sig aldeles ikke af de Omstændigheder, der førte til dette Maal. De viste endog en Hovmod og en Vrangvillighed, der syntes ene at hensigte til, at de krigende Magter skulde føle, at de vare nødsagede til, saa at sige, at tigge Dannemark om at være Fredsmægler. Men nu bleve Omstændighederne Dannemark, i Henseende til dets Mægling, ugunstige. Aar 1708 døde Prinds Jørgen i Engelland, og 1709 døde den fornuf-

fornuftige og af alle Magter ærede Danske Envoye, von Stöcken, i Holland, to Mænd, paa hvilke Søemagterne stolede allermeest. Hertil kom, at fierde Friderich ved sin uformodentlige Reise til Italien uventet fik nye Forbindelser, som Frankrige ikke gierne saae hos den, det skulde bruge til Mægler, og endelig tvang den Misvæxt, der knuede alle Lande, men især Frankrige, formedelst den stærke Vinter 1708, dette Rige til hastigen at begynde Gertrudenbergs Freds Forspil, hvilket lærte det, at det lod sig giøre at slutte Fred uden at bruge Mægler.

Hielpetropperne, overlade Keiseren, kaldes tilbage.

Længe havde fierde Friderich med det Gode arbeidet paa at faae sine Tropper hiem fra Keiserlig Tieneste, efterdi aldeles intet, hverken i Henseende til promte Betaling eller Pleie, blev dem holdet af det, Tractaten havde fastsat, og den slette Behandling, de maatte udstaae, havde bortrykket langt flere end Fiendens Tapperhed. Nu saae Kongen sig nødt til at bryde over tvert og befale dem i December 1709 at marchere tilbage. Derimod forbleve de 12000 Mand, Friderich havde overladt de allierede Søemagter i disses Tieneste al den Tid, Alliancen havde fastsat.

Disse Danske Tropper toge Deel i de Alliieredes Seier ved Oudenarde, ligesaa i Erobringen af Rysel, den 11. Julii 1708: General-Major Jørgen Rantzau opholdt med det Danske Cavallerie de Kongelige Franske Garder-Regimenter saalænge ved Oudenarde, at Hertug Marlboroug vandt Tid til at passere Scheldefloden. Ligeledes vare de Danske de Allierede behielpelige i Indtagel-

tagelsen af Mons og Dornick; desuden toge de endnu den 11. September Deel i det blodige Slag ved Malploqvet, hvor de lede saa umaadeligen, at Oberste Bielke, alle Over-Officiererne ved Fodgarder-Bataillonen, ja endog tvende Heste under Prindsen af Hessen-Philipstad bleve skudte.

Det Keiserlige Hof i Wien glemte snart de Tienester, Dannemark havde beviist samme, og begyndte nu, da Tropperne vare kaldte tilbage, meget alvorligen at fordre af Dannemark dets Kreds Krigsstyrs-Contingent. Fierde Friderich svarede samme, at dette Contingent rigtig skulde blive betalt, saasnart det lovligen var blevet fastsat paa en Kredsdag. Men da Kredsen ikke kunde blive sammenkaldet, efterdi Kreds-Directorium havde foretaget sig adskilligt, som det ikke kunde forsvare for de andre Stænder, saasom for det første uden disses Samtykke at have overladt Kreds-Directorium til Magdeborg, for det andet at have efterladt at vælge en ordentlig Kreds-Oberst, og for det tredie ikke at have paaseet, at Sverrig havde nogen Mand for sine Tydske Provindser: saa kunde Wien ikke meget ivrigen drive paa dette Contingents Erlæggelse. Siden bortfaldt denne Paastand om Contingentet ganske ved Krigens Udbrud i Norden.

Enkehertuginden døer.

Paa Dannemarks Stilling til fremmede Magter havde Gottorfs Indskydelser og Rænker hidtil havt megen Indflydelse; men meget af sin Kraft tabte denne Indflydelse, saasnart Svenskeu havde forladt Sachsen. Mæsten uvedkommende er det os at trænge ind i Cabalerne ved det Gottorfske Hof,

dog

dog synes det os vigtigt at anmærke, at Præsident Wedderkop og hans Svoger, Kønigstein, stode i megen Anseelse, deels fordi de havde Enkehertuginden paa deres Side, deels fordi de virkeligen besadde grundige Kundskaber, og deels fordi Wedderkop var uhyre riig, og havde besat de vigtigste Embeder med sine egne Creaturer. Men Adelens Fortroelighed kunde Wedderkop aldrig vinde, fordi han var en Kobbersmeds Søn fra Husum, og ene ved sine Fortieneſter havde skudt sig saaledes i Veiret. Imidlertid banede dog hans Gierrighed og Venalitet Görtz Veien til at styrte ham. Görtz, af meget god Adel, et ypperligt Hoved, beleven og begavet med en sleben Tungen, vandt snart al den Magt over Administrator, der tilkommer den Stærkere over den Svagere. Han kunde ikke berige sig i Roe, han kunde ikke høste ene, uden at Wedderkop maatte til Side. Wedderkop indsaae Görtz's Plan, og stræbte at forekomme ham. Han sendte en Klage til Enkehertuginden i Stockholm, hvori Görtz blev beskyldt for ved onde Raad og især ved Behandlingen imod Grev Rantzau at have forsøget Gottorfs Fiender, og forskaffet sig selv Tønder Guld. Alle de Gottorfske Ministre bleve kaldte til Stockholm, men af hele Undersøgelsen blev Følgen ene den, at Görtz's Yndling, Kammerraad Gackenholz, blev, som en uredelig Mand, sat fra sine Embeder og forviist Landet. Görtz mærkede nok, i hvilken Fare han svævede, efterdi Enkehertuginden for sin Forstand og Dyder var meget anseet

i Sverrig: han prøvede derfor ved Beyer underhaanden paa at erhverve sig Tilflugtssted hos fierde Friderich; men alle hans Engstelser forsvandt fra det Øieblik, Døden den 21. December 1708 bortrykkede Enkehertuginden; thi nu kunde han handle med Administrator og hele Holsteen som han lystede, men nu var der eiheller noget der kunde hindre Krigens Udbrud imellem Sverrig og Dannemark, da den meget formaaende og fredelskende Mæglerinde, Enkehertuginden, var borte, og nu lod den Svenske Adel tydeligen mærke, hvorledes den i Prindsesse Ulrica vilde forsikre sig en Støtte for sin Myndighed, og, ved at bortgivte hende med en fremmet Prinds, ophæve den arvelige monarchiske Regiering efter Carl den 12s. Dage.

Gottorfs Formynderskab.

Aldrig saasnart havde Gørtz faaet ene Raaderum i Gottorf, førend han og lod Administrator tale i en bydende Tone. Administrator lod nemligen allevegne bekiendtgiøre, at han nu var ene Formynder for den unge Hertug, at han var til Sinds ikke af Sverrig at lade sig foreskrive noget, ja at han ei engang vilde erkiende den Formynder-Regiering, man i Stockholm agtede at oprette. Gørtz frygtede nu ikke mere for Sverrig; thi Carl 12. var næsten ganske indsluttet

sluttet af Russen, og kunde altsaa aldeles ikke virkelig, giøre sine Trusler.

Præsident Wedderkop indsaae nu tilfulde, at hans Undergang var besluttet; han begav sig derfor til Hamborg, og var paa ingen Maade at lokke ud af Byen, for ikke at falde sin Fiende, Gørtz, lige i Hænderne. Nu anstillede Gørtz sig, kort efter den Danske Krigs-Declaration imod Sverrig, som han var afskediget fra Gottorf, og ikke befattede sig mere med de Gottorfske Regierings-Sager, og Grev von der Naht og den gamle Geheimeraad Du Cros maatte paatage sig at indbilde Wedderkop, at Baron Gørtz ikke mere var at see ved Hoffet; Administrator tilskrev Wedderkop i en øm Tone, og bad ham indstændigen, at han ikke vilde forlade ham under disse forvirrede Omstændigheder. Men aldrig saasnart var Wedderkop kommen til Gottorf, førend Administrator vel imodtog ham venligen og bød ham til Bords, men og arresterede ham, saasnart han havde afspist, og lod ham henbringe til Tønningen, hvorfra han først fire Aar efter af Kong Friderich blev befriet. I denne Tid havde hans Arrest været umaadelig skarp, alle hans Midler vare blevne indtrukne i den Førstelige Casse, og hans Familie var bleven afsat

fra alle de Embeder den beklædte, men hans Svoger, Baron Konigstein, undgik Snaren, ved at forføie sig til fierde Friderich og af ham at blive beskyttet og 1710 giort til Dansk Geheimeraad. Det videre herom henhører til næste Periode.

Umuelig kunde Baron Gørtz have formodet, at Enkehertugindens Død saa hastigen skulde have banet Veien for ham, til saa uindskrænket at beherske Gottorf. Men da hans Forfatning, imedens hun levede, bestandig havde været knudret, besluttede han, for at berede sig et Tilflugtssted i et ulykkeligt Tilfælde, at giøre sig Kong Friderich til Ven, ved at lade ham føle, at han ene havde ham at takke for de Fordele, det Gottorfske Huus indrømmede ham i den Tractat med Gottorf, som 1708 blev negocieret af Beier paa Gottorfsk og Justitsraad Reve paa Dansk Side.

Reves Tractat med Gottorf.

Denne Tractat imellem Gottorf og Dannemark var i det væsentlige ikke saa fordeelagtig for fierde Friderich, som hans velbetroede Regnskabsfører Reve forestillede sig; thi Reve troede at have skaffet Kongen nogle betydelige Kammer-Indtægter, men Beyer derimod var en alt for oplyst og kyndig Juriſt,

rist, til at have overladt Dannemark nogen vigtig Fordeel. Tractatens fornemste Puncter vare følgende:

1) Skulde Prælaterne og Ridderskabet give et Forskud af 50 Rdlr. per Ploug til de Defensions-Omkostninger, som Bønderne og Kiøbstæderne hidtil ene havde udredet.

2) Skulde de adelige Godsers Lande- og Biveie inden 6 Maaneders Forløb være satte i Stand under 500 Rdlr. Mulct.

3) Skulde de Adelige, blot for deres Familie, være fri for Told og Licent.

4) Maatte Klosternes Jagtrettighed ikke udvides længere end til de Amter, hvori de laae.

5) Skulde Provsterne for de 4 adelige Klostere af begge de regierende Herrer confirmeres, men ikke staae i deres Tieneste. Priorinde-Pladsen ved Itzehoe-Kloster skulde ophøre.

6) Skulde St. Johannes- og Helliggeistes-Klostere i Lybecks Stift trækkes ind under de fælles contribuerende Land-Eiere. Men Striden om Eutins

Stift

Stift skulde intet have med denne Tractat at giøre.

7) Skulde de under den fælles Regiering levende Undersaatter, naar de forlode Landet, være forpligtede til at betale Tiendepenge af deres Midler.

8) Skulde et skarpt Lehn-Edict bekiendtgiøres, og Lehnshaverne tilholdes strax at betale deres Forlehninger.

De øvrige Puncter angik deels Forslag til en ny Told- og Licent-Anordning, deels at den fælles Jurisdiction skulde pleies i begge de regierende Herrers Navne, og deels nogle Puncters Fastsættelse i Henseende til visse Politie-, Justits- og Cammeral-Sager, hvorved Gottorf ikke var den Tabende.

Neve var egentlig ikke befuldmægtiget til at underskrive Tractaten, men han giorde det dog efter Beiers Tilskyndelse den 21. Martii 1709. Beier ventede sig Belønning af Kong Friderich, i det mindste haabede han at blive Etatsraad, og blive brugt ved Landretterne og Commissionerne; men han døde kort efter i stor Fattigdom. Med Neves Overilelse vare Ministrene i Kiøben-

havn

havn meget misfornøiede, men omgives kunde Tractaten ikke, da Reve havde brugt den Forsigtighed at reise Konge Friderich i Møde til Dresden og der faaet Tractaten stadfæstet. Derefter blev den den 7. Julii fra Gottorfs Side udvexlet af Justitsraad Callisen.

1709.

1709 den 22. Julii indfandt Administrator fra Gottorf sig i Rendsborg, for at hilse Kong Friderich, og forsikre sig hans Venskab og Beskyttelse, hvortil han troede at have banet sig Veien ved Tractaten, som kort i Forveien var bleven underskreven af Callisen paa Gottorfs Vegne. Men aldrig trængte Gottorf saameget til Skaansel fra Dannemarks Side, som i denne Tidspunct; thi Kongen af Sverrig var saa godt som Fange i Ukraine, Gottorf skielvede for Følgerne af alt det, det hidtil havde brugt Svenske Trusler til imod Dannemark; ja Administrator maatte saameget mere beflitte sig paa at vinde fierde Friderich, som han høiligen trængte til hans Hielp, for at blive Hertug i Holsteen, naar den nærværende unge Hertug skulde vælges til Konge af Sverrig. Kong Friderich lovede Administrator al mueligt Venskab og bærede ham til Tegn derpaa med Elephant-Ordenen. Men de Adelige i Sverrig havde lagt en anden Plan i

Hen-

Henseende til Tronfølgen i Sverrig end Administrator, og endnu længe tumlede Carl 12. inden dette Tilfælde traf ind: altsaa høstede Administrator ingen Nytte af denne hos Kong Friderich ansøgte Hielp.

Titulatur-Strid.

For Monarcher, der saa ofte begynde Krig for en Konge-Titel, eller for det Ceremonielle, forsømt af en Minister, er det vigtigt at bemærke, at Kong Friderich befalede sine Envoyer og Ministre ved fremmede Hoffer, at de ikke maatte aflægge det første Velkomst-Besøg til andre, end Keiserlige, Kongelige og Churførstlige Gesandte.

Unødig tilstod sierde Friderich Kongen af Preussen Titel af Hertug til Mecklenborg. Forekomme kunde han ikke, at Kong August, betienende sig af sin Arve-Ret, kaldte sig Arving til Dannemark og Norge, og førte det Danske Vaabens Mærker. Men da Churprindsen i Sachsen blev Catholsk, fratog Friderich ham denne Ret, efterdi han derved efter Kongeloven havde giort sig uværdig til Arvefølgen i Dannemark.

Striden om at vælge en Abbedinde i Quedlenborg imellem Sachsen og Gottorf finde vi ikke saa vigtig, at den behøver her at anføres.

Ikke

Ikke mere betydelig agte vi de Tydske Førsters Union til den Evangeliske Religions Haandhævelse og deres Rettigheders Betryggelse imod Keiseren, da disse Førster skrive og true mere end de handle. Herpaa kan tiene til Beviis, at fierde Friderich ikke var i Stand til, uagtet de fleste Førster, ja Keiseren selv, var enig med ham, at igiennemdrive den billige Fordring, at han for Holsteen-Gottorf til Rigsdagen burde afgive en Gesandt, som der med andre Førsters Gesandte skulde have lige Stemme, og det blot fordi Svenske Trusler forfærdede det hele Tydske Rige.

Beklageligen for Dannemark har da Høiers Fortælning om dets Forhold til fremmede Magter lært os, at Kong Friderich som ærlig, men med Verdens Løb alt for ubevandret, Mand var godtroende nok til stadigen at staae i den Tanke, at Engelland, Holland, Sachsen og Czaren vare hans usvigelige Venner. Hans Krig med Sverrig vil lære os, hvor usikkert fremmede Magters Venskab har været for ham. Nationerne ere jo hidindtil blevne førte i Ledebaand af listige Skriftefædre, Friller og Ministre. Disses Lidenskaber have ledet deres Kræfter hen til de Maal, deres Opfyldelse fordrede. Ikke Ansvar, Friehed, sand Menneskekierlighed og egen Opofrelse styrede i Begyndelsen af det atten-

de

de Aarhundrede Folkeslagenes Jid og Vælde. Maaskee denne moralske Fuldkommenhed skal ved dettes Ende blive nogle faa Lande til Deel, imedens at den øvrige oplyste Verden gisper under Aristocratiets Jernscepter og Vanetroens tusindhovede Hyæne.

Den Regiering, der, i hvad Form den end har, er bygget paa Ansvar uden Persons Anseelse, paa Pengeforvaltnings-Regnskabets offentlige Aflæggelse, paa rene Sæder, paa Stænders Ligevægt og Kierlighed, paa sand ubehindret Oplysning, den Regiering giør enhver Nation stærk i sig selv, den lærer Nationen under disse Omstændigheder at være troefast Ven af enhver anden dydig Nation, den afskaffer Cabinetter og deres Ränker, den giør det let for Historieskriveren, at fortælle Folkeslagenes ædle Handlinger, og af det menneskelige Kiøns Historie at frembringe en Familie-Historie om den Menneskeslægt, der lever fredelig i sit Paulun, Jordkloden.

Ende paa den første Deel.

Tillæg

Tillæg

til andet Hovedstykke pag. 17—23.

At Hofferne have det tilfælles med Hierophanterne, at de i deres Allerhelligste skiule de Guder, Crocodiller, Abekatter og Slanger, som den forblindede Mængde, uden at see, ofrer Gudsfrygt, blind Iver og Agrenes Fedme, det stadfæster Historien. En Hofgud og en Hunsgud, disse have intet andet guddommeligt ved sig, end den Overtroens Skye, der hæver dem begge op over Menneskene, men af Oplyste foragtes de begge ligemeget, af dem faae de ingen anden Værd, end den, Naturen nedlagde hos dem.

Vor nærværende oplyste Tids-Alder har fremvist Konger, der i Oplysning hverken veeg en Trajan eller

en

en Hadrian, ja den lærer os daglig, at de kronede Hoveder ved udbredt Tænkefriehed stræbe at skaffe Oplysningen den Agt hos deres Folk, som Førsternes al Oplysning qvælende Opdragelse, og den deraf flydende Ringeagt for Videnskaberne let kunde have qvalt hos dem selv. Endog uoplyste Førster elske og fremme jo Oplysning! Vi ville her korteligen fremsætte en Aarsag, hvorfor Førsterne saa ofte ikke ere oplyste; vi ville vise, hvor ubilligt det er at dømme dem som Mænd, der forsætligen feile imod bedre Vidende.

Hvorledes skulde Førstestanden lettere end andre Stænder kunne undgaae at blive et Offer for Tidens Smag og Sielevane? Prindsernes Vane-Opdragelse har skilt Tronerne ved oplyste Regentere, og Yndlings-Vælden har fra Slægt til Slægt omhyggelig vaaget over i enhver af Prindsernes Aldere at qvæle selv den mindste Sandheds-Spire. Ligesom Kongefædrene bleve oplærte, saaledes skulde man og formode, at Kongesønnerne vare blevne underviste; men, nei! Dannemark havde ikke denne Lykke.

I Enevælden blev, ligesom i en Maalstrøm, alle fierde Christians Idrætter, Planer, al hans Oplysning, borgerlige Opdragelse, ja endog hans Tidsalders

Op-

Oplysning brækket og sønderknuset: ikkun Vragene deraf er det os, hans Efterkommere, tilladt at beundre.

Et af disse Vrag var Parsbierg, en meget lærd Adelsmand, betroet af Hoffet Kronprinds Christian til Opdragelse. Hvorledes denne agtværdige Mand vovede at lede den 16 Aars gamle og uoplærte Prinds, det viser den Journal, han holdt over Prindsens Reise, og som vi her lade aftrykke, for at lære rigtigen at kiende Kongelivet, samt hvor uskyldigen Christian siden handlede i alle sine Feiltagelser. Følelse af Enevælden og Smiger gav ham den Livsluft han indaandede. Hof-Vane og Hof-Anstændighed udfyldte hans Sandser, flyttede hans Fod, syselsatte stedse hans til at tænke uvante Siel.

Femte Christian havde intet imod at hans Søn af sin Bedstemoder blev opdragen til at blive en ligesaa oplyst Konge som han selv var. Hvad Friderich havde lært og kunde lære paa sin Udenlands-Reise, det bevidner det 2det Bilag, Marchall Hahns her meddeelte 49 tydske Breve. Vi oversætte dem, men vi oversætte dem troe, for at vise, hvilke store Hoveder Hof-Smagen ikke frembringer.

Man

Man mærke sig, at Friderich som selvtænkende Konge brød sig saa lidet om denne Hahn, at der paa Listen, som Kongen blev meddeelt over sine Rangspersoner, stod i Hahns Rubrike: hans Opholdssted vides ikke. Og hvilke Seraphiske Fuldkommenheder udmærkede ikke denne Hahn? Han var en Hof-Svamp, en Svoger af Gros-Cantsleren, beslægtet med de fleste hofgieldende Familier, altsaa og oplyst.

Ikke bedre end Fader og Søn blev dennes Broder, Prinds Carl, opdragen; ligesaa sandseslos som hine reiste ogsaa denne, det beviser hans Reise-Journal, hvilken vi dog for Vidtløftigheds Skyld ikke ville aftrykke. Naar man har læst een Prindses Reise, foranstaltet efter Hof-Vane, har man læst dem alle; thi de ere i det mindre et sandt Aftryk af fiortende Ludvigs daglige Liv. Paris var det Elyseum, Versailles det Olymp, hvor alle Jordens Guder, betyngede med Undersaatteres Mary, reiste hen, for at lære at føre det rette Guder-Liv, og forøde deres Landes sidste Skiery.

Ofte, naar Kron-Arvingen kom hiem, vidste han ikke med Fornuft-Grunde at styre de mange Hoveder, der havde Ret til at fordre Ansvar af ham, han vidste

kun

kun at befale, og dette ansaaes for det samme som at tænke og slutte efter Viisdommens Bud.

Hvor mange Prindser opdroges ikke forgesløs, reiste ikke flanende, levede ikke sandsesløs, regierede ikke efter Vane! Hvor faa var det ikke, som regierede efter de Fornuftens Love, de aldrig havde lært at kiende, de aldrig vare opdragne til at følge og raadføre sig med!

Femte Christian, fierde Friderich og Prinds Carl vare deres hele Levetid uskyldige: de feilede aldrig imod bedre Vidende.

Og denne, de gode Førsters Afgrund, Hoffet, det skulde vi elske, ja tilbede og værne om som Dydernes Tempel, som Altere, hvorpaa den evige Viisdom rettelig dyrkes? Mon Hof-Troe og Hof-Afgudsdyrkere udbrede menneskekierlig Oplysning og rene Sæder?

Ja, vi bør nærme os Hoffet som det hellige Sted, vi stedse skulle beundre og tilbede, aldrig begrunde og afskye.

Den bedste Moder, Charlotte Amalia, maatte jo ikke opdrage sin Friderich, sin Carl: dette skulle vi bevise i det følgende med Dronningens egenhændige Breve. Man læse først femte Christians og fierde Friderichs

derichs Udenlands-Reise, siden Prinds Carls Opdragelse efter den af hans Over-Kammerer meddeelte Instrux, og man vil da finde, hvorlidet de Ønsker, Dronning Charlotte yttrer for sin Søns Forstands og Hiertes Dannelse, ere blevne opfyldte.